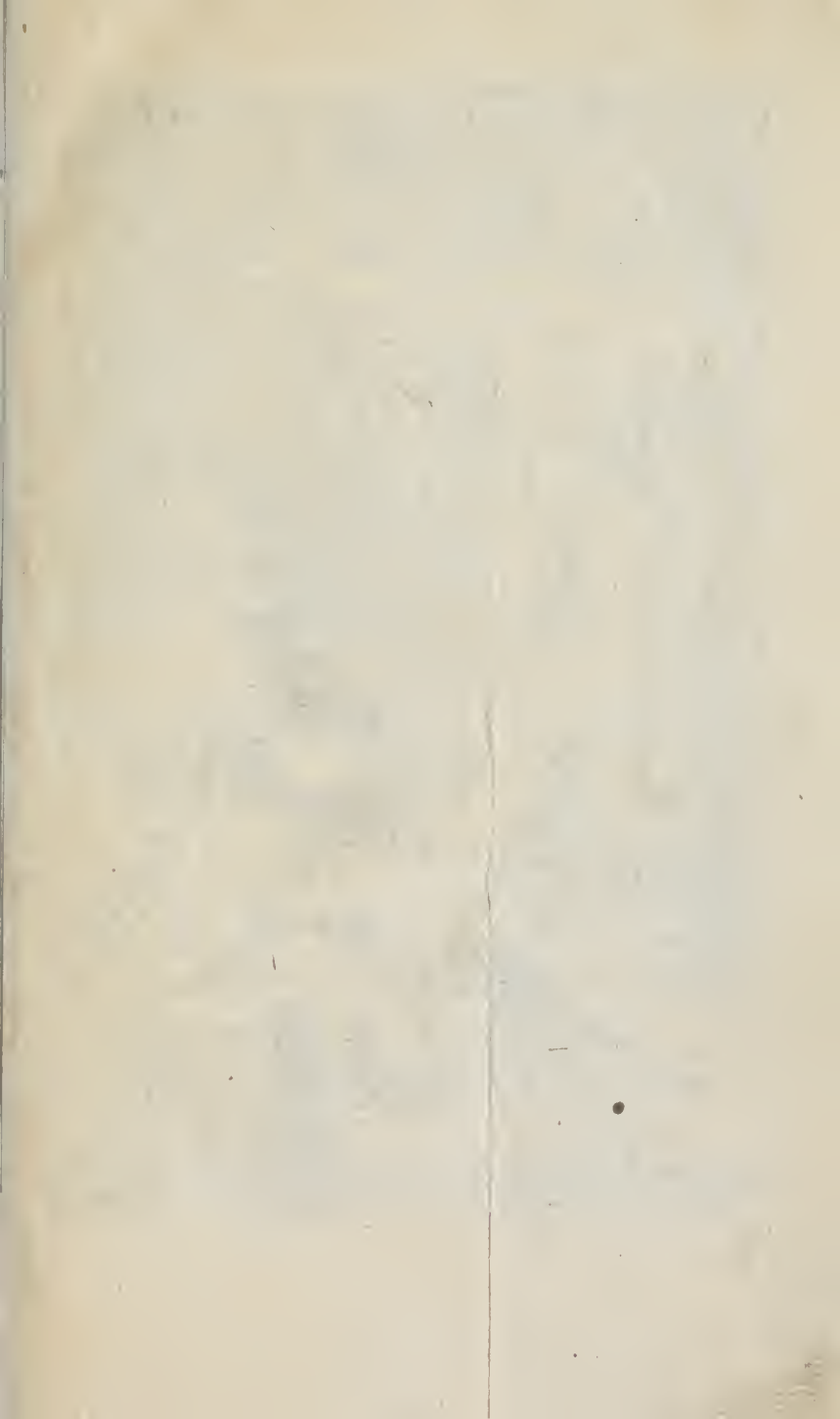

97
1

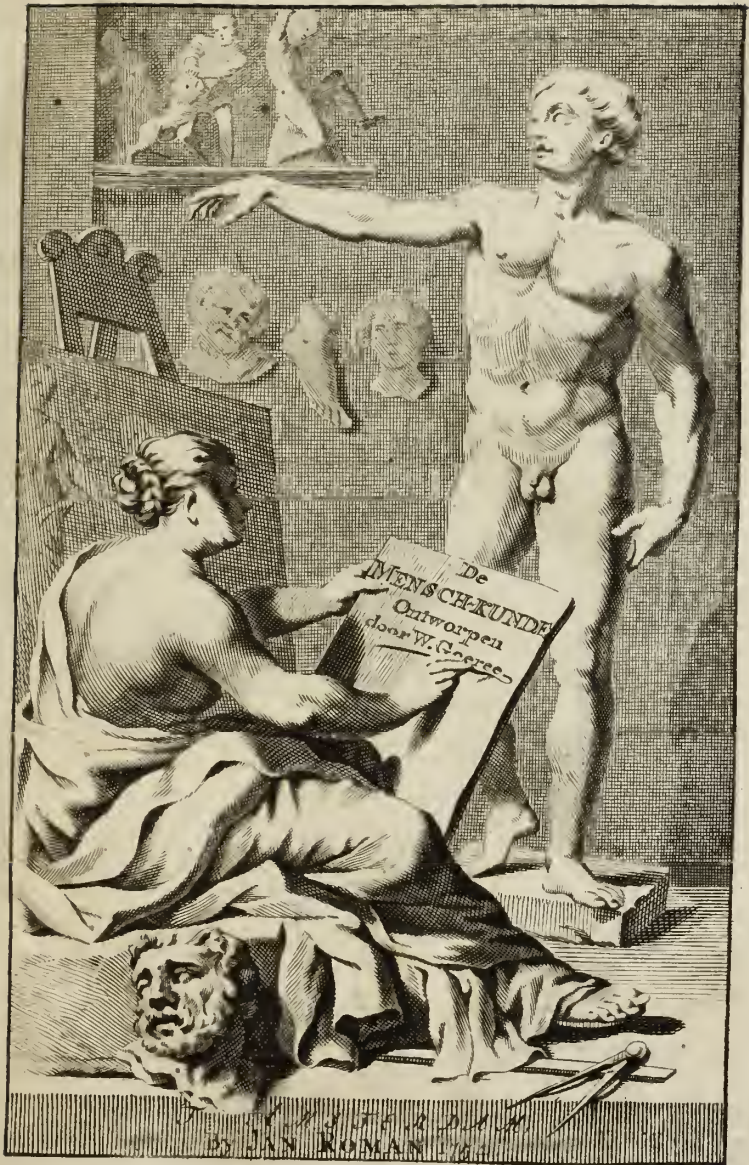
1000
+
24 gnat

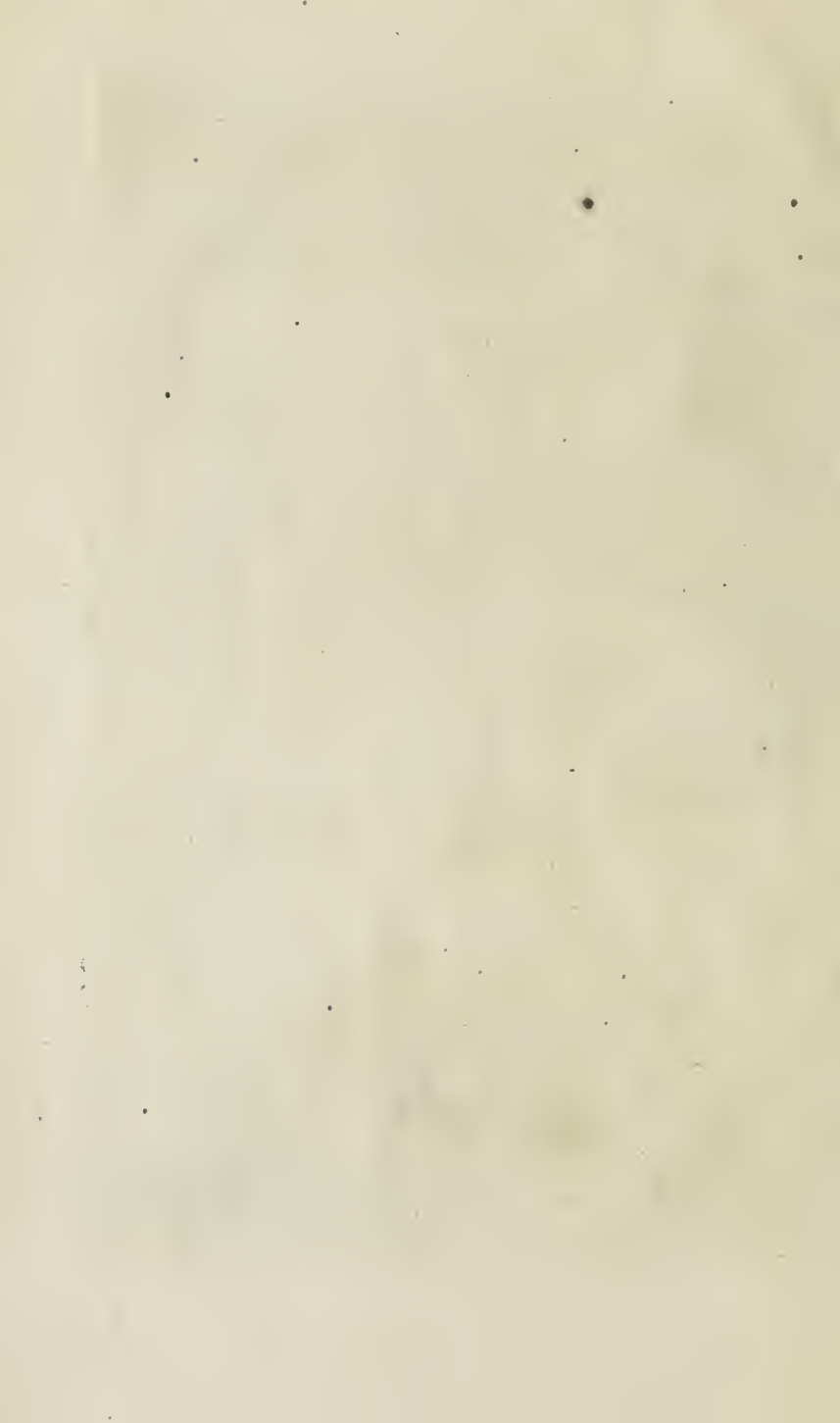
5000
in -

N A T U U R L Y K

E N

Schilderkonstig Ontwerp

D E R

MENSCH-KUNDE:

Lerende niet alleen de Kennis

van de Gestalte, Proportie, Schoonheid,
Muskele, Beweginge, Aëtien, Passien,
en Welstand der Menschbeelden.

T O T D E

*Teykenkunde, Schilderkunde, Beeldhouwery,
Bootsseer en Giet-Oeffening* toepassen;

Maar ook hoe zig een Mensch na de-
zelve Regelen, in allerhande Doeninge van Gaan,
Staan, Loopen, Torssen, Dragen, Arbeyde,
Spreke en andere Gebeerde, Bevalligen Ver-
standelyk aanstellen zal.

D O O R

W. G O E R E E.

Derde Druk.

T E A M S T E R D A M,

By J A N R O M A N,

Boekverkooper in de Kalverstraat, 1753.

Digitized by the Internet Archive
in 2015

Aan den

Wel-Edelen HEER,
KONSTANTYN
HUYGENS,
Heer van Zeelhem, &c.

MYN HEER,

TErwyle dat ik bezig was te overleggen met hoedanige welvoegfaame blyken ik aan Uw Edelheid mogte doen zien dat ik myn selven grootelyks verpligt vinde aan Uw Ed. Goedheid en sonderlinge beleefdheid ontrent de geringheid van myn Perfoon, quam my voornamelyk te binne hoedanigen Spoor UEd. my van tyd tot tyd geweest zyt, om door een dikmaal aanraade en navrage, my tot het fchryven over de Schilderkonst aan te zetten en vrymoedig te maken: Sulks dat ik door Uw Ed. deugdelyk Oordeel in myn voorneeme kragtig ondersteund, ftukwyfe daar in foedanig heb beginne te volharde, dat onder andere buytenstydige befigheyd, ook eyndelyk myn Ontwerp over de Menfchkunde foo verre is voldraagen geraakt, dat het dusdanig,

O P D R A G T.

nig , en foo als het Uw Ed. fal gelieven te Oordeelen , ter weereld komt. Doch gelyk dit Nieuw-geboren Schepfel , foo van wegen zyn eygen Naaktheid , als van wegen zyn geringe Afkomft , t'eenemaal van nooden heeft dat het met wat Eer en Aansien bekleed word , en dat een Wys en Verftandig Konft-beminner het felve gelieve onder zyn Opfigt en Befcherminge te nemen ; Soo bid ik Veel-geagte Heer , dat Uw Ed. de Goedheid wild hebben , van my toe te laaten , dat ik dit Papiere-Kind , aan Uw Ed. forge mag opdragen : niet om dat in het felve , mynes wetens , eenige deugd is , die foo Rykvoerigen Huysvefting verdienen kan , maar op dat myn onvolmaakt Konft-werk , door het bevallig Oog van foo een Wys aansienelyk Man en beroemd Konft-beminnaar , als van een Wel-verkofen-Daglicht , een deftige Houdinge , in allerhande ftand van Befchouwing mogt worden bygezet. 't Welk onder Uw Ed. goede toegenegentheyd , my gelukkende , Grondveften fal , dat alle de Menfchelyke Struikelingen in myne Menfchkunde begaan , by alle Befchouwers , goedertierendlyk fullen door de vingeren gefien worden. En dit geloof ik foo veel te meer , als d'Ervarenis my geleerd heeft , dat Wyfe Mannen en Verftandige Oordeelers gemeenlyk meer werk maken van het Beste in een Werkftuk

O P D R A G T.

stuk verftandelyk te pryfen , dan het Slegte en ongeagte By-werk te hekelen of te veragten : En ik en wil ook geenfints toefaan , Wel Edele Heer , dat men Uw Ed. vergeet te tellen onder die gene , welke haren Naafden alleen na het fwaartfte en het geen de meefte lof verdiend , begeerig zyn af te wegen. Dusdanige overleggingen my dan ftout makende , Offere ik dit Boek met een fonderlinge toegenegentheyd aan Uw Ed. op ; over myn zelven gemelyk zynde dat ik onder foo veel verpligting , maar dat fekere foort van Onvermogen my de pas affnyd , om dat met meerder Staatfie te doen. Doch dit aan een kant zettende , wil ik my van nu aan gaan verblyden , om dat myn Tyd-verdryf en Kinderwerk , geen ruyme Huysvesting by Uw Ed. fal geweygerd worden ; maar Vernagten mogen in het gefelfchap van de uitmuntenfte Juweelen der vermaardfte Schryvers en Konftenaaren , die den roem der Weereld als een eigen erfgoed onophoudelyk inhouden , en die met een Waardige hoogagting wel forgvuldig in Uw Ed. Kabinetten bewaard , doch geenfints foodanig opgefloten zyn , datter een Konft-beminner het gefigte van geweygerd blyft. Welke eene beleefde gemeenfaamheyd , waarlyk in een Man van geen geringe Wysheid , Wetenfchap en Aanfien , voor een overpryswaar-

* 3

O P D R A G T.

waardige sake by alle die verstand hebben te houde is. En dit is dan ook Uwen Roem, ja dit is uwe Wel-Edele Kroone. Maar op myn selven ofte op myn Werk ziende, soo weet Gy Myn Heer, dat het eener die de bekommering van de dingen deses Leevens niet t' eenemaal ontworsteld is, swaar vald, ontrent de best-verkosen Konsthandelingen, yets voort te brengen, dat den Lof van het restantje deser Eeuw, veel min die van de reeks der volgende verdienen kan. Doch het ga daar mede soo als het wil, ik salder my weinig aan kreunen, indien ik slegts met de Opdragt van dit Boek Uw Ed. Wel-geval- len hebbe aangetroffen, en dat ik het overschot van myn Leef-tyd daar op mag Glorie dragen, dat ik gedurig gelegentheyd hebbe, om met een Gul en Ootmoedig Herte door veele blyken te bewysen dat ik ben

Edele Wel-wysen, seer
Veel-geagten Heere

Uwen geheel Verpligten Dienaar,

WILHELMUS GOEREE.

V O O R - R E D E N

A A N D E N

BESCHEIDEN LESER.

WAARDE LESER.

At wy van overlang beloofd hebben een Boek over de Menschkunde uyt te geven, is te rugtbaar, dan dat wy het onder eenige bewimpeling souden durven ontkennen. Doch gelyk ontéging in die eerste toeleg gestrekt lag, om sulx tot den Omslag, van een groot Schilderkundig werk, als een Wesentlyk Deel daar van, in te lassen; soo syn wy onder het netter opvullen en polysten van 't selve ontwerp, te eenemaal van sinnen veranderd; en hebben beginnen te oordeelen, dat alle die dingen beter en met meerder nut, stukswyse van ons souden aan den dag gebracht worden: mits die een soodanigen swier aan te dragen, datse niet alleen in het bysonder tot Verbetering en steunsel van de algemeene Schilderkonst, maar daar beneffens ook mogten afgerigt zyn, tot dienst en vermaak van alle betamelyke Wetenschappen en geheele omme-gang der Menschen in alle Doeningen. Onder welke ook geene konnen geteld worden, die de Schilderkonst op 't minste sou konnen geseyd worden, te moge derve.

En voorwaar soo ymand gelooft, dat den Maker van het Heel-Al, de Weereld schynd geschapen te hebben, om des Menschen Wille, ten sal hem niet meer vreemd denken; als we seggen, dat aan de kennis van dat Goddelyk Meesterstuk, seer veel gelegen leyd. 't Was een Guide spreuk by de Oude, *Kent u Selven*; en sy rold noch dagelyks van yders tong af. Maar men behoorde daar over aan te merken dat derselver zin soo ruym en breed is, datse niet alleen tot de Goddelyke noch tot de Zedige, maar ook tot allerley Konstige Leeringen behoord. Want een braaf Gemoed rult niet ligt in een of in eenige weinige dingen, maar 't beeld zig in dat al wat pryfwaardig, en al wat Fraay is, en eenig verciertel tot zyn verstand kan aanbrenghen, hem ook toebehoord te weten.

V O O R - R E D E N

Die dan met ons vastfeld dat de Menschkunde niet alleen tot de Teyken- en Schilderkunde van groot belang is, maar datze zig ook uytstreckt, tot de welvoegzame Samenleving en dienst der Menschelyke behandeling: voorwaar ten sal soo eenen niet buyten den haak schyne, datwe in een Boek datwe de *Menschkunde* Doopen, zeer veel dingen overhoop halen, die yder betamelyk te wete zyn. En gelyk wy in sulck doen geern vergunne wille, dat yder een Baas in zyn verkofte Wetenschap en konst zy, en groot geloof verdiend van 't gemeene volk, even soo en pogen wy ook door soo algemeene Kundschap geensins weg te neme 't groot onderscheyd datter is, tussen de Beschouwige kennis en de praktyk-oeffening; maar wel dat wy arbeyde te belette dat Meesters en Meestertjes, met 't klein gedeelte datse van 't algemeen verkofte hebbe niet over yders oordeel, als over een verstandeloos schepsel den baas spelen; om elk te ribbefakke en te oversnoeve, want dat is alleen uytgevonde om van een Leugenaer: van een Bedrieger, of ten beste genome, van een Broddelaar en Werkzaligen Dag-gelder alles te laten op de mouw spelle, wat iemand ook sou wille. 't Kan zyn dat een vernufteling voordeel weet met een onkundig Heerschap wat te dollen; maar wy agten dat een verstandig Werkman liever zyn arbeyd aan een Kundig dan aan een onkundig oordeelder behoorde te verspille; om dat die van de laatste soort vaak niet en konne segge watsse wille gemaakt hebbe, of wat aan 't gemaakte hapert; op dat 't gebeterd en hun misnoege aan een kant geholpe word. En hier van daan komt 't voort, dat wanneer te mets een misselyk hersebekke die uyt een algemeene onbedrevendheid in de wetenschappe zyne zinnelykheit niet na de mogelykheit der doeninge en bepaalde Konsthandeling weet te leeste, bevel aan een Werkman geeft daer hy over bedeeft staat, niet wetende of hy op de wantaltige voorslag en eisch des werks, of op 't Heerschap, of op zyn eige selve vloeken wil. Invoege dikmaal gebeurt, datter twee over hoop rake, terwylse beide ongelyk hebbe; en eer 't werk noch half of heel verbrod is uitgevalle, 'k laat staan dan, als de uitslag juist anders is, als de viese gedagte van de Betaals-heer, hadde te gemoet gezien.

Daar is geensinds aan te twyfele of de meeste Faalgrepen en botte misslage die soo in 't gebiede als in 't gehoorfame

A A N D E N L E Z E R .

same begaan worde , hange niet alleen grootdeels af van de onkunde der algemeene wetenschappe , maar ook bysonderlyk van die der Menschkunde ; niet kennende 't maakfel noch 't vermoge van sich selve noch van zynen naaften. Daar-en-bove dat yder byna zyn doeninge , alleen uyt navolging zyner Voorgangers , door een bloote na-Aping verrigt ; en alsoo slegts een Konstenaar door simpele uytwerking word , waar van hy eer in zyn hande , dan in zyn herssens geoeffend is. En gelyk dit noodzakelyk insluit dat dusdanige Konstenaars 't vermoge van hun oeffening , alleen aan de toppen van haar Vingeren hangd ; en geensints daar in door de redenering bestuurd worden , daar van vloed het af , dat de meeste by 't geleerde blyve , en selde een duymbreed vorderen kunnen. En gelyk zich dit sodanig in 't leve toedraagt , soo gaaf alle die dingen van daar ook over tot de Schilderkonst , die het leve alleen voorgesteld is te volgen. Invoege dat die van de algemeene menschkunde zal spreke tot verbetering van die beyde , niet ontgaan kan der selver nuttigheid en nootzaak hoogelyk aan te pryfen. De schoonheid die als een groot-gragt en beminnelyke bloeysssem aan de stam van het menschbeeld ge-eert word , kan daar in , in genen dele vergete blyve : En daar moet ook aangewese worde , waar in die bestaat , en hoe die in haar minder trappe , door betamelyke verciersele geholpe ; of door een stordige toetakeling , of te dertele opsmukkinge , die kwalyk verkose is om te verciere , min of meer verdorve word. En nadien de schoonheid haar kennelykste Wesen van de Ledenstemming en samengeschiedheid der Deelen met het geheel , ontleend , zoo moeten de Proportie-Wetten nauwkeurig overzien worde , zonder te ontzien hoe zeer zig ook iemand door het ontdekke van eenig mangel aan zyn eige Lichaam , daar over mogt gebelgd houde. Doch gelyk de Ledenstemming genoegzaam de verscheidenheid der deelen aanwyft , die in Form en in Plaats verschillige diensten en gebruiken tot den geheelen mensch hebben , zo vereyft de Menschkunde dat men se wel in haar eygen gesteldheid en vermogen ontleed ; maar zoo nogtans , dat men ze tot haar gebruik wel digt aan 't Lighaam zamegevoegt behoud , om daar uyt het geheel bestuur en werkelyk bedryf van de Menschen in allerley Stand en Doeninge te leere kennen.

V O O R - R E D E N .

nen. 't Geen niet alleen in 't Verbeelden der Menschbeelden op iafereelen, en de Bootfeer-en Giet oeffening dienst doet, maar ook in het leeren van alle Konst-greepen, Arbeyden, Tillen, Dragen, Gaan, Staan, Looopen, Worstelen, en andere Oeffeninge wel te pas komt. Daar dan alle de volmaakthede en regte gebruyken der Menschelyke Deelen wonder opgehaald; wat wonder isfet datter ook zommige georeken en onvolmaaktheden, voor den dag komen. Ja in dusdanigen soort van handeling is men dikmaal, en eer men het weet in Waarnemingen verseyld, die meer tot de Heelkonst en Genees-oeffening, of eenig ander Ampt, dan tot de Schilderkundige Anatomie of Menschkunde schynen te behooren; en men staat in gevaar om een Laster-zieke Mond ligatelyk van de tong te stroopen; *Schoemaker houje byje Leeft*. De Kundschap dier'er vereyft word om de Passien en Actien, en de Gemeenschap van die beyde in een en het zelve Mensch wel zaam te voegen, op dat men ze natuurlyk oordeeld te wesen, schoonzegs op een Tateraal ontworpen zyn; verplicht ons te eenemaal tot nasporing van de verscheide Swemingen der Tronien en Aangezigten. Want of wy het zeggen, dan of wy het zwygen: al de Weereld moet het toestemmen, dat de kragtigste Zieltogten des Gemoeds; in de trekken van het Aangezigt veelzinds afgebakend staan, en datter tusschen die beyde soo nauwen gemeenschap is, dat den geheelen Mensch als in zyn aangezigt woond; en nergens zekerder als daar in 't huys te vinden is. En of wel het bepalen van vele deser Waarnemingen, eenig gevaar ontrent de Waarheyd mag onderworpen zyn: zoo willen wy ons zelve egter zoo onbesuyft niet aanstellen, dat een Al-berisper stof zou vinden om ons vermetelheid of dwaasheid aan te vryven. Want wy en sluyten hier ontrent in geenen deele de uytvlugten buyten, die men van wegen eenen vromeling zou kunnen te berde brengen: en zeggen dat deze en gene zyn togten en begeerlykheden der Aardse Leeden (schoonse haar Uurwyser in het aangezigte hebben) seer wel weten in te toomen en te dooden. Dus moeten wy weten dat ymand wel een quaadaardige Passie in zyn Tronie kan late blyken, die egter zelden een beurt krygt, haar eygen rol te spelen. Want door het deugdzaam gemoed, en de le-

ring

A A N D E N L E S E R .

ring van de Goddelyke Wet , weet hy de begeerlykhede die zyn lichaam oogzienelyk pynigen en kryg aandoen , in toom te houden. Sekerder gaat het in de Schilderkonst , wanneer de waarheyd zoodanige Passien vereyft alffer in de Konst-beelden gezien worden , dewyl 't bekend geval verbied , dat men meerder deugd in het gemoed van de Beelden bedenkt , als de Tronien , de Actien , en de Waarheyd der Historie afvorderen.

By aldien dan het Aangezigt 't voornaamste spiegelboek is van Ziel en Lichaam , wat dunkt u Bescheyden Leser? heeft men niet een groote swerm van Waarnemingen in soo een Konst die haar vermeet alle dusdanige Passien door de Teykenkundige Trek , op Tafereelen af te malen , in agt te nemen , op dat den Beschouwer daar door een evenredig denkbeeld van ingedrukt word? Ja is die Kennis ook niet noodig in de Dagelykfe Ommegang met ons Even-Mensch ; op dat wy weten met Wie , en in welk een Gesteldheid des Gemoeds wy met onse bekende omgaan ! zou men hier niet wel denken konnen dat de Troni Schouwing en de Sweming der Landaard en Krooft-kunde hier eenigszinds sal te passe komen? Voorwaar die dit ons toestaat , sal wel giffen konnen , dat dan om Lof en Eer in de Schilderkonst te behalen , alle die Waarnemingen een groote Figuur in die Konst moeten maken.

De Fraayjigheid der Actien is noodzakelyk vast aan 't wel verkiezen en stellen der Beelden : Want gelykte zonder Actien levenloos en dood schynen : zoo zynze zonder Actie ook kwalik gesteld ; en die kwalik gesteld is , is onbekwaam om goede Actien te hebben , en derhalven kan hy niet wel voegzaam werken. Hier diend dan verstaan te worden , hoe en door welke middelen de Menschen Werktuigelyk en verstandig Werken. Hoe se haar ophouden , bewegen , en beitsuuren , en onder en in dat doen haer Lighaam in goed gewigt en tegenwigt houden. Als mede waar het door by-komt dat den eenen Mensch meer vermogen en bekwaamheyd heeft om yets knaphandiger en vaardiger en met meer geweld te doen , dan den anderen. Welke Wetenschap tot de dagelykfe Oeffening en Arbeyd aan alle staat van Mensch en die haar vermogen niet erger als de beesten willen bezitten , nuttig is te onderzoeken. Van dese algemeene Kund-

schap

V O O R - R E D E N

fchap vloed ons van zelfs de welvoegzaamheid der Actien in de hand, om die tot dese en gene bysondere doening, zediglyk toe te paffen: En om voornamentlyk de oogzienelyke Werkdaad, met de denking des Geefts, of Wille van den Werker even grootvoerig tot malkander te maken: op dat alsoo den Beschouwer en die het mag aangaan, geen ander, maar sulc een denkbeeld daar van mogt hebben, als met de waarheid der saak over een komt. Alle die nu bedenken, hoe oneyndige Actien en Gevallen in de Doeningen der Menschen voorkomen, sal het niet te veel zyn, datwe van eenige weynige spreken; en datwe de voornaamste Lessen met een Vertoogschetsje stoffeeren, om uyt de Klauw de Leeuw te kennen. En nadien de redelyke Mensch, niet verstandelyk noch aandagtelyk werkt als onder 't geleyde van de Denkende Ziel en mede bewustheyd van een Conscientie, soo moeter tot onderscheyd van de Dierelyke Ziel, dat zyn de Levende Geesten, die in 't Bloed en Vogten Huyshouden; ook iets van de redenkavelende Geest des Menschen gehandeld worden. By gebrek van dusdanige Levende Geesten, word de Band van Ziel en Ligbaam los gemaakt, en de Geest verhuyst door 't ontberen van bekwame Werktuynen na de plaats van waarfe quam; en 't Lighaam van zyn Huysraat en verstandigen Bestuurder beroofd, is Dood en vergaat tot stoff waar uyt het opgebouwd en 't samen gesteld was. En gelyk in dese Ontdoening de Gebeenten langst van alle stand houden, soo willen wy ook der selver konstige Koppeeling op 't eynde van dit Boek beschouwen; Doch niet soo seer om de inwendige Leest van 't Menschen Ligbaam na de Dood te kennen, als wel ook de Bekleedsefen der Zienelyke Muskelen daarom heen, in haar wonderlyke Dienst, en onbegrypelyk vermogen, daar aan ter regter Plaats thuyt te brengen. Want voorwaar het zyn alleen de Muskelen, waar mede door hulp van de Levende Geesten, als door soo veel Werktuynen, van Raders, Katrollen, Windhaspels, Hys-touwen, Schroeven en Vyfen, zich, den Mensch met zyn Gebeende Leden vrywillig bewegen, en duysentderley Actien uitvoeren kan. En wanneer wy dan de Zienelyke Gedaante en Dienst deser Spieren, in sommige bepaalde Doeningen, met Voorbeelden sullen aangewesen hebben, zo

agten-

A A N D E N L E S E R .

agtenwe de Menschkunde tamelyk genoeg afgehandeld te hebben, om 'er een eynde van te mogen maken: Doch geheel niet om ons te laten voorstaan, datwe van alle Lesers even groten dank behalen sullen. Want in een Boek daar de voorname Stof het Menschdom en de Zeden raakt, daar in kan men 't ligt verpeuteren. Ook sullenwe misschien heel weynig Bescheide Lesers hebben: En dit gebrek schynd onder de menschen nooyt te sullen uytsterven, dat die een ding meest aangaat, gewoon zyn daar minst*werk van te maken. Ook en zyn de meeste Schildergeesten, tot die volmaaktheid noch niet gekomen, datse weten dat hun 't wel en veel Leven, en alles te Weten, ontbreekt. Want dit 's de waan van de meeste Konstenaars, dat al wat in de Geest en in de Bestuuring der Handen schynd te bestaan, in geen Boeken te vinden is. Of zoo zy mogelyk agten, dat iemand iets daar van tot hun nut sou konnen doen, sy wagten 't immers niet geern af, van eenen die buyten de Praktyk-oeffening leeft; alwaar 't dan ook dat iemand noch zoo wel haar Doen hadden door en door gezien. Want het schynd haar swaar te denken, dat eenen die aan Land staat en zich buyten 't schip houd, beeter kan zien wat Cours en Voortgang 't selve neemd, dan die daar binnen in zyn. Wel wat zal ons dan van dusdaniggezinde te wagten staan? Niet anders misschien als dat een Loshooft, ons uyt zynen Morsbak liever leelyk sal pogen af te malen, dan dank voor onsen arbeyd gunnen. En zoo wy mogelyk al de Huyd voor een verwaand Ontleders Vilnes heel houden: Het staat te vreesen dat een onbeleeft geneeskundiger ons sal willen met een Pisglas doopen. Een Ontaarde Landaard sal hier meenen stof te vinden om verbolgen te zyn; om dat hy juist in Taal, of in Zeden, of in Schoonheid der Lyfsgestaltre, 't gebraden Haantje niet en is; en niet en wil leeren datter ook Leelyk en Foey moet zyn, op dat het Fray en Schoon sou kenbaar worden. De dertele Modelingen die 't Hoofd met Hullen en Krullen, ja Prullen boven Prullen en uytzinnige Bekaperingen by na onkenbaar voor Godt maken, sullen ons wel wenschen, Spiegel en Salfpot na de Kop te werpen, om datwe niet toe en staan dat haare Aangezigten dus ontmaakzeld wel deftig verciert zyn; en over zulks met een grooten M
schry-

V O O R - R E D E N .

ſchryven dat de Jongvrouwen met allerley fotte en qua-lyk-verkofe Teuyering konnen Mooy zyn. Daar-en-tegen , om datwe elders wat ruym van het Lang Hayr der Mannen gefproken hebben , zal mogelyk wel een Pharizeefchen Werk-heylic , de Barbier-fchaar op de Bybel leggen , en ons onder verdoemende dreigementen po- gen te bewyfen , dat het ſelve volgens den Theologifche Knip , niet langer dan even over de Oor-lellen , by de Chriſtenheid mag gedragen worden. Een Lamgat en Dommen Ezel , die doch werken moet wil hy Eten , fal eer luſt krygen ons met een Hand-ſpeek of Help-zeel af te roffen , als verſtaan willen hoe hy door een goedt Poſtuur te maken , ligtvoerig een Pak opbeuren , dragen , en knaphandig Omboxen of vervoeren zal , zonder Koop- man of Heerſchap in zyn waar of daggeld te benadeele. Die in de Vorm van haar Leden een kenbare Misvor- ming hebben , of een Brandmerk van quade Voorſeggin- ge aan haar Lichaam omdragen , ſullen de Menſkunde en Tronie-ſchouwing , voor Duyvels-Konſt en Toove- rye uytſchelden , indiense ſlegts van verre maar konnen vernemen , datter een heymelyke kneep van haren Geest door kan ontdekt worden : Want de Baatfugt en andere quade Begeerten van haren Geest , ſchept te veel geno- gen daar in , dan daſe fulke Gebreken in de Ziel , door yver tot de Deugd , Zedelyk verbeteren , of metier tyd geheel uybranden fouden. Die in het Spreken en om- gaan met andere Menſchen zich vuyle manieren en on- bevallige Weſpen hebben aangewend , ſullen haar laten voorſtaan , datwe Gek worden of haar van Meta aan willen Kinds maken , wanneerſe zien datwe ook poogen te leeren hoe ymand verſtandelyk en welgeinamerd zal Spreken , Vragen , Belaften , Onderwyfen , Aanhooren , Snifſtaan , Zitien , Gaan , Loopen , of iets anders doen. Doch hoe een Gramſteurig of Toornig Menſch zich on- beſuyft aanſtellen moet , dat hebbenwe op zyn Plaats al- leen tot de Schilderkonſt , en geheel niet tot de Zede- leer ingedrayd ; Want men moet geen Luysen in Pelſen zetten ; en een Kriegel Herſſebekken ſal buy en dat wel ligt genoeg gelegenheyd ſoeken , om tegen ons uyt te vallen. Dus wetenwe dan ook dat die gene , welke meer natuurlyke Luſt in 't berifpen vinden , dan Moed en Verſtand hebben om ſelfs iets fraays aan den dag te bren-

A A N D E N L E S E R.

brengeu , ongetwyffeld hier de mislagen zoo digt als Haft zullen weten op te vangen. Want het zal den eenen aan de lamme Styl, den anderen aan het onbevallig Duyts en ymand mogelyk aan de spelling haperen. Gelyk mede een ander seer veel dingen kwalyk sullen te pas gebragt schynen. Onze Vertoogschetsen belangende, die konnen onmogelyk vry blyven, van hoe grooten Af-komst men die mogelyk wel zou konnen betoonen te zyn. Want een Pluys-pens, onkundig in de Teykenkundige Vryheyd, zal in het berispen van een Hayrtje, een Vinger of een Hand, of dat noch van minder belang is, elk pogen wys te maken, dat hy 'er grondig verstand van heeft. En die dan niet en verstaan hoedanig de kleyne en Toevallige Mistanden door d'Algemeene Deugd en Welstand eenes Dings moeten toegegeven en bedekt blyven; zullen de Byziende Oogen van zulke Berispers, een groot Oordeel toeschryven.

Och of al onze Lesers wisten hoe beswaarlyk het valt iets in dusdanige Stoffe buyte bestraffing voorr te brengeu, de Onbescheidenste onder hen souden ons misschien in vele verschonon. Immers is het een bekende zaak dat de kostelykste Wyn door dikwils overstorten, zyn beste Geur en Kracht verliest. 't Geene dan door veel Handen moet passeeren, moet zig in het zelve gevaar begeven. En door hoe veel toevallen een wel ontworpen Ding verknoeid kan worden, zulks is te bekend dan dat het een redelyk Mensch noch zou moeten ingestampt worden. Dus verliest een fraay Denkbeeld te mets veel van zyn zwier eer het in een Teykening overgestort is: En een goede Afteykening moet duisent gevaren ondergaan om door een Styven en niet Teykenkundigen Plaatfnyder, jammerlyk verminkt; of heel verbror te worde. Ja als alles noch tamelyk gelukkig in het Koper bearbeyd is, zal vaak een Dronke en Koolswarten Mors-priem van een Drukker, met de laaste Hand daar aan te leggen (op dat ik zoo spreek) al den bruy verderven. Daar leyd dan al de Konst; Daar leyd al de Zorge; Ja daar leyd al de Bekosting; en daar blyft geen andere Winst over dan een Korfel-hoofr, een misnoegd Gemoedt, en kleynen Dank. Een schade voorwaar die aan de Ziel niet en kan vergoed worden, als met zig kragtelyk in te beelden en verzekert te zyn dat men geen oorzaak van zyn zelfs
kwaad

V O O R - R E D E N

kwaad is. Dus besluyten wy dan ook boven alles dat ons van het gezeyde zou mogen overkomen, datter ligtgeraakte Menschen zullen gevonden worden, die een Gat in den Hemel zoude slaan, byaldienze ons tot lof van d' Algemeene Teykenkunst hoorden zeggen; Datter geen Wetenschappen nog Oeffeningen aan de Menschen gegeven zyn, die een grooter Uytstrekking tot alles hebben, dan de Godgeleerdheyd en de Schilderkonst lagt vry lezer hebje lachens of Spottens lust, over deze Wonder-spreuk en ongelyke Samenschikking; het Woort isser uyt en wy hebbend gezeyd. Dog wy gissen alsje uytgelachen zult hebben, datje mogelyk beter bequaam zult zyn, onze Gedagten van wat nader by te beschouwen: En wy mogen heel wel lyen dat gy zulks ook naukeurig doedt, terwyl wy ons met de Waarheid, als met een Schild tegen alle Blame in dezen gedekt houden. En zoo ymand meend dat de laatdunkendheyd nog boven de gezeyde Oeffeningen draaft, wy zullen hem gelyk geven en zeggen dat hy de Man is, die met zyn doen bewyft dat hy de Waarheyd beleefd. Vaard wel, terwyl wy volharden willen, om zoo eenige dezer Dingen u behagen mogen, ook ons lang-voltoeyde Boek van ORDINEERING, of Inventeering en Samenschikken der Historien (daar in de Verkiezing der Beelden in haar Samenkoppeling of Troeping, de Kleedingen, Vercierzelen, Zeden, Gebruyken en wat voorts tot Grootsheyd en Verryking van alle Ordinantien moet bedagt worden, na de Antike Maniere geleerd en uyt de Oudheid zal ontleend wezen) by gelentheid den liefhebbers mede te deelen: Want al onzen Roem leyd hier in dat we mogen zyn Beminde lezer.

Uwen Dienstbereyden

W. G O E R E E.

N A.

NATUURLYK

E N

Schilderkonstig Ontwerp

D E R

MENSCH-KUNDE.

I. H O O F D S T U K .

*Van de algemeene noodzakelijkheid der Menschkunde
tot de Teyken-en Schilderkonst, &c.*

Ndien daar eenige beminnelijke wetenschap waar, in welk een verstandig en geleerd Schilder op 't minste mogt onkundig bevonden worden, ten mag hem op 't nauwste genomen, aan geen gedeelte van de Menschkunde haperen. Want behalven 't onwaardeerlijk nut dat al de voornaamste wetenschappen uyt de selve ontfangen, soo leydt 'er ten opsigt van de algemeene Schilderkonst, een volstreckte noodwet, die sonder eenige bewimpeling of verschooning, alle Teykenaars, Schilders, Beeldhouwers, Giet-oeffenaars, en die verstandelijk van derselver Konstwerken willen spreken; ten uitersten verpligt, grondige kennis te hebben, van de ware Schoonheyd der Mensch-Beelden: en hoedanig de maatredige Proportie moet geschikt zijn tot de bedieninge der Ledematen; op dat die in en onder

Mensch-
kunde is
den Schil-
ders ten
uyterste
nut.

der de beweging, welk tot de doeninge der Actien, en tot de zienelijke uitdrukking der Passiën vereyft word, wel bestuurd mogte worden. Gelijk ook de kennis van de uitwendige gestalte en koppeling der Beenderen; aangaande haar form en plaats, beneffens de bediening der Muskelen, die de geseyde beenen met vleesch omkleeden, tot de naauwkeurigheyd der Menschkunde geensinds kan uytgesloten blijven; om datse niet alleen de voorname werktuygen zijn, waar mede een Mensch, door middel van de levende Geesten, volgens 't gebied van de redelijke Ziel, sich selven ordentlijk bewegen kan, maar ook den geheelen Mensch binnen een seer Edelen en by na onnavolgbaren Omtrek bepaalen. Invoegen wy onbeschroomd durven seggen, dat een Konstenaar die sich hier in t'eenemaal onkundig en verlegen vind, niet de minste grondvest kan hebben, waar op hy sich selven voor een groot meester in de Schilderkonst kan uitgeeven; gelijk hy ook geen bequaamheyd sal kunnen hebben; om van de stelling of waare schoonheyd der Beelden; verstandelyk te redeneeren.

Geruyge-
nissen die
sulx beves-
tigen,

Van over lang hebben niet alleen Geletterde Mannen, en groote Schildermeesters, maar ook veel vermaarde Ontleders onder de geneeskundigers ernstig aangedrongen dat de kennis van het maaksel des Menschchen Beelds, seer noodigh was tot alle natuurlijke wetenschappen in 't gemcen: en dat die in het bysonder niet alleen diende verstaan te worden van de Wijsgeren, Gences en Heelmeeesters, maar by uitnementheyd ook van de Teykenars, Schilders, Beeldhouwers, Gietkundigers, Plaatfnijdters, en alle navolgers van het natuurlijk leven; op dat sy alle de beroeringen en bewegingen volgens
de

de natuurlijke en toevallige schikking der ledematen en deelen in den geheelen mensch, na allerhande staat en voorval, op een kenbare, bevallige en levendige wijze souden kunnen afbeelden.

Wanneer wy nasporen willen, op wat grond en om wat reden en Schilderkonst en Beeldvorming, eertijts onder de Grieken en Romeynen, van de geheele wijsheyd soo hoog is verheven geworden, wy fullen waarlijk bevinden dat het alleen de wetenschap der Menschkunde geweest is; welke d'Antieke Schilders en Bootseerders seer naauwkeurig aan 't bestuur van hun pinxeel en beytel hadden vereenigd: waar van ons de getuigenissen in de Schryvers van dien tijt, en voornaamelijk in de oogsienselijke blijken van ontelbare schoone Statuën in kopere gegoten, en uyt marmer gehouwen, tot op den dag van heden overgebleven zijn; en onder de bewaarders der fraye Outheden, en beminners der Konsten, niet alleen als Oude Relikiën dier tijden en volken, maar als deftige en navolgwaardige Voorbeelden der Schilderkonst, en algemeene Menschkunde geherbergd worden.

Maar gelijk als ons wel vele Konst-oeffenaars geeren fullen toestaan; dat de Menskunde noodzakelijk van den Schilder moet verstaan sijn, soe veel immers de uytwendige trek, in de beschouwing van 't maaxfel der leden en onderhoorige spieren aangaat; Soo en kunnen doch sommige niet al te wel verduwen, dat men haar bestipte regelen wil voorschrijven, om alle uyerlijke en inwendige deelen, tot de veranderlijke voorvallen der menschelijke actien en doeningen, ja tot d'uytdrukking der Passien en Zieltoigten selfs te leeren uytvoeren; Op datse alsoo niet slegts geschilderde, maar ook sprekende, bewegen-

De Menskunde heeft de oude Schilderkonst alleen vermaard gemaakt.

De Menskunde word van vele wel toegeestend maar in eygen grond verworpen.

d' Oude hebben haar sterk in de Menschkunde geoeffend.

De vervalte en kunsteloofse eeuwen moet men niet tot verwyf der goede meesters bybrengen.

De Menschkunde van den ouden *Philostratus* afgeticht.

de , werkende en denkende beelden in haare Tafereelen fouden vertoonen : en voornamlijk konnen eenige van kleyn gefigte niet wel lijdē , datmen haar dit uyt de Anatomie-oeffening by wijfe van Ontleed-kunde voorstellen wil. Doch dat de oude en al die , die vermaarde meesters geworden fijn , daar op hebben toe geleyd , en defelve weg fijn ingegaan , konnenwe met veele blijken en getuygeniffen waar maaken , fonder ons eens te bekreunen , wat ook sommige tegensprekers uyt d'overblyffelen van eenige oude fteenen en lamme beelden , die in sommige *Bas-relieuen* te fien fijn , mogten voortbrengen , om te bewijfen dat die tijden onkundiger in de Menschkunde , dan d'onfe tegenwoordigh zijn geweest : Om waar van de gefchapenheyd te verftaan , wy moeten aanmerken ; dat fulx de vervalte en kunsteloofse eeuwen moet toegefchreeven worden , die eerst een langen tijd na de bloey-tijt ingekomen zijn ; alswe in onfe Bouwkunde breeder hebben aange-teekend. Wilmen weten hoe d'Oude de Menschkunde geagt hebben , den vermaarden *Philostratus* fal u de waarheyd van 't geen wy voor hebben aan te wijfen , in dese korte woorden affchetzen. „ Indien „ yemand , feyt hy , de Schilderkonft regt fal oef- „ fenen , hy moet niet alleen de uytwendige leeft „ van het natuurlijk wesen en geftel des menschen „ verftaan , maar hy moet ook de ware eygenfchap- „ pen van 't gemoed , selfs in de gene die ftill fwijgen , „ onderfcheydentlijk weten uyt te drukken ; en „ derhalven is het noodig dat hy ter dege begriipe „ waar in de voornaamfte kragten der menschelijke „ hertstogten gelegen zijn , die men foō in de opflag „ der Oogen , beweging der wingbraan , wappering „ der kaken , mont en lippen , roeringe der handen

„ als

„ als in al de rest bespeurd: ja hy moet alles waar-
 „ nemen dat het oordeel des beschouwers eenigfints
 „ versterken kan, om d'innerlijke denkingh der beel-
 „ den (het sy dan datse gemengd sijn met uysterlijke
 „ doeningen van het lichaam, ofte datse slegs en-
 „ kel en alleen in den geest werkende, inwendig
 „ zijn) duydelijk te bekennen.

't Is ons ook niet onbekend, dat d'uytvoerige ken-
 nis der Schilderkundige Anatomie by sommige lee-
 ge verstanden enigfints slegt te boek staat; en dat
 veele meenen datmen door te veel kennis daar van te
 hebben, niet ligt kan nalaaten, deselve uytbundig
 te oeffenen; ofte datmen daar door te ligt gekitteld
 word, om over al, oft past of niet, te laten blijk-
 ken, datmen sulx verstaat; en datmen andere, die
 of sulx soo fix niet en hebben, of beschroomd zijn
 daar mede te pronken, daar door wil trotseren, en
 van de loef steken: invoegen datse wanen dat indien
 sulke Meesters niet te stout op haar kennis waren, sy
 souden sulx niet soo gemeen en over al laten uyt-
 kijen. En dit is de reden waarom dese soo noodige
 kennis, niet alleen by eenige is tegengesproken,
 maar ook mogelijk by sommige soo sober geoeffend
 word. Te meer hebben sommige d'Anatomie in de
 Schilderkonst tegengesproken, wanneerse sagen,
 dat veele haar daar in, het sy dan door dwaling, of
 door agteloosheyd of anders quamen te vergrypen;
 en haare naakte beelden met seer harde Muskelen, ja
 als gevilde Anatomie-mannen quamen te maken. Waar-
 om wy dan ook, om dese beschroomde geesten niet
 bang te maken, het hatelijk en onschilderagtig woord
Anatomie veelliever agter de bank smijten, en de-
 se nutte wetenschap met een veel sagter naam de
Menschkunde noemen: alhoewel de eerste benaming

Misflag
 van die
 meenen dat
 de alter-
 naauwte
 kennis der
 Mensch-
 beeldena-
 deelig aan
 de kunst is,
 of dertel-
 heyt voort-
 brengt.

Waarom
 de mensche-
 kunde by
 sommige
 niet geoef-
 fend is.

Mislagen
der Ouden
in de beste
vouw op-
genomen.

In de ver-
valle kunst-
eeuwen sijn
veel dinge
alleen tot
een proef
gemaakt,
om die we-
derom op
de been te
brengen.

alrede onder de schilderkundige kunstwoorden, ingehuldigd en gemeen genoeg geworden is. Op de rest antwoorden wy, dat alhoewel, behalve de brodders, selfs eenige van de beroemdste meesters der voorige eeuwen, niet geheel vry van de gefyde misflag zijn geweest, en somtijts Naakten hebben gemaakt, daar aan men de Spieren en muskelen niet met een sagte twijffelagtige betrekking, noch met een beklonkene vleesigheyd, of poefeligheyd, of vellige ontspanningh, of volkomen opspanning en gehoorsaam werkende volsappigheyd, maar die veel eer als klotfen en schollen van harde klippen op en aan den anderen geflanst, scheynd te sien, men nogtans de Mistastingen van eenige dier groote Geesten soo seer niet en moet afleyden van de al te grondige kennis der Muskelen, als wel daar van voorkomende, dat alhoewelse 't regte pad bewandelden, sy mogelijk noch niet ver genoeg daar in doorgeboord, hun grondige kennis niet genoegsaam met de bevallicheyd van 't leven en de schoonheyd hebben weten te vereenigen. Onder 't welk ook wel kan geschied zijn, dat eenige te veel hebben opgehald met de kennis haarer Menschkunde te nadrukkelijk te vertoonen. Doet 'er by dat de Schilderkonst ook haar eeuwen en tijden van afwisseling is onderworpen geweest; insonderheyd wanneerse in Italien by na 't enemaal vervallen en te soek geraakt, slegts van eenige arbydsame geesten en schrandere verstandenen wierd opgeholfen; onder welke herstelling sommige niet wel 't eenvoudigste wandelpad van het waargtigitige leven konnende houden, te mets daar van sijn afgedwaald. En gelijk in sulke tijden veel dingen alleen tot proefftukken sijn gemaakt, in welkfen na de waarheyd der sake getast en gefogt hebben, en

buy-

buyten twijffel ook dagelijcx daar in gevorderd zyn , wat wonder ist dat in de Beelden en Tafereelen van die groote Meesters , dingen gevonden worden die van de nakomelingen eenigfints te berispen zijn ? Maar even als men in de onderwijfing der Teykenkunde en fchrijfkunde nu en dan de Leerlingen wel een onnatuurlijken of te duydelijken Trek voormaakt , om d' onderwijfing te nadrukkelijker en kenbaarder aan den leerling te doen , foo hebben ook veel treffelijke Geesten der Schilderkonst ; willende de geheele weereld in 't verftaan der muskelen dienft doen , defelve nu en dan te onnatuurlijk fterk aangewefen , alhoewel de meeste en beste nogtans foodanig zijn , datmen niets aangaande de teykenkundige Trek of plaats of werking , fou weten te berispen. En dusdanige voorbeelden van de nakomelingen , fomtijts te onverftandig nagevolgt , heeft te weeg gebragt dat eenige behagen daar in fchepende , hartnekkig daar in volhard hebben ; fig latende voorftaan dat hun doen , met dat van haren Meester of goede voorgangers genoeg kon goet gemaakt worden. En dus isfet bygekomen datter ook fomtijts *Moden* in de Schilderkonst fijn opgekomen , die by na algemeen doorbraken : onder welke de trant van verkrampde Menschbeelden , die men in later tyd , *Sprangers Greepjes* noemde , al mede mag ingeteld worden. Gelijk men verder in de fukkel-tijt der Schilderkonst , en 't leven der vermaarde Meesters kan ontwaar worden.

In de tijt dat eenige Meesters haar in de Menschkunde verliepen en fommige te kort fchoten , hebben fig nogtans eenige veel befcheydender aangefield , gelijk hunne Tafereelen en Printen aanwijfen. Men getuygt van den Florentijfchen Schilder *Del-*

Hoe door quade navolginge de gebreken der Oude voort geplant zyn.

Moden in de Schilderkonst.

Wat sommige meesters hebben gedaan om de vervalie Menschkunde te herftellen.

lo, dat hy een van d' eerste is geweest onder de moderne, die met een verstandig oordeel de muskelen, volgens de actien en werkingen begon te vertoonē. Insgelijx word van den Schilder *Roffo* verhaald, dat hy de Dooden steelswijse ontgroef, en met groote neerstigheyd daar een *Anatomie* of *Menschkunde* uyt maakte. Seker die tot de algemeene Lees-oeffening en beschouwing der voorbeelden, beneffens 't geduurig Teykenen van Akademi-beelden, te mets gelegentheyd kan vinden om het dood lichaam van een mensch te sien ontleeden, of sulx op een zedige wyse selfs te doen, die heeft de middel in de hand, om met opmerking de konstige samenstel van het grootste Meesterstuk der schepping wel te doorgronden, en 't geen hy hier na 't leeve in een doode romp siet, tot de regelen van sijn konst over te brengen. En alhoewel de mewaarigheyd, en de eerbied diewe voor onsen evenmensch altijd in ons gemoed hebben omgedraagen, ons eenigszinds schromig maakte, een afgestorve mensch in riemen te snyen, en de gebeenten van haar spieren te sien ontkleeden en afschillen, egter heeft ons dat niet geheel de lust be-noemen, om somtijts eenige nagt-uurtjes in een Doodkamer, soodanige ontledingen by te wonen. Ons gemoet kragtelyk te binnen brengende, dat doch de nootwet des doods, vast gestelt zijnde, onse lichamen eens tot verderflijkeyd in den schoot der aarden moeten gezaayd worden, om met een onverderfflijk lichaam wederom uyt te botten. Of sulx nu geheel door de verrotting, of door de Oontleding ten deele bevorderd word, de saak komt op een uyt. Voorwaar een kloeke ziel behoorde te weeten, dat dusdanige behandelingen der dooden, in alle stilligheyd tot verbetering des verstands aangeleyd, 't eenemaal

maal de veragting uitfluyt, nadien die alleen opfigt tot de levende, maar geheel geen tot de dooden heeft. Dewijl nu de levende, het fy Schilders, het fy Geneeskundigers of Heelmeesters of andere Wijsgeeren, 't selve ondernemen tot bevordering van haar oeffening, soo behoordense niet als met alle eerbied besig te zijn, omtrent een saak waar doorse voornamelijk in haar konst onderwefen worden.

Men behoorde dan aangaande de Menschkunde geen Meesters noch voorbeelden te volgen, dan voor soo veelse navolgers van het leven, en 't betaamelijk werken der Beelden sijn geweest. Dat nu eenige Meesters, die al wel meenen onderwefen te sijn, hier in noch te kort schieten, is alleen de reden datse niet wel voorberyd tot het leven komen, zelfs ook noch niet na datse in de kennis van de uyterlijke trek en form en plaats der muskelen al wel afgerigt sijn: want om datse de muskelen slegts als muskelen in haar plaats en form verstaan, en niet in haar dienst, en veranderlijkheyd, diese in 't bewegen der leeden en werkingen hebben, sookrijgense nimmer geleerde oogen in 't hoofd, om die in 't leven wel te onderscheyden, en in haar werking zijnde, na te volgen. En dus sal het dan ook nuttig zijn, dat al wat in doode lichaam gesien is, tot de levende word overgebracht.

Daar zijn mede eenige van oordeel, dat men door het veel en geduurig nateykenen van schoone Statue-beelden ver genoeg in de Menschkunde in booren kan, en dat al die Schilders wijfslyk en wel doen, en 't eenemaal in 't regte padt wandelen die haar daar geheel aan overgeven. Doch dit en kan ons al meede niet verder brengen, als de voorgaande oeffening: want schoon ook yemant sijn gantsche

't Is niet genoeg de muskelen alleen in haar form te verstaan.

Hoedani- gen Mens- kunde uye de Statue- beelden te leeren is.

Statue-
beelden
verschillen
van 't le-
ven.

leven daar in had doorgebracht, hy soude doch noch door een vreemden bril kijken: en niet eer een klaar en verstandig begrip van de meeste dingen in 't leven hebben, voor dat hy grondig de ontledings en inledingskundige Anatomie, beneffens de bediening die yder zienelijke muskel, in allerhande doeninge heeft, verstaat.

Ve-legent-
heyt die de
onkunde
der ware
Menschkunde
voort-
brengt.

De veran-
derlykege-
daante der
muskelen
verpligt
den Schil-
der die
naakeurig
te verstaan,

Zeker Schilder onses tijts plagt te seggen, dat die haar te veel, en te stout aan de Statue-beelden vergapen; dikwils soo een stijve zedigheyd en loome beweging in haar beelden aanwennen, als de steenen selve. Ik sie liever seyde hy, datmen in de beroeringe der beelden een verkramping vertoond als dat men my d'oogen met fulke geesteloofse koolstronken befwalkt. Seker, een Schilder die niet anders en weet dan de bloote omtrekken der schoone leden, en de muskelen der Statue-beelden in haar teykening en gedaante na te volgen, sal sig seer verlegen vinden wanneer hy eenige beelden na seker gegeven voor-nemen moet schikken, op datmer waarlijk de ver-eyste werking, en geen andere, in zou zien. Ja hy sal sig genoegsaam onbedreven in de Menschkunde vinden, wanneer hy slegts in de Collegien Akademie beelden sal Teykenen; als niet wel konnende waarnemen door welke meester-spelende muskelen, en Partyen, sijn voorgesteld beeld in 't leven werkt; op dat hy die nauwkeurig in agt nemende, en wel navolgende, die ook aan sijn Beeld sou kunnen geven, en maken dat de actie van sijn Teykening met die van sijn Modél, welwerkende over een stemd. Want nadien de muskelen volgens d'ontelbare verscheydenheden der werkingen, oneyndig verschillige gedaantens kunnen hebben; die onmogelijk uyt geen Statuen of Pronkbeelden kunnen geleerd

wor-

worden, om dat in yder voorbeeld flegts een enkel en bepaald geval vertoond word: soo volgd van selfs, datmen in de algemeene Schilderkonst, niet alleen en moet verstaan wat yder Muskel in dusdanigen Actie doet, maar in wat trap en gedaante en onderschikking sy sulx doet; en wanneerse min en wanneerse meer, geweldig of stemmig sulx doet: want men moet vast stellen dat yder bysondere doening of beroerlijheyd niet alleen sijn eygen muskel, of muskelen heeft, om dit of dat lidt te buygen, te regten, op te trekken, na binnen, na buyten en elders heen te drayen en op te houden, maar dat sulx ook door veelderhande toevallige trappen geschied. Invoegen den eenen muskel altemet wel den anderen doet meede werken, en somtijts verscheyde 't saamen, doch nooyt alle te gelyk werken; en in weynig standen, hoe eenvoudig men die byna aanmerkt, alle geheel stil staan. Want regten en buygen, binnewaards en buytenwaards voeren van een lidt, sijn tegenstrijdige werkingen: gelyk ook min of meer wel geen geslagt verandert, schoon het eenig verschil in de werkdaad en beschouwing geeft: En daarom kan men ligt bescffen, dat terwijl eenige muskelen ontrent een lidt werken, datter ook eenige stilstaan, en dat terwijl d' een tot d' uytvoering van eene daat word voortgebracht, en vry meer dan in haar ledige stant opgeswollen is en sich vertoond, andere haar wederom na binnen getrokken houden, en als verdweenen of ten minsten seer twijffelagtig zijn. Invoegen wy al wederom zien, dat het noodig is, datmen se na die verscheyde werkingen, verscheydentlijk in agt neemt; sou het mogelijk zijn een eenige waarachtige en wel werkende Daad te vertoonen. Maar sal mogelijk ymant seggen, men kan

Hoe de muskelen moeten verstaan zyn.

Aanmerking over de werking der muskelen.

kan alle 't gefeyde immers in de modellen van 't leven, en als men Akademie-beelden teykend, ver-
toont sien; en dat is ligt na te volgen? wy antwoor-
den; of schoon alle de muskelen foodanig in 't le-
ven gezien worden dat zelfs de minste aankomeling
die stiptelijk weet te volgen, dat sulx niet meer tot
verstant van de veranderlijke beroering en vermogen
der muskelen in haar dienst sou kunnen geven; dan
of een onkundige in de zangkonst, de musyk noten
die hy in een zangboek zag nauwkeurig na maakte,
en ondertusschen niet en wist met wat toonen en vol-
gens wat neuritrant sy moesten uytgegalmd worden.
Veel min soude hy daar uyt kunnen leeren hoe die
moesten behandeld zijn, om nieuwe Stukken of Deu-
nen te inventeren.

Waarom
sommi-
ge haar ver-
geefs op
haar werk
vergram-
men.

Veele vergrammen haar dikwils, en worden o-
ver haar eygen doen verdrietig en moeyelijk, niet
wetende waar het haperd; ziende insonderheyt in
forssige actien, dat hun Beelden gantsch niet werk-
zaam maar sich geheel lam, loom en niet met al doen-
de vertoonen; in welke nogtans met veel dubbing,
nauwlijx een eenige muskel hebben vergeten die niet
kenlijk aangewesen is: waarlijk, dese behoorden te
weten, dat d'oorzaak daar van niet anders is, als
datse de dienst van alle de muskelen niet verstaan
hebbende, die ook daar niet behoort in hebben
waargenomen, noch tot de begeerde actie toege-
past. Welk gebrek noch nader sal openbaar worden,
wanneer wy op 't eynde beses boeks, met verschey-
de voorbeelden sullen aangewesen hebben, welke
muskelen met naam en plaats, in dese en gene
bysondere actie oogenschijnlijk haar ampt moeten
bekleeden.

Dat van outs-her de Grootste Mannen, het mee-
ste

ste vermogen der Schilderkonst hebben gesteld in die Menschkunde, welke haar leerd de schoonste ledenstemming, beneffens d'uytdrukking der levendige beroerlijkheyd in de muskelen; dat en blijkt niet alleen daar uyt, datse met d'uytputting van al haar verstand en arbeyd by na alleen in 't verbeelden van Naakten, of slegts half gekleede Beelden hebben bezig geweest; maar ook groot-deels uyt de veel agting en groote getuygenisse die 'er de geheele wijsheyd der Ouden van geeft. Sy waren te meer tot het maken van Naakten besig, om dat al het goede en prijzenswaardige daar in geensints kon verholen blijven: *Seneca* seyde, waar de bloote leden zijn voorgestelt, daar plagt het strax openbaar te worden, watter aan de gewrigten, of aan 't getal of aan de orden was ontbrekende. En gelijk d'oude Schilders en Gietkundigers die na een onsterffelijken naam streefden, hun lieten voorstaan, dat die sig onberispelijk in de naakten der Menschbeelden wisten te dragen, genoegsaam tot alles bequaam wierden, soo hebben sy ook nagt en dag met d' aldergrootste neerstigheyd daar ontrent besig geweest. Ook is het spreekwoord al oud; die sijn *Herkules* wel kan maken, sal sig met den lecuwen-huyd niet veel bekommeren. En dit heeft buyten twijffel te weeg gebracht, dat het getal der naakte Statue-beelden in de bloey tijd der konst soo ruym is uytgedegen, dat mer noch menigte van d' overgeblevene kan beschouwen, die door 't menigvuldig navolgen en hermaken de weereld in houden. Het stond ook die verstandige Menschkundigers ligt te denken, dat terwijl de slegte Meestertjes en Knoeyers de onberoerlijkheyd en gebreklikheyd harer beelden onder d' optoysels der kleedingen, en rijkgeplooyde drapperyen qua-

men

Waarom de naakte beelden by d' oude Konstena- ren so veel gemaakt en geagt zyn.

men te verbergen, en 't oog des gemeenen volx be-
guichelden, sy met haar wel verstaane Beelden, die
sonder eenige bewimpeling als aan de naakte waar-
heyd konden getoest worden, de grootste eer by de
Konstkenders en Menschkundige beschouwers sou-
den inleggen: en datse by gevolg alle de andere wer-
ken van die en de volgende tijden, soo doende best
verduuren konden.

Waarom
men voor-
bereyd tot
het leven
moet gaan.

Soo isser boven alle 't gene geseyd is ook misge-
taft, te meenen datmen alleen door veel na het leven
te Teykenen (en dat even soo als 't ons voorkomd te
volgen,) tot de voorgestelde trap der ware Mensch-
kunde kan komen: want na dienmen met onbe-
reyde oogen en zinnen, tot het Leven komende, veel
dingen in het leven niet en kan sien, om dat noch
door een bysondere voorbereydinge de oogen niet
open gedaan zijn, (of soo mense ziet, niet verstaat
watse in dat geval daarmense ontwaar word, voor
dienst en werking hebben) soo gebeurd het datmense
onkundig en onseker aantast; en dikmaal stilstaande
spieren 't onregt in haar uyterste vermogen, en sterk
werkende in een gemeene, of geheel niet wer-
kende stand aansiet en vertoond., 't Verceyst dan
datmen voor af weet wat alles beduyd, niet tegen-
staande sommige dingen sig alleen twijffelachtig
opdoen; en kend wat form en trek de muskelen
hebben schoonse maar half gesien worden; waar een
muskul begint, waar hy eindigd, of met sijn steert of
pees sich onder een ander inplant. Waarlijk, *Lod. de*
Vincy en taste niet geheel mis, als hy seyde dat de
Schilders welke naakte beelden buyten de gron-
dige ervarentheyd der Menschkunde schilderden,
niet anders dan de opperste huyd der beelden maak-
ten, maar niets van het Beeld self, noch yets dat aan
sijn

Die de
muskelen
sonder haar
eygen doe-
ning ver-
toon, en
laten maar
de huyd
sien van de
beelden.

fijn werkelijke actien of inwendige geest deelachtig is. Men leeft van feker verftandig meeſter die van fijn leerlingen niet alleen begeerde, dat ſy in het onderſoeken der muskelen die ſouden afteykenen, en by geſchriſte aanteekenen wat Spieren en Peſen ſig in yder lidt volgens ſekere bepaalde actien en bewegingen lieten ſien of verſcholen of het meeſte werk, of niet met allen deden; maar hy begeerde ſelfs datſe ontrent de lichaamtjes der kleyne kinderen, van haar geboorte aan tot hun volle wasdom en van daar tot haar hoogſte jaaren, door alle trappen des ouderdoms en verandering die in yder lidt en in de ſamenvoegſelen valt, ſouden opſchrijven, welke dikker, welke vetter, en welke magerder wierden; en met welk een onderſcheyd, ſy in d'een en d'ander ſtaat en ſtand te kennen waren: 't geen waarlijk een groote ervarentheyd heeft te weeg gebragt. Dien treffelijken Onderwijſer wilde dat ſijn diſcipelen haar geheel en al aan de leere van de Natuure en wetten van het Leven ſouden overgeven, ſonder daar niet alleen niet af te wyken, maar daar ook niet als ongehoorſame Leerkinders tegen te knorren, en te morren: want een Schilder mag hem nooyt laten voorſtaan datter wetten of regels in de natuur of in 't leven ſijn, die in haar ſelven onvoegſaam, laſtig of moeyelijk zijn; zulx dat hy wenschen ſou datſe hem te geval anders waren danſe ſijn; of datſe mogten toelaten, ſoo 't mogelijk waar, datſe door hem wat verhanſfeld wierden. Maar hy moet de wetten van 't leven ſoo aanmerken, datſe enkel en hem alleen tot voordeel van ſijn konſt, ſoo alſe zijn, geſtelt zijn.

Voorwaar de Menschkunde is tot de Schilderkonſt ſoo algemeen noodſakelijk, datſe ſelfs van de Konterſeyters en Landſchap Schilders behoorde

Naukeurige maniere om den aart der muskelen te verſtaan.

Een Schilder moet nooyt tegen de wetten van de natuur twiſtreden.

Hy moet de regels van de natuur voor volmaakt aanſien.

wel

wel verstaan te zijn. Want dewijl veele soo verlot zijn, op een kleen gedeelte datse van de konst verkopen hebben om daar in een meester te zijn, soo gebeurd het datse al de rest der schilderkonst laten varen; en verseylen metter tijt soo ver datse naulijx een stuk van een lijf, of een schouder, arm of hand meer aan den hals van een Konterfeytsel weten vast te maken; of elders een beeldeken by te ordineeren.

Op wat orden wy de Menschkunde sullen verhandelen.

Om dan deese stoffe verder op de voegsaamste wijze te verhandelen, soo sullenwe de Menschkunde eerstelijk in de eygenschappen der Schoonheyd en bevalligheyd aantasten, dan de Proportie der Ledestemming; beneffens het natuurlijk Maaksel, en dienst der Ledematen; en dan voorstellen hoedanig de lichamen in haar gewigt en tegenwigt, onder het bestuur der beweging in allerhande doeningen en actien, sich gedragen, ophouden en redden kunnen. En na datwe dan d'eygenschappen, en de middel om allerhande passien en hertstochten, uyt te drukken sullen aangewesen hebben, soo sullen wy d'inwendige en uytwendige leest des menschen-beelds, dat is sijn Vleesch en Been, ontleden en verklaren, en aanwysen de plaats, den dienst en vermogen van alle de beenen, gewrigten en muskelen daar om heen, door welk een gesond en verstandig mensch na het bestuur van sijn wil, alle sijn actien uytvoeren kan. En op dat sulx van ons te ligtvoeriger en met meer nut der Schilderkunde souw kunnen verrigt worden, sullen wy een tamelijk getal Vertoog-schetzen bybrengen, die eenige van onse gedagten nader dan onse woorden sullen kunnen aanwysen; en wel voornamelijk die, welke de stants-geleghentheyd der beelden in haar verscheide actien, bewegingen, poogingen, en bestuur des gewichts en tegenwichts, soo

Hoedanig de verzoogschetsen sullen zyn.

zoo in de gemeene als in de uiterste vermogens aan gaan. En gelyk het eenigzints betamelyk is, dat de Voorbeelden door welk men onderwyzen wil, vry zyn van de aldergrootste berisping, dagten wy best te doen, ons onder andere te bedienen, van eenige Modellekens, die we niet aan een geringe, maar aan de goede hand van den grooten Schildermcester *Nikolaas Poussyn* verschuldigd zyn. Ons latende voorstaan beter te doen, die te gebruyken, welke ons gelukkig, en te eenemaal tot ons voornemen afgerigt voorquamen, dan na andere van minder geagtheid om te zien, ofte dat we in gevaar zouden gestaan hebben, die van een ander volgens onse meeninge wel te laten ontwerpen: alhoewel wy aangaande zommige geringe mistellingen, de menschelyke struikelingen niet geheel hebben kunnen ontduiken.

II. HOOFDSTUK.

Van de Schoonheyd en Bevalligheyd der Menschbeelden, en waar in die bestaat.

HEt zal buyten alle twyffel aan de Schilderkonst ten hoogsten voordeelig zyn, altyt de meeste Schoonheyd en volmaaktheid der dingen die verbeeld worden, te bevorderen. Want gelyk ons de geschape dingen best behaagen, welke Schoon en volkomen zyn, zoo blyft 'er geen reden over, waarom de nageboodste dingen niet de zelve bevalligheyd aan het oog van den Beschouwer zouden voortbrengen. En alhoewel men in de Tafereelen veel dingen schoon kan noemen, welke in 't natuur-

In de Schilderkonst is het altyd raadzaam 't schoonste te verkiezen.

Zommig leelyk is in de Konst ook fraay.

lijk Leven leelijk en verfoeyelijk, ja mismaaft zijn, foo moetmen fulx alleen aan de verftandige en uytvoerige navolging van de veel vermogende Schilderkonft opdragen, en die ook veel eer *Fraay* en *konftig* dan *Schoon* noemen. Dog wat de keur van 't Leven zelfs belangd, wy weten dat ook die menfchen (foo 'er anders waarlijk zijn) welke meer behagen in het Leelijke en Wanftaltige kunnen vinden, dan in het Schoone en Wel-gemaakte, zelfs voor Leelijke Monfters in de Natuure te houden zijn.

Die het Leelijk voor 't Schoon be-mind is zelfs Leelijk.

Schoonheyd fwaar te befehryven.

't Is feker dat de Schoonheyd voornamelijk behoord geteld te worden onder de dingen die onverbeterlijk zijn. Vele onder d'Oude en Jonge hebben gemeend dat het niet wel uyt te fpreken noch te bepalen was, wat het eygentlijk is, dat wy *Schoon* noemen: en dat het over fulx niet net kan aangewefen worden, door welke Waarnemingen, de Schoonheid volkomen en feker te verbeelden is: Ziende eenige op de verfchillige Keur der Oordeelders, andere op de verfchillige trappen der Voorwerpen in welk die te kennen en t'onderscheyden is. Gelijk dan ook tot noch toe de verftandigfte onder defe, (ziende de keur van Schoonheyd in gefchil hangen,) beflooten hebben, dat 'er in allerley aart, een Schoonheyd op oneindige wijfen te vinden is. En nadien niet kan geloogend worden datter ook trappen in de Schoonheyd zijn, en dat men *Schoon*, *Schoonder* en noch *Schoonder* vind; foo iffer geen reden die ons belet te denken, datter ook een *Allerfchoonft* is. Doe *Aristoteles* gevraagd wierd wat Schoonheyd was, en waarom al 't geen Schoon is, bemind word? antwoorde hy: *Dat is een Blindemans vraage.* d'Heer *Kats* heeft hem over de verfchillige Keure der Schoonheyd evenwel niet ruymborftig derven verklaren,

Schoonhy-d feund op ver-fcheyde gronden.

Aristoteles meende dat men niet vragen moeft wat Schoonheyd was.

klaren , want hy spreekter elders dese onfekere woorden van :

Men twist noch ever'taag , men twijffeld overal.

Wat datmen in den Mensch voor SCHOONHEID keuren sal.

Daar is nauw eenig Volk of 't heeft verscheide Gronden , Waar op dat yemand SCHOON of LEELYK word bevonden.

Seker , nadien de verscheide Volken ook in 't verkiefen en goedkeuren der *Schoonheyd* niet alleen verschillig zijn ; maar datter ook sommige gevonden worden die de *Leelykheyd* en *Mismaaktheyd* ten opsigt van andere Oordeelders voor de *Schoonheyd* stellen ; sulx heeft menig onvast herssebekken in twijffel gebracht ; en doen denken , of de *Schoonheyd* niet wel slegts in een *Keur* , of in een *Mode* , of in een eigen *Zinnelykheyd* des Menschen bestaat . Want datter Menschen gevonden worden , die een eigen vrywillig verkoofen *Schoonheyd* onder hun *Land-aard* poogen in te voeren , en de aangebooren *Schoonheyd* , die hun veeltijts mishaaft , door geweld en konst na hun fantasie poogen te verbeteren ; daar van sijn veel blijken en getuygenissen . Men segt dat die van *Cumana* , om datse *Schoonheyd* stellen in smalle *Tronyen* , de hoofden der Jonge Kinderen tusfen kussentjes van boomwol prangen . Andere bevalligheyd in platte *Tronyen* ziende , duwen met den duym , de nieuwgeboren Kinderen , de neus in . Andere versot op lange *Lel-ooren* hangen de Kinderen van jongs af gewigten daar aan , en rekkense metter tijt tot op de *Schouders* . By d' inwoonders ontrent de riviere *Gabon* , ist heel de *Mode* d' onderste

In de Keur der *Schoonheyd* word somtijts ook de *Leelykheyd* voor *Schoon* aangefien.

Met Voorbeelden bevestigt.

Lip zoodanig te doorbooren datzer de tong konnen doorsteken. By andere ist een Schoonheyd de Oog-scheelen om te keeren, zulx datzer erger uitzien als *Koppen Kyk-leelyk*. Sommige *Favaners*, en ook de *Ottentotten* aan de *Kaap*, en andere van zulken slag, meenen niet mooy te zyn, wanneerze niet met vuyl sineer en koedrek, mooytjes gefliddert zyn. Doch wy en mogen de grillen van Menschen die in de ondervinding en in de redeneering dood zyn, en weynig van de beesten verschillen, niet verder ophalen, noch veel min door haare manieren zoodanig in twyffeling gebragt worden, datwe niet meer bequaam zouden zyn te oordeelen, welke en hoedanige aangebooren gebreken eenigzints te verbeteren zyn, op datze nader aan de Schoonheyd mogten komen: 't geenmen onzes agtens veylig zal kunnen doen, wanneerwe wel in agt nemen, waar in de Natuure zig meest vermaakt, of welk de voorbeelden der Schoonheyd zyn, die ons en yder buyten alle toedoen, door een heimelijke Bevalligheyd, (diewe wel in ons gevoelen, maar niet geheel net noch ten klaarsten en verstaan,) komen te behagen.

Eenige nieuwe Filozoofen zyn van gevoele; dat de Schoonheyd niet zoo zeer een hoedanigheydt of volmaaktheyd is van 't Voorwerp 't welk men ziet, als wel een gewrogt, of daad daar af in den geenen die ziet. Want zeggenze, indien onze Oogtuygen langer of korter waren, of onze gesteldheyd anders was, zoo zouden die dingen, die wy nu Schoon agten, Leelyk, en de gene die nu Leelyk zyn, Schoon aan ons schynen. De Schoonste hand door een vergroot-glas gezien, zal verschrikkelyk schynen. Invoegen dat de dingen in zich zelve aangemerkt, of tot Godt betrokken, noch schoon noch Leelyk zyn. De geen dan

Hoemen de gebreken van de Schoonheyd kan onderkennen.

Nieuwe Gevoelens over de Schoonheyd.

dan die zegt dat Godt de weereld Schoon gemaakt heeft , moet noodzakelyk een van beyden vast stellen; te weten of dat Godt de weereld na de Zinnelykheyd en Oogen der Menschen , of de Oogen en Zinnelykheden der Menschen na de Weereld gemaakt heeft. Wy bekennen , dat wanneer men de Schoonheyd alleen in zekere respecten of opzigten neemt , die de dingen tot malkander hebben , en aanmerkt zoo alser veel dingen afhangen van de verschillige Zinnelykheden der Menschen die dikmaal fotte en ongegronde fantasien hebben ; dat die Wysgeeren grootdeels gelyk hebben. Doch sulx en is in 't algemeen van alle waare Schoonheyd niet waaragtig , inzonderheyd niet van die , welke voornamentlyk op de vaste redenering en op de gelykzydige proportionele zamenstelling der deelen tot het geheel , steund. Want of wel dusdanige Schoonheden by gebrek van onkunde en oordeel des Beschouwers , zomtyts ymand niet Schoon noch bevallig schynten , daarom laten zy niet na , zulx egter in haar zelve waarlyk te zyn; even gelyk een wiskundige waarheyd op haar eygen waarheyd rustende , daarom niet minder zeker in haar zelve blyft, schoon ook ymand die niet zien noch niet verstaan en kan. Sulx dat men onzes agtens hier met regt zou mogen vragen : of het gewrogte niet onaficheydelyk afhangt van zyn oorzaak ? 't welk zoo zynde , zoo wetenwe wel dat onze oogen noch onze zinnen geen oorzaak van 't gewrogte des voorwerps , maar 't voorwerp ; de oorzaak van 't gewrogte is ; en dat bygevolg onze oogen als werktuygen der ziening alleen maar lydigh zyn , om 't gewrogte des voorwerps zoo veel haar gestel toelaat te ontfangen: en derhalven kan geseyd werden datter zeke Schoon-

De proportionele Schoonheyd staat niet onder de keur der Menschen.

heyd, is of blijft in eenig voorwerp als in haar oorsaak. Hier te seggen dat indien onse oogen anders gesteld waren, dat wy alsdan de voorwerpen anders souden zien, dat is wel de waarheyd, maar ten doet hier ter sake niet met allen, want wy soudense valsstelijk zien: maar nu blijkt uyt de Natuure der Ziening, dat God gewild heeft datwe de dingen die tot en onder onse behandeling behooren, souden zien en oordeelen soo alsse zyn; en wat de dingen belangt die buyten 't bereyk van onse handeling en ver van ons gezigt affiggen, (gelyk ymand sou konnen tegenwerpen datwe de Son, de Maen, Sterren, Wolken, de dingen in 't verschiet en verkleynd liggende, niet soo en zien alsse zyn, maar soo alse sichijnen, soo moet men weten, dat ons de reden en de ervarentheyd in alle dien te hulp komt; ja ons ook hier leerd, datwese egter soo zien gelykse waarlijk in soo een stands gelegentheyd volgens de waaragtige regelen der Natuurlijke Ziening, mogelijk te zien zyn. Doch dit behoord eenigzints tot de Doorzigtkunde. Waar van mogelijk te zyner tyt. Alleen moeten wy hier vermaand blijven, dat nadien de Schoonheyd, welke tot de Menschkunde behoord, meestdeels gelegen is in de proportionele Ledenstemming der Menschbeelden, die tot desselfs dienst en vermogen als konstige Werktuuygen tot veelerley doeningen afgerigt zyn; dat ons de geleyde grondvest der Schoonheyd, van niemand in de Schilderkonst ontfutfeld word.

Schoon-
heyd van
Cicero be-
schreven.

Als *Cicero* zig eens vermat de Schoonheyd te beschryven, wilt hy niet anders te seggen; als dat de ware Schoonheyd onse Oogen door een bequame samenschikking der Deelen en Leden beweegt: ons daar voornamelijk mede vermakende dat alle de deelen

deelen tot het geheel gants ordentlyk onderschikt zyn. Den selven onderscheyd verder de Schoonheyd tweefints, namelijk, in een Schoonheyd welke bestaat in een deftige aansienelykheyd, gemaakt door een onderlinge schikking der partyen, en in een Schoonheyd welke daar en boven in een liefvelijke bevalligheyd gelegen is. d' Eerste steld hy in de Mannen, voor soo veel die meerder met de stemmigheyd, verstanden wysheyd moet over een komen; de laatste stelt hy in de Vrouwen, voor soo veelse daar door behaaglijk in de oogen der Mannen sijn; en haar tot liefkosing aansetten: 't welk soo verre gaat, dat zelfs de grootste Regtsgeleerde, als *Tiraquellus*, *Cabalinus* en andere van oordeel sijn, dat het min strafbaar is, sig aan een schoone, dan aan een Leelijke vrouw te verlasten.

en van het
nader be-
paald.

in Man en
Vrouw.

Wanneer wy dese waarschijnelyke beschryving der Schoonheyd willen vast houden, soo staat ons daar over tot de algemeene Schilderkonst noodwendig aan te merken, dat het treffen van de Schoonheyd voornamelyk daar in gelegen is, dat de Beelden een behoorlyke Ledenstemming hebben: derhalven salder volgen dat die Leden ten opsigt van haar form, plaats, samenkoppeling en dienst, ten uitersten moeten gekend zyn; gelykwe ook voor hebben in dese verhandeling na te spooren.

Watter in
de Schil-
derkonst
ontrent de
Schoon-
heyd waar
te nemen
staat.

Veel gauwe Verstanden hebben van overlang niet sonder reden aangemerkt dat de uitbeelding der Schoonheyd en Volmaaktheyd seer moeijelyk was, om dat haar tegendeel, namelijk de Leelykheyd en Mismaaktheyd seer ligt, of door verscheyde toevallen van zelfs gebooren word; of door sekere merkteykenen en kenbare trekken op veelerhande wijs en by trappen en deelen kan uytgedrukt worden; Ja

waarom de
Leelyk-
heyd eer
dan de
Schoon-
heyd ge-
troffen
word.

zomtyts wel aldermeest door d' onkundige behandeling der Konstenaars kan ter weereld komen : Maar de Schoonheyd zoo ligt niet , om datze alleen door haar eenvoudig geheel wil vertoond zyn ; welk Geheel niet eer met die zelve eenigheyd in de nagevolgde Beelden kan gezien worden , voor dat alle Deelen , zonder de minste afwyking met inalkander over een stemmen . Waarom dan ook sommige over dit gewigtig deel der Schilderkonst hebben gezyd , dat de Schoonheyd op het juist na te volgen , alzoo ongemeen is , als de Schoonheyd zelfs .

Maar daar staat noch verder aan te merken , dat alhoewel de Schoonheyd aan yder in 't algemeen behaaglyk is , dat alle Schoonheyd nogtans niet ceven groot vermogen heeft om onze gemoederen in het beschouwen der zelve zoo te overtuigen , datmenze waarlyk zoodanig voor schoon groet ; of datwe de pogingen van ons hert als 't waare daar henen getrokken , en zagtelyk daar toe geneigt vinden ; ten zy eerst in zulke , de *Gratie* , of liever de *Bevalligheyd* , (het regte cierzels van de Schoonheyd) daar by komt : welke Bevalligheyd , voortkomende uyt een zoet en aanminnig gebaar of bestuur der Oogen , Mont en Handen , die bescheydentlyk de streelende Toonen der tong , en de rest der welgemaakte deelen verzellen , maakt dat ons de Lichamen Schoonder dan schoon zyn . In 't leven van *Nero* word gezyd dat hy wel gemaakt van Leden , en Schoon , maar op 't minst niet Bevallig was . Daar en tegen meend *Ovidius* de laatste streck aan de Schoonheyd van zyn *Venus* te geven ; wanneer hy zegt dat haar Schoonheyd met volkomen bevalligheyd vermengd was . Den digter *Katullus* heeft dit onderscheyd ook seer wel weeten te maken , als hy de Schoonheyd

van

Bevalligheyd in het uytterte optooyfel der Schoonheyd.

Getuygenissen die sulx bevestigen.

van *Quintia* en *Lesbia*, tegen malkanderen in de weegfchaal ley: Niet weynige feyd hy, beelden haar in dat *Quintia* fchoon is; fy is mijns bedunkens wel blank van verwe, aenzienelyk van Lijsf lengte, en hups van Leden; Nogtans en kan ik niet toefaan datmenfe voor Schoon moet houden, gemerkt in foo grooten lichaam gants geen Bevalligheyd, Ja niet een kruym van Aardigheyd bevonden word. *Lesbia* is waarlijk fchoon: Want gelijkfe van 't hoofd tot de voetzool volkomen Schoon is, foo heeftfe daar en boven allerley aanminnigheyd, die een fchepfel vercierren konnen, op de lodderlijkfte maniere heymelyk ingezogen.

Soo word de Schoonheyd ook menigmaal door een flegte, en zedige eenvoudigheyd op 't hoogfte voltoyde gezien; Ja door het nalaten van 't algemeen Verçierfel, merkelyk verbeterd: 't geen wel meeft gezien word, in zulke, daar in de Schoonheyd door haar eygen aangebooren welstand, als onbedwongen willende zijn, alle teujering de fchop geeft. *Semyramis* d' Affyriſe Koningin wierd voor de Schoonſte Vrouw van die eeuw gehouden, nogtans verfoeydeze alle optooizels en behulpmiddelen der Schoonheyd. 't Scheynt dat het in haar wel over een quam 't geen *Cicero* elders van een zekere zoorte van zorgvuldige onagtzaamheyd komt te zeggen, waar door hy onzes agtens, den aart der Bevalligheyd, ten uyteriten net heeft afgefchetft: Men verneemt zeyd hy, dat het veele Vrouwen niet quallyk ſtaat, ongeçierd te zijn: Hoe menigmaal en merken wy niet, datze veel beeter geçierd zyn wanneer haar de hayr lokken, een weynig los, ongeagt en ſwierig om het hoofd hangen, den Hals een weynig vry, en den boefem tamelyk ontdaan is; dan

Speling der
Schoon-
heyd.

Men moet
onder-
ſcheyd ma-
ken tuſ-
ſen een
Schoonhyd
die natuur-
lyk en
eenvoudig
is, en
tuſſen die,
die opge-
cierd is.

wanneer het door een al te stijven nettigheyd opgestreken, of met een gesogte teujering oneygentlijk is opgeschikt. *Klemens* den Alexandriner verhaald, dat wanneer *Apelles* een van sijn Leerlingen besigvont de schilderie van *Helena* met gout en gesteente te Hullen, hy hem daar over bestrafte: Zeggende; Zoon gy hebt u beeld rijkkelijk willen vergieren, om dat gy niet en wist, hoe gy dat Schoon sout maken: te kennen gevende, datter een groot onderscheyd tussen een Poppegepronk, en de ware Schoonheyd is. Eenige Keurmeesters stellen de Schoonheyd der Vrouwen en Maagden in de blankheyd of witheyd van het vlees, andere in de tangerheyd en teerheyd der welgemaakte Leden, en prijzen die boven de middelstaltige proportie van een goede Taalje. Dan hy moet wel kinderagtig van oordeel zijn, die zich liever met een Pop als met een Mensch vermaakt. Onses agtens heeft het een ander Mensch-kundiger beter bevat, wanneer hy ons de Schoonheyd van een Vrouw aldus beschrijft: een Vrouw segt hy, sal Schoon zijn, wanneerse Fier van gedaante, bruyn van Oogen, blondgrauw of donker van Hayr, verheven van Voorhoofd, breed en glat, welgeklieft, helder en doorschijnig van verwe, kleyn van Mond, witte Tandén, kort van Kin, die wat geklooft is; kleynen Boezem, wel geplaatste Borsten; en de rest van 't lichaam, daar soo eenparig mede over eenkomende heeft, datmer geen beeter of slimmer, of dat malkander ergens in de weg is, of van wanstal beplakt, aan ontwaar word; by welk komende de gesondheyd en een brave Geest, die wel onderwefen is, het laatste optoyfel aan dese Schoonheyd sal toebrenghen.

Daar is ook een ingebeelde of valsche Schoonheyd,

Tanger-
heyd mag
geen
Schoon-
heyd hee-
ten.

Schoon-
heyd van
een Vrouw
beschreve.

heyd , die alleen door de Liefde , of om beter te zeggen , door de onbefuysde driften , die als een valschen Bril , welk alle ding schoonder of anders voordraagd alse waarlijk zyn , den Beschouwers bedriegt; zoo dat selfs de gebreken voor Schoonheden en aanminnigheden worden aangezien : Dus zal een driftig Minnaar te mets een swart getaand Pantoffelgezigt , voor een bevallig Bruinetje ; of een dik pruispenffige Pompelkist voor een zagtpoezelige Tas ; of een uytgedorde magere Stokvis , daar niet dan vel en been aan is , voor een tangere en geestige Deerne groeten. Gelijk ook wel een kort en onderbleven Schepfeltje den naam van aardig Diertje na 't hoofd gesmeten word. Maar gelijk de ware proef der Konst-taferelen , en alle schoone dingen , daar in bestaat , datse onder de hand verbeteren , dat is in deugt en in schoonheyd schynen toe te nemen , hoe men se meer en langer beschoud : Soo ist in deze gewaande Schoonheyd heel anders gelegen ; want daar maakt de langdurige beschouwing menigmaal dat de Schoonheyd in haar eygen en ware Lelikheden verwiffeld : gelijk ons dat seer geestig , onder 't mom-aanzigt van een nieuwbakken Wyf , die mogelijk de moyste niet en was , in 't volgende veersje gedoodtverwt wordt.

Valfche
Schoon-
heyd.

Proef der
Schoon-
heyd.

*Ons Jonge Vrouwtje schreyd en klaagd,
Dat'z haren Man niet meer behaagd,
En dat zyn liefde gants verminderd ;
Zy kan niet denken wat haar hinderd?
Maar lieve Wyfje zwygt doch stil,
Eerst zag hy door een Minnebril:
G'hebt nu zyn Neus zoo scherp gesnoten,
Dat daar de Minnebril is afgeschoten.*

Maar

Hoe de
bevallig-
heyd door
Cieraad
schoonder
word.

Hoe men
de ge-
maakte
van de wa-
re Schoon-
heyd zal
onderschei-
den.

Maar alhoewel die bevalligheyd die de ware schoonheyd verzeld, zoo eenvoudig en nauw in haar zelve bestaat; datze niet ligt door een moyelijke opsmukking bekomen word, egter bevind men dat de Bevalligheyd, schoon 'er de schoonheyd ontbreekt door een verstandig en wel toegepast Cieraad, veel' schoonheyd kan worden bygefett? sulx datwe door deze beguigeling menigmaal buyten staat gestelt worden; de Gemaakte van de waaragtige Schoonheyd wel te onderscheyden. Doch gelykwe gezeyd hebben dat de aangeboore schoonheyd zig dikwils alderbest laat zien, wanneerze buyten alle vercierzel eenvoudig by haar zelve bezig is: zoo meenenwe hier eenigzints de middel gevonden te hebben om 't valsche van 't ware te kunnen affscheyden: Want indienwe by voorbeeld een schoon mensch zien, die te gelyk ook rykelyk en fray verciert en betuejerd is; zoo moetenwe om 'er wel van te oordeelen onze gedachten teenemaal van alle die prullen aftrekken; en ons kragtelyk verbeelden hoedanig zoo een Vrouw, Dogter, Man of Jongeling, of Kind van Wezen zou zyn, by aldienze ongeciert waren; 't geenwe met groot voordeel kunnen doen, wanneerwe dezelve door zoo een enge vuyft of andere opening beschouwen datwe niet als 't geen eygentlyk tot haar volkomen Trony-schouwing behoord, kunnen zien. By aldien zeggenwe, zoodanigen mensch ons dan noch schoon of schoonder dan te vooren voorkomt; Wy hoeven van deffelfs schoonheyd niet te twyffelen. Maar by aldien wy het tegendeel ontwaar worden, laat ons vry denken dat hy 't niet en is; dewyl zyn Schoonheyd met de ontbering van het Cieraad verdwenen is; en oversulx datze maar geleend is geweest; alhoewel wy ons moeten laten

laten voorstaan dat evenwel de verciering in welk wy hem zien, hem zeer eygen is, en zeer wel, met zyn zweming, over een stemd, en derhalven dienstig is om hem te Vercieren. En hier uyt kunnen wy dan ook ligtelyk verstaan, hoe het bykomt dat een en dezelve Hulzels, en hoeft en hals Cieraden, d' een mensch vergoelykt, en d' ander mismaaft: namelyk wanneer in die toepassing geen opzigt op de welvoegzaamheyd en verscheydentheyd der onderwerpen genomen werd. En derhalven dwalen zommige Juffrouwen zeer, welke de Moden zonder omzigtigheid navolgen, en meenen dat al wat een ander wel staaf, dat het haar ook verfrayenzal; daar 't dikwils verre misgetaft is: en zy zouden sulx ook genoeg tuffen de Spiegel en de hulmand gewaar worden, zoo de drift om de Mode te volgen, en niet minder dan Peete *Baafje* of Peete *Geesje* of Juffrouw *Dings*, of een ander te zyn, haar niet blind gemaakt hadde.

Tot een verder optoy-ing der Schoonheyd is het al van ouds onder 't Vrouwgeslacht in gebruyk geweest den Boesem, ja ook de geheele Borsten bloot te dragen; 't geen ook in onze Landen, tot een weinig boven de Tepels, noch by vele gebruyklyk is. En gelyk dit van zommige is tegengesproken, zoo heeft eenen *Thomas a Vio*, in zyn uitleggingen over *Thomas Aquinas*, die maniere van doen, sterk verdedigd en van zonde vrygepleyt: Zeggende dat zulx alleen om welstaanshalven, en tot verciering van de Vrouw gedaan word. Want zegt hy, gelyk onze Voorouders in 't Paradyd na de ervarenis harer Naaktheyd, alleen de Teeldden schynen bedekt te hebben, zoo en isser geen reden over waarom men de Borsten onder de schaamleden betrekken zouw.

Sulx

Hoe en waar door een en 't zelve Cieraad, d' een mensch beter voegt dan den anderen.

Dwaling van de Juffers in 't verkiezen en navolgen der Moden.

Of de borsten bloot te dragen der Vrouwen schoonheyd ook vermeerd.

Eva heeft in 't Paradyd na den val de borsten niet gedekt.

Ontbloting
der borsten
een oude
dragt.

Zeden der
Ouden in 't
baden en
wassen.

By de
Romeynen
zediger
dan by
Grieken
geoeffend.

Hoe som-
mige de
fchoon-
heyd van
een Vrouw
in de Tro-
ny alleen
stelden.

Sulx dien Man wil besloten hebben dat de naakte Borsten, in haar eygen gedaante geen aansteking tot onkuysheyd geven, als voor soo ver sy de Schoonheyd des aangesigts tot een hooger trap schijnen te brengen. *Tacitus* schrijvende van de Zeden der Oude Duitsen, seyde dat hare Vrouwen met de armen en een gedeelte van de borst bloot gaan. De Spartische Maagden in Griekenland moesten sig na het bevel van *Likurgus*, in d' openbare Schouwplaatfen met de Mannen, tot oeffening harer lichamen, naakt begeven, om de hittige minnedrift der Jonkheyd, door de gestadige gewoonte van dat gesigt, allengskens te beteugelen. 't Welk van *Plutarchus* in 't leven van *Likurgus*, beleden en nader aangewesen word, als hy seyde, datter in dit ontbloten, niets ongeschikts, maar veel eer de schaamte verseld was. *Plato*, en wilde in sijn wet, ook sulken doen niet belaghen hebben. De Romeynen egter, schijnen daar in wat zediger geweest te sijn: Want die slegts in een Bad te samen gevonden wierden, waren ligt verdagt. Ja het is by *Justinianus* onder d' oorfaken der Egtfcheydinge opgesteld soo wanneer een Vrouw haar verftout had, in een gemeen Bad, neffens andere Mans sig te wassen. En de wijse *Kato* wilde zelfs met sijn Zoon niet te gelijk in een Bad gaan.

Sommige Keurmeesters hebben de Schoonheyd van een Vrouw alleen in Trony gesogt; 't welk ook van *Seneka* schijnt toegestemd, wanneer hy seyde: het en is geen schoone Vrouw, wiens Dyen of Armen prijswaardig van maakfel zijn, maar wiens geheel aangesigt, de wonderbaarlijke welgesteldheyd van al de andere Leden verminderd en verdoofd, Buyten twijffel heeft desen Wysgeer gesien op het geen sig gemeenlijk eerst in de beschouwing op-

opdoet; en dewijl de Tronyc de spiegel, of liever het levendig uytdrukfel van de Ziel is, daarin, nefsens veel bevalligheyd, meest alle de pogingen van 't gemoed kunnen gesien worden; tot welke de rest der Leden buyten aanmerking van de Tronic niet met de allen kunnen doen; soo is niet vreemd dat in de Landen daar de Mannen van den vlees en bloed verteerenden duivel (jaloersheyd meenenwe) beseten worden, de Vrouwen, over straat gaande met het aangesigt gedekt of in huys zittende, gevangen zijn. En die Mans (mogt men 't seggen) als een van beide haar nood deed, liever de billen dan het Aangesigt van haar Vrouwen souden willen gesien hebben. Doch dat eenige Menschkundigers dit stuk anders hebben gevat, en de Schoonheyd der Tronic slegts voor het minste gedeelte der frayheden die 'er in een waarlijk schoon Mensch moesten gesien worden, hebben gehouden, sulx kan met veele getuygenissen der oude bevestigd werden. *Aristinetus* seyde; al' ist dat de Tronic van myn beminde *Limone*, de natuurlijke schoonheyd van al d' andere Vrouwen verre te boven gaat, nogtans en kanse haar selven soo haast niet ontkleeden, of d' uytnemendheyd van d' andere heimelijke en verborge gedeelten brengt dadelijk te weeg, datse geen schoon Tronic meer schijnd te hebben. En gelijk desen de schoonheyd van de Vrouw, soo heeftse *Papinus* in de Mannen, onder den Persoon van *Parthenopeus*, *Atalantas* Zoon, beschreven: Wanneer dien Jongeling, segt hy, zijn Rijd-rok ontgespte, soo is de schoonheyd van sijn lichaam aanstonts voor den dag gekomen; en de geheele vrolijkheyd sijner hupse Ledematen sijn openbaar geworden: sijn lustige schouders; sijne blanke en welgemaakte borst, die met de lief-

Anders in
't geheel
lichaam.

Schoon-
heyd van
een Mans
lichaam
beschree-
ven.

felijk-

felykheyd syner bloofende wangen wonderlyk wel over een quam, ja het heldere gelaat zyner jeugdige Tronie felve, wierd door d'onuytsprekelyke schoonheyd zyns lichaams 't eenemaal verdonkerd en uytgebluscht. Wy hebben dan te besluyten dat de schoonheyd der Leden, een schoone Tronie seer verheerlyken kunnen; En dat in tegendeel de misvormde deelen des lichaams de frayheyd des Aangezichts wanneer se teffens gezien werden, seer verminderen. Ook gebeurd het dat een Leclyk bakhuis, hups en fier van leden is; en dat se daar door noch eenigfints vergoelykt word. Gelyk mede een bevallige Tronie, dikmaal genoeg is om een kromme en gebogchelden Zied-Haring aan de man te helpen; of als men zeyd, om tot een scheeve pot een deksel te vinden. En gelyk sommige Konstenaren de schoonheyd nu en dan in verkeerde en onegte hoedanigheden plagten te zoeken; en dat den eenen de zwellende bolligheyd der lighaamen voor een goede of de beste gestalte der selver hield; terwyl andere, die na een edelder taalje zogten, die in een slanke scraperheyd meenden te vinden: zoo hebben zommige omzigtige Mannen dien onbezuysden toelig willen inteugelen. Eenen onder haar heeft onses agtens de regtschapenheyd der menschelyke lichamen, en byzonderlyk die der Mannen, in deze woorden, Schilderagtig gedoodverfd: Alhoewel zeyd hy, het menschelyk lichaam de Beenders niet en kan derven; en of schoon dezelve door haar Senuwen, pefen en banden aan malkander moeten gehegt zyn; zoo behoorenze nogtans met vleesch overdekt te zyn: Want de regte Schoonheyd word dien mensche niet alleen toegeschreven in wiens lichaam d'Aderen niet uytpuylen, noch ook de Beenderen kunnen geteld

wor-

Mensch-
Fundige
beschry-
ving van 't
gestel des
Menschen
lichaams.

worden, maer wiens rechtschapene Ledematen, en beklonkene vleesagtige Hyfen, allenthalven zoo bekwaamlyk met wel getemperd, en gezond bloed vervuld zyn, datze de Senuwen zelve door de Bevalligheyd, van een aangename roodigheyd verbergen. Wil men de Schoonheyd van een Tronie in 't byzonder afgefchetft hebben, men kanze niet onvoegzaam aanwyzen daar in te bestaan, dat men in 't geheel, noch in het deel, niet de minste afwyking daar in kan ontwaar worden. Want men houd voor zeker, dat de algemeene wel gemaakte Tronien, niets aan haar kunnen hebben, 't geen kenbaar mismaakt is. Het Schoone zegt iemand, kan men licht kennen, en ligter met verwondering pryzen en beminnen, dan haren regel of Teyken-kundige Trek uytvinden, om uyt te drukken waar in Zy eygentlyk bestaat; De Schoonheyd is dan de Schilder-konft een te rug-deyfsend Voorbeeld, dat al de Oeffenaars verplicht ten aldernaasten op de hiel en te stapen.

Schoonheyd van een Tronie

Eenige hebben aangemerkt datter een zekere aangeboren Schoonheyd is, die, of aan byzondere Geflagten, of aan zommige Natien byzonder eygen is; Welk haar voornamelyk of in de fraye Tronien, of in de hupse Ledematen en fraye gezetheyd des geheels vertoond. Onder de zulke fchynd ons toe, dat eertyds de Inwoonders van *Abdera* eenige ongemeene Schoonheyd, of statelyke grootsheyd in hare Tronien gehad hebben: want *Stephanus* in zyn Boek van d' oude Steden, getuygt dat d'Antyken, met een zonderlinge vlyt, veel na de *Abderitensers* plagten te schilderen. Maar gelyk zeker Landstreek eenige eyge en algemeene Schoonheyd in de zweming haarer Inboorlingen fchynd in te druk-

Verfcheyde Schoonheden.

Schoonheyd der menschen na hun Landaard.

Hoe d'
algemeene
fchoonhe-
den in de
Landaard
afwiffelen
kan.

Joden ,
waarom ze
haer ken-
nelyk
Krooft en
fweming
langer dan
andere Na-
tien bewa-
ren.

Eygen-
ichappen
der Land-
daard in
Europa.

ken , zo zietmen in tegendeel dat wederom een andere Landaard , het zy door de Logt , of door het Voedzel , of door kwade behandeling in de opvoeding , of door iets anders , veel en verfcheyde Onfchoonheeden , den Inboorlingen word toegebracht. 't Welk ook noch door vermenging van verfcheyde en ongelyke Landaard , in de afwiffeling van zyn kenlyk Krooft en zwemingh veelzints geholpen wordt. En het is onzes agtens , wel te gelooven , dat hier door zoo veel , oneygen Swemingen van Krooft , gezien word , die aan geen eygen Natie te huys te brengen zyn: Welk buyten de vermenging vry kennelyker zouden zyn. Want om dat de Joden zig met geen andere Natie vermengen , daarom ziet men ook dat zy haar eygen kennelyk Krooft dus lang bewaard hebben , datze in alle Landen van de kristen Menfchen onderscheyden blyven ; 't en zy dan dat 'er eenige andere verborgene beftuuring onder fpeeld. Een Duitzer is veelyts fchoon en manlyk van Lichaam ; De Vrouwen niet zeer gemeen fray van Tronie. De Engelsche Natie , is Schoon in Man en Vrouw, Een Fransman is tamenlyk bevallig van opzigt , zelden Vrouw-agtig fchoon, ook zyn de Schoone Vrouwen in Vrankryk dun gezaayd ; Maar vergoelyken haar zeer door de vercierzels. De Italianen zyn fchoon zegt men , alffe willen. Doch den Spanjaard twift wegen zyn Schoonheyd , met de Duyvel. Waar van breeder op een ander.

En nadien dan alle deze dingen genoegzaam bewyzen , dat de verfcheydendheyd der Schoonheyd en Bevalligheyd , ten opzigt der navolging in de Schilderkonft , niet ligt onder zoo net bepaalde regelen te brengen is , datmenze daar na als na een ontfeylbare

Leest

Leest met aangenaamheyd , zonder verder waarneming van 't Leven , in de Konst-tafereelen zou konnen overstorten ; Soo staat ons in het voorby gaan aan te merken , dat een Leerzaam Schilder zig uyt al zyn vermogen behoorde te beneerstigen , om door een geduurige beschouwing van al wat hem van het Menschelyk Schoon , voorkomt , het uytgelezentste daar van zoodanig zyn gedagten kragtelyk in te drukken , en aan zyn inbeelding gemeen te maken , dat hy buyten de beschouwing van de zelve , zig de Schoonheyd van een Mensch , op verscheyde wyzen , en in onderscheyde trappen , zoo bevallig en levendig kan verbeelden , als of hy de Schoonheyd zelve voor hem had. En dit zal hy aldergelukkigst konnen doen , wanneer hy niet alleen wel en aandachtig zal nagespeurd hebben , welk Deelen en Partyen Schoon gemaakt zyn , en wat Proportie zy hebben moeten , om zulx volgens de Teykenkundige trek , te verbeelden ; Maar dan voornamelyk , wanneer hy tot al het vorige , net zal hebben afgezien , door welk een Trap en toeval , deze en gene deelen de Schoonheyd in dit of dat voorwerp onderlingh aan het geheel vereenigt , Verminderd of Vermeerderd : hoe zulx in de Schilder of Bootzeerkonst nagevolgt ; een gemaakte of gezogte Schoonheyd , of een Natuurlyke bevallige Schoonheyd zal te weeg brengen. Welke Oeffening den Schilder niet alleen een getrouwe hulp-Suster zal zyn in het volgen van het natuurlyk Leven , maar zy zal hem voor een ervaren Meesteres kennen dienen , wanneer hy het leven moet derven ; om door de bezeffing van een ware ingebeelde schoonheyd , zyn geest zoodanig te onderwyzen , en zyn hand zoo verstandig te bestuuren , dat hy de voorgestelde

Hoe de Schoonheyd in de gedagten en 't vermoed van den Schilder moet ingedrukt zyn.

Middel tot het voorgaande.

Voorbeelden die zulx bevestigen.

De uyerste Schoonheyd vint men felden of noyt in een mensch volkomen.

Schoonheyd uyt de volle Bron-ader van zyn gemoed, als met volle stroomen op den Schilder-doek zal kunnen uytgieten. Waarlyk d'uitdrukking van de Schoonheyd kan door de sterke Inbeeldingskracht merkelyk verbeterd worden. Van den grooten *Phydias* word verhaald, dat als hy het Beeld van *Jupiter* en *Minerva* maakte, dat hy zyn oogen op niemand sloeg daar hy die gelykenis uyt ontleende, maar dat hy zyn gemoed het Voorbeeld van een zeer uytgelezene Schoonheyd kragtelyk voorstelde, op het welk hy de oogen van zyn verstand, zoo stantvastelyk geveestigt hield, dat hy zyn hand en zyn Konst, zonder cenige afwisseling, na de gelykenis des zelve Voorbeelds bestuurd heeft. De Oude hebben zeer wel gezien, dat de Schoonheyd zelden volkomen te bekomen was, doch dat en schrikte haar niet af; maar zy wierden des te meer aangezet om door alle betamelyke middelen, en voornamelyk door de Verbeeldenskracht, haar zelve die kragtelyk in te boezemen. Den Geleerden *Junius* heeft meenige puyk-staaltjes hier van opgehaalt, die niet en behoorden onbekend te zyn. *Zenxis*, dien vermaarden Schilder, wel wetende dat het hem swaaraar zou vallen, alle juyft-gevormde Leden en de volmaaktheyd der Schoonheyd, verzeld met de Bevalligheyd des wezens, in een mensch te gelyk te vinden, verkoos hem vyf schoone Maagden, en nam uyt yder het Schoonste gedeelte, en maakte door een verstandige zamenschikking, voor die van *Crotonen* een onberispelyke Schoone Vrouw. Een der aaloude vermaarde Schilders had het Oordeel van Paris, met een byzondere aardigheyd, bevallig aan de beschouwers gemaakt; want gelyk hy aan Juno en *Pallas* een overmaten schoone gedaante had

had gegeven, zoo hadde hy zyn Venus, (die volgens de fabel, de alderschoonste moest zyn,) van agteren gesteld; op dat een yder na zyn begryp haar een Schoonheyd by gedagte zou kunnen toepassen; ten minsten gelooven, dat by aldien zy omme zag, of haar stand veranderde, zy zekerlyk schoonder dan de andere zou zyn. Latende alzo den Beschouwer als in verlangen, om 't Oordeel van Paris toe te stemmen, en door des Beschouwers inbeelding, dat gene te verrigten, dat hem in zyn Konst zeer twyfelagtig schein om wel te kunnen uytgevoerd worden.

Maar gelyk veel van de Oude befaamde Meesters voornaamelyk hebben toegeleyd om de Schoonheyd in haare Beelden te bekomen, zoo zyn ook zommige onder hen in het behouwen van Marmere Statuen, of het Gieten van Kopere Pronk-beelden, en het beeld-schilderen op Tafreelen, tot zoo hoogen trap opgestegen; dat men zelfs de Schoonheyd van 't Natuurlyk leven daar na heeft beginnen af te meten. En zeker wy moeten geen ander afkomst zoeken, om de spreekwoorden, *Zo Schoon als een Beeld; Het is of 't Geschilderd waar*; regt t' huys te brengen, dan de pooging der Antike Meesters. Doch hier moet een Steyl-Oor ons niet nageven dat wy staande houden, dat de Konst de Natuur overtreft: neen; Wy belyden dat de Konst verstandelyk bestuurd, gewoon is, alle Lof te stellen in 't Schoone, en datze daar toe, al wat de Natuur Schoon heeft, uytkieft, en verscheydentlyk samenvoegt. En hierom plagten ook de Giet-kundigers, Boodzeerders en Beeldhouwers, meenigte Tronien, Armen en Beenen, Ja ook heelte Rompen van mensche Lighaamen, te vormen en af te gieten, en verkozen dan met gemene toestem-

't Spreekwoord, zoo schoon als, een Beeld waar van af komstig.

Hoe de Oude zoo Schoone Beelden voortbragten.

ming der Mensch-kundigers , de Schoonste daar uyt, en verbraken alle d' andere.

Soo veel als 'er tot noch toe de naam van Konstkenders en beminnaars met waarheyd gedragen hebben , zyn doorgaans van oordeel geweest , dat de Oude overblyfzelen der goede staatu-beelden en Half ronden en 't geen in de bloey-tyd der Schilder-en Bootzeer-kunde gemaakt is , voor de Schoonste in de Konst , en voor de Leerlingen de beste en volmaakste Voorbeelden te houden zyn. Welke waarheyd van de neerftigen Heer Jan de Bisschop , aangemerkt zynde , hem ook opentlyk in de Opdragt van zyn vyftig eerft-uytgegeven staatu-Beelden , heeft doen belyden ; dat hy door lange ervarentheyd , in dat gevoelen meer en meer bevestigt was. Want het zy , zegt hy , datwe onze meeninge bouwen op de agting en hoogen prys , welke voor dusdanige Konst-Beelden , al van oude tyden is betaald geworden , (waar van *Cicero* , *Plinius* , en andere mannen van kennis ; Beneffens de daaglyxze ervarentheyd getuygen konnen zyn :) of dat wy *Raphael d' Urbyn* , *Michel Angelo* , en zulke Meesters , 't zelve niet alleen met woorden , maar ook met der daat zien bevestigen ; wy zullen bevinden datze hun geheele oefening daer na gerigt hebben. Ja haar zomtyds niet geschaamd hebben , geheele stukken daar uyt genomen tot haare werken in te voeren ; En voor zoo ver , veel eer Roovers dan Navolgers geworden zyn. Waarlyk zeyd hy vorder , daar is geen andere reden , dat Vrankryk , nu in der daat de Kroon spannende , het nu zoo ver gebragt heeft , als dat het te Roomen met goede opmerking , de Oude Pronkbeelden wel doorzien , en der zelver navolger *Pons-syn* met veel Eer ontfangen , en zeer hoog geagt heeft

Vor-

Vorder zyn eygen oordeel onderzoekende , zeyd hy , nauwelyk magtig te zyn een gedeelte van die Konst te doorgronden , en als door een nevel heen te zien , maar zyn oogen in die schemering omflaande , bespeurd hy in het Beeld van Hercules , de gewrigten van meer dan menschelyke sterkte : In de Worstelaars en Schermers , de kragten daar vereyft : In *Laokoon* een vasten Ouderdom. In *Antinous* een zwakke zwier van Lighaam , by na Vrouwelyk : in *Apollo* een wel gemaakten Jongeling : In *Bachus* rond-gedrayde Leden , in *Satyr*s en *Faunen* beklonkenheyd van vleesch ; en in de *Vrouwen* nu een tenger , dan een wel gevoed en poefel Lichaam uitgebeeld : Swijgende van de verscheyden ouderdom , standt , gebaar , wesen , kleding en meer sulx ; kan hy zig niet genoeg verwonderen de groote Schoonheyd in yder , en zoo wel onderscheydentheyd in allen , met de meeste eenvoudigheid , en veel meer treffelyke deugden vergezelschap : Dewelke hoe groot en hoe veel die zyn , daar uyt te giffen is , dat de grootste meesters in 't maaken van het een of het ander lidt , tot herstelling van eenig gebroken Beeld , zoo zelden of zig zelve , of anderen voldaan hebben , en zeer bezwaarlyk zig dit onderwonden. Egter en word hier door niet verworpen het gevoelen der gener die dryven , dat het Leven zelfs , is het beste Voorbeeld , en noodigst na te volgen ; als waar uyt die groote volmaaktheyd der Ouden , zyn oorsprong heeft. En ook nu even daar uyt staat te zoeken : Maar daar de Ouden zeer keurlyk in zoo verscheydentheyd van 't Leven , daar 't Schoon met het onpryzelyke vermengd is , dikmaal in een Lighaam het Schoonste hebben uitgezocht , mag dit met regt de beste Leydsman genoemd worden : Niet tot dien eynde om opgetrok-

trokken in de Deuden van de Oude, in 't bezigtigen van het Leeven blind te zyn, maar om door behulp van dezen Weggyzer na het Voorbeeld van de Oude, het Schoone te verkiezen, en het geheele Leeven, Loffelyk tot zyn gebruyk te brengen; dat anderzints zeer zwaar is en onzeker. Dus verre de aanmerkelyke reden van dien vasten Teykenaar, aan den wel Edelen en Konstlievenden Heer, Constantyn Hugens, Heere van *Zeelhem*.

Waarom
wy ons
over
Schoone
Tafereelen
en Beelden
verheugen.

Buyten twyffel heeft den Schepper gewild dat de Schoonste dingen, het redelyk Schepzel best zouden behaagen. En hier door is tuffen de Konstgemaakte Schoonheyd en die welke van de Natuur voorkomt, een zeer nauwe verbintenis. Maar het geen hier niet zonder opmerking moet overgeslagen worden, is dit, dat wy ons dikmaal noch wel aldermeest, in die van de laatste soort, verlustigen kunnen. Zeker dit en geschied niet alleen om dat ons Oog bemerkt, hoe gelukkig de Konst met de Natuur stryd; maar om dat ons gemoed zig dikwils zoodanig vervrolykt vind, datwe onze blydschap niet beteugelen noch binnen houden kunnen: Want terwyl we van de nagevolgde tot de Natuurlyke, en wederom van de Natuurlyke, tot de Konstige Werken, met onze gedagten over en weder wandelen; zoo ontspringd ons hert van vreugd; en juigt en roemd door een heymelyke gunste, die het den Konstenaar toedraagt, de Werken zoodanig, als ofze door ons eygen toedoen, zoodanig waren voortgebracht. Ja een ernstige beschouwing der Konst-tafereelen, kan menigmaal onze gedagten verder heen voeren, als die der Natuurlyke zouden doen. Wy lezen van *Karibiles*, dat als hy in den Tempel van *Venus* quam, en dat hy
haar

haar bevallige en zoet lachende mond, een wyl tyts in de Schilderie begluurd had, hy eyndeling in dusdanige Minnezugten uytviel; ô gelukkige Mars zeyde hy, die om harent wil gebonden en tot spot gemaakt zyt; en gelyk hy voor zyn affcheyd de Schilderie menigwerf kuste, zoo heeft hy buyten twyffel, onder zulk doen, den Schilder een byzonder goet hert toegezonden.

En dewyl dan uyt al het gezeyde genoegzaam openbaar is, dat de Schoonheyd der Lighamen moet gezogt worden, in de welgemaaktheyd der Deelen, en proportionele onderschikking tot het geheel; Zoo volgd van zelfs dat de onderzoeking van de Proportie, zoo in het algemeen geheel, als in 't byzonder van de Leden, een voornaam deel der Mensch-kunde is: Zulks dat den Schilder die zig daar in wil volmaken, benoodigt is, zyn hulp in veel en verscheyde dingen te zoeken; Onder welk, de beschouwing van het Leven, de Schilder-konstige Anatomie, de Proportie-maat; de Schoone toegestemde Voorbeelden, en de gezonde Reden, de voornaamste zyn; In welk ook alle fraye Meesters, met goeden uytflag haar hulp gezogt hebben. Want de beschouwingh van het Natuurlyk Leeven, kan den Schilder de Schoonheyd door verbeeldens-kragt in alle voorval, doen voor oogen komen. De Ontleding zal hem het maakzel en dienst, van alle Beenen, Muskelen, Deelen en Ledematen aanwyzen. De Proportie-maat zal hem de goede Leden-stemming des geheelen Lighaams wys maken. De Schoone Voorbeelden, zullen hem in zyn verstandt ondersteunen, en als een Toetsteen aanwyzen, waar in hy dwaald. En de gezonde Reden zal hem als een trouw Meester onderwyzen, en

Proportie
en schik-
king, de
voornaam
oorzaak
van
Schoonhyd

Waar die
moet ge-
sogt
worden.

in alle wel uytgevalle ondernemingen, zyn gemoet volkomen geruſt ſtellen. Laat ons dan toe, datwe de Proportionele Leden-ſtemming in 't volgende Hoofſtuk wat nader ondertaſten.

III. HOOFSTUK.

Van de Proportionele of Maatredige Leden-ſtemming der Menſchbeelden.

Cap. 11. 21.

't Menſchenbeeld is Gods grootſte Meefterſtuk.

De meeſte Maten en Proportien zyn daar van ontleend, en heeft derhalven een Schoone proportie.

DEN Schryver van het boek der Wysheyd, zegt, dat Godt alle dingen na zekere maat, gewigt en getal gemaakt heeft. Waar uyt ons ligt te beſluyten ſtaat, dat het Lighaam of Zienlyk Beeld van den Menſch, als een van de Konſtigſte maakzels, en Godts grootſte Meefterſtuk daar onder niet alleen niet kan mis geteld zyn; maar dat het daar en boven niet zonder reden, tot een Model geſteld is, waar uyt van outs alle Werk-maten genomen zyn; gelyk zulks in de *Voet, Elle, Span, Palm, Duym, Vadem*, en andere openbaar is. Sulx dat de Menſch ten aanzien van zyn goede Proportie en geſtalte des Gebouws, niet t' onregt een Tempel genoemd word. Gelyk dan ook de ſchranderſte Mannen de verdeling van Noachs Arke, den Tabernakel van Mozes, en den Tempel zelfs van Salomon, en wat meer op Goddelyk bevel gebouwd is; geerne van de Ledenſtemmingh des Menſchen afleyden. En gelyk 'er doorgaanſeen onderlingen overeen-koming in al de Deelen des menſchen Liichaams gevonden word, die tot dienſt en Cieraat van malkander zyn, om gezamentlyk een wel gemaakt

maakt Lighaam uit te maaken; zoo ziet men ook nooit Ledematen van ongelyk geflagt, of trap des ouderdoms zaamen gepaard; dat is, men verneemd geen Leden van Volwaffene en Kinderen, Magere en Vette, noch Mannen en Vrouwen in een Lighaam zamen gevoegt: 't En zy dan dat yemand de gebreken door toevallen in de Naatuur ontftaan, en die als waanfchepzels van de zelve worden uytgeftooten; al mede onder de volmaakte Schepzels, welke de Schilderkonft alleen tot haar voorwerpen verkieft, wilde geteld hebben. Doch wy weten dat de Schilderkonft alleen toeleyd, te volgen al wat de Naatuur in haar uyerfte vermogen Schoon voortbrengd; en dat al 't geen in de Konft daar tegen aanloopt, de Naatuur veel eer befpot, dan Konftelyk navolgt.

En even als 'er niet aan te twyfelen is, of *Adam* en *Eva* zyn van zoo Schoonen gefalte, en binnen zoo Edelen omtrek bepaald geweest, als 'er met de uytvoerigfte betamelykheyd van zoo Wyzen Maker over een quam; alzo zietmen dat 'er egter door gebrek van de Mensch-kunde, zomtyts Beelden van de konftenaren worden voortgebracht; die aangaande de regtſchapentheyd der Levende Beelden, welke in de valſche Leden-ftemming en Muskelen vertoonen, zoo ver afgewiffelt zyn, dat m'er over moet in twyfel ſtaan, ofze Adam, indien hyze in 't Paradys ontmoet had, niet onder de Schepzels zou geteld hebben, die op den vyfden dag gemaakt zyn: Sulks zy hem in 't geven van de Namen, ligt meer Spel, als al d' andere zoude gemaakt hebben; niet wetende waar hyze onder plaatzen zoude.

De Leeden-ftemming en Proportie-Maat, is by d' Antike Konftenaren altyt in groote waarde gehouden.

Men ziet geen ongelijke geflagten van Leden aan een menſch gepaard.

Schilderkonft moet de Naatuur niet befpotten.

Sommige onder d' Oude hebben de Proportie wonderwel verftaan.

houden; en hebben in verscheyde voorbeelden blyk gegeven, datze die grondig verstonden. *Telekles* en *Theodorus*, maakten yder de helft van het Beeld van *Apollo Pythius*, de een was in 't Eyland Samos, en de ander was te Ephezen. En nochtans pasten bey deze stukken zoo wel tot malkander, dat men niet anders zouw geoordeeld hebben, of het Beeld was uyt de hand van eenen Meester gekomen. 't Geen hen waarlyk, zonder de aldernaaukeurigste kennis der Proportie, onmogelyk zou geweest hebben.

De Algemeene Proportie van een Schoon Menschbeeld kan onzes agtens kort, en met weynig omslag voorgesteld worden; en het en is niet geheel noodig zoo veel arbyds, zoo veel Modellen en zoo veel zeggens, als zommige wel gedaan hebben, over hoop te haalen: die doch met al haar verscheyde Voorbeelden, meer dan de helft te veel, en op het duyzentste deel, niet genoeg en hebben gedaan. Want zoo men in de Mensch-kundige Proportie onderneemd, meer als eenige weynige regels, van de algemeene regtschapenheyd der Menschen genomen, te stellen, zoo zalmen zich tot een oneyndig getal Voorbeelden verplicht vinden; En zoo doende geduurig te veel, en 't elkens te weynig doen. Men moet voornamelyk in deze oeffening aanmerken, dat de nette Proportie-regel niet voegzamer kan onderzocht worden, dan in een Beeld, dat in een Simpele, dat is, in een Enkel en eenvoudig regt-opstaande stand buyten alle werking of actie, geplant is. In welk Beeld, zoo haast als het slegts de minste beweging of werk-daat onderneemt te doen, terstont door het buygen en verdrayen der Leden en Gewrigten, niet alleen in zyn Maaten, maar ook in die stant van zyn Muskelen, volgens d' hoe-

Van de Proportie der Menschbeelden moetmen maar weynige en algemeene regels geven.

In wat voege de Proportie maat moet onderzocht worden.

d' hoegrootheid der Doening , groote veranderinge valt ; gelyk verder in 't vervolg zal blyken. Sulx dat dit gedeelte der Mensch-kunde veel eer door een Natuurkundige kennis in het Oordeel , als door het oeffenen van een bestipte Maatkundige Passer-maat moet uytgewerkt worden : want wie zal zoo veel Regelskonnen opstellen , of dat meer is , wie salder zo veel in de kop houden , alffer ontelbare Standen , Actien en Doeningen , in de verscheyden taaljen of Tronken der Lighaamen konnen bedagt worden ? welke gedagten des Konstenaars , ook noch door de oneyndige toevallen verre konnen voorby gestapt worden : by welke alle de Voorbeelden van *Albertus Durer* opgegeven , zoo veel als een Boon in een Brouw-ketel zyn. Ja daar konnen in een Hand , en in een Vinger meer toevallige Standen en opzigten vallen , als 'er Regelen in dit heele Boek zouden konnen gegeven worden ; waar toe dan den geest gepynigt , of arbejd gedaan voor het gene niet verzadigen kan ? de Ervarentheyd heeft aan de opmerkende geleerd , dat by aldien men alle Beelden na een bepaalde Maat wil reguleeren , zonder op de rykheyd der Natuure agt te geven (die zoo wel korte dikke , lange smalle , lange dikke , als vier-schotige Menschen voortbrengt ; en die doch yder in haar soort , een onderlinge Proportie hebben) men even zou doen , als of men alle zyn Beelden in een Vorm goot : dat niet alleen een groote misflagh in de Schilderkonst is ; maar zulke Meesters vinden haar ook dikmaal jammerlyk verlegen , en in een Konstelooze Armoede vervallen ; Niet wetende uyt welke Fonteyne zy de ryke veranderlykheyd , dieder vereyft word , putten zullen : Sy gevoelen ook dikwils dat hun Beelden niet wel werken willen ,

Proportie
moet in
't verstant
beseten
worden.

De bestipt-
heyd der
maten in de
Beelden,
maakt dik-
wils ver-
gentheyd.

len, 't welk by die ligt te verbeteren is, welke het verstant van hun Teykenkunde niet te bestipt, aan een vastgestelde Maat-leeft verhangen hebben.

Dat nu de Natuurlyke bedeeeling der Ledenstemming, zeer vry en ryk is in verscheydenheid; En datze door 't mededeelen van eenige kleyne verschildigheyd der Proportie, aan het eene Lighaam mogelijk maakt, datze het ander schynd te weygeren, dat blykt daar in genoegzaam, dat de eene Mensch zommige Actien, of Verrigtingen beter kan doen dan den anderen, of als eenige geheel niet en kunnen doen: onaangesien de onderwyzing in beyde veel kan te weeg brengen. Dus zien wy dat een breed-schoftig Mensch met stevige Heupen, de een meer Last zal torsien, dan een van smalle en schrale postuur. Een breede kloeke Hand heeft meer klem, dan een die smal en schreepig is. Lange vingers hebben meer bekwaamheyd om Snaaren-spel te toetsen, en de Schryf-konst te oefnen, dan die kort gedrongen zyn. Een Mensch met snoggere Beenen, zal snelder loopen dan een Waterzugtig of dik gezwollen Bombeen. Gelyk in veel zoodanige gevallen die geen, welk hen op het Worstelen en Voltieren verstaan, groote ondervinding hebben, en ligt ontwaar worden waar in hun Lichaam in 't springen en tuymelen gebrekkig is: waarom zy dan ook zeer veel keur vinden in de jonge Kinderen; dieze tot die Kunst van meeninge zyn af te zonderen: haar van jongs aan daar toe door rekken en trekken, en buygen van de Rugge-graat, en de gewrigten van Armen en Beenen, met smeeren pogen te bereyden.

Indien een Schilder dan alle zyn Beelden op eene Leeft schoeyd, het is zeker, dat hy in zommig geval veel te weynig, of veel te veel verrigting aan zyn Beelden

Waarom alle Lighaamen niet het zelve vermogen hebben.

't Maaxel en Proportie geeft veel tot de doeningen.

Worstelaars en Tuymelaars vinden groote Keur in de Leerlingen

den geven zal. Daar zyn zeer veel gevallen, in welk de Ledenstemming volgens de bepaalde doening des Beeldts moet gestelt zyn : of men zal een zeer quade koppeling ontwaar worden : Want *zoo de Man is, zo zyn zyn Kragten*. En gelyk dit een van de uiterste waarnemingen in de Menschkunde is, zoo magmen zig wel verzekerd houden, dat hoe 't zelve nauwkeuriger in agt genomen word hoe datter al meer iets voortreffelyks in de Schilderkonst zal te weeg gebragt worden, daar de gemeene Schildergeesten de Vlag voor zullen moeten inhalen. Seker, dat veele die welstandige werking in hun Beelden niet ontwaar worden, schoonze de zelve nogtans daar in zeer wel meenen bepaald te hebben, heeft geen andere oorzaak als het gebrek van de gezeyde toepassing. Wie en weet niet wanneer men een Beeld steld om een zware verrigtinge te doen; in welk men geen vermogen genoeg ten opzigt van de Ledenstemming, of goede stand van beweging ziet; dat men nimmer zig kragtelyk zal kunnen inbeelden, dat zoodanigen Beeld waarlyk bezig is, met die werking uyt te voeren, daar het zig in moet bevinden : maar het zal ons veel te zwak, of kwalyk geschapen, of onervaren in de behandeling, of ziek schynen te zyn. Daar en tegen wanneer we van een sterk en robust Mensch, die volgens een grootse Leest van Proportie, wel gestelt is, om eenige Actie zeker uit te voeren, een zwakke; lachhartige, en teere Werking zien doen, waar aan egter zyn heel vermogen gespild word; hoe is 't mogelyk als dat het den Beschouwer anders zal in de oogen vallen, als of een Gek, of Charletan eenige Grimmatsen aanrigte. Daar en boven zoo zal men in zulk een beeld ook bevinden, dat zyn Deugtzame Actie en schoone

Oorzaak
van quade
Werking in
de Beelden

Wanneer
de Beelden
met haar
Actien
schynen te
spotten.

ne Proportie die het anders heeft of hebben zou , veel zou te kort gedaan zyn , om dat het vermogen daar van zoo onvoegzaam , en met zoo ongelyken Daad , en kleyne verrigting , vereenigt is. Want gelyk de Genees en Heelkundigers malkander leeren , dat de Proportie-kunde noodig is te verstaan , om daar door ook van den gezonden , of ongezonder stand des Menschens Lighaam te kunnen oordeelen , (nadien het voor een ziekte gekeurd word , wanneer eenige Leden haar Natuurlyke Proportie-maat tot het geheel Lighaam niet en hebben , en de Mensch beletten zyn behoorlyke Dienst en Actien te doen) alzoo is de Ledenstemmige Kennis den Schilder noodig , om geen zieke , dat zyn gebrekkige Menschbeelden , tot de Actie van een gezonde en frisse uytvoering , toe te passen.

Hoe sommige voor-
namelyk de propor-
tie in de
lengde
wilden in
agt geno-
men heb-
ben.

Nutte Les-
van de
Vinci.

Wanneer *Leonard de Vinci* zyn Leerlingen , aangaande de proportie onderwees , zoo belaste hy haar de Menschbeelden alleen in de Lengte , en niet zoo zeer in de breedte waar te nemen. Te kennen gevende , dat de breedte altyt in de Natuure geproportioneerd is na de lengte , en de lengte na de dikte. Want zeyde hy , daar is een zoodanige wonderlyken Wysheyd in de Natuur , dat zy alles , het geen zy voortbrengd , van wat soort het ook is , altyd het gevoeglykste paard , en by den anderen schikt. En over zulks is het den Schilder geraaden , die Orden in de Proportie-maten der Leden te volgen , in welk men ziet dat de Natuur haar doorgaans verlustigt ; en als werk maakt , om die geduurig op zulken wyze voort te brengen , en den konstenaars tot Voorbeelden voor te stellen.

Al het weynige Verschil , dat men in de Maatwet der Menschbeelden ontwaard word , is in sommige

mige Lichamen Natuurlyk, en in zommige herkomstig van eenige toevallen. Die Natuurlyk van de gemeene Proportie afwyken, hebben egter in haar zelve, veel beeter Ledenstemming, dan die door toeval afwisselen, zulx dat men zoo wel in de Reuzen, als in de gemeene soort van Lichamen, een onberispelyke Proportie gezien heeft. Doch in de toevallige, daarze Dwergen en mismaakte Menschen voorbrengt; daar houtze dikwils Maat noch Regel. De verschillige Lichamen, die egter een goede Ledenstemming hebben, kan men eenigzints verklaard zien, in de Voorbeelden van een Huys, van een Schip, of diergelyk Bouwerk, die volgens verscheyde Bestekken en Charters gereguleerd kunnen worden; welke, hoe zeer die oók van malkander of van andere Bestekken in 't algemeen verschillen, nogtans yder op haar zelve aangemerkt, zeer wel kunnen geproportioneerd zyn, en de naam van een schoon Huys, Tooren, Kerk of Schip, met waarheyd dragen.

Verschillige Proportie waar uitse ontfiaat.

Door een gelykenis verklaard.

Hier nu naukeurig t' onderzoeken hoedanige zeer groote Menschen, en vervaarlyke Reuzen daar nu en dan geweest zyn; en wat van de Waarheyd en Ledenstemming der zelve te houden zy; zulks zoude buyten ons Bestek gaan: die begeerig is eenige Vertellingen en Sprookjes daar van te hooren, leze het tweede Deel van Athanasius Kircherus Onderaardsse Weereld. En gelyk dien Schryver in zyn vierde Hoofd-stuk van 't zelve Deel poogt te bewyzen, dat 'er geen Proportie in zodanige groote Reuzen Lichamen tot de betamelykheyd der ver-eyste Werking van een Mensch en zou kunnen zyn, om dat (even als men aan de groote Marmere Kolos Beelden de Ermen en uyerste Leden ziet onder-

D

steund,

steunt, op datze door haar eygen zwaarte, niet van het Lighaam zoude daar henen tuymelen) zommige minder Deelen, als Ermen en Handen door hun Gewigt zouden afvallen; zoo en dunkt ons zulks gants niet waarschynelyk; wanneer wy aanmerken dat de Ermen en handen, Voeten en Beenen, ons noch in het gaan, noch in het staan, noch in het liggen, noch in het arbeyden, gants geene zwaarte doen gevoelen, en dat van weegen de gemeenschap die de Deelen met het geheel hebben; Ook en meenen wy niet dat iemand hier van klagen kan. Wat nu in het mindere geschied, zal volgens dezelve proportie die daar tussen een kleyn Kind, en een volwassen Mensch is, ook in het meerdere geschieden: Want zoo de Man is, zoo zyn zyne kragten. Voorwaar, wanneer *Cicero* zeyd, dat de Wapenen van de Roomse Soldaten haar in de Veld-togten niet zwaarder vallen, dan hun Handen en Ermen te dragen; zoo wil hy ten minsten daar mede te kennen geven, datze van haar Leden geheel geen Belasting hadden; en dat haar het Krygs-Geweer door de gewoonte geheel niet zwaar viel; vergelykende het waarschynelyke by het waaragtige. Wy besluyten dan dat het gants geen goed gevolg is: *De overmate groote Steenen Beelden, bezwyken door haar eygen zwaarte*, (en mogelyk alleen door Ouderdom en veel geleden rampen) Ergo daar zou geen mensch van 100 of 200 voeten, wel Geproportioneerd en bekwaam tot zyn vereyschte Werking kunnen zyn.

Onder-
schyde
der
Lengte in
Man en
Vrouw.

Daar is ook in 't algemeen een Natuurlyk onderscheyd in de lengte, tusschen Man en Vrouw. En men vind door den band meer lange Mannen, dan heel lange Vrouwen. Ook geeft het Landschap

fchap en de Hemelstreek, onder welke de menschen gebooren en opgevoed worden, veelzints een byzondere statuur in lengte, in kloekheyd der leeden en anders, die als iets eygen aan zoodanigen landaard schynt vast te zyn. Zulks datmenze veelzints of aan de lyfslengte en proportie, of aan het opzigt der Zweming en aan den inwendigen Geest, die door de Actien bekend gemaakt word, of door wat anders, of door het gezeyde alle te gelyk, onderscheyden kan. Dus kent men een Spanjaart uyt zyn bars en laatdunkend Gelaat; Een Italiaan uyt zyn schrandere en bedekte bezadigtheyd; Een Franschman uyt zyn lughertig opzigt en knaphandige Gebeerden; Een Duytzer, Deen en Zweed, uyt zyn Klock lighaam en loomaardige spraak met eenige meesteragtige Wesp en verzeld. Een Engelsman uyt zyn effen en gestrekte tronie, die veel eer uyt veragting van een ander dan Natuurlyk schynd, hoewel we twyffelen, of het in de beste niet een beter oorsprong heeft. Maar den Nederlander neemt om zyn vry gebooren Geest, allerhande landaart aan, waar van de verstandigste het beste zonder onderscheyd van ieder geern willen ontleenen.

Een ander zegge van een Hollander wat hy wil, deze getuygenis, namelyk, datze luiden zyn die haar Woord houden, zal hen niemand ontfutzelen. Wanneer de looze Fransjes, en byzonder de Parifianen, iemand van een anders trouw en opregtigheyd willen verzekeren, zynze gewoon te zeggen: *Hy zal zyn Woord houden als een goeden Hollander.* Of van die Natie zelfs sprekende, zeggende gemeenlyk: *Hy zal zonder twyffel zyn Woord houden, want 't is een Hollander.* Verstaande onder Hollanders wel de geheele Nederlandse Natie, dog byzonderlyk die

Wat de
Landaart
in de
Lyfs-
lengte
geeft.

Een
Duytzer
befchre-
ven.

Engels-
man.

in de Unie der Seven Provintien t' huys hooren.
Belangende de Gestalte der Lyf-lengte in 't alge-
meen, wie en weet niet dat Duytsland en 't Noord-
se Gewest gemeenlyk veel langer menschen uytle-
verd dan Italiën en Spanjen, en meest alle warme
Landen. Die hun werk hebben willen maken van
de genoemde Vyf Europize Volken, met hun ey-
gen kennelyke Kleuren af te malen, hebbenze al-
dus beschreven: Een Hoogduytser, zeggende, is
langzaam in Berading, tamelyk Getrouw, grof en
groot van Lyf, Modest in de kleeren, of zoo hy de
Mode volgt, daar in overtollig: Ongestadigh van
zinnen, Moedig als een Beer, Schoon van Lyf; in
zyn Wetenschap School-Meesteragtig: Vergeetag-
tig en een Veel-drinker, Huylagtig in het spreken
en niet recht yverig in zyn Godsdienst: maar hart-
nekkig van Kop.

Een Engelsman is altyd met een Agter-open, on-
besluitende in zyn Berading, mistrouwende in Koop-
manschap en zelfs Diefagtig; kleyn van Genegent-
heid ontrent andere Natien: tamelyk Schoon en wel
gemaakt van Lichaam, Hooveerdig in Kleeding,
moedig van Aart, geern Wys, spreekt noch en
zwygt niet dat hy moet. Doet kwaad onder een
goeden schyn. In 't Eeten is hy gulzig en lekker,
niet zeer Arbeidzaam. Wyfagtig in Taal; een Schy-
tebroek in Nood; in 't Aanspreken nog Wys nog
Sot; uysterlyk Godsdienstigh, en een Hartnekkig
Bewaarder van kwaade Wetten. Hy maakt zyn
Vrouw tot Koningin, zyn Knechten tot Slaven. Is
veelzints Siek en Onpasselyk, dog meest aan de
Bras-siekte.

Wy hebben een zeker man gekend, die zoo groo-
ten afkeer van deze Natie had; dat hy zyn Kinderen

van

van Jongs aan instampte; dat alze een Hond en een Engelsman gelyk zagen in 't Water vallen, dat ze eerst den Hond zouden uythelpen, en haddenze noch wat tyd over, die mogtenze aan den anderen besteden. Waar kunnen ook de passien den Mensch niet al heen voeren?

Een Fransman is knaphandigh en veerdig in zyn doen en spreken. Fransman. Ligtveerdig in Trouw. Ligt beminne-nde; Van goed Opzigt; Wispeltuurig in Kleeding, veel Praatig en vraag-agtig. Tamelyk Menschelyk in Ommegang, van alles geern wat wetende; Vlugtig als een Arent; Groot en ligt van onderneming. Lekker als hy kan, geduurigh dansfende en quinkeleerende Vergeet ligt goed en quaad, en is veelzints wat Hoeragtig.

Een Italiaan is Spisvindig in Raadspleging, trou voor zich zelven; Loos in aanslagen; Schoon zoo hy wil. Niet onvermakelyk aardigh in poetzen. Italiaan. Schynd geleerd. Hy spreekt weinig maar wel: Eet matig. Onderhoud de goede Wetten zeer streng. Is Plegtig in zyn Godsdienst; is een Cepier van zyn Vrouw, en zonder weergaa Jaloers; Groots in 't Bouwen, Pragtigh in Kerken, maar Zedig in zyn Kleeding.

Een Spanjaard is Bedrigelyk in Raadsplegingh, Spanjaard. Ontrouw in 't Woord houden. Wel beminne-nde, Vervaarlyk van Geschapenheyd. Statig in kleeding, Deftig van Aard, Moedig als een Olifant. Diepzinnig in Wetenschap; Stilhoudende Wraakgierig. Manlyk in Spraak: Gek-lyk van Wezen. Zeer byge-loovig en Moedig op zyn Wapen. En zyn Schoon-heyd aard meer na de Duyvel, dan na een der goe-de Engelen.

Het is niet nieuw, maar al van outs aangemerkt,

Tit. 1.
vf. 12.

ter fomtyds eenige grove Feylen aan eenig byzonder Volk, eygen zyn; En daarze boven anderen in komen uyt te steken. In dusdanigen zin heeft ook dien grooten Paulus, de Griekse Digtters, Epimenides en Callymachus, geregtveerdigt, alsze zeggen, dat de Kretensers doorgaans leugenagtig, quade Beesten en luye Buyken zyn.

Zeker Snaak een Koopman zoekende, verhaalde in een gezelschap hoe dat Lucifer uyt den Hemel gestooten wordende, hals en been brak, en met veele stukken om laag kwam; en dat de Kop in Italien viel, die die Natie byzonder schrande daar door maakte. De Buyk in Duytsland; die dat Volk lustig leerde Eeten en Drinken. Het Hert in Spanjen, 't geen haar zeer Groots en moedig deed zyn. De Ermen en Handen in Holland, die haar neerstig leerden Werken. De Voeten in Vrankryk, waar doorse ligtveerdig in 't Danssen quamen uyt te botten. En gelyk de meeste toehoorders hierom lagten, en meenden dat het historietje ten eynde was, zoo was 'er onder allen een Engelsman, die niet konnende zwygen, met een gestrekte tronie zeyde: Myn Heer, gy hebt de Steert van Lucifer vergeten. Och dat 's waar Sir, antwoorde flux den anderen, *Die viel in Engeland.*

't Is buyten twyffel dat de Verschilligheyd der Natuurlyke gesteldheyd der menschen Lichamen, en Geesten alswe gezeyd hebben, grootdeels afhangt van de verscheyde Logt en Hemelstreek, waar in zy gebooren en opgebracht worden. Want om dat een Duytser, of Neerlande, een andere Lugt inademd; dan een Fransman, Italiaan, Spanjaard, Indiaan, Moskoviter, Turk, of Amerikaner, daar door maakt het Bloed navolgens zoo veel verscheyde

fcheyde beweging, als het noodwendig door de Logt ontfangt, verscheyde Gifting, die dan zulke of zulke Doeningen in Lichamen verwekt: En dit 's de Reden, waarom de Menschen soo in algemeene Manieren, Spraak, vlugheyd des Verstands, Sterkte, Couragie, als in andere Passien die van de Lichamelyke Bewegingh af-hangen, komen te verschillen. Dese verschiligheyd gaat verder ook tot het merkelyk Onderscheyd datter gezien word ontrent een en de zelve aandoening; waar door de Menschen in eenderely onmoeting zeer verschillende Uytwerkzelen hebben. Dus lagt den eenen over 't selve Voorval, daar den anderen hem over vergramd. Den eenen Singt, Quinkeleerd, en doet zyn Doen met Vreugde, de ander is Dof, Nors en Droefgeestig. Doch men ziet byzonderlyk van wat verscheyde Wind de Menschen omgedreven worden, wanneer de dampen van het Druyven-sap, onder de Geesten beginnen te speelen, en alsze het in de Hul krygen. Voorwaar daar zyn zeldzame Drinkers in de Weereld; en men ziet vaak een vremd Gespook, wanneer een Swerm drollige Duyvels uyt een Wynvat los gebrooken, zig in verscheyde Hersebekkens neerzet. De een Vegt en krakeeld om een Haverstroo, of Vloekt meer Drommels uyt del Hel, alszer mogelyk zyn: d'Ander van 't zelve Nat bezopen, wil Kussen, Vryen, Queesten en Mallen, of zyn Buurmans Wyf te Lyve. De derde heeft 't dapper drok met Snakken en Spooken of giet de Leugens uyt of hyze om niet had. Den vierde zit Dod-Oorig of haald Oude Koeyen uyt de gragt; Jaagt Kat en Hond ten Huyzen uyt, of schopt zyn Wyfs Tabberd van de Trappen, als 'er 't Lyf noch in steekt. Gelyk ook dikwils een anderen ymand te

byfter de Ooren kan pynigen met wiewaauwe Praat' *'t Verken brak, en 't Touw liep weg.* De zelfde om 't half dozyn vol te maken, weet als zyn Buykje vol is, het fyn mannetje te fpelen; en praat uyt de Bybel, of hy van de Kofter Gepromoveerd was: dog genoeg van deze Raasbollen, de Wyven mogten ook met een Zoodje dronke Pis-Tobben, en Brandewyn-Slonsjes in 't gelag vallen.

Veranderlyk-
heid der
Propor-
tie.

Maar gelyk de gezeyde Natien door iets Kenne-lyks te onderscheiden zyn, zoo moet ook aangemerkt worden, dat in die, en alle die voorby geflagen zyn, ook een groote Wan-Orden in de Proportie kan vallen, die door de toevallen van Siekten, Quellingen en andere onheylen, den mensch grootdeels Hervormen konnen, daar wy ook de verfcheide trappen en ftaten des Ouderdoms niet moeten vergeten by te voegen. Want nadien de menfche inzonderheid in zyn kleine Kindschap anders dan in zyn groote Kindschap; En in zyn Jongelingfchap dikwils anders dan in zyn hoogen Ouderdom is gefield; Soo is 'er geen klein verfchil in de Proportie van een Kind, en een volwaffen mens waar te neemen. Alwaar wy zien zullen, dat tuffchen de gezeyde, de Natuur gemeenlyk van vier of vyf gelyke Deelen, tot agt gelyke Deelen, (met het hoofd gemeeten,) komt uyt te botten en toe te neemen, alswe op zyn plaats zullen ontwaar worden. Het is al van over lang aangemerkt, dat den gemeenen Ouderdom des menfchen zelden boven de 60 of 70 Jaren komt te loopen. En den Grooten Pfalm-Digter David, heeft zulks ook in zyn Kerk-Liederen bevestigt, wanneer hy voor d'uyterfte Paal het Tachentigfte daar by ftelt. Sulks de Oude Geneeskundigers daar ook 't Oog fchy-

In kin-
ders en
Volwaf-
fen is een
groot
Verfchil
in de
Propor-
tie.

Pfal 90,
vf. 10.

schynen op te hebben , wanneerze 's menschen Ouderdom in 9 trappen , yder van zeeven Jaaren , hebben afgedeeld ; beloopende zaamen den Ouderdom van 63 Jaaren : meenende dat den mensch in yder trap , of zeven Jaaren opwassens , eenige byzondere verandering , zoo in proportie als beklonkenheid van Vlees en zekerheid van bewegingen en kragt onderging. Welke , gelykze in de eerste trappen toe namen , in de laatste wederom wierden besnoeit en ingetoomd. De eerste zeeven Jaaren , noemdenze de kleine Kindschap. Van die tot veertien Jaaren , de groote of regte Kindschap. Van daar tot een en twintig , noemdenze Pubertas , om dat in deze tyd de gehairtheid op de manbaare stoel kwam te wassen. Van die tot agt-en-twintig Jaar , was de Jongelingschap. Waar van mogelyk het spreekwoord , Ouden agt-en-twintig , als men van Vryers spreekt , die wat over de Jeugdige tyd gaan , zyn af-komst schuldig blyft : want zy willen zelden ouder zyn , als hen slegts de munt , dat is , de tronie niet en beklapt. Van acht-en-twintig tot vyf-en-dertig , noemdenze de manschap. Van die tot twee-en-veertig , den stilstaanden Ouderdom. Van daar tot negen-en-veertig , den eersten Ouderdom. Van negen-en-veertig tot zes-en-vyftigh , was den opgeklimmen Ouderdom ; En van die Jaaren tot drie en sestig , en hooger , was den zwaren of kreupele Ouderdom. Den grooten Hippokrates nam de verdeeling korter , en deed die volgens de vier getyden des Jaars: Hy vergeleek de Kindschap by de Lente , om datze warm en vogtig , bekwaam tot de Groeijing is. De Manschap by de Zomer , om datze warm en droog is. Den statigen Ouderdom by den Herfst , om datze koud en vogtig is. En den

's Menschen Ouderdom in 9 Trappe afgebakend.

Uyt wat insigt de Oude zulks deden.

Hoedanigh 's Menschen Leeven van Hippocrates geraamd wierd.

Van de
Heden-
daagse
in 10
Trappen
gedceeld.

Stok-ouden ouderdom, by de Winter, om datse koud en droog is. De hedendaagze meer zin hebbende om lang te leven, hebben den Ouderdom in 10 deelen, yder van 10 Jaar gedeeld; en over zulx makenze net 100 Jaren uyt. Dan daar ziender weynige dat die verdeling in haar bewaarheyd word: niet tegestaande d' afteykening daar van; by na in yders huys een plaatsje aan de wand bekleed. Het oude Spreukje plag te zeggen: Die met zyn twintig jaar niet Groot en is. Met dertig jaar niet Sterk is: En met veertig jaar niet Wys en is, nog vyftig jaar niet Ryk en is: Die leeft zyn vier Getyen mis.

Algeme-
ne Leng-
te van
volkome
Men-
schen.

De algemeene lengte van een regtschapen Mensch, word in 't gemeen gegift op zes Voet-maten; gelyk ook zommige maar zes van haar eygen Voeten groot zyn; en alzooy weynig meer dan zes Hoofden lang zyn; dat eenige tot geen regel willen aangenomen hebben; om dat men in de Teykenkunde algemeender de lengte van agt Hoofden gewoon is te geven. Om een Proportie-maat te verkiezen, waar meede men een geheel mensch-beeld kan uytmeeten en Proportioneeren, is tot noch geen bekwamer deel uytgevonden, dan het Hooft; het welk hier, als de *Modulus*, of Maat-zet in de Bouwkunde, kan genomen worden. Want even als men gewoon is in de Bouw-ordens, de Kolommen ieder na haar geslagt, dus of zoo veel middellynen, die men *Modulus* noemd, in haar hoogte te geven, en dat men de andere leden der Ornamenten, zoo veel maatredige gedeeltens uyt die vastgestelde *Modulus* geeft, als om wel Geproportioneerd te zyn, benodigt is; zoo kan ook een beeld in de menschkunde, zeker getal van Hoofden in het gemeen groot gemaakt

't Hooft
kan voor
de Mo-
dulus, of
Maatzet
van het
Lighaan
genome
worden.

wor-

worden, uyt welkmen de andere mindere partyen kan reguleeren, volgens de minder verdeeling die in het Hoofd bekwaam gevonden wordt, alswe aantsonds nader zullen voorstellen.

Men feyd niet buyten waarheyd van de Slangen, dat al waarze het hoofd in kunnen krygen, datze daar ook 't geheele lyf kunnen doorwringen. En om dat de Gaauwdieven in haar huys-braken haar ook dikmaal van deze Proportie moeten bedienen, zoo toonenfe datze hun vader den Duyvel, (die ons van ouds onder een Slang beschreven is) daar in zeer wel navolgen? Doch die kunst bedriegd zeer dikwils zyn meester; want men ziet dat als deze quanten zomtyds 't Hoofd door een Hennepe venster moeten steken, datzer zelden 't heele lyf zullen door halen. En dus werdenze te spade Wys dat den Regel van de slang ontleend, ook hier 't eenemaal vals is, en datze haar Leerlingen in een hapering, kan brengen, daarze met geen kunsjes kunnen uytspartelen.

En alhoewel die geen, welk van de Proportie der menschbeelden hebben gesproken, leeren datmen de lighamen met 7 met 8 en met 9 Hoofden moet bepalen, (onder welk de Proportie van 8 Hoofden, wel voor de schoonste gehouden word) egter moet men niet meenen dat men altyd verplicht is, een van de gezeyde Maat-wetten zoo stipt te volgen, datme er niet van zou mogen afwyken: Dewyl het leven en de Voorbeelden der fraayste meesters ons genoegzaam aanwyzen, datze daar in met groote welstand kunnen verschillen. Men moet dan aanmerken, dat de Proportie-Regels alleen dienen, om van de zaak iets vast en zekers te stellen; Op dat men aanwyze, dat wannermen de gestelde Regel Voorzigtig na wan-

Waarom
de Pro-
portie-
Regels
gevon-
den en
dienstig
zyn.

Hoe die
Verfchy-
de en
nochtans
goedt
konnen
zyu

wandelt, datmen geheel buyten dwaling, en algemeene berifping zal blyven. De vast gestelde Regelen zelfs, leeren genoegzaam, 't geen wy voor hebben te zeggen: Want nadien by yder meer dan een Regel gegeven word, die doch alle uyt het voor-beeld der onbelemmerde Natuur geput zyn; zoo volgt ten minsten dat de Lighamen op verscheidene wyzen kunnen schoon Geproportioneerde zyn. Indien dan een menschbeeld van 7 Hoofden, zoo onberispelyk kan zyn als een van 8 of 9 Hoofden, ja datmen zomtyds daar noch mag over gaan; wie zal kunnen tegenspreken, datmen een tuffen-Proportie verkiezende, Beelden van zeeven en een half van zeeven en drie vierden of van agt en een half Hoofden lang niet zou kunnen goed maken. *Albertus Durer* zelfs, die immers zoo veel wand schynd overhoop gehaald te hebben, dat ieder byna walgt, van zoo veel maatlessen en proportie-regels te zien, heeft zyn lezers van deze bekommernisse willen verlossen. Ook zag hy buiten twyffel wel dat veel lichtvermoeide herffens, niet luy zoude vallen om te vragen; offer dan tot de Mensch-kunde zoo veel regels, zoo veel metens, en zoo veel tyds aan 't Proportioneerden der Beelden moest besteed worden, eer menze zou kunnen onberispelyk stellen? Ik gebiede zyde hy, de bestipte meting nier zo zeer, als ik wel leer, dat men door vlyd en neerftigheid de Natuur naspoorende, een gewisheid die op vaste rede steunt, mag zoeken te bekomen; want die zulken vastighed in de Oogen en in de Hand bekomen hebben, zal van niemand zoo Naauwkeurigen meting der Beelden afge-eyfcht worden. En waarlyk, wanncer de Oogen door de Konst-Regelen bereyd zyn, dan word het Gezigt zelfs tot een Regel; en de Hand kan

Nutte
Waar-
schou-
wing van
Albert
Durer.

kan zulk een Leidsman geruystelyk volgen, en alle dwaling ligt vermyden.

Het is derhalven niet heel gelogen; wanneer zommige zeggen; dat de Proportie-Maten meest verzonnen zyn, en dienst kunnen doen, in 't maken van groote Kolos-Beelden, die het Leven en het Oog in alle deelen onbedenklyk te boven gaan; en diet zoo zeer noodig aan de Konst-oeffenaars die alleen het eenvoudige padt van het Leven, volgens de dagelykze beschouwing haar zelve hebben voorgesteld te bewandelen.

Datmen de goede Proportie van een Beeld in 't algemeen by 't Oog, ligtelyk kan ontwaar worden, zonder dat men of om dat te maken, of gemaakt zynde, te onderzoeken, niet zoo veel meeting behoeft over te hoop te halen, als de Regels daar van zynde, schynen te vereyssen; dat blykt eenigzints daar in, dat uyt de Proportie van het Hoofd, aanstonds openbaar kan worden, of een Beeld wel geproportioneerd is of niet: Inzonderheyd in de lengte en breette. Dus zien wy aanstonds dat een groot dik hoofd, het lighaam kleinder en korter doet schynen, dan het anders zou zyn, by aldien het zelve hoofd wat snoggerder was. Gelyk men dan ook in tegendeel ligt bemerkte dat een klein Hoofd het Lighaam lang en groot doet gelyken. 't En kan dan geheel niet onvoegzaam zyn, datmen in de meeting der Lighaamen, het Hoofd voor de Maat-zet, en algemeene Proportie-maat houd. Veel fraye Meesters gezet zynde op de grootsheid harer Beelden, plagten groote zorg te dragen dat de Hoofden harer Menschbeelden, eer klein, dan te groot waren; op datze de deftigheid der lighaamen bewaren, en groot doen schynenzouden. Dogeenig hier

Hoe men de Proportie by 't Oog toetzen.

Kleine Hoofden maken de Beelden groot. En soo in 't tegendeel.

De Leden volgen gemeenlyk de Gestalte van de grootste Romp des Lichaams.

in niet wel kunnende de schoonste regelmaat aantreffen, zyn het spoor der goede Proportie niet weynig mis geloopen. In 't voor by gaan, om of wy 't op een ander plaats vergaten, moetmen dan hier vermaand zyn, dat alle Beelden, die in 't generaal Lyf, Grof, Kort en Dik zyn, zulx ook in 't byzonder aan alle leden moet gezien worden. De Beelden die lang en rank zyn, moeten ook dun en spiering-agtige leden hebben; en de middelbare Lighamen, middel-matige ledematen. Want zoo aan een rank mager Mensch, het Hoofd, of eenig ander deel heel dik en vet gezien word, wie kan zulx zien, zonder zig in te beelden, dat zoo een Mensch mismaakt is; of zoo aan een zwaar Lichaam dat kloek en groot van leden is, een Erm of Been of Hand gezien word, die rank en mager is, men kan ligt denken dat zoo een mensch een verdord en uytteerend lid heeft; en dat alzoo daar door zyn onderlinge Proportie geschonden is.

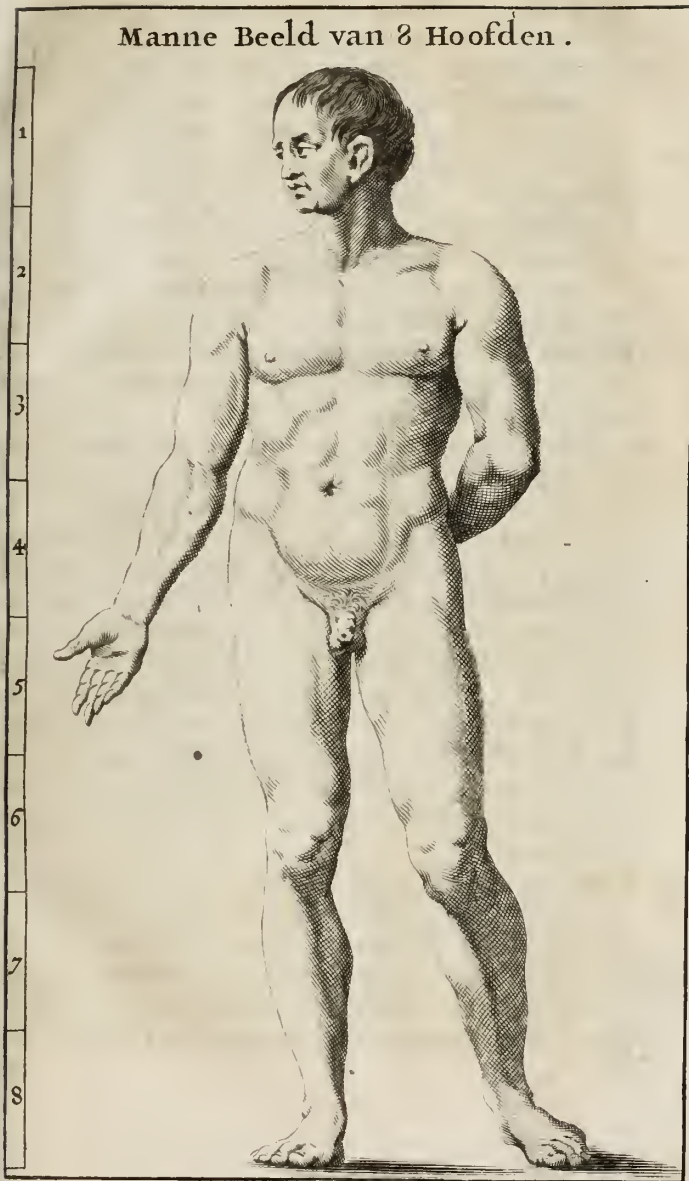
En niet tegenstaande datter verscheyde afdeelingen van 't menschen-beeld kunnen opgesteld worden, zoo agten wy best te doen, een eenig en wel het best toegestemde voorbeeld by te brengen. Want wanneerwe onzen regel, volgens de fraayste Orden der Natuur hebben geleest, zonder ons al te veel, met haar verschillige dertelheyd op te houden; zoo agten wy, buyten gevaar te blyven van onvolmaakte of mismaakte Beelden voort te brengen; alhoewel wy de verscheyde afwisselingen, niet geheel onderlaten mogen, aan te wyzen.

Man-beeld in 8 Hoofden.

In de nevenstaande vertoog-schets, stellen wy volgens 't gemeen gevoelen, een Man-beeld van 8 Hoofden lengte, gemeten van den oppersten

Top

Manne Beeld van 8 Hoofden .

En waar-
om zoo
gesteld.

Top des Schedels, tot onder aan de Voet-zool; niet om dat alle Menschen juist zoo Geproportioneerd zyn; (want dat zal in onze volgende Beelden eenigzints anders blyken) maar om dat een mensch zoo zynde, gezeid kan worden, een goede en regtschappen menschelyke Proportie te hebben. Ook om dat deze verdeling nadrukkelyk, en met zeer kennelyke deelen als afgebakend, en van de Natuur met de vinger aangewezen word. Doch daar zal in de proportie der Voet blyken, dat menig mensch maar 6 Hoofden of wat meer, lang is; of datmen vele met 6 van haar eygen voeten kan meten, en datze in haar algemeene Statuur, egter een goede proportie zullen hebben.

Eerste
deel van
de Kruin
tot even
onder de
Kin.

Het eerste gedeelte dan; heeft het Hoofd, van boven de Kruyn, tot onder aan de Kin, voor hem zelve. Alhoewel eenige meenen datmen tot in de Hals kuyl, boven de Sleutel-beenen behoorde te meten; om dat het Hoofd, door middel van de Hals-spiereu zig zoo leeg kan intrekken, dat de Kin de gezeide Hals-kuyl raakt. Dan wy agten zulken meting onvoegzaam in 't bestek van 8 Hoofden: Eerstelyk om datwe nergens de Leden in getrokken of gebogen, maar regt op, en elk in haar Natuurlyke stand moeten onderzoeken: En ten anderen, om dat volgens de gezeide regel, het volgende deel tuffen de Kin en de Tepelen, zal te kort gedaan worden.

Tweede.

De tweede lengte is van de Kin, tot op de Tempel van de Borst, alhoewel sulks ten nauwsten onderzocht, niet alleen in 't leven, maar ook van de fraayste meesters, eenigzints daar van verschillende waargenomen is. En gelyk met deze zoo is het ook geleegeu met enige van de volgende Deelen. In de

de vrouwen bevind men de Tepelen door het neerzinken van de Borsten wel wat lager en zekerder 't gedeelte van 't Hoofd uitmaken; maar dan word 't gedeelte tuffen de Tepel en den Navel eenigzints te kort gedaan.

De derde lengte is van de Borst-tepel tot op de Navel; zynde daar het middel-punt van den Cirkel, in welk men een mensch met Armen en Beenen uitgestrekt, kan betrekken; als *Viruvius* en andere van over lang hebben aangemerkt. Derde.

De vierde lengte, van de Navel op de Schamelijkheid of laagste deel van den Onderbuyk, zynde de rechte middel-helft van 't menschbeeld. Alhoewel de Natuur hier in zo wel eenige vryheid heeft als in de Tronyen, doch niet zoo kenbaar noch nadrukkelijk. Aristoteles heeft geleerd dat die het gedeelte onder de Navel grooter hebben als het Deel, boven de zelve tot aan de Borst, dat zulks een teeken van kleine krachten, veel ziekte en een kort leeven was. Een mensch op een kruys geleid dat uyt de hoeken van een regt vierkant getrokken is, welk vierkant met de hoogte van die mensch gelyk is; zal met de gezeide middehelft of punt der Schamelijkheid regt op het doorgesneden kruys-punt komen; en met de toppen van bey zyn uytgestrekte handvingeren, gelyk met zyn hoofd en voeten, de zydén van dat vierkand raken; en hier van daan komt het dat een regtschape mensch gemeenlyk zoo lang Vademd als zyn lyfs-lengte is. Doch of het spreekwoord van *Vierschotig-Man*, hier van af komt, als zommige meenen, is bedenkelijk, nadien deze Proportie ook veelzints gezien word in groote, lange en kloeke menschen, die geheel voor geen *Vierschotige* in de wandelingh passeeren. Vierde.

Een mensch Vademd gemeenlyk zyn eygen lengte.

E

De

De schoonheid des aangezigts, en de brave lengte van Saul, komt ons in de H. Boeken voor, als een bekwaamheid, die waarlyk de Koninglyke waardigheid past. Het schynd ons niet anders toe als of het een zaake was van byzondere aangelegentheid, 't geen de Propheet Samuel omtrent de verkiezing van dien Koning heeft in agt genomen: Gelyker dan ook tot vier verscheyde malen in de H. Boeken gezegt word, dat hy moest schoon van Aangezigte en een lange gestalte en andere hoedanigheden hebben; waar door des volks Oogen en Gemoederen tot den Koning konden geneigd worden: Dien grooten Man beroept hem daar ook op in zyn aanspraak tot het volk, zeggende; ziet gy niet dat hy dien Godt verkooren heeft, zyns gelyke niet en heeft onder het Volk. De Barbarische volken zyn hierom niet alleen gewoon de grootheid des lighaams te eeren, maar ook de zeedige volken agten den geen en welke de Natuure met een heerlyker lyfs-lengte begaaft heeft, bekwaam tot de uitvoeringe van groote dingen. Aristoteles zeide dat die geene die met zulk een lighaam gebooren word het welk booven andere uitsteekt, of gelyk als den Goden-Beelden, boven de menschelyke gestalte uitmunten, billyk over andere behooren te heerschen, dog gelyk de schoonheid des Lighaams eer als die van de Ziel gezien word; alzoo is de grootheid en deugd van de Geest en het Gemoed des menschen boven alles te waardeeren, alwaar 't ook datze den Schepper maar een kleyn Hutje te bewoonen gegeeven had.

Van de Burgermeester Marius word aangeteekend dat hy zeer naauw lette op het uitkiezen en aanneemen van zyn Jonge Soldaaten, willende die
niet

niet als op de lengte van zes voeten of ten naauwften vyf voet en tien duym , de monftering laaten paffee- ren. Ook wierd 'er een meet-paal in de leger-plaat- zen gefield , als men befchouwing deed : en die de gezeide maat niet en hadden , wierden uitgefteeken en weeder na huys gezonden. Want zy wierden onbekwaam geagt het Ampt van een Soldaat te be- kleeden. En hier meede ftemmen ook alle de Ou- de Af-beeldingen der Roomsche Krygs-knechten o- ver een , waar in men meest eenderley zoort van menfchen ten opzigt van haar lengte ziet ; namelyk , wel-gezette en vast gedrongen mannen , wel niet kort of klein , doch op ver na niet van de langfte ; gelyk de Bas-relieven ; in de kolom van Trajanus en Antoninus en andere gevaartens en Beeld-steen- en uyt wyzen. En of wel eenige Schilderkundigers dit in die Gedenk-teekenen mishaagt , dat de Beelden te veel op eenen leeft en als in een vorm gegooten fchynen , zoo kan zulks ligt worden verfchoond , wanneerfe uyt de Oudheid geleerd worden , dat men de Soldaten ook by een vast gezette maat aan- nam.

De vyfde lengte is van de Schaamelheid tot een groot gedeelte boven de Knie , dat is op de onder Dye. Vyfde.

De zesde lengte is van de gezeide Plaats tot even onder de Knie ; of van de Agterzyde aan te merken , even onder de plaats waar het Been-Lid agter de Knie toevouwd. Zesde.

De zevende lengte op de Onder-fcheen , ter plaats daar aan de agterzyde de Kuyten of de Muskelen die men de *Gebroeders* noemt , eyndigen. Sevende.

De agtste en laafte lengte , is van de Onderfcheen , t'enden uyt , dat is tot onder aan de Plant van de Voet als de Vertoog-Schets eenvoudelyk aanwyft. Agtste.

Vrouwen Beeld van 8 Hoofden.

En gelykwe tot hier toe, het Mannen-beeld in 8 Hoofden hebben verdeeldt gezien, zoo ziet gy in de nevenstaande Verhoog-Schets, het Vrouwen-beeld op de zelve wyze Geproportioneerd. Waar van de verklaring buyten verder omslag uyt het geene over dat van het Man-beeld gezeyd is, kan gezien worden. Alleen staat over 't vrouwen-beeld aan te merken, dat het om neffens den Man te staan, in 't algemeen te lang van Bestek is; want alhoewel de onderlinge Proportie met die van den Man in de Lengte gelyk is, nochtans als menze by malkander ordineerd, moet de vrouw ontrent een agtiende deel minder in haar Lyf-Lengte dan den Man hebben. De reden is, om dat de vrouw de zelfde Lengte van de Man hebbende, van wegen hare ronde Poezelagtigheid, veel grooter en groover, en meer van ecne Klomp gehouwen zal schynen, dan den Man; wiens Lichaam door de Spieren en Vleezige Muskelen meer gebrooken, en uyt verscheide Partyen schynd zamen gezet te zyn. Doch Vrouw-beelden in het byzonder makende, heeftmen de vryheid die zoo lang van Talje te nemen als men wil, en men heeft 'er alleen de voorgestelde onderlinge Ledenstemming in waar te nemen.

Alsmen het kennelyk Onderscheid der Mannen en Vrouwe-beelden, ten aanzien der Dikte wel Onderzoekt; men zal in veel wel-gemaakte lighamen bevinden, dat des Mans Schouder wel een Neus-lengte breeder, dan die van de Vrouw is. En dat de Vrouw, de Heup wel ontrent een Neus Lengte breeder heeft, dan de Man. En het word by zommigen Waanwyze Mensch-kundigers voor een vast Kenteeken gehouden, dat de Vrouwen die Manlyk en breed van Schouders zyn, zeer vrugt-

Vrouwe-
beeld.

Watmen
in dit
Voor-
beeld in
agt moet
nemen.

Waar-
om een
Vrouw
minder
Lengte
dan een
Man
moet
hebben:

Vrou-
we met
brede
Schoude-
ren Kin-
deren
veel.

baar in het Kinderen teelen zyn. *Leonard de Vinci*, wil de volwasse menschbeelden 10 aangezigten of Tronien (niet Hoofden) lengte mede gedeeld hebben, en twee daar van voor de breedte van beyde de Schouderen.

Ook kan men hier aanmerken dat de Hoofden der Vrouwen gemeenlyk wat kleynder dan die van de mannen vallen; Als dat beneden uyt een voorbeeld van *J. P. Lomazzo*, zal gezien worden. Of nu de Goddelyke Voorzienigheid daar door heeft willen beletten, dat de Vrouwe Hoofden, (die noodzakelyk door de Hulzels, Kapsels, Hayrkuyven of andere Strecksels merkelyk vergrooten,) haar geproportioneerde schoonheid tot het lighaam niet verliezen zouden, mag men eer giffen als zeker onderneemen te betoogen. Alhoewel wy ons hier in op yders getuygenis wel beroepen durven: Want wy meenen vastelyk dat een wel geproportioneerd vrouwen Hooft, bloot en dun, met het Hayr teegen 't Hooft geplakt, of onder een Bagyn of keelbandmuts 't zaam geraapt, geen groote welstand heeft; En wy pleegen altyd te zeggen, datzer uytzien als *Annetje met het kleyn Hoofdje*. Inzonderheid wanneer ze zonder *Vrong*, *Hayrbeuling*, of *Drol* aan het Agter-Hooft gekapt zyn. De Hoenders die al de Steertveeren uytgevallen zyn, vertoonender ook een schetsje van. En om dat het gemeene vrouwvolk in Duytland zig van Jongs aan gewend alles op haar Hoofd te dragen watze maar te vervoeren hebben, daar van meent men dat ze veelzints dikke en breede Koppen hebben.

De Oude pleegen de Beelden in 21 Deelen te verdeelen, en eenige hedendaagse hebben dat niet geheel onvoegzaam in vyftien gedaan; die volgens
deez

deze verdeling, uytgenomen aan de onder Deelen) met onze voorgaande twee modellen genoegzaam over een te brengen zyn. Zy deelenze aldus: Andere Verdeling.

2 Deelen voor 't Hooft van Top tot Kin. Agter tot diep in de Nek-Put.

2 Deelen voor de Borst van de Kin tot de Tepel. En agter van de Nek-put onder de Schouder-bladen.

3 Deelen voor de Buyk van de Tepel tot op het Gemagt. Agter van onder de Schouder tot midden op de Billen.

3 Deelen voor de Dye van het Gemagt tot even boven de Knye. Agter van het midden der Billen, tot boven het vouwen van het Been.

1 Deel voor de Knye. Agter in 't vouwen van het Been.

3 Deelen voor het Been van onder de Knye, tot aan de Enkels.

1 Deel voor de Voet van boven de Enkel tot onder aan de Plante.

En aldus 15 Deelen in alles.

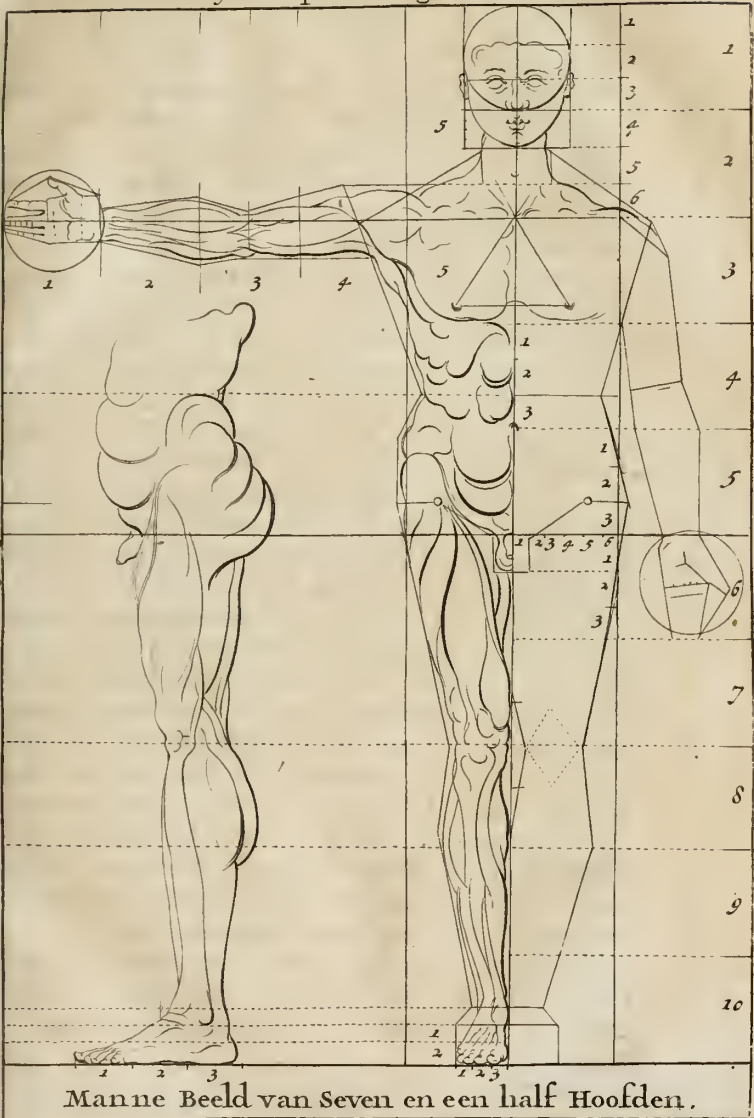
Den Milaneefchen Schilder *Jan Pol Lomazzo* heeft een zeer lofwaardig Boek van de Natuurlyke Proportie der menschbeelden uytgegeeven; waar in hy mede van de Ledenstemming der Paarden handeld; welken arbeyd van zyn Overzetter *Hillarins Pader*, die 't in de Franse Taal gebragt heeft, ook zeer geprefen word. En gelyk dien neerftigen meester daar in eenige voorbeelden van man en vrouwelyke proportien heeft opgegeeven, zoo agtenwe dat de Schets van het mannebeeld dat navolgens de Leere van gemelden *de Vinci*, door 10 Aangezigten in de lengte en proportioneel in de breedte, gereguleerd is, en omtrent op zeven en een half Hoofden uyt komt, niet alleen een zeer fraye proportie heeft, maar dat

Lomazzo geprezen.

de zelve ook een makkelyke en kennelyke verdelinge verschafft. Wy voegen 't zelve volgens zyn cygen stelling afgeteikend, hier by, en laten den konstoeffenaar de beschouwing en het oordeel bevoelen; alleen met die vermaning, dat door de onagtzaamheid des Plaatsnyders, de proportie van den uytgestrekten Erm, een weinigje te kort gedaan is. 't Voor-beeld dat den zelve Lomazzo met 8 Hoofden Geproportioneerd heeft, stemd meest met onze voorgaande Vertoog-Schets overeen, en de afpalingen der Deelen vallen ook ontrent met zoodanigen verschilligheyd uyt, als wy daar ter plaats hebben aangeteikent. Die de rest van zyn meeste modellen beziet, zal moeten bekennen dat dusdanige Geproportioneerde Beelden, beter en bevalliger zyn dan die van 10 Hoofden. Waarom hy dan ook de zelve, de buytenstorige Proportie noemd. En gelyk deze in lengte uytspatten, zoo steld hy mede andere van zeeve Hoofden, die kort en zeer gedrongen zyn. Een proportie dien hy meend dat betamelyk is, aan Herkules, of aan Beelden die kort gedrongen, gezet en beklonken van vlees moeten zyn; Gelyk de Oude verscheyde waarnemingen daar ontrent hebben gehad, die ons nu niet en lusten op te halen; ons vergenoegende dat we weten in agt te nemen 't geen ons in 't Leven en dagelykze crvaarentheid deun by de hand is: Alwaar wy dan ligtelyk ontwaar worden, datter zoodanigen proportioneele verscheidenheid in de Mensch-Beelden valt; Dat de maatleest van den eenen, niet heel welvoegzaam aan den anderen past.

Het Vrouwen-beeld dat voornoemden *Lomazzo* mede van 10 Aangezigten voorsteld, is ontrent een geheel Hooft Langer dan het gemelde Mannen-Beeld:

Man-lyke Proportie Volgens Lomazzo,

10. aangeligten Lank

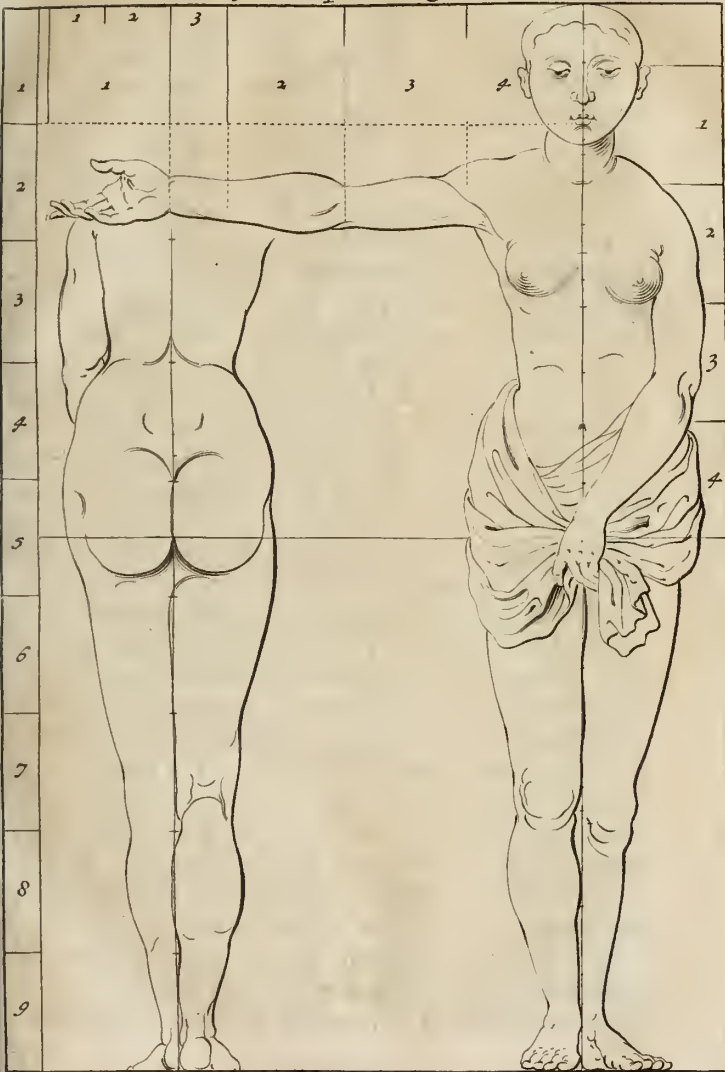
Manne Beeld van Seven en een half Hoofden.

Den
Konst-
oeffenaar
zy ver-
maand
onder-
fcheyd
tuffchen
Tronien
en Hoof-
den te
maken.

Beeld: welk verschil meest van de Borst-tepel tot aan 't einde van den Onder-Buyk gevonden word: De rest haperd aan de lengte der Dyën. Doch zyn vrouwelyke Proportie van 9 Aangezigten, welke met het manbeeld van 10 tronien over een stemd, en mede 7 en een half Hoofden lang is, behaagd ons onder al zyne modellen 't beste. En daarom hebbenwe dat ook na zyne afteikening, hier willen te pas brengen. Wy agten dat die de moeite wil nemen van de zelve te bezien, ligt zal kunnen oordeelen, datze beyde haar zelve zoo aangaande de algemeene verdeeling haarder lengte, als de byzondere proportie der onderhoorige Partyen in haar breedte, door de bygevoegde maten en getallen zoodanig verklaren, datter geen breeder Beschryving over noodig is. Want of wel het vrouwen-beeld, minder met leer-regels en maat-linien beslommerd is als het wel zouw kunnen, egter meenenwe dat alles uit de vertoog-schets van het manne-beeld kan afgezien en vol gemaakt worden.

En alhoewel de Antike Beeld-vormers meenen goede reden gehad te hebben om aan de Godinne *Vesta* de proportie van zeeven Hoofden te geeven; door dienze oordeelden dat die maat een Schoone ledenstemming voor de groote Moeder der Aarde gaf, en het te eenemaal de grootheid van een Vrouw besloot: nochtans hebbenze die proportie niet genoegzaam aan andere der Godinnen, *Sybillen* noch *Prophetessen* geagt; Wetende dat die een ranker en bevalliger taalje noodig hadden. En hierom wil ook den voornoemden *Lomazzo*, aan de Jongelingen en Maagden, een zekere tengerheid, die van de Vaderlyke gedrongen Ouderdom, en de moederlyke of Vrouwelyke gezetheyd, ver-

Vrouw-lyke Proportie Volgens Lomazzo.

negen aangesigten Lank.

Vrouw-Beeld van Seven en een half Hoofden.

verscheeld, gegeven hebben, gelyk dan ook, ons Vrouwelyk Modelleken veel meer na de Rankheid van een Maagd dan na de Vrouwelyke Gedrongenheid geleest is. Men zegt voor een gemeen Spreekwoord, *een Voet op een Neus scheeld veel*: Maar 't is naauyls te gelooven hoe veel een half Hoofst Lengte tot de Eelheid, en het wel of qualityk Proportionceeren van een Beeld geven kan.

Waarom
Mannen
sterker
van Na-
tuur zyn
dan de
Vrouwe.

Datter zoo grooten Verscheidendheid tuffen de Lighamen en Gemoederen van Man en Vrouw-mensch gevonden word, hangt Groot-deels af van de verschilligen opvoeding van beide; want die doet zeer veel tot de natuurlyke gesteldheid der zelve. En dus valt het man-volk door den band kloeker en sterker van Lighaam, en stouter van gemoed, dan het Vrouw-volk. Want van datze maar kleine Jongens zyn word 'er door verscheide oeffeningen een manhaftiger Aard ingedrukt dan in de meyskens; die veelzints stilder opgebracht en digt by de moeder blyven; daarze dan na derzelve voorbeeld uyt de behandeling der Jonger Kinderen, aantsonds Poppen maken, en haar tyd besteden met eenige kinderlyke frayigheden zaam te totderen. Eerze dat mal door gewassen zyn, rakenze aan 't Spellewerken, Nayenen Brayen, en zitten veel stil; of doen ten hoogsten gemeen Huys-werk. De Jongens daar en tegen begeven haar ligter van de moeder af, en oefenen Spel van meer beweging en Stouter Behandeling waar door hun Bloed sterker bewogen, en hun vezelen meer uytgerekt en vaster worden. In plaats van poppen, grypenze kolven, koten, knikkers, hoepen, tollen en andere dingen aan. Passrender trommels, wagten, paarden, of eits anders, zy vliegen stratewaarts op, en willen de Neus daar by hebben;

ben: In het verkeeren met veel andere Jongens rakenze ligt aan het bogten en ravotten; en gelyk het Spul niet wel aangaat, zonder eenige ordentelykheid, zoo zynder onder hen van tyd tot tyd verscheidde spullen bedagt, die niet geheel onverstandig, nog zonder Staatkundige waarnemingen zyn. Dus hebbeze dan verscheidde regels en wetten, na welke de spullen van Huyfekot, Lottelary, Overloop, Diefje, Kruyp inje Muytje (mogelyk Kruyp en Duykje of zyn benaming hebbende van *Krokemouche*; die, als Rablais zegt, in zyn Voedsters Pantoffel verschuyldede) Vygen in de Pot. Ripje gaanse. Goelyk Heertje Rye-ik wel. Danst den Beer. Galey-roeyen. Pekel-Haring. Brizery. Boekweyte-Kock. Bokje over de Hage. Haasjen over en meer ande weten te Speelen; die eer haar benaaming uyt het Gaudiefs Latyn, dan uyt een bekende taal ontleend schynen te hebben. En aldus wordenze buyten haar weten allengskens tot arbeidzame bezigheden opgevoed en bekwaam gemaakt, tot datze op een Ambagt, Styl, Neering of Koophandeling besteld worden; daarze dan in plaats van Speeltuig, arbeidzamer Gereedschappen ter hand krygen; Pakken dragen, Hyssen, Torssen of verstandige Boodschappen doen, met Vraagen, Zeggen, Belasten en anders. Door alle welke Oeffeningen des Lighaams, en ervarenissen die haren Geest uyt de uytkomsten veeler zaaken besluit; zy een mannelyke sterkte des Lighaams, en een stout Gemoed tot alle betaamelyke dingen krygen, en van een manhaftig Jongeling een Man worden: Inzonderheid wanneer ze het geluk hebben van opgebracht te worden in dingen tot welk van kinds-been aan, eene Natuurelyke toegeneegendtheit hebben.

ben. De Heer Ruyze, bemerkende dat zyn Neefje, dat hy aan de Teyken en Schilderkonst over gegeven hadde, niet en vorderde, zyde tot zyn Meester, *Send my de Jongen weer i' huys, 'k sal hem een Teyken-Kool van 15 Voet bestellen.* Hy wouw seggen, dat hy hem bequamer in de Kryg oordeelde; en dat hy hem over fulx een Piek op de schouder wouwde langan.

Wanneer en hoe de drierley proportien geoefkend.

Men moet in de Schilderkonst niet vergeeten aan te merken datter drierley proportien in agt te nemen zyn, die hoeveelze van malkander mogten verschillen, nochtans alle binnen de Palen der mogelykheyd moeten gehouden worden. Daar is onzes agtens een Natuurlyke en een maatredige proportie; tot welke de proportie des weltaans, en der bevaligheid moet bygevoegd worden. En zoo lang de menschbeelden na een van deze drie Geslagten, of na alle drie te gelyk verstandelyk geleest worden, zullenze buiten berisping zyn. De twee eerste staan altyd vast; en tot de laatste neemt men alleen zyn toevlugt, wanneer de Natuurlyke Wet-maat ophoud, of ons dreigt te verlaten, dat is, wanneerze in zekere verkiezing zoodaanigen gratie noch verscheide aardige verkrampingen niet kan toelaaten, als de noodzaak en welstand, van een zonderlinge Actie ons afvorderd; In welke gevallen men zich dikmaal belemmerd en bedraaid vind, om genoeg te laten blyken dat men de maatredige proportie den Buyk heeft vol gegeven, en egter niet overladen heeft. Daar de maatredige proportie ons verlaat, moet men 't gebrek van dien zoo veel zien te bedekken, dat men ten minsten de ontbeering niet ligt ontwaar word: of zoo een verstandig Oog dat ontdekken kan; zoo moet de Welgeschiktheid en Welbedagte

dagte Actie zoo deugdzaam zyn , datze den Beschouwer geheel kan innemen, en verplichten die eer te pryzen dan te veragten. Want een verftandig Mensch kan zeer ligt afzien, waar en in welk geval of noodzaak , men de Schilderkundige vryheid , heeft weten tot zyn voordeel aan te grypen of waar het verftand heeft ftill geftaan.

Albertus Durer plagt te zeggen : al wat boven de nood is , geeft geen welftand. Voorwaar in dien die groote Meester die les alzints wel in agt genomen had , het zouden noch Loffelyker van hem gedaan dan wel van hem gefproken zyn.

In de Kinderen moetmen hem van de voorgeftelde Proportien niet bedienen ; gemerkt de onvolkomenheid dier deelen , met de Maatredige Proportie der Volwaffene geheel niet over een ftemd. Want terwyl men ziet dat de eerfte aanwas in de leeft der kinderen meer arbeid fchynd te doen om Hooft, Borft en Buyk eerst te volmaaken, ofimmers tot nader Trap van volkomentheid te ftellen, dan wel de andere Deelen, die alleen tot de Gangen tot den Arbeid dienen ; Zoo moetmen aanmerken dat een Kind maar vyf Hoofden of noch minder lang is. Ja vele ftellen die maar vier Hoofden, wanneer menze in haar uysterfte Jonkheid zouw willen aanmerken. Deze verdeeltmen in 8 gelyke Deelen: nammelyk 2 voor 't Hoofd 2 voor de Borft en Buyk tot de Navel. 2 van de Navel tot even boven de knye, en van daar twee tot onder de Plant van de voet. Die vyf Hoofden gegeven worden, zyn in 't algemeen zoo verdeeld, dat het geheel boven-lyf tot de Schamelheid drie, en de reft twee Hoofden heeft. En niet tegenftaande de Natuur die nog zeer veel aan de Volwaffenheid fchynd verſchuldigt te

Van wat Proportie men zich in de Kinder-beelden zal bedienen.

Een Kind in vyf en in vier hoofden verdeeld.

Een
Kind
van drie
Jaaren
heeft de
helft van
zyn vol-
waffe
lengte.

Waar-
om dit
van som-
migen
niet wel
verstaan
word.

te blyven, egter is opmerkelyk dat de kinderen op haar derde Jaar Ouderdoms de regte helft van haar toekomende lyf-lengte hebben. Het welk van vele niet en word aangenomen; 't en zy datze zulks met een voor-beeld en door de Meting, zien waar maken. Deze merken buyten twyffel niet wel aan, dat een kind van 3 Jaar tot 24, of meer Jaren, niet alleen eens zoo lang, maar ook byna eens zoo breed word; welk te zaamen een zoo grooten klomp uit maakt, datze haar de hoegrootheid deszelfs uyt zoo een kleine klomp als het lighaam van een kind uyt maakt, niet en kunnen inbeelden. Gelykze ook niet en kunnen in haar herssens vinden, dat een Tronie diemen eens zoo groot als 't Leven maakt, noodzakelyk viermaal zoo groot word. Doch die het verdubbelen van een vierkant verstaan, zullen haast begrypen, hoe het met deze dingen gelegen is.

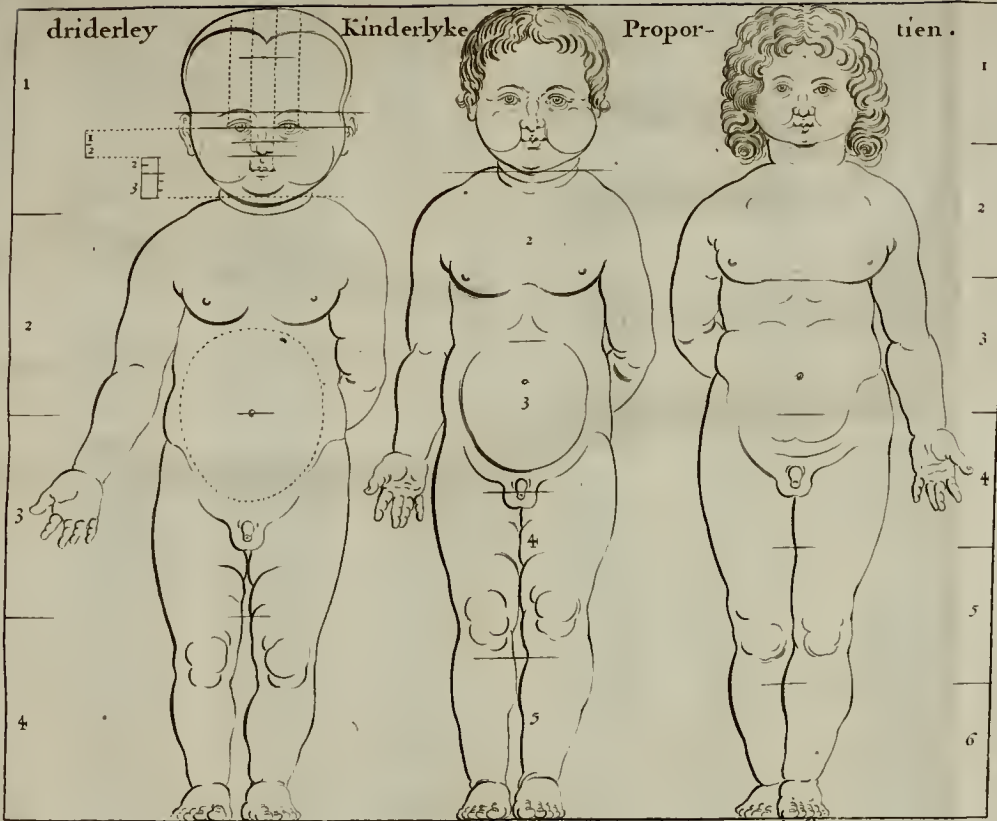
Volgens *Lomazzo*, kan men de Proportie der kinder-beelden genoegzaam in drie trappen van Ouderdom stellen: te weten in Beelden van vier Hoofden, van vyf Hoofden en van zes Hoofden. In welke Opklimming doorgaans gezien word dat het ondergedeelte, namentlyk van de Schamelheid tot de plant der voeten, nooit tot de helft van haar lyf-lengte komt, want dat is alleen de midde-proporie der volwassene: doch men ziet zeer wel in de aangroejing, dat hoe de kinderen ouwer worden, hoe dat zich de Onder-Deelen tot de Proportie der volwassene meer en meer schikken. Dus zienwe in deze voorbeelden, dat de Navel van het kind van vier Hoofden, het middelpunt van zyn geheele lyfs-lengte is. Maar in dat van vyf Hoofden komt zyn helft van boven gemeten ver beneeden de Navel. Hebbende als gezeid is, 3 Hoofden van de

driederley

Kinderlyke

Propor-

tien .

Kind van 4 hoofden.

van 5 hoofden.

van 6 hoofden.

detentant

phobis

de kruyn tot de Schamelheyd, en twee hoofden van daar tot de voet-zolen. Gelyk men dan ook buyten verder verklaring wel ziet, dat het kind van 6 Hoofden, aldermeest met de Mannelyke Proportie begind over een te stemmen: En daarom is zyn ledenstemming voegzamer aan de Beelden die meer na een Jongen, dan na een kind aarden.

Nu ziet men wel dat indien een kind van vyf Hoofden, in zyn volwassen stand of ouderdom, meer dan eens zoo groot kwam te worden, als het in zyn derde was, dat het dan de gemeene proportie der menschen zouw te booven gaan: Alswe boven hebben aangemerkt. En gelyk 'er groot verschil in de Proportie tusschen kinderen en volwassen menschbeelden is, zoo twyffelen wy geensints of men ziet ook uyt de verhoog-schets der kinderen, wel, dat de verdeling van hun Hoofden en Tronien eenige vershilligheid onderworpen blyft; en dat wel meest aangaande de Neus, mond en kin, als de Maatlinien zulks duidelyk genoeg aanwyzen; en kort hier na in de volwassene nader moet onderzocht worden.

De reeden waarom de eene mensch grooter van lighaam word dan den andere, is by vele met opmerking overwogen. De beste Natuur en Geneeskundigers zyn van meening, dat alle de levende Schepzelen bestaan uyt vezelen, vaten en pypjes, die in de voort-teeling een verscheidentlyke bepaalde hoegrootheid, na welkze kunnen uitgerekt worden, komen te ontfangen: welke uitrekking, zeedert hun geboorte door het geduurig in-neemen van nieuw voedzel, en de aanwas van de ryzing des Bloeds, zoo lang word te weeg gebragt, dat der zelve vezelen, vaten en Buysjes niet langer kon-

Waarom de eene Mensch grooter dan den anderen word.

nen uytgerekt worden. Waar door het dan niet alleen gebeurd dat den aanwas geenzints geduurig, dat is, oneyndig voortgaat, maar ook te weeg brengt dat het aanwassen des lighaams buyten tuffenkoomend ongeval, zoo lang duurd, als de te voren bepaalde hoegrootheid der Vefelen en Vaten lyden kan. En deeze verscheide bepaaing hangd af van veel en verscheiden toevallen die de voortteeling in 's Moeders lichaam verzellen. En hier van daan komt het ook dat het vlees van te Jong geslagt vee, sluts, vellig en vezelagtig is. Gelyk men nu deze uytbotting der menschen lighamen gemeenlyk eerst zyn loop ziet eyndigen in de lengte deszelfs te bepalen, en zulks na Proportie minder in de dikte waarneemd, zoo gebeurd het wel meest, dat den mensch na zyn volwassen lengte, alleen eerst in de dikte begint toe te nemen; alhoewel men voorbeelden ziet, daar zulks beyde te gelyk wel voorwaards wil. Van de eerste zegt men gemeenelyk, de Jongen word lang, of hy schiet wel op; En van de laatste is 't gemeen spreukje: De Jongen wordt grof en groot. Men ziet veelzints dat de aanwas die alleen den Band uytleid; meer door een aangroey van vet, dan door vast en beklonken vlees geschied; 't welk ook eenigzints te weeg brengt, dat de welgevoegde lighamen, welkers muskelen vol sap, geest en lugtige waassem zyn, en tamelyk met vet tuffen de sneepingen der Spieren beloopden zyn, zeer zagt, Poezelig en Mals van Vlees zyn. Gelyk meede de lekkere en donsachtige lobberheid der welvaarende Kinderen, nergens van afhangd, als van de zachte en zappige Spieren haarer Jonge lighamen. En zulks word men meede aan de Vrouwen gewaar, die in het algemeen zoo vast nog
be-

beklonken van vlees niet en zyn dan de mannen , in welker schoonste lighamen , de muskelen merkelyker gesneept , en kenbaarder onderscheyden zyn. En even gelyk ons de schoone , zagte en malste dingen behaaglyk aan 't oog en aan het gevoel zyn ; zoo hebben wy ook vermaak in het betasten van het Vrouwen vlees. Deeze zagtigheid en gebuigzaamheid des vlees is buyten twyffel zeer dienstig aan veel werktuigen van het Vrouwen lighaam ; voornamelyk aan die wel en vaardig moeten bewogen worden, dogh die niet van een geweldige daad zyn. Dus konnen de Vrouwen gemeenlyk zeer wel zingen , om datze de uytgeperste logt van de long , in de logtpyp geheel ligtvoerig konnen leyen en bepalen : gelyk mede zommige snap-rabatten de tong-reep zoo los in de mont hangt , datze aan het praten of aan 't kyven geraakt zynde , het hert niet en hebben datze zwygen. Deze werktuygen door Ouderdom stramen dor wordende , doen het zingen en neuriën , en het kyven in kneuteren veranderen. En men bevind zelfs in de Jongelingen , die ook zomtyds met de stem der maat-zang begaaft zyn ; dat Schoon Hayr en wel Singen , zyn vergankelyke dingen. Uyt de Oudheden der Jooden verneemt men , dat de Levieten die tot Zangers verkooren waaren , na hun 50 Jaar Ouderdoms daarom ook van hun dienst ontslagen wierden.

Het Hoofd van een volwassen mensch kan bekwa- melyk in vier gelyke Deelen gedeeld worden ; de eersten is van den top der kruyn tot aan het begin van het voorhoofd daar de hayr-wortelen eyndigen. De tweede Deeling is het voorhoofd zelfs , en eindigt daar de Neus begint , of regt midden op de Oog-straal. De derde lengte heeft de Neus

Warom de Vrouwen zagter van Vlees zyn dan de Mannen.

Vrouwen zyn bekwa- mer tot de Sang dan de Mannen.

't Hoofd deeld zig in 4 gelyke Deelen.

voor zich zelfs alleen. En de vierde is van de Neus tot aan 't onderfte van de Kin. Dit onderfte gedeelte word wederom bequaam in drie gelyke deelen onderscheyden. Namelyk van de kuyl onder de Neus tot aan 't onderfte van de boven Lip. Het tweede van 't bovenfte der onder Lip tot in de Kuyl boven de Kin; En voorts is de Kin het derde deel zelfs. Wanneermen nu ook de andere drie groote Deelen, als Neus, Voor-hoofst en Opper-hoofst, yder in drie deelen afpafte, zoo zou het gansche Hoofst in 12 gelyke deelen uytgeteld zyn. Waar van nader blyk in de Tronie-kunde, en in de beschouwing der natuurlyke en der toevallige stand en beweging der hoofden, zal gezien worden.

Een Tronie in zyn breedte hoe te verdeelen.

Aangaande nu een Tronie in zyn breedte wel voegzaam en Schoon te verdeelen, zulks geschied zeer maklyk in vyf gelyke deelen: Als namelyk, twee voor de slapen des Hoofds en twee voor de Oogen, en een voor de plaats der Neus tuffen bey de Oogen. Sulks dat yder Oog zoo breed is, alsze van malkander ftaan, of als de hoeken wederzyds de Neus met haar Lengte aan de oogen overlaat. De Ooren zyn ontrent zoo lang als de Neus, maar haar breedte is meer verscheyden. Hoe die geplaatst moeten zyn, dat zullen wy neffens al dat hier fchynd t' onbreken, zoo in den dienft en maakzels der Deelen, als in de Troni-ftelling, ruym genoeg met Vertoogfchetzen en Seg-reden aanwyzen. Maar terwylwe de maat van 't hoofst noch by de Neus hebben, moetenwe hier noch eenige ftaaltjes van proportie met de Neus overflaan: De Oude hebben veel op gehad met de Neus tot alle de proportien van 't Li-chaam, als een algemeene maat te fteilen. En by-

zon-

zonderlyk wisten zy het Mannelyk Teel-lind, na de lengte en dikte van de neus te bepalen. Gelyk dan ook de versplyting der Vrouwen na de opening der mond geoordeeld wierd, geschikt te zyn: als Porta en 't gemeen geloof, zulks wil grondvesten.

De hand is ontrent drie Neuzen lang en by goed gevolg zoo groot als het aangezigt en als men gevoegzaam overspannen kan. De eerste lengte is van daar de hand aan de werf binnewaarts vouwd, tot aan de middel-lyn van de palm. De tweede van daar tot in het tweede Lid van de middelste vinger: En de derde van daar tot aan de top van de zelve. De Ermen gemeten van 't opperste deel tot aan de top der lange vinger, zyn twaalf Neuzen of drie Hoofden lang. En van de elleboog tot aan de top der middel-vinger is gemeenlyk het vierde gedeelte van een heel Mensch-beeld: en over zulks is een Cubit of elleboog ontrent anderhalve werk-voet; en een welgemaakte Mensch kan op 6 zulke voeten uitkomen als voren gezegt is. Den hals kan op 13 duymen werk-maat, en den Erm onder aan de werf ontrent op de helft van die gegift worden. Den Erm vermeerderd byna noch een agtste part in zyn lengte; wanneer hy krom en als een hoek gebogen is, dan wanneer hy regt uyt gestrekt blyft; welke verlenging meest geschied in dat deel dat van den schouder tot den elleboog gaat. De reden daar van is, om dat aan den elleboog 't eene lid van 't andere zoodanig ontfangen word, dat het in een regten Erm ingeledet, en in een gebogen Erm uytgeledet word, en alzoo door zyn uytgaande deel verlengt word; gelyk dat Oogfchynelyk in onze afteikening der gebeenten kan gezien worden. En alhoewel dit by vele niet

nauw-

De neus
een be-
quame
maat om
by na 't
geheel
Lichaam
te fatzoe-
neren.

Hoe den
Erm lan-
ger ge-
bogen
dan regt
is.

Wat de
Kleerma-
kers van
de Mens-
kunde
verstaan.

nauwkeurig waargenoomen word, egter zienwe dat de kleermakers noch zoo veel van de Mensch-kunde verstaan (en zy mogtense waarlyk niet onnuttigh wel geheel verstaan,) datze in 't nemen van de Maat der Mouwen, den Erm niet regt uyt, maar Gebogen zullen doen houden; wetende datze dan merkelyk langer geworden is.

Hoe de
Voet met
de Neus
Gemeten
word.

De Voet is ontrent 4 Neuzen lang; d' eerste is de Hiel. De tweede en derde komt tot aan 't vouwen van den grooten Toon. En dien Toon is de vierde lengte zelfs, invoegen zy al wederom met de maat van het Hooft, zeer wel over een stemt. Andere en ook *Albertus Durer*, hebben de Voet maar in drien verdeeld; en gaaven een deel voor de Toonen, daar de splyting van den kleynen Toon begind; de tweede van daar tot regt onder de lyn van 't Scheen-Been. En het derde tot aan d' omtrek van de Hiel. Een *Endoxus* heeft eertyds geschreven dat in Oost-Indiën elders Man-volk gevonden wierd die voeten van een Elle lang hadden: En dat daar en tegen de Vrouwen zoo byster kleyne Voetjes hadden datmenze *Strukopodes*, dat zyn *Spanzeer-Voetjens*, noemde. Gelykmen nu zeer ligt kan nasporen dat de Voet aan veel wel Geportioneerde Lichaamen, het zesde Gedeelte van 't heele Lichaams is, zoo volgt, dat, nadien het Hooft met de Voet gelyk is, men geen algemeene Mensch-beelden van 8 Hoofden, maar slechts van zes Hoofden zal vinden. En derhalven verwonderen wy ons, dat *Albertus Durer*, een Beeld van 7 eigen Voeten, een Gedrongen Boers-Mensch derft noemen, en dat hy noch voor-beelden van 10 of meer Hoofden opgeeft. Voorwaar men ziet wel datmen zoo sfipt op de Regelen der Beeld-Meters niet moet bly-

blyven staan ; maar veel eer zig gedragen na de lessen hier voren van ons opgegeven. Ondertussen moeten we hier niet nalaten aan te merken hoe ver men niet wel buyten spoor hold , wanneer men Beelden van 10 en 11 Koppen maakt , en dat men de Ledenstemming en leeft van 't leven voor de Passer-maat en malle verkiesing zommiger Meesters wil doen de Vlag in halen. Zeker een goed Mensch-kundiger moet de passer geduurig in zyn Oog en zelden in zyn hand hebben ; En die veel wil meten , kan ligt zig zelfs en 't leven vergeten. En waar toe doch al dit meten ? Yder weet immers wel hoe gants ligt het valt , van ymants mismaakte leden te oordeelen. Wy agten dan datter tot aanleiding , om een algemeene kennis de Proportien te bekomen , en tot het einde , dat we als een aanvang der Menschkunde , dus ver voor hadden te bepalen , genoeg gezeid is , om tot de beschouwing van het maakzel en dienst der Menschelyke Ledematen over te gaan. Alwaar ons ook noch verscheide dingen die de Proportie aangaan , en die de Tronie-kunde , de Zweming , en de stelling der Tronien in toevallige en Natuurlyke stands Gelegheden raken , als van zelfs zullen in de hand vallen. Met een woord voegen we tot de vorige stoffe noch by , dat die naukeurig de Proportie van de Mensch-beelden hebben onderzocht , van meeninge zyn dat de Oude Lieden in de proportie van haar leden eenigzints Korter zyn dan zy in haar zappige tyd waren. Ons aangaande , wy gelooven niet ligt dat de Beenen inkrimpen en korter kunnen worden ; maar wel dat de Banden , de Kraak-Beenen en zagte smeerzels , die de Hoofden der Beenen tuffen de leden bekleeden , kunnen opdroogen en te

Waarom men zig aan de Regels der Beeld Meters niet en behoeft te houden.

De passer moet in de oog en meer dan in de Hand van den Konste naar zyn

Of oude Lieden krimpen en Kortter worden.

Een Ge-
raamte
een half
voet ge-
krompe.

gaar krimpen , invoegen misschien de beenen eenig-
zints naauwer aan den anderen getrokken , de men-
schen eeniger maten verkorten konnen ; en hier door
gebeurd het dan ook dat Stok-oude luyden , styf en
stam van leden worden , datze traag gaan , niet meer
loopen konnen ; Ja datze krom en na het graf gebo-
gen gaan. Gelyk wy dan ook van een zindelyk
waarneemer berigt zyn , dat hy in een mensch-ge-
raamte , had ondervonden , dat het omtrent een half
voet ingekrompen was ; het welk hy daar uyt oor-
deelde , om dat het van een zeer goede proportie
zynde , omtrent zoo veel langer vademmen kon. An-
derzints gelooven wy dat het korter zyn van Stok-
oude luyden meest ontstaat uyt dien datze krom ge-
bogen gaan , en het vermogen zoo niet en hebben
om de boven-leden op den rugge-graat regt op te
dragen.

Wat Al-
bertus
Durer,
van de
mensch-
lyke pro-
portie
geschre-
ve heeft.

Niemand heeft omtrent de menschkundige pro-
portie meer Wand over-hoop gehaald dan Albertus
Durer ; die wel vier boeken daar van geschreven
heeft ; welke van zyn Weduwe in 't jaar 1527. te
Neuremberg zyn uytgegeven , en het geluk hebben
dat menze in vier of vyf talen , en onder die ook in
het Neerduyts leezen kan. En alhoewel hy de drie
laatste boeken zoo nauwkeurig niet als het eerste
heeft overzien , nogtans loopenze alle op eenentrant.
Wy hebben zyn maniere altyd by de krabben en
Ryn-kreeften vergeleken , daar meer aan te peuze-
len dan aan te eeten is ; dat is , daar is in die boeken
meer arbeid en omslag gedaan alsser nut door in
de Konst gekomen is. J. P. Lamazzo ; P. Cosijn
en andere hebben in zommige dingen wel zyn ma-
niere gevolgd , maar veel korter en beknopter zaam
getrokken. De leezing die wy van Durers boeken

in onse taal hebben is geheel slegt, langwylig, en duyster, alhoewel de Beelden tamelyk in haar teekenkundigen omtrek bepaald zyn. Veele die het Boek in handen krygen, hebben aanstonds de walg van zoo veel Modellen, Werk-Regels, en gereedschappen van maatstokken, schalen, ladders, Triangels, en andere teyken en meetkundige betrekkingen, die onder Barbarische Namen en Blindemans raadfels van Scheyder, Vergelyker, Verkeerder, Overdrager, Kieser, Aanwyser, Valfcher, Trumler, en menigte genaamde Linien, worden voorgesteld. Doch gelyk wy altyd van oordeel zyn geweest, dat de Leerregels wel schrandere maar klaar en vermakelyk om te oefenen moeten zyn, zoo hebbenwe ook nooit behagen konnen scheppen, in de Onderwysingen, die meer dan Ezelagtigen Arbeid uit haar eigen natuur, agter zig naslepen.

IV. H O O F D S T U K.

Van het Maakzel en Dienst der Menschelyke Ledematen.

Laat ons nu ook iets aanmerken over het Maakzel en dienst, der Menschelyke Ledematen, op datwe die wel doorzien hebbende te beter voorbereid mogten komen, tot de beschouwing van allerley Actien en mogelyke bewegingen, welke in de menschelyke doeningen komen voor te vallen. Wy grypen dan het Menschbeeld eerst by het Hoofd; als zynde na de meeste waarfchynelykheid de voornaamste woonplaats des verstands;

Nuttigheid van de kennis der dienften die de leden hebben.

Maak-
zel en
Dienst
des
Hoofds.

Hoofd
waarom
langron-
dig.

Veelerly
slag van
Hoofde.

en zetel van de redenkavelende ziel. Het zelve is voornamelyk opwaarts en om hoog op den hals geplaatst, om de Ooge en 't gezigt wel te kunnen gebruiken; die daar in als twee Wagters op een tooren, tot bewaring van het geheel lighaam zyn gesteld. Zynde rond van Form, om in een kleine plaats veel te begrypen; en wel met namen langrondig of Ey-rondig, op dat het met de vorm van het lighaam niet alleen best zouw gemenschap hebben; maar ook op dat de Deelen des Aangezichts, de een onder de ander daar des te voegzamer in schikken, en alle zoude kunnen gezien worden; het geen in een klotze ronde niet wel kon geschieden, nadien de mond en kinne als dan by na geheel onder 't Hoofd zouden gestaan hebben.

En alhoewel dit de algemeene en regtschape form der hoofden is, nogtans vind men in 't leven groote verschilligheid dies aangaande, die ook meest voor misstanden worden aangeteekend; gelyk dan ook de Genezers en Heel-konstenaars wel een getal van twaalf (dozyn-werkers zyn immers Broddelaars?) verscheyde Formen van Hoofden hebben aangewezen; die om datze meest alle van 't algemeen Schoon en wel geschapen afwyken, hier niet noodig zyn op te halen, dewyl de schilder-konst de mismaaktheid geheel wel missen kan. Daar is in de generale klomp of vorm van het hoofd zoo veel gelegen, dat een konterfeitzel of tronie na 't leeven geschilderd, niet wel ten uitersten kan gelyken, by aldien 'er het generaal van het geheele hoofd niet wel in waargenomen is, alswe in onze teikenkunde breeder hebben geleerd.

Het Bekkeneel is van boven als een Helmet rond en vast geslooten; en diend tot bescherming van
de

de inhoudende Deelen; en wel voornamelyk van de Hersenen, de Zenuwen der uysterlyke Zinnen, de ziel-klier en andere meer; welk Bekkeneel, als het woonhuys der gezyde dingen, in de Beschouwing der Beenen, nader in zyn Samen-stel, Voegen en Naden zal verklaard worden. En gelykmen gewoon is het Verstand in het Hoofd te plaatsen, zo zegtmen ook van een Schrander en Wys Man; hy heeft een kloeke Kop. Hy heeft Breyn in het Hoofd en zoo voorts. Doch wannermen van een Sot spreekt, of van een daar een streep door loopt, zoo zegtmen gemeenlyk, hy is met de Kephel of keuvel gequeld, dat is, het schort hem in de grooten Toon daar de Boeren de Muts op draagen. Welk woord Kephel, onder ons van het Griexze woord *Kephale* dat is Hoofd, overgekomen is; Even als de Kruyn, van 't Hoofd, van Kranion, en Kranium by de Romeynen, dat is de Opper Hoofd-Schedel; by ons gemeen geworden is. Gelyk mede Kap en Kop, geen andere afkomst, als van Kaput het Hoofd toegeschreven word. Het Bekkeneel of Opperste Hooofd-Been is aan alle Menschen met Hayr voorzien, eensdeels tot een dekzel en bewa- ring van 't zelve Been en zyn inhoudende Deelen; Anderdeels tot Cieraad des Aangezigts, en by ge- volg van den heelen Mensch; om dat, wanneer de Tronie ongeschikt is, het gantze Lighaam on-aan- genaam gemaakt is: Makende het Hayr een gantsch cierlyke afscheidinge, tussen het Opper-Hoofd, en het Voor-Hoofd, en besnoeyd de omtrek des Aangezigts op veellerley wyze; Ja verbeterd die in veelen: Alhoewel de onagtzaamheyd het zelve ook wel kan verwaarloozen. Onder de Godgeleerde word veelzints getwist, of het Hayr, met een zoo- dani-

Dienst
van 't
Hayr.

Twist
der God
geleerde
over d'
hair-
dragt.

I Cor. II.

Hun Ge-
voelen
nader
onder-
legt.

Rom. I.
27.

danigen lengte gedraagen, als tot een hups en mannelyk vercierfel dienen kan, niet tegens de zedigheit der befadigde Volken aanloopt? Onder welke vele van gevoelen zyn, dat den Christen mannen, bot uit verboden is, 't hair langer dan even tot over de Oor-lellen te dragen; en vestigen de Scheering van desen Theologischchen Knip; dat is henlieden gevoelen, voornamelyk op de Woorden van den Apostel, daar hy den Corinthers afvraagd; *Leerd u ook de Natuur niet dat het den Mannen een oncer is lang hair te dragen?* Doch andere en die hun meenen op de Zeden der Ouden en de Talen te verstaan, zyn van gedagten dat *Paulus* daar niet eygentlyk van *lang*, maar van zeker soort van *vrouwelyk gecierd hair* spreekt; zyn reden afleydende van een bekende maniere die de Griekse Vrouwen hadden om het hair met boukels en krullen, bezyden het hoofd, en met verscheide vlegtingen op het hoofd, op te teujeren. 't Selve vaak Friseerende en met Gouddraad en aardige snoerdjens by lodderlyke beurten bindende. Gelyk dan ook de Oudheden getuygen, dat in de Corintische Bloeytyd, enige schoone jongens, en aankomelingen, die haar tot Sodomie verhuurden (in de H. Schrift met de Naam van *Schand-zongens* en *Honden* om de Agter-Opfitting, Gebrandmerkt) gewoon waren zig ook met dusdanigen hairdragt op te toyen, om mogelyk onder dat Vrouwen-Hulsel, te voegzamer hun rol te spelen en mannen tegens mannen te verhitten. Waar van ook *Petronius* elders gewag gemaakt heeft. En *Salmasius* heeft in zyn Boek van 't vrouwen hair, deze zaak tamelyk nauwkeurig uitgepluyft. Het is onzes agtens vry opmerkelyk, dat de

de lange haydragt by veele een teken van nedrigheid is geweest: en de Joden zyn ook van gevoelen dat de Nazireers geen hair mogten laten Scheeren, om sig niet op te houden, met dat te verciere. Sulks dat wy gelooven dat de gefeyden Apostel, iets van 't hair der mannen willende verbieden; fiet op de maniere van dat foo te dragen, gelyk het by de Korintifche vrouwen gedragen wierd. Maar nu, hoe droegen 't doch die Vrouwen, Lang? Neen, maar kort opgebonden en vercierd; of daar toe konstig beschooren: Welke manieren van de mannen nagevolgd, het onderscheyd tusschen man en wyf t'eenemaal weg nam. En noch wel soo veel te meer in die Landen, alwaar in de rest der kleeding soo grooten onderscheyd niet gezien wierd als heden onder onse Volken. Want de Grieken en Romeynen, en andere dier tyden, hebben altyd losse, wyde en lange kleeding in man en vrouw gedragen; En daarom was het onderscheid des Hoofds-Cieraad en hairdragt daar noodiger in agt te nemen dan elders. Dat nu de Korinters de mannelike hairdragt verlatende, uyt broodronkene dertelheyd aan dusdanigen vrouwen hairdragt zyn vast geweest; dat blykt onder andere voorbeelden seer klaar uyt *Martialis*, daar hy aan den Korintifchen Dichter *Karmenion* schryvende, hem beschimpt over zyn kort gekruld hair, geblankette kroontjes, en andere wyvepragt. En op dat m'er geen twyffel aan souw hebben soo segt hy 'er by: dat sulks na de Korintise wyse was; En dat hy *Martialis* daar en tegen lang en wild hair op zyn Spaans droeg, en derhalven geen gemeenschap met hem had, om zyn *Broer*, maar dat *Carmenion* veel eer blyk gaf om van wegen zyn verwyfdheyd

Lange
hair-
dragt by
eenige
een teken
van ne-
drigheid.

Vrou-
wen
droegen
geen
lang hair
in Grie-
kenland.

Korin-
ters heb-
ben kort
hayr ge-
dragen.

Mar-

Korin-
ters zyn
zeer aan
Wyve
Cieraadt
vast ge-
weeft,
dat den
Apostel
fchyndj
te be-
straffen.

Lang en
Schoon
Hayr is
de Man-
nen niet
fchande-
lyk vol-
gens de
Natuur.

Martialis *Suster* genoemd te worden. Wat kanmen klaarder wenschen om te zien dat het de Gewoonte der Korinters niet en was lang Hayr te dragen? En derhalven kon den Apostel haar daar niet over berispen. Ja men vind aangetekend datter Griekfche Jongelingen zyn geweest, die hun zomtyds zoo Vrouwelyk hadden opgezet, dat de Priesters alsze ten Trouw kwaamen, moesten vraagen wie de Bruyd of den Bruygom was. Waarlik wanneer wy onderstellen dat Paulus ook deeze dingen ten minsten in het algemeen geweten heeft; zoo konnenwe onzes agtens niet anders denken of hy heeft met de aldergrootste reden konnen vragen; Of de Natuur haar niet en leerde dat het de Agtbaarheyd van de Mannen te na gaat, ja een fchande aanbrengh; wanneerze bestaan met Gefrizeerd of vercierd vrouwen Hayr, zig te verfrayen? Gelyk hy dan ook tot een grondslag van zyne reeden, te vooren had gezeyd, hoe de man het hoofd van de vrouw was, en de vrouw tot een teeken van onderwerping, met een Dekzel, het zy dan een Haar-kuyf of ander kapsel moeste gedekt zyn. 't Geen zulke verwyfde mannen met haar doen kwamen, te verloochenen, en daarom fchandelyk en teegens de Natuur, van bey hun staat en Sexe. Maar dat anders de Natuure daar den Apostel zig op beroept, eygentlyk en uyt haar zelve zouw leeren dat het fchoon golvend en wel gekruld Hayr, dat met een tamelyke lengte de Schouder bedekt, en de Nek vuld, fchandelyk zouw staan, of oneerlyk zouw zyn, zulks is 'er zo ver van daan, dat het tegendeel ons in de dagelykze ervarentheyd en in veel getuygenissen blykt. *Lykurgus* gebood de Spartaners het Hayr te laten wassen, om dat het de Schoon-

Schoonheid der welgemaakte vermeerderde; en dat het de mismaakte en rouwe Oorlogs-man, meer verschrikkelyk maakte. En zoo veel de Oudheyd ons kan leeren, is het hair korten, en sterk bescheeren altyd een waarteyken van Droefheyd, van versmading en van ontrooving des Cieraads geweest. En zoo wierd het ook by de Koning David opgenomen, als men zyn Gezanten, zoodanig Gekortvlerkt t'huys zond. In Treur-daagen, assen op het Hoofd te strooijen, gaf niet anders te kennen als de ontluyfstering van het hoofd-cieraad, welk voornaamentlyk in het Hayr bestaat. Porta zegt dat het Hayr aan de Kinderen bevallig, aan de vrouwen cierelyk, aan de Jongelingen Eerlyk, aan de bedaagde mannen, ontzagchelyk, en vreesfelyk aan de Krygs-luyden is. Beneemd zegd hy verder, een Boom zyn Loof, hy is zonder schoonheid, snyd een mensch het Hayr af, zyn gansche Deftigheid gaat te niete. Soo dat de Uytleggers welke de voornoemde woorden van den Apostel, stipt na de Letter en volgens de gemeene Vertaaling willen genomen hebben, Paulus stilzwygens van onwetenheid, zoo niet van onwaarheid, in de Beschouwing der Weereldze zaaken beschuldigen. Wy en willen in geenen deele, verschoonen sommige zotte misbruiken, en Wildemans paruiken, die de menschen mismaken; Want wy gelooven dat ook den Apostel op de Reden en betamelyke welvoegzaamheid van het gemeen gebruik des tyds, zyn leering grondvesten wil. Gelyk ook het Dekzel op het vrouwen hoofd daar hy van spreekt, geen andere herkomst insluyt. En daar moet onzes agtens hier wel onderscheiden worden het geen andere schynen onder een te mengen, namelyk dat de

Hayr
Scheeren
altyd in
Treurig-
heid ge-
oeffend,
ook tot
Versma-
ding en
Slaver-
nie ge-
daan.

Assen
stroojing
op de
Hoofden
is een
wegnee-
men des
Cieraads
dat in 't
Hayr be-
staat.

Vrouwe
Dekzel
is Waar-
schynlyk
tweezints
geweest.

de vrouwen behalven het Natuurlyk Hoofd-dekzel des Hayrs, (dat de maagden met haar gemeen hadden) noch een dekzel des aangezichts hebben gehad, om haar van de ongetrouwde maagden te onderscheyden; en door een zedig gebruik aan te wyzen datze voor een ander niet alleen niet meer te begeeren waren; maar datze haar ook voor niemandt dan voor haar eigen mannen behoorden te ontdekken: welk dekzel omtrent de maagden, om datze noch te begeeren waren, (en dat gelyk het aangezigt, magmen het zeggen, de Billen moet aan de man helpen) geen plaats heeft; dewyl ook niemand geern een kat in een zak koopt. Daar is geen hulzel noch teujering dat de vrouwen bevalliger maakt, dan de betamelyke freeking en het leggen der hayr-tuyten: en men kan de tronien daar door groot-deels vervormen; dat is schoonder of mismaakter maken: dus kan het haayr en het byhorende kapsel een lange smalle tronie voller en aanzienlyker maken; en die te vol zyn, van 't geenze over hebben, besnoeyen en beeter besneeden doen zyn. Die nooit hier op genoegzaam gelet heeft, of van meeninge is datwe hem een Quakjen op de mouw spelden; kan hem van de Jonge kinderen, en van de Zuygelingen laten onderwyzen: Want gelyk de meeste kinderen door gewoonlyk behandeld en gekoesterd te worden van hun moeder, minne-moer, kinder-meid, en diergelyke allengskens een indruk van zeeker dagelyks Hulzel, het zy muts, karnet, hayrstreekzel of andere bekapering des hoofds krygen en daar mede kennis maken; zoo gebeurt het dikmaal dat wanneer zy 't zelve mensch by toeval met een ander en ongewoon Hoofd-gewaad, het zy dan een *Siwarte Kaper*,
Siwarte

Haayr-
 dragt
 kan de
 Vrouwe
 voorna-
 melyk
 Cierlyk
 maken.

"Swarte-Tip, Lolle, of een andere vreemde Doek-huyf, ontmoeten, of aangegrepen worden, datze schreeuwen en beeren ofze de keel wierden af gesneen; niet anders meenende of een Vreemden (te gens welke veelzins *Eenkennig* zyn) wil haar behandelen. Welke vreeze voorwaar niet anders voortkomt, als om dat zoodanigen Hoofd-Hulzel, een andere omtrek en Generaal, aan 't wezen van zulken Mensch in 't Oog van de Kinderen verschaft: Welke verwisseling ook dikmaals zoo groot kan zyn, dat bedaagde Luyden daar door bedroogen worden, en dikmaals *Peet Fannerje* voor *Peet Neelje* aanzien. Veel Menschen, ja ook zelfs d' eigen Ouders veragten d' *Eenkennigheyd* in de kinderen, en hebben veelzints meer op met die, die *Allemans-Vriend* zyn: doch wy meenen niet onzeeker waargenoomen te hebben, dat d' eerste zoorte gemeenlyk beter van verstand en oordeel zyn dan de laatste, die veelzints *Blom-Pappen* en *Goe-Jobbens* zyn; En niet en scheeld van wienze Gerold en Gezold of Beknoddeld worden: van welk men de Waarheyd in de Opwassing meest zal zeker vinden; en wy zouden 't wel voor onze post durven opnemen, daar goede Bewys-redenen van te können geven. Dat de vrouwen het hayr opvlegten, strecken noemen, schynd van 't Griexze word *Thrix* dat hayr betee-kend, ontleend te zyn.

Voorts agten wy ook dat het den vrouwen geoorloft is hun hoofden betamelyk door de haarvlegting te vercierren; doch niet verder als yeder in zyn staat en hoedanigheyd der kleeding betamelyk is; en strekken kan om haren man te behagen. En in dezen zin kan het niet buyten 't Gebod gaan. Ja wy houden datze veel eer verpligt is zulks te doen

dan door nalatigheyd, of moet-wil zulks niette willen in agt nemen. Maar misfchien zal een Werk-Heylig tegen ons inbrengen, dat de vercieringen die aangeleyd worden om onze Schoonheyd te vermeerderen, den Schepper tergen, namelyk om datmen hem wil fcheynen te verbeteren: Wy antwoorden; het hayr, en het cierzels, en de moogelykheyd of gefchiktheyd die ymands tronie heeft om door verciering zekerlyk fchoonder te konnen worden, laten niet minder van dien Schepper af te vloeyen, dan 't Schepzel zelfs, en dewyl dat het aangelegt word om dat Schepzel te verciereren. (Want dat heeft God den Mensch als zyn onder-Schepers veel eer dan de ontciering van een floerimoeri willen overlaaten) zoo zynder geen reden waarom het zou quaad zyn, 't geen in den Schepper zelfs de grootfte betaamelykheyd heeft; namentlyk een ding fchoon te maaken: of dat nu uyt de eerfte hand, te weten de geboorte komt, of dat het uyt de tweede hand komt, namelyk door een geoorloofde verciering, de zaak blyft na onze meeninge de zelfde. Alhoewel wy de fchadelyke en vuyle Blanketzels, met Reden van de verciering der klederen, willen afgefcheyden hebben. Om datze geheel niet tot deze zoorten noch bywerk der verciering behooren.

Verfchy-
de zoorte
van haar,

De hoofd-hayren zyn verder, of Borftelig of gekruldt, of effen en recht neederhangende. De Mooren hebben kordt gekruldt haayr, en by na als de Wol van Jonge Lammeren. De Naatuur-Befchryvers Leeren ons dat die volken die van een vogtige Gematigtheyd zyn, als de Schyten, en Tartaren, gemeenlyk flegt en regt hayr hebben. Gelykze mede zeggen dat het koleur, de Land

en Hemel-streek volgt. Dus geeft een droogen warmen Hemel veelzints kroes-krulligh hayr; als men aan de Egyptenaars; Arabiers, Indianen; Italianen en de meeste Franzen ziet. En alhoewel men de Spanjaarde veelzints met regt en smeerig hayr ziet, dat eenige het veel gebruyk van de olie toeschryven, zoo vind men onder hen nogtans verscheyden die gekruld hayr hebben. De kouden Landen, als Engeland, Duytsland, Denemarken en Sweden geven meest zagt en effen hayr, en veelzints blond, geelagtig, of gemeen bruyn hayr: dat ook in alle soorten met den ouderdom veranderd en grys word. Herodoot zegt dat de Mooren die na den opgang der Sonne wonen, regt hayr hebben; maar dat geen Volken meer gekruld hayr hebben, dan de Mooren in Libyen. De kinderen die in haar jongheyd kroes hayr hebben; verwisselen het zelve dikmaal in regt neerhangend hayr wanneerze oud worden. En die regt hayr in haar jonkheid hebben, veranderen 't zelve dikmaal in gekruld hayr wanneerze oud worden. En veelzints zietmen dat gekruld hayr in den ouderdom hard en Peerdshayrig word: zelfs ook in het grys worden; doch alles zonder wet of regel.

Van de Pandoras een volk in Indiën, zegt men datze in haar jonkheid meest wit hayr hebben, dat in den ouderdom geheel swart word. Ook zyn der getuygenissen, dat deze luyden zomtyde tweehondert jaar oud worden zonder gryzen hayren. Doch het wit hayr maakt hen in de jonkheid grys: en het spreekwoord zegt; vroeg grys, laat wys. En alhoewel het hayr aan gekleede Man-Beelden eenige vercieringen toebrengt, wanneer het een fraye lengte heeft, egter blyft zeer op-

Land-aard en Hemel-streek wat die ontrent het hayr doet.

Verandering van 't hayr.

merkelyk dat naakte Beelden met lang hayr , een byzondere wanfjal geeft. Ja wy gelooven om vele reden dat Adam niet met lang , maar met kort hayr gemaakt is : gelyk het ook niet al te voegzaam fchynd aan de Beelden die na de Antyke Maniere gekleed zyn. Onder de Oofterfche Volken die noch lange en ruymen kleedingen dragen , word ook het lang hayr zelden gezien : en derhalven moet men deze dingen in de Schilderkenft wat omzigtig behandelen : onderfcheidende de Natie , de tyd , de gefalte der Beelden , en voor al de welstand ; waar van ruymet in onzen ordineeringen. Doch die luft heeft een wonderlyk Schepzel te zien , moet een naakt Man befchouwen , die alleen met een wambays met korter fchootjes aan 't boven-lyf gekleed is.

Waarom 't aangezigt on gehayrd is.

Het gantsche aangezichte des menfchen is om vele reden ongehayrd en glad ; zoo om de fchoonheid des aanzien , als om dat men in het aangezigt niet alleen het wezentlyk gelyken der zweming en krooft tot onderfcheiding van malkander moet kunnen zien ; maar ook dat de gefteidheid des gemoeds volgens de verfcheide paffien daar te duydelyker zouw kunnen in gezien worden ; want het is tot de ommegang met onzen even menfch ten uytterften noodzakelyk , dat de lydingen van de Ziel , een groote rol in 't aangezigt fpeien . Want nadien wy malkander in 't hert noch in de gedagten kunnen inzien , daarom is het aangezigt zoodanig tot een tooneel van onze driftten gefteid ; dat men , hoe zeer het ook verborgen gehouden word , daar in als in een Spiegel-Boek , Liefde , Haat , Blydtschap , Gunft , Wangunft , Eerbaarheid , Mewarigheid , Toorn , Hoogmoedt , Kuysheid , Geil-

Waarom het noodig is dat de paffien in het aangezigt gezien worden.

geylheid en wat dies meer is ja ook de kloekmoedigheid, en stoutheid, oogschynelyk leezen kan. Sulks datwe met de oude Philosophen mogen zeggen dat den geheelen mensch in zyn aangezichte woond.

Hier in moesten de keur-meesters die by de Romeinen de Jonge Soldaten gingen opzoeken, wel ervaren zyn, want volgens Vegetius, wierd in het uytkiezen der zelve, voornamelyk op de zweming van het aangezichte en de koenheid der oogen gelet. Dit kondenze ligtelyk doen wanneerze door gewoonte hadden leeren afzien; in welke vertooningen de byzondere partyen des aangezichts, elk haar eigen bediening en rol speelen. Want men kan niet alleen onderscheidelyk bepaalen wat hulp de haayrige wingbraauwen, het voorhoofds-vel, de oogen, de neus en neusgaten, de mond, lippen en anders, in dit of dat voorval bybrengen; maar ook waar door zy dus of zoo bepaald worden: alswe op zyn plaats zullen aanwyzen.

Die werk maaken de Deugden en Ondeugden uyt de algemeene form der aangezigten te voorzeggen, leeren ons dat een groot aangezigt, botheid en onverstand vertoond. Dat een klein kate-bakhuis, gemeenlyk een mensch toehoord, die zyn tyd met futzelen en treuzelen 't zoek maakt. Ook zyn de zulke dikmāals Pluymstrykers. Die daar mager en geelkleurig by zyn, staan by veele voor Schellemen, Guyten en Bedriegers te boek. Ook Sweemen de Verspieders niet zelden na dusdanige Schampzeljoentjes. Platte aangezigten moet men van weegen de onnaakbare gemelykheid van zulke Menschen schuuwen, te meer om datzer veelzints nydig by zyn. Onbeschaamde Menschen

Watmen uyt d'Algemeene Form der Aangezigten tot de Tronie-Schouwing voorzeggen kan.

en Sotten plagt men van buyten aan haar rond aangezigt te kennen. Agter een gerimpelde en magerre Tronie, schuyld nu en dan een bitter en wrang gemoed. Een mensch die een lang wel gevleest aangezigt heeft, valt gemeenlyk gramsteurig, en raakt om een haverstroo op zyn Peerd. Die mager van aangezigt en weinig bloozend zyn, mag men met eenige zekerheid voor omzigtig in haar doen en goed van verstand houden. Dusdanige zegt Aristoteles zyn zorgvuldig, en worden zelden van heel groote ongelukken beloopt, die uyt haar eigen nalatigheid opkomen: zy zyn in het gemeen vol studie, maar zomtyds wat heet gebakerd. Seeker, by aldien deeze waarneeming en goedkeuring van zoo veel Eeuwen heeft, zoo heeft de Heer Mainbourg leelyk mis gekeeken; wanneer hy eenige dezer zelfde zwemingen des aangezichts, uyt de doode asse van Jan Kalvyn poogt op een nieuw te Doodverwen, om yder daar uyt te leeren zien, dat Kalvyn een Aards-Ketter en Weederstreever van de Roomsche Kerke geweest is. Kan men uyt een onbedwongen oordel, agting hebben, voor mannen die de waarheid van Kerkelyke Historien en Geloofs-geschillen, met zulke ellendige krukken moeten onderschragen? Wy meenen eer reeden te hebben om te vragen of 'er te Parys geen Lazarus-Huyzen zyn, datmer zulke Gekken noch langs de straat laat loopen. Die een middelmatig aangezigt hebben, dat taamelyk gevleest is, zyn veelzints verstandigh, beminnaaren van Wysheid en eenigzints geestig van gedachten. Doch die heel vol vlees zyn, en een slegt opzigt hebben, zyn meesten-deels zorgeloos en sloff; Doch zy hebbender die Deuchdt by, datze hun velwaarloosde dingen, met heele dozynen

zynen leugens, vrypostig te hulpen komen.

Aan het aangezicht ziet men dat alleen de kin ende zyden der wangen van de mannen, met den hairigen baard begiftigt word; zoo tot onderscheiding van man en vrouw, als tot een ontsachelyke vercieringe der mannelyke Agtbaarheid: welke aansienlykheid, de Vrouwe (om dat haar Schoonheid meest bestaat in de gladdigheid der huid, en besnedene geschiktheid der Partyen, waar van de kleinder streep der hairige Wingbraauwen de toets leveren) niet van nooden hebben. Wy zyn dikwils in gedagten geweest, of de kinderen uit aanmerking van de baarden, het zy een koppel goede knevels, of een ruige kin, en de wesentlyke Wingbraauwen, niet wel meer ontzag voor hun Vader dan voor hun Moeder hebben; om dat de gramschap of gesteurdheid, wanneerle het verkorven hebben, door een t'saam getrokke wenk der Oogbrauwen en 't straf opsigt, dat door den baard, grootdeels opgeschikt word, een vreesse ontrent de zachte gemoederen der kinderen kan te weeg brengen. Gelyk men dan ook siet, dat de kinderen van Jongs aan verveerd zyn om mannen met baarden te kussen; Insonderheid de kleine Meisjens, die men daar toe ook noch aanset, en wys maakt, datse dan ook eenbaard zullen krygen: Doch ontrent de 15 of 16 Jaar zynse die schrik meest ontwassen. En gelyk men zouw kunnen tegenwerpen, dat de mannen welk van den baard misgedeeld zyn; van dat ontzag ook zouden versteken zyn, zoo antwoorden wy, dat zulke mannen ook zelden veel kinderen verwekken; of soose die bekomen, of datse hen door een ander zyn besteld; of aan getrouwd; Soo is ook wel bekend, hoedanig een

Baard
der Man-
nen.

Den
Baard
maakt
den man
ontzag-
gelyk.

Kinde-
ren heb-
ben een
afkeer
om man-
nen met
baarden
te kus-
sen.

Vrouwen die twyffelachtige baarden aan de mond krygen, zyn van de zachtmoedigste niet.

gelubden Haan by Hen en Kuykens aangezien word. Men zouw ook een uitvlucht kunnen maken op de nieuwmodifche baartjes, dat zyn baarden zonder baard: Doch men zouw ook al werk hebben om te bewyzen, dats'er te manneliker om zyn, of haar ontzag door vermeerderen kunnen. By Lucianus hielden die van Affyrien de spot met de Grieken en alle andere die de Goden zonder baard schilderden; zeggende: de volmaaktheid en kan in de jonkheid niet wezen. En Jeremias teekend het als een byzonder kwaad over Moab aan, als de baarden zouden afgekort zyn. Cap. 38. vers 37. De wyven die in haar ouderdom eenige blyk van den baard krygen, worden in de wandeling voor booze Hexen aangezien.

Het aangezicht als mede den hals en d' handen worden dikmaal met sprooten, dat zyn kleine bruine vlekjes, zeer ontcierd, inzonderheid in de beschouwing van na by. En gelyk men dese meest des Zomers gewaar word, en des Winters veelzints verdwynen, zoo wachten haar de jonge Dochters en Vrouwen die haar blanke huid beminnen, ook zeer zorgvuldig voor de heete Zomerlucht. De Geneefers meenen datze veroorzaakt worden uit eenig vluchtig zout dat uit de vochten, en wei in de huid zittende, door de warmte na buiten getrokken word, en door zyn vastigheid niet konnende door de Opperhuid uitwaassenen daar onder zitten blyft en dagelyks door de Zon noch bruinder word. Daar zyn verscheide middelen bedacht, om deze betaandheid des aangezichts aan een kant te helpen; en daar zyn Vrouwen die het geweldig drok hebben met batten en wasschen; d'een bewaard daar toe Suetéwater; d'an-

d'ander smelt Campher in witte Wyn; Of een Zuurmuyl meend met Limoensap haar lieve Bakhuisje, vry wat te doen verblikken. En als deze noch niet helpen willen, zoo gebruikense sterker middelen, ook wel Sublimaten, en andere kwaadaardige dingen, die te onbesuyft behandeld, zommige aan 't kwylen of aan 't vervellen helpen; Want daar zynder die doch blank willen zyn al souw 'er het vel by neerstroopen, of datse van Mageren Heyn gedoodverft, op het Kerkhof eeuwig zouden te bleeken geleid worden. Indien 't waar is dat Aristoteles geschreven heeft, voorwaar dit volkje mogt uit Eerbaarheid alle dien Arbeid wel sparen, want hy heeft opentlyk geleerd, dat witte of blanke vrouwen gemeenlyk hoeragtig zyn. Invoegen het voor een eerlyk hart, raadzamer zouw zyn van Slachtmaand tot Paasschen in een Rookhuisje te zitten; om niet verdacht by de Troniekyskers te raken.

Het voorhoofd is een gedeelte dat de schoonheid van het aangesichte, als de Frontispies aan een gebouw (na dat het een goede gestalte heeft) seer vermeerderd. En gelyk in 't gemeen een glad en hoog verheeven Voorhoofd dat niet bultig-rond, maar eer wat breed is, wel staat, zoo ziet men in tegendeel, dat een laag en klein ingedoken Gevelplat, aan een groot huis weinig aenzien of grootsheid geeft. Insonderheid staat een klein of laag Voorhoofd, de Vrouwen, om datze het hoofd niet altyd dekken kunnen, gantsch kwalyk. Zy dwalen dan zeer die haar voorhoofden, (schoon z'er zelfs geen natuurlyke form toe en hebben) tot op de neus toe, met een bos gefriseerd Bokken of Geitenhair meenen te vercier: Zulks datter

't Voorhoofd geeft een groot Vercierzel aan 't Aangezigt.

Verfchy-
de For-
men van
Voor-
hoofden.

fommige uitsien als die Leeuwondjes, die 't heele lyf kaal gefchooren, alleen den kop tot over d'oogen ruig en langhairig hebben. De Form van het Voorhoofd, heeft drie verscheide geflagten; In welke het zig in 't algemeen aanden menschen vertoond; Want, of het is vlak en effen, of holagtig, of vol en verheven. De volle en verhevene zyn wederom in twee gedaanten onderscheiden, want, zy zyn of vol en verheven na boven, of vol en verheven na onder, of ook wel verheven onder en boven, of doorgaans. Ook zynder agter over en voor over hangende Voorhoofden; als we in de Tronie-Schouwing, en in de afbeeldingen, alle die soorten en geflachten zullen kunnen zien.

De Tronie-Schouwers hebben 't oog niet zelden op het voorhoofd, als zynde een wesentlyk deel des menschen aangesigts. Gelyk ook veele dingen daar de menschen van behebt zyn, daar in af te kyken zyn. Dus geeft een klein Voorhoofd, onstandvastigheid, en een groot Voorhoofd een traag mensch te kennen. De smalle Verkens hoofdagtige voorhoofden, beduyden dat die Menschen onwetend, onleerzaam en vuyl zyn. Een lang voorhoofd na onsen Afgebeelden Huyshond sweemende, daar wy de Tronie van den vermaarden Plato by gepaard hebben, geeft leerzaamheid en een wakker gemoed te kennen. Doch die zulks na de trek van de Windhond hebben, zyn vaak aan Pluymstrykerye vast. Een vierkantig Voorhoofd, na dat van een Leeuw aardende, betuygt edelmoedigheid. Een rond dikachtig Voorhoofd, dat na de trek van een Esel sweemd, geeft zelden iets beters als bottigheid te kennen. Gelyk mede een neergedrukt Voorhoofd, het Merktee-
ken

ken van een slaphertige Ziel is. Een voorhoofd met heuvelen en daalen, spits opgaande, beteekend een listig en ontrouw mensch. En zoo daar noch eenige kenbare blyken by zyn, geeft het zomtyds scherpzinnigheid, ook wel dulheid te kennen. Een rimpelachtig voorhoofd geeft meest altyd de overdenking van veel groote dingen te kennen; Doch is altyd geschikt na den staat in welk ymand is. Die zich in de Schilder-Konst, van een Trek wil bedienen, die verwondering moet uytdrukken, moet de rimpels des voorhoofds uyt het midden na boven schorten. En alhoewel de reeden schynd te leeren dat een effen voorhoofd, het tegendeel van een gefronst voorhoofd is, en een mensch zouw verbeelden die alle zorg de zak schynd gegeven te hebben, egter meenen de Tronie-kykers dat de zulke veelzints bedriegers zyn. Daar zyn porceleine en glatte voorhoofden, dat oolyke slampampers, of heymelyke nypers zyn. Van Epikurus word aangeteekend dat hy een effen en gestrekt voorhoofd had. En men zeyd dat hy een keumans leven geleid heeft. Die donker van voorhoofd zyn, zyn stierachtig, nors, en veelzindts wreed, welke wreedaardigheid merkelyk vermeerderd wordt, wanneer de wingbraauwen, wolkagtig en ruym-vellic over de oogen hangen. Te Venetien zag men eertyds een marmer-beeld van zeekeren Tyran, daar deze Passie byzonder wel in waar genomen was. Juvenalis heeft elders gezeyd; dat men op effen bakhuis niet vertrouwen moet.

En alhoewel niet het voorhoofd, maar de wangen de plaats is der rood-wording of Beschaamdheid des aangezichts, zoo blyft niet te min op-

Waarom de Stoudrheyd des aangezigts aan 't Voorhoofd wordt toegeſchreve.

Hoe dat uytgevoerd word.

't Voorhoofd niet onvoegzaam by de Heemel verzeleken.

opmerkelyk , dat egter d' Onbefchaamdheyd en ſtoutheyd aan het voor-hoofd toegeſchreeven word. Dus zegt men dat iemand een hard voor-hoofd , een Berder-voor-hoofd heeft , wanneerwe meenen dat iemand zonder verblikken alles kan doorſtaan en aanhooren , dat hem behoorde ſchaamrood te maken en te overtuigen. Waar op *Ezechiël Kap. 3. vers 8.* ſchynd gezien te worden. En kan onzes agtens , zulks daar van daan komen , dat de wingbraauwen zoo naauw met het voorhoofd vereenigt zyn , datze niet en kunnen nalaten , in een ſtoute en onvertzaagde Actie , of lyding , het voorhoofd als het ware door een zekere zoort van ſtoutmoedigheid te hulp te komen , en zoo veel by te zetten als tot bewaaring van zoo een onbefchaamde ſtoutmoedigheid , noodig is ; dewyl de wingbraauwen in het teegendeel , dat is in een beſchaamdwordend voorval , haar niet alleen ſtil , maar gants neerſlagtig aanſtellen. Welke uytwerking of daat aan het voorhoofd opgedraagen word , om dat 't , het voornaam deel des aangezigts uitmaakt. Het voorhoofd hebben zommige by den Heemel verzeleken ; om dat gelyk aan die zomtyds droevige wolken , donder en Blixem-vlaagen , en ſtormbuyen , en zomtyds wederom zonneſchyn en mooy weder gezien word ; het voorhoofd ook nu en dan na de geſteldheid van den Geest , met groeven en voren , en droevige rimpels is doorploegt ; en dan vaak wederom geheel glad en effen is. En gelyk'er ook menſchen gevonden worden , die op datze bedriegen zouden , de Natuurlyken drift hunnes gemoeds , onderdrukken , en de kenteekenen , die gewoonelyk en ook onaffcheidelyk uit de bron-ader der hartſtogten , in het aangezichte door-

doorstraalen, beteugelen en smooren, zoo wetenze veel te ontveinzen, en een ander aangezigt te toonen dat zy waarlyk van binnen gesteld zyn: deze noemt men niet te onrecht, menschen met dubbele aangezigten. En nadien den maker zoo een nauwe band gesteld heeft tusschen Ziel en Lighaam, en geordineerd schynd te hebben dat het aangezigt het spiegel-boek van ons hert zou zyn. (Dewyl ook de zamen-leving dat eenigzints van nooden heeft) daarom schynd het ons ook de grondvelt te zyn, waar op de geveinstheid, van de Zaligmaker zoo boven maten doorgeveegt is. Want nadien deze menschen door praktyk en kunst de Natuur pogen te vermeersteren, en alzoo een onstrafbaar liegen voor Godt invoeren willen, daarom is het betamelyk dat het ten hoogsten verfoeit word, van die geen, die des menschen lichaam geheel anders met zynen geest, vereenigd heeft. En derhalven 't is geen wonder datter zoo vaak Wee over zoodanige menschen uytgesprooken word. Daar zyn zeer veel spreekwyzen van het aangezigte des Menschen ontleend, die van een groote beteekenis zyn; en ten opzigt van haar wezen, alleen op 't gemoed passen kunnen: op het aangezigte vallen, beteekende van ouds een vernedering, eerbiedige buyging, en aanbidding. Het afwenden des aangezigts, geschied in schaamte, veragting, trotsheid en ongenade. Iemandts aangezigte te zien of te aanschouwen, is gunste en genade ontfangen, of Eer bezeten te worden: gelyk in tegendeel de ontrekking en verbergning des aangezigts den haat en toorn tegen iemand te kennen geeft. Voor iemandts aangezigte te staan, is veelzints hem te dienen, op te passen en te gehoorzamen. Het aangezigt

Gevynstheid
waarom
zoo
grooten
quaad.

te-

tegen iemand te zetten, is zoo veel als zyn partye zyn en hard te vallen. Styf of stout van aangezicht te zyn, is stout, onverzaagt, onbeschaamd en koen van gemoed te zyn en zoo voorts: onder welke maniere van spreken, de Goddelyke schryvers, in zonderheid de Propheten, die gemeenlyk nadrukkelyke en kragtige woorden gebruyken, geduurig speelen.

Dienst
der
wing-
braau-
wen.

En alhoewel de wingbraauwen slegts kleine gedeelten aan 't aangezicht uyt maken, nogtans hebben ze een zeer groot vermogen in de wezentlyke uytdrukking van 's menschen zweming en opzigt. Want gelyk haar trek of form verscheiden is, zoo ziet men door de zelve ook veelderlei doening en beweging, die de natuurlyke entoevallige driften, tot de uysterste volmaaktheid verzellen en helpen uytvoeren. Ook isser behalven verschillig kleur en streek des hayrs, aangaande haar aangeboore tekenen zeer veel waar te nemen. En wy zullen in de uytdrukking der actien en passien, gelegenheid vinden, om 'er iets in 't byzonder van te zeggen. Voorwaar de Wingbraauwen schynen ons oogzienlyk verscheide dingen aan te wyzen. Dus onder vinden we veelzints dat menschen met dikhaarige wingbraauwen, niet zeer welsprekende zyn: datze wel ryk in veelheid van gedagten, maar, stroef van geeft zyn. Zeker oud Schryver betuigt in agt genomen te hebben, dat die zeer volhaarige wingbraauwen hebben die dicht te gaar getrokken zyn, veelzints goddelooze menschen; moordenaars en struykroovers zyn. Wingbraauwen die geboogen zyn, en die in het spreken telkens opgetrokken worden, magmen voor Hoogmoedige, en haasthoofdige Gekken, te boek zetten. Quaadwillige steege Menschen

menschen die vermaak in 't kwaadspreken, en verra-
deryscheppen, hebbengemeenlyk in 't spreken neer-
hangende Wingbraauwen. En die de Wingbraauwen
altyd neerhangen zyn gemeenlyk nydige menschen.
onbeweegelyke Winbraauwen zyn geen flauw
merkten van een die 't onder de muts schordt, of
half gek is. Veel spotters staan de Wingbraauwen
wat na de slapen des hoofds gebogen; de veinzers
hebbender ook een strek van weg. Zoo iemand de
Wingbraauwen wat lankwerpig na de neus getrok-
ken staan, denkt vry datje een morsebel of vuil ver-
ken voor hebt. Winbraauwen die ydel of dun van
hair zyn, is veelzints een teeken van flauwhertig-
heid of onmacht in de natuur. Heel lange Wing-
braauwen, plachten de Tronie-kykers voor een blyk
van onbeschaamdheid en vermetelheid te houden.
Ook zeidenze dat by de heel t'zaamgedrukte Wing-
braauwen en een vervallen scherp voorhoofd, goede
en getrouwen raad te vinden is.

De OOGEN zyn in 't midden en schoonste van
't aangezicht, onder het Voorhoofd gesteld. En
als in twee holle kassen ingelaten om beter verzorgt,
en met het overhangend Jokbeen des Voorhoofds
beschermd te zyn. En dat twee in getal, om des
gezichts volmaaktheid, want men kan met twee
oogen makkelyker en meer zien dan met een. Ook
dient het dubbel getal, om dat zoo by ongeval een
mocht ontbreken, d'andere noch zouw kunnen dienst
doen. 't Gebruik der oogen is voornamelyk tot
de zienning, van welkers natuur en wyze wy in
onze verhandeling der Doorzicht-kunde, breeder
meen en te spreken. De oogen hebben tot haar be-
waring twee oogschelen of dekzels, waar van
't onderste in hem zelve onbewegelyk, maar het
boven:

Dienst
en ge-
bruik der
Oogen.

bovenste zeer gefwind van beweging is: dienende beyde om het oog te fluyten en te dekken, en te bewaren voo eenig fchielyk en onverwagt ongeval; waarom dan ook aan d' opperfte Schedel tweederley beweging gegeven is; Eene die vrywillig, en een ander die Natuurlyk is. d' Eerfte wetenwe dat op onze wil paff, het Oog te fluyten of te openen. De laafte zienwe klaar zoo wanneer ons ymand met de hand of iets anders dreygd, of zwenkt om te flaan, en dat wy nogtans wel weeten dat onzen vriend zulks niet in 't zin heeft te doen, egter fluyten de boven fchelen van onze Oogen tegen wil en dank toe. 't Selve bemerkten in meest alle Jonge kinderen; die zelfs noch geen bestuur, of wille van dus of zoo te doen, hebben. En het is heel wat byzonders als men menfchen vind die dit niet onderhavig zyn. Men leeft van twee voorname fchermers die hun dit van jongs aan ontwend hadden; en in haar Actie gants geen Bewegingen aan de oog-leeden lieten zien; hoe gevaarlyken fteek of flag haar ook toe gebragt wierd. Dit quam hem in 't Schermen zeer wel te pas; En maakten hem vaster als zeker breekbeen, die de gewoonte had van de oogen in dusdanigen gevallen, toe te doen. De oog-fchelen zyn beyde aan de buyten-rand, hayrig, op datze te beter en zonder pynelykheyd op den anderen fluyten en ftof en vuyligheyd daar zouden kunnen buyten houden. Het hayr aan de oog-fchelen is gemeenlyk donker-bruynagtig of fwart van kleur; en men meent dat zulks veel helpt tot de verbeetering van het gezigt. Het is opmerkelyk dat niet alleen het witte haar aan de oog-fcheelen en misftand aan de tronien geeft; maar dat zulke menfchen ook veelzints pink-oogen en

By-

by-ziende zyn; ook zomtyds bevende oog-scheelen hebben, dieze in 't zien niet een oogenblik kunnen stil houden. Of deeze swakheid door het witte hair veroorzaakt word, zoudenwe niet wel durve zeggen. Dan men verhaald van een slaaf die heel wit hair aan de oog-scheelen had, en als hem de Turken, om hem daar mede te bespotten, en haar gelyk te maaken, zyn oog-scheelen zwart verfden, zoo getuigden hy dat zyn gezigt daar door vry versterkt was geworden. De tronie-kykers maaken ons wys dat zwart en vast hair aan de oog-scheelen, een opregt en standvastig gemoed betee-kend. De wit-gehairde oogen plagten wy keutjes-oogen te noemen. En wy hebben in onze schooltyd een jongen gekent, die de oogen zoo wit gehaird had als een jonge bigge: en gelyk deezen ook de oogen niet een oogenblik kon stil houwden, zoo tergden de jonge kabouters hem op verscheide wyzen: doch hy wierd nergens meer over gesteurdt dan wanneerze zeyden: Pautje (zyn naam was Paulus) heeft in de Helle geweest, zyn oogjes zyn verschroeid.

De oog-scheelen zyn eenigzints kraak-beenig, om zeekerder en zonder rimpelen het oog te sluyten en altyd te kunnen vlak gestrekt blyven: waar toe zy ook verscheide Muskeltjes hebben, die wy om haar kleinheid en onzichtbaarheid niet breed zullen aanhaalen geykwe ook het inwendig maakzel der oogen tot de bekwaame zieninge uitstellen, om dat zulks noodwendig in onze doorzigt-kunde gedaan is. En wat de maniere der zieninge zelfs betreft, dat zal eenigzints met omslag, in deze verhandeling, daarwe van de zinnen en van de redelyke Ziel of denkende Geest zullen handelen, ge-

schieden. Het zienlyk deel dat verder in het oog waar te nemen is, is de traan-klier, in den grooten hoek tegens de neus over het traan-gat gelegen. Deze klier heeft een kleine opening die zoo wel in de neus als in het oog uytgang heeft; en veroorzaakt dat de schreyende Menschen ook een vogtige neus hebben, inzonderheid wanneer het schreyen van herten gaat, en de tranen overtollig gestort worden: hier van zegt men; zy huylden snot en quyl. Doch hoere-tranen gaan zoo heftig niet aan. De ontleeders merken wel aan, dat de vogtigheid die men tranen noemd, niet alleen uyt de gezeide klier komt, maar ook voornamelyk door noch een klier die booven het oog ligt, zonder naam genoemd, hebbende wel veertien buyzen, die buyten het schreiden dienen om het oog behoorlyk te bevogtigen. Doch dit behoort tot de heel-konstige Anatomie.

De ooge
vermeer-
deren
zeer de
schoon-
heid.

Gen. 29.
vers 30.

Het goed maakzel der oogen en de plaatzing vermeerderd voornamelyk de schoonheid van het geheel aangezigt; want de verscheide Formen, het zy groote oogen, het zy kleine oogen, lange of ronde oogen, of schelluw, of scheef in het hoofd-geplanten oogen, of eenigen anderen trek, kunnen niet alleen het opzigt, maar ook de gantsche schoonheid des aangezichts, verminderen of vermeerderen. Jakob hadde Rachel liever dan Lea, om dat Lea teerder van oogen was (dat is; zy had mogelyk leep-oogen) daar en tegen was Rachel schoon van aangezigt, derhalven isse ook bevallig van oogen geweest. Ovidius verheffende de oogen van zyn beminde, zegt datze swarte oogen heeft; gelyk dan ook Homerus willende te kennen geven dat ronde, groote en swarte oogen de schoonste zyn,

zyn, aan *Juno* offe-oogen heeft toegeschreeven. De tyd heugt ons noch dat men onder de jonge luyden en het vrouwelyk gezelschap plag te zeggen, dat groote ronde oogen, de mode was; ook zyn 'er de Spaansche en Grieksche Vrouwen noch moedig op. Den Arabischen Genees-Meeſter *Averoës* schynd egter van andere gedagten te zyn, als hy zegd; dat die zulke groote offe-oogen in de kop hebben, gemeenlyk kleinmoedige en vreesagtige menschen zyn. De kleine naauwe en langwerpige oogen, staan gansch niet gracelyk; alhoewel haar zommige volken als een eygen erf-goed met zulke moeten behelpen: onder welk men de Chineezen en Tarters niet en moet mis tellen. De Egyptenaars hebben altyd roode en vuurige oogen, dat zommige het scherpe stof en zand toeschryven datter door de droogte des logts, (door dien het 'er weinig regend) geduurig opgeheeven word. Onder de Neerlanders zyn de bruyne oogen gepreezen, en daar zyn malle wyven die der een kind te liever om hebben. De graauwe noemt men honds-oogen, de blaauwe kat-oogen, de heele groote, kabbeljaauws-oogen: en die vervaarlyk groot zyn, is men gewoon na een Saufiertje af te meeten. Daar is noch een oude brief in weezen die uyt Jeruzalem aan een Rooms Vorst geschreven is, in welke onder andere dingen die van de Zaligma-ker gezeid worden, aangetekend is, dat Christus op de Aarde verkeerende, groenagtige oogen heeft gehad.

In de Tronie-kunde en krooft-zweeming, zullenwe over de beeste-menschen, dat zyn zulke, die geheel en al na het krooft van zommige dieren, als na een Leeuw, na een Os, na een Swyn, na een Hond, na een Kat, na een Aap, na een Uyl, of

na iets anders komen te zwemen; noch verscheide dingen de opzigten der oogen rakende, aanmerken, en achter dit Hoofd-Stuk met eenige staaltjes in vertoog-schetzen aanwyzen. De Poëten hebben weegen de schoondeid der oogen, niet oneigentlyk gezeid datter een betooverende kracht van de zelve af-straald: Dus stelde zeker Konstenaar onder een slapende Venus een opschrift, waar in hy de beschouwers vermaande haar niet wakker te maken op datze door het openen van haar oogen, de haare niet sluyten en mogt. Gelyk dan ook den Wyfen Syrach op dat inzicht, ons belast, dat wy de Maagden niet te zeer aanschouwen zullen, op datwe teegens haar niet ontsteeken worden; en op een andere plaatze; datwe onze oogen van schoone Vrouwen moeten afwenden, en een vreemde schoonheid niet begluuren: om dat door der zelfver oogen, de liefde als vuur word aangesteecken: en daarom bidt hy Kap. 23. dat hem Godt voor een ontugtig gezigt wil bewaaren. Den Heiligen man *Job*, betuigde dat hy een Verbond met zyn oogen gemaakt hadde, om op eene Maagd geen agt te slaan. Dan gelyk deeze Mannen meest zien op eenige geyle wanwenzels der oogen, die slegts schynen het vermoogen te hebben om een koele Troevert tot onkuysheid te ontsteeken; (want volgens Syrach, worde de Hoererye eenes Wyfs bekend door de verheffing harer oogen, en wingbrauwen.) Zoo staat ons aan de ander zyde aan te merken, dat zelfs de oogen op een uitsteekende wyze, wanneerze onder een schoone bevalligheid geheel zediglyk bestuurd worden, de beschouwers veel eer tot Kuisheid, dan tot het tegendeel kunnen aanmanen; ja alle on-eerlyke vonken die daar te voo-

ren

ren liggen, kunnen uytblussen. Nazianzenus getuygt dat de H. Maget Maria, d' uytstekenste onder de schoone en Eerbaarste is geweest: die na 't zeggen van Barradius zoo schoone en aanminnelyke oogen had als eenig Mensch ter weereld: maar nogtans zoo zedig en eerbaar, dat haar weezen (volgens 't getuygenis dat Salmeron zelfs uyt eenige Joden haald) alleen de beschouwers de kuysheyd aanrade. Den Geleerden Beza heeft in zyn verklaring over Salomons Lied, een nette schets van de kragt der schoone oogen in deze woorden ter neer gesteld: gelykerwys zeyd hy, in het aangezigt, de schoonheyd boven alle andere deelen van 't lighaam, uytmunt, in zulker voegen, dat een bevallig wezen voorts alle overige mismaaaktheden des lighaams bedekt; en in tegendeel waar het aangezigt leelyk is, geen aangenaamheyd in het gantsche lighaam bespeurd word; alsoo bekleeden de oogen in het aangezigt de eerste plaats; om een welgevalligheyd; byzonderlyk de liefde te verwekken; die door de oogen gelyk als ingedronken word; en insluypende door die open Vensteren, tot het binnenste van onze herten indringt, de gemelde Syrach zeyd verder. Wat ymand in den zin heeft, dat ziet men hem aan de oogen, het zy goed of quaad: en al van overlant is de ooge een bode des Herten genoemd. De natuur-kundigers die op 't verscheyde maakzel en standt der oogen nauwkeurig agt gegeeve hebben, houde de hollé grootte vlakke oogen niet voor een goed teken. Van de menschen die grootte blecke oogen in de kop hebben, plagtenze te zegge datze onbeschaamd, nydig en luy zyn. Ook hielden zy de ronde grootte oogen beter dan de vlakke. Heel zelden zullen ons de heel

kleine oogen wat goeds belooven; ook niet die uyt-puygende zijn. Dat ook de heele kleyne Oog-Appels in een tamelyk ruim wit, een by na onfeilbaar teiken van een boosaardigheid zyn, hebbenwe meer dan eens waar bevonden: ook ziet men het zelve in verscheide dieren, als aapen, vossen, Indiaansche muizen, slangen en diergelyke. Schuyns-uitgerekte oogen die den trek voorwaars uyt van het aangezigt volgen, mag men wel verdagt houwen, want daar schuld dikwils een boefjen agter, en zy zyn heel zelden leedig van kwade parten. Menschen die van een goed inborst en vroom van aard zyn, dryven veelzints de oogen in een zagte melkagtige waasem. Gelyk ook die gene welke drooge oogen hebben, en wat droevig in het hoofd staan, gemeenlyk beleefd en eerbiedig in het aanspreken van een ieder zyn. De ooge is een klein deel van de mensch, maar zoo waardig, dat zoo hy slegts eenig gebrek aan de zelve heeft, den geheelen Mensch aanstonds daar na vernoemd word: hier van daan komen de scheld-namen, van scheele quink, scheloen scheelen. duyvel, leep-oog, kink-oog, blinde-putter, koppen-kyk-leelyk, duyvel by nagte en diergelyke meer: want de benamingen zyn zoo meenigvuldigh als de veranderlyke toevallen en sweemzels der oogen kunnen opgeteld worden; dat ook wel omtrent eenige andere gebreeken meer; maar niet zoo ligt noch zoo algemeen gezeyd word. Behalven groote en kleine oogen, is men die in de wandeling gewoon te onderscheiden, in donkere oogen, klaare oogen, schoone oogen, lelyke oogen, vuyle oogen, traan oogen, leep-oogen, Peerel oogen, waater oogen, drooge oogen, styve oogen, dryvende oogen, blinken-

kende oogen, blixemde oogen, klak-oogen, blik-oogen, kat-oogen, spriet-oogen, hangende oogen, verheven oogen; roode oogen, vuurige oogen, schierlyke oogen, schietende oogen, bevende oogen, stikziende oogen, pinkoogen, levende oogen, lieflyke oogen, bevallige oogen, lachende oogen, vrolyke oogen, droevige oogen, dwerse oogen, nederige oogen, geyle oogen, booze oogen, scheele oogen, loenze oogen, verdraaide oogen, zedige oogen, holle oogen, bolle oogen; lange oogen, ronde oogen, diepe oogen, blinde oogen, en in meer oogen als Argus had.

De NEUS staat in 't midden van't aangezicht, en verciert deszelfs Schoonheid wonder veel: En schynd het spreekwoord daar van genoomen te zyn, als men zeid: Die zyn neus affnyd, schend zyn aangezicht. En, een mooie gevel verciert het huis (dat onzes achtens, eigentlyker op het Voorhoofd past) 't geen zommige ook spottender wyze gebruiken, als ze willen zeggen dat iemand wel geneust is. Van de verlede tyd als de woeste Denen, Engeland vermeersterden, word getuigt, dat veel Engelsche Dochters haare neuzen affneden, om hun door de mismaktheid alzienelyk te maken, voor de onbeuisde Verkrachters: Zoo 't waar is, 't was veel voor de kuisheid gedaan: In onze dagen ziet men 'er weinig, die de neus hebben verlooren om de Maagdom te behouden: zy hebben misschien aan haar Voor-gangsters gezien, dat als men dat Deel kwyd is, dat het niet weer uitwassen wil; en dat het geen men onder de Schorteldoek draagt, zoo naauw niet in 't oog loopt. Eenen *Talicotins* heeft in zyn nieuwe Heelkonst, een maniere gevonden, om nieuwe neuzen aan te zetten; leerende zulks doen

Maakzel
en dienst
der Neu-
ze

Of men
een nieu-
we Neus
kan aan-
zetten.

door middel van een stuk vlees uit een spierig deel van den Erm genomen, en levendig daar aan gevoegt, en vast geheeld; dan afgesneden, en met compressiën of drukdoeken en plaasters allengskens de form van een neus gegeven. Dan hy en wyft geen manier aan om 'er een been in te krygen; 't en zy dan dat hy zulks met een baleyne doen wil, als de Vrouwen in haar tabberd-lyf draagen, om dat styf en strak te houden: van welke dingen wy den Heelmeesters d'ondervinding laten. Dit weten wy zeker, dat het in de boetzeer en schilderkunde geheel zeker kan geschiede en dat noch zonder bloedstorten. Eenen *Magastenus* schryft, dat de Indianen die men *Nomades* noemd, geheel geen neuzen aan 't aangezicht hebben; zoo 't waar is, men kan wel denken hoe moy zy 'er uytzien. Doch wy houden het voor Quakjes, die om datze wat ver van honk t' huis hooren, by de slechthoofden noch al geloof vinden.

Verschy-
de for-
men van
neuzen.

De neuzen zyn zeer verscheiden van form, en fatzoen, en zyn een wezentlyk deel van 't aangezicht, waar aan men iemand kend, inzonderheid in de beschouwing van op zy: als in de medaljes en schouwpenningen openbaar is. Het verhevenkraakbeenig deel, met den trek van de rest na beneden, kan in meer dan agt onderscheide geslachten aangemerkt worden: want de neuzen zyn of geheel recht, of geheel kamuis, of eenparig hol ingebogen; of eenparig verheven dat is Flavix-neus gewys. En dit is de eerste soort. De tweede soort zyn, of eenigzints kamuis of ongelyk verheven. De derde soorte zyn de bovenste partyen, regt en onder hol. De vierde zyn boven recht en onder verheeven. De vyfde soort zyn boven hol, en onder

der recht. De zesde soort zyn boven hol en onder verheven. De zevende soort zyn boven verheven en onder regt. De achtste en laatste soort zyn boven verheven en onder holachtig of kamuis. En in alle deze soorten, vind men korte, lange, en middelslag, ook die mismaakt, in breedte, dikte en in scheefte zyn: Welke hoedanigheden der neuzen, in de volgende Afbeeldzels, die wy tot de Tronie-kunde hebben afgericht niet ongenoeglyk zyn na te speuren. Die ons uit de Antike Statuen, en Borstbeelden, de schoonheid der neuzen willen leeren kennen, zeggen dat de rechte neuzen, die een vierdedeel des hoofds uitmaken, en middelmatig na voren uit gaan, en boven op, na beneden wat vierkantig afloopen, de schoonste zyn; welk we ook in veel schoone Pronkbeelden waargenomen zien. De Vrouwen die de snipneuzen hebben, dat zyn neuzen die wat langachtig, zeer scherp na onderen wat veel voorwaarts uitkomen, beschuldigt men dat ze zeer gering en geheel niet van de goedaardichste zyn. Die rechte eenparige neuzen hebben, zyn gemeenlyk verstandige huismoe- ders: maar de dikke dompen en Snofneuzen veelzints onverstandige Verkens; of ten minsten bot en zelden van de zindelykste. Vuylneus is een gemeene scheldnaam onder het vrouwvolk. Behalven den dienst die de neus heeft ontrent de Reuk, (want zy kan met de oogen te zamen den mensch voor drie geloofbare getuygen verstrekken; om wanneer hy gezond of ziek zynde, iets nuttigen, eeten, drinken, of innemen wil, te vooren doorzien en ruiken, verzekerd te worden dat het goed is, of hoe het hem gevald.) Zoo heeftze noch verscheide anderè gebruiken, die haar eygen zyn.

Welk de
schoon-
ste neu-
zen zyn.

Want voor eerst moet de lucht tot voeding en onderhoud der zinnelyke en levendigen geesten door de Neusgaten in en uit spelen; welke ook zommige meenen dat ze tot verkoeling van 't hert dient. De neus geeft mede verlichting in 't ademen; want terwyl men spreekt, of drinkt, of aandachtig elders op denkt, zoo kan den adem daar lichtelyk zachtjes door uitgaan en wederom ingetrokken worden: Alhoewelze aldermakkelykst zulks door beide dat is met de mond te gelyk doet, en hier van daan scheid het sprookje gekomen te zyn, dat men van luiden die de Onderneus ver over de mond hangt, (*Bek-an-Neus* in de wandeling genoemd) zegt, datze niet ligt sterven kunnen, om dat de geest de mond uitgaande, den Neus wederom invliegt: doch men zouw eigentlyker kunnen zeggen, dat de geest in 't sterven ten neus uitgaat; om dat die in de schepping den mensch door die weg ingeblazen is; Gelyk Job zoo spreekt, van 't geblaas in zynen Neuze. Invoegen dat die door dezelve weg zou uitgaan daar hy in gekomen is. Maar die weet wat eigentlyk sterven en ophouden van leven is, zal alle dusdanige praatjes, voor Fabeltjes uitlaggen. Men word de dienst der Neuzen in de ademhaling best ontwaar, wanneer men verstoppen in 't hoofd heeft, of vast en droog van Herffenen, met een tay vocht versnotterd is. En dus blykt het ten anderen, dat de onreinigheden der herffenen, als snot en kwyl, door de Neus uitgelost moeten worden. Ten denden, geeft de Neus de rechte toon en klank aan de stem; gelyk men kan hooren als men de Neusgaten in 't spreken met de vinger toehoud. Zulks dat men de Neusgaten moet aanmerken als de geluid

of

Gen. 2:

7.

of toon-gaate aan de fluyten en andere Mufiek-Instrumenten.

De vervoeging of koppeling van de neus met de wingbrauwen en voor-Hoofd; kan meden op twee wyzen onderscheyden worde. Namelyk in hol-aghtigen, en in regt-gaanden. Doch de laafte zoorten worden voor de fchoonften gehouden. En men zietze in de fchoonfte Antyken ook zoo waargenomen.

Koppe-
ling der
neus met
de wing-
brauwe
ofvoor-
hoofd.

De neus is in gezonden menschen meest van het zelve Kolor met het aangezigte, alhoewel die aan eenige Blauw, en aan zommige tamelyk vuurig is. De heele roode neuzen noemden gemeenlyk kalkoen-neuzen ook wel brandewyn-neuzen, om datze veelzints, door het nypen van sterken drank, en on-eyndig tabak-smooken gebooren worden. Men ziet dronken neuzen, daarmen de Wyn by na uyt tappen zouw; en wy hebben een drinke-verkooper dapper gebelgt gezien, om dat hem een Kitte-Boer vroeg, hoe veel zyn neus van schilderen gekost had? de genezers schreyven, om de neuzen die te gloeyend van koloryt zyn, op nieuws te dood-verwen onder anderen genees-middelen voor, datmen eenigen bloed-zuygers aan den aars moet zetten. Indien het geen wyze luyden zeyden, men zou meenen datze er de gek meede schooren, en een onnoozel mensch zouw het voor onregtveerdigheyd uitschelden, datmen den aars doet boeten het geen den mondt en het keel-gat gedaan hebben; gelyk zekere Jonge Juffrouw haar met dusdanigen een dringreden een nodig geordioneerde klisterie van het lyf poogde af te kakelen.

Porta beweerd uyt de ouden menschkundigers, dat

dat die heel groote neuzen hebben, gemeenlyk vinnige oordeelers zyn, die niemand als haar zelven behagen, en andere bespotten. Doch wy meenen dat egter een heel groote neus, noch beeter dan een heel kleyne is. Die een geheel kleyne neus hebben, zyn dikmaal wispeltuurg in haar Berading, zlaafagtig van gemoed, en vaak wat haak-agtig van handen. Een styve regte neus beteekend veelyds lofheyd van tong, en wat groot-sprekende. Menschen die dwerze of gewronge neuzen hebben, zyn gemeenlyk dwers van verstand. Dik geneulde zyn meest voorzigtige menschen. Maar die heel dik en breed zyn als de Ossen, loom-aarzen, en zomtyds wat baatzoekenden. Raven-Neuzen: of die van 't begin aan Krom loopen, beduyd dat ymand wat diesagtig is: doch een Arends-neus oordeeld men hoogmoedig te zyn. Dusdanigen neus was eertyds de Persianen een grooten Eer, gelyk Xenopon en Plutrachus van Cyrus verhalen. Onder die volken word niemand tot de Koninglyke waardigheyd verheven, dan die met zoo een Arends-neus begaafd is. Artaxerxes ziet men ook alzo op eenen penning verbeeld. Onder de Romeynze Keyzers, die den Adelaar als een Koninglyke Vogel, en als haar eygen teyken hebben gevoerd, ziet mender veele met verheven neuzen. Waar van dusdanigen neuzen, Keyzers neuzen in de wandeling genoemt worden. Een neus boven wat uytgehoid, en van daar na onder omgebogen als een Haan, geeft te kennen dat ymand wat hoeragtig is. Hierom hebben d' oude de geyle Satyrs, met zulke neuzen verbeeld. Menschen die haar neus boven breed, na onder smalder afloopt, hebben gemeenlyk veel snaps en praaten veel bezyde de

waar-

Waarheid. Neuzen aan het eynde dik of stomp , geven by na zonder faal een bot verstand met laatlunkentheid te kennen. Lange Neuzen aan het eynde scherp , zyn ligtveerdig , en wat haastig. Die ronde Neuzen hebben , die aan 't eynde wat opsweld , zyn kloekmoedig , by aldien het na een Leeuw aard. Die vlakke ingebogen Neuzen hebben , na de sweving van een Hert , zyn zomtyds Geyl en Onkuis ; en men zegt dat de Herten deeze Togt dapper onderhavig zyn : en datze op de tyd van verzaming veelzints krank van Teel-zugt zyn. Die korte vlakke Neuzen hebben , vallen wat diefachtig en broodronken : en die de Neus wel tot de form van het aangezigt hebben , zyn door den band goed slag van Menschen. Maar aan de qualyk geproportioneerde , haperd veelzints wat ; men zegt niet heel vergeefs , van iemand die elders in verdagt gehouden word : men kan het hem aan zyn Neus zien. Doch deze regel sluyt veel uitflugten in.

De Neus-gaten verdienen ook haar opmerking ; want die wyde en groote Neus-gaten hebben , zyn meest-deels , furieuze , wocdagtige en gramsteurige menschen : zy worden in die quade togten ook merkelyk door de groote Neusgaten geholpen , nadiender in zulken daad veel logt tot voeding van de Geesten , moet na binnen gesnove worden , om alle de leeden vol en vaardig te houden tot die beweging. Die dan aan de Konst-beelden , ruyme Snuvers aan de Neus toepast , zal de gramschap te bet daar door uitdrukken. De Paarden die groote Neusgaten hebben zyn gemeenlyk moedig van aard , en worden beeter gehouden dan andere. Kromme opgespannen Neusgaten zyn mede een gewis Teeken van Gramschap. Naauw-geslooten Neusgaten beduiden

Uyt-

Uytzinnigheid, of Stomheid, of befwaarde Spraak. Menschen die de Neusgaten na boven open staan, plagt men voor barmhertig en mewarig te houden.

Maakfel
en dienst
der Oo-
ren.

De Ooren zyn twee in getal, een te wederzyden het hoofd gesteld; dienende beyde uytwendig en inwendig tot werktuigen van het Gehoor, en daarom noemdenze een Oud Schryver niet oneigentlyk, de Poorten der Wysheid. Uytwendig schynenze wel eenigzints tot Cieraad gemaakt, maar de Form van haar maakzel is voornamelyk zoo gesteldt dat de herffenen door de invliegende logt, en de beweging der sterk geluid geevende klanken, niet en zouden beschadigt worden; gelykze dan ook inwendig met een slek of kink-horensgewyze Krol gemaakt zyn, op dat het geluyd, gemiddeld en als door een gevronge Trompet, wel sterk door-dringende, nochtans zonder te grooten beweging zou mogen na binnen gaan: tot het welk zeer veel helpt dat de schelp-wyze holligheid met eenige buldtagtige kanten rondom de opening bezet is, tegens welke de logt, door eenige klank bewoogen, aanstoot en na binnen bepaald word, zonder geheel voor by te snappen. Gelyk zulks ook zomtyds onzeker en by wyze van affchamping toegaat; als wanneerwe gewoon zyn van half gehoorde dingen te zeggen; daar is me zoo wat voor by myn Ooren gewaayd, doch dat gebeurd meest deels wanneer de denkingen elders anders op gevestigt zyn. De Formen der Ooren zyn eenigzints verscheiden; zelfs wel aan een en het zelve Mensch, want wy hebbender gekendt, die een gezoomde en een ongezoomde Oor hadden; ook zyn byzonderlyk de lellen vershillig; want zommige zyn groot en lang neerhangende, andere wederom zyn kort en klein; cenige staan plat

en

en als tegen de zyden des hoofds aangeplakt, 't geen men wel meest aan de vrouwen ziet, die zulks van de hulzels en spangen krygen; ook aan eenige mannen die mutzen met oor-klappen dragen, hoedanige eertyds by de week-gebakken Engelsen, en zieke Schotten gemeen waren. Andere wyken met het boven en agter-deel tamelyk van het hoofd af; welk meest aan de mannen gezien word, die heel kort hayr dragen. En gelyk men de verkens en honden die steyle en regt opstaande ooren hebben gewoon is daar by van andere te onderscheiden, zoo is men thans gewoon die luyden, in welk weinig reden of bescheidenheid omtrent algemeene dingen te vinden is, den naam van steyl-oor te geeven. Die kloek van verstand zyn, zegt men dat de ooren vast aan het hoofd staan; en die een hayr meer dan half wys en goed van aard zyn, is men gewoon lob-ooren te noemen. Het opperdeel der oore noemen de Latynen gemeenlyk Vannus, dat is een Wann, om datze omtrent die Figuur maakt: doch alswe aan 't woord Lobus, dat is de Lell van het oor gedenken, zoo zynwe in twyffel of 't spreekwoord lob-oor en goede lobben, daar van niet mag afkomstig zyn. De honden met lange platte lob-ooren zyn gemeenlyk mak en goed, maar de steyl-ooren veezlints oolyke keffers en vinnige byters.

De ooren zyn van kraakbeenig stof gemaakt, op datze styf aan het hoofd zouden kunnen over-end gehouden worden, en nogtans gebuygzaam zyn: het geen door een enkele lap vlees zonder been niet en kon verrigt worden. En geheel van been mogtenze ook niet zyn, want dan zoudenze door uyerlyk geweld ligt gebroken worden. Ja 't is te geloo-

ven, datter nauw een school-kind, of een Ambagts leer-jongen, zyn meester verlaten zou, die met ongeschonde ooren zyn moer te huys zou komen. De ouders, de schoolmeesters, kaknaaysters, werkbazen, daggelders, ja de jongens onder malkander, praatn niet als van om de ooren te slaan, voor de ooren te bruiyen; oorvygen te geven, en diergelyke; zelfs over de minste misslag, moet een wisflag vallen: of ten minsten gedreigd worden. 't Was dan meer dan billig, dat de ooren, die zoo veel te lyen hebben, vast aan het hoofd, taay van stof, en niet al te teer van gevoelen, maar snel van gehoor gemaakt wierden. Het is een leugen dat in Sicilien menschen gevonden worden die zulke groote ooren hebben datze er het gantsche lighaam mede dekken konnen, alhoewel men het in de boeken vind aangekend.

Die met opmerking des menschen doen en laten beschouwd, bevind in veel gevallen dat de Tronieramers niet altyd mis tasten: het gaat dikmaals zeecker dat heel groote ooren, een teeken van Sotheid, en veel snaps zyn. Ja Aristoteles mag hier geloofd worden als hy zegt, datze gemeenelyk langh leeven; want de gekken leeven zonder zorg. Doch of ze groote geheugenis hebben als Porta aantee kent, daar zouw aan te twyffelen vallen. Het gebeurd veelzints dat die kleine aap-achtige ooren hebben, straatschenders zyn, en geern diefje speelen, daarze haar inbeelden niet gezien te worden. Ook zynze veelzints gulzige eeters, en wat onkuys: die smalle lange ooren hebben, zyn nydige menschen. Ronde ongefatzoeneerde lap-ooren, beteekenen onleerzaame, en de machtige uitgeholde ofte besneedene ooren, leerzaame en opmerkende menschen. En of wel den

den H. Stephanus in syn vermaarde aanspraak voor den Joodsen Raad het oog heeft op de inwendige Befnydenis des Herten, die den Joden ontbrak, volgens de belasting, *Deuteron. 10. vers 16.* Nogtans blyft het opmerklyk dat hy dat onleerzaam en wederspannig volk, Onbesnedene van ooren noemd. Ook schynd de Zaligmaaker onder deeze bedenking te spelen, als hy zoo dikmaals zeyd: wie ooren heeft om te hooren, die hoore. Menschen welke goed en zedig van manieren, en mannelyk van omgang zyn, hebben gemeenlyk fraye en welgemaakte ooren aan 't hoofd. Welkers form een weynig na 't vierkant, en vast beklonken staat, beloven wat goeds, en 't zal zelden missen, al zegtmen van zulke datter de ooren vast aan 't hoofd staat. Die roode ooren hebben, zyn veslsints wat schaamagtig van aardt; doch de Schaamte moet men meer in toevallige, als in natuurlyke teekenen zoeken. Als de menschen zeer beschaamd worden, dan vlied gemeenelyk de warmte uyt de oogen en d' omliggende partyen des aangesigts agterwaards, en vertrekt zig na de ooren: waar van daan men dikwils reden vind te seggen: Hy wierd rood tot agter zyn ooren. Wy hebben meer dan eens gezien, dat de oogen der menschen in een ernstige beschaamdwording, besturven en als doode Vis-oogen in 't hoofd stonden.

De Wangen of Kaaken staan ter weederzyds tuffen de neus en de ooren, en gaan van 't oog tot ontrent even beneden de Mond, tot daar de kauw-beenen eyndigen. Men kanze gevoegzaam in twee Deelen onderscheyden; het bovenste deel, dat onder de oogen tot de lengte van de neus, en tot na by de Ooren gaat, is eygentlyk de regte

Act. 7.
vs. 11.

Maakzel
en dienst
der wang-
gen.

plaats der bloozentheid of der rood of beschaamd-
 wording. Dus ziet men dat zelfs die gene welke van
 Natuuren niet bloozend aan de wangen zyn, in de
 beschaamd wording egter rood worden. Ja ge-
 lyk het spreek-woord zegt, van wegen de hoe-
 grootheid der schaamte, zomtyds rood worden tot
 agter de ooren. De onderste deele der wangen zyn
 wat flapper om datze haar in het blazen zouden kon-
 nen uytzetten; ook diend het om een lossigheid
 en ruymte aan de mond en lippen in het spreken
 te geven; want nadien de mond nu wyder dan en-
 ger moet open gaan, zoo zou zulks eengroote span-
 ning maken by aldien de onder-wangen de gezey-
 de ruymte en losse velligheid niet was gegeven.
 En alhoewel het tong-lid in het spreken meest
 schynd te doen, egter word 'er in 't spreken een ta-
 melyke snelle beweging in de onder-kaken gezien.
 En hier van daan is het buyten twyffel dat men die
 gene, welke te veel snaps hebben, en het mond-
 stuk wel tot haar wil hebben; gemeenlyk wap-
 per-kake noemd. Gelyk ook het woord kakelen,
 van het veel en on-eyndig roeren der kaken, niet
 duysterlyk zyn afkomst belooft. Die by het gebrek
 van veel snappen, noch een feil in de Natuur heb-
 ben, namelyk datze beslabberd van taal zyn; is
 men gewoon hodde-bekken te noemen. De uyt-
 zetting der onder-wangen, die eygentlyk de ka-
 ken zyn, komt den Trompetters en Hoorn-bla-
 zers byzonderlyk te pas: gelyk dan ook de muskelen
 welke in de verrigting van blazen de meeste dienst
 moeten doen, daarom Trompetters genoemd wor-
 den; als in de beschouwing der muskelen zal ge-
 zien worden. Men oordeeld dat smallen Wangen
 die zig wat Apen-bakhuys-gewys vertoonen: de
 quaad

Oor-
 sprong
 van 't
 woord
 wapper-
 kake en
 kakelen.

En van
 hodde-
 bekken.

quaadwilligheidt en schalk-heidt van den mensch te kennen geven : ook zyn het dikmaal heimelyke bedriegers. Lange wangen houd men voor ydele praters en beuzelaars. Dikke wangen die van de oogen af-staan , geeft nydigheid , gelyk rondenwangen , bedriegelyken zeeden te kennen. Vlees-agtige wangen aarden wat na onwetenheid. Doch die donkere wangen en een trystige neus hebben , zyn tot alle boosheidt over gegeven. Cicero heeft elders iemands Beeft-agtige fouten , door het voor-teecken van ruyg-hayrige wangen voorस्पeld. En dat rooden en opdragtigen wangen het veld-teecken van een likke-Broer zyn , behoeft men in geen boek te schryven.

De Mond heeft zyn gebruik tot het ontfangen van de spyze , en die daar in door hulp van de tanden te maalen ; waarom misschien het woordt bak-huys voornamelyk op de mond gepast word : dewyl daar de gemeenen spys-bereiding als in een koken of bak-huys verrigt wordt ; zulks dat men qualyk spreekt , wanneer men bakkes zegt. En aldus schyndt het eenigzints waar dat bak-huys en met oorlof kak-huys , eenigzints opzigtelyk tot mal-kander staan. Zeker Timmer-mans gezelschap eens arbeidende daar drie of vier Kajooten van meiden waren , daar hy wat mede dag-diefde , nam aan te bewyzen , dat haar mond zoo wyd als den bril van het zekreet was : het welk , hoe leugenagtig hetaan die malle bonnen geleek , hy egter aldus betoogde : hy nam zyn Passer en sperde met bei desselfs punten een van die grielen haar mond-lippen zoo wyd open alsze lyden konden ; en uyt dezen opening des Passers , een ronden cirkel getrokken , en met kryt omschreeven hebbende , bevonden die Zottin-

Maakzel
en dienste
der
mond.

nen al lachende, dat dien Timmer-Man hem niet alleen wel op zyn mate verftond, maar ook dat haar lieve bakhuysje, zoo wyd was als een Kakhuysje.

Apulæus zeyde van de Mond, datze was de uyt en ingang des gemoeds, de deure van de reden, en de vergader-plaats der gedagten. De mond diend voornamelyk om den adem en Uytwaasseming te laten passeeren. Als mede om door hulp van de tong en lippen, het uytgeblazen Keel-Geluyd, tot woorden te formeeren; Waar toe het noodig is datze hol, en als een verwelfde spelonke gemaakt is: Ten vierden diendze ook om de overtollige vogtigheden, met hoesten en rochelen uyt te werpen: Tot alle welke gebruyken zy zoodanig met flappe Zy-Wangen moest geschikt zyn datze makkelyk open en toe konde gaan. Om dat een klyne mond tot de schoonheyd van een Vrouw behoord, daarom schynd het aan de Mannen een verwyftheyd te beduyden. De schoone Helena is ons van ouds met een klyne mond beschreven; doch een groote mond past den Oorlogs-Man en Soldaat. Hierom plagten ook d' oude de Heldinnen, een tamelyk Sla-mondje toe te passen. Die een overmaten opgesperde mond hebben, als een Ram, of een vis, dat zyn veelzints sotten, of gulzige schokkebasten. Het is opmerkelyk dat meest alle de dieren die rauw vlees eten, als Wolven, honden, enz. een wyde splyting aan de mond hebben. Een klyne mond die wat Aaps-gewys of vos-agtig na buyten steekt, plagt wel een teeken van doortraptheyd te zyn. Die de mond als een beer na buyten uytgaat, zyn te mets dwaze menschen en sotte klappers. Men heeft meer dan eens gezien, dat die het mond-stuk wat verkens-muylsge-

gewys voor uyt stooten, en daar by omgekrulde lippen hebben, zeer ongehavend in haar zeeden zyn. Wy hebben een ryk en aanzienelyk Heer gekendt die dus gelipt, om zyn flordig leeven, het zeeuwze verken, door heel Neerland genoemd wierd. Als iemand de mond leeg neerhangd, bevind men zulke menigmaal veranderlyk van zinnen en vreesachtige schytcbroeken. Een holle ingaande mond, (namelyk als de plaats van de mond tussen de neus en de mond holachtig is) zulks is van over lang voor een brandmerk van onkuysheid gehouden: men zegt dat Socrates zoodanig van mond was en hy beleed zelfs dat zyn Natuure tot de geilheid strekte, maar dat hy egter kuys door de besturing der reden leefde.

De Lippen, die men ook lappen ten aanzien van haar fatzoen en dienst zou kunnen noemen, dienen tot verciering van de opening des monds, en om die als met twee Slot-deuren te sluyten, de tanden en haar bolwerken daarze in geplant staan, van de buyten-zyde te beschermen, als mede om de ingenomen spys binnen te houden, totze volkomen gemaalen en met vogt uyt de quyl-vaten gemengd is, om na de maag te gaan. Behalven het verscheidene gebruyk en misbruyk dat de lippen in het kuzzen hebben. (Gelyk 'er ook aan de onder-lip een gemeene Spier leid die om de mond-lippen gaanden, de Kuffer genoemd word) dienenze voornamelyk om in het spreeken de toonen van de tong, verder op te toyen, en netter te bepaalen; even gelyk men gewoon is in het spreeken, de woorden, met de gebeerden der handen te verzellen, en te hulpen te komen; op dat men alzo de zin en meeninge als met het geheele Lichaam, en actien die

Dienst
der lip-
pen.

uyt het gemoed gehaald zyn, zouw komen uyt te storten. Dit kunnenwe gewaar worden wanneer wy de lippen in 't spreken belemmeren, of met de vingers vast houden en in haar beweging betu- gelen. En om dat dit een naare en treurige loom- aardigheid in het spreken geeft; daarom plagten de oude in de dagen van rouwen en droefheid, de lippen met doeken te bewinden, invoegen de zulke ook niet als met droevige toonen, hun woorden konden voortbrengen. Welk zeden-gebruyk ook onder de Hebreën onderhouden schynd; als uyt Ezech. 24. vers 22. eenigzints blykt. De Latynen noemen de lippen Labia, waar van wy buyten twy- fel het woord labben, labbekakken, en Labyën over gehouden hebben. Wy kunnen eenen spreken- den menigmaal beter van ver hooren zoo wanneer men hem kan zien zyn mond en lippen en zyn gant- sche lichaam beroeren, dan wanneerwe hem slechts hooren zonder zien, schoon wy ook veel digter mog- ten by zyn. Ja de doove weten niet zelden uyt de be- weging der lippen te verstaan watter gezeid word; waar van verwonderens weerdigen voor-beelden in de Boeken der Genees-meesters te vinden zyn. Den heer Tulp heeft zulks ook met een Historie van een Sjouwer tot Amsterdam bevestigt. Zoo dat het als mogelyk moet gehouden worden, dat een Mensch ook met zyn oogen hooren kan: als den gefwinden Heel-meester Job van Mekerem daar over heeft aangetcekend. Invoegen datwe hier in het voorby gaan te leeren hebben, dat wanneer de beroerlyk- heid der lippen nauwkeurig geschikt wordt na den zin der woorden die der van de spreekende Beel- den moeten voortgebracht worden; en dat daar by komt een eygē en Natuurlyke actie der handen; dat

Hoe wy de spre- kende uyt de bewe- ging van de lippen verstaan zonder genoeg- zaam te hooren.

dat als dan de Beelden in de Schilder-konst, noodwendig zullen schynen te spreken. Want om dat de menschen alle uyt eenen bloeden gemaakt zyn; en dat de actien die uyt de togten van het gemoed komen, en geenzints van de Burgerlyke zeden afhangen (want die zyn te byster verschillig) by yder zich even eens bevinden, daarom besluyten wy (zoo veel de actien aangaat,) uyt de beschouwing van de geschilderde doeningen, even dat zelve, datwe gewoon zyn in zoo een stand, actie of gebeerde, te denken, te doen en te willen, datwe zulks ook waarlyk voor onze oogen zien gebeuren. Van den Neerlandzen Schilder Jan van Eyk word verhaald dat hy een orgel-spelende Cicilia in het gezelschap van zingende Engelen geschilderd hadde; in welke de actien zoo Natuurlyk verstaan waren, dat een verstandig Zang-konstenaar uyt de trekken van haar mond, en wangen zien kon, wie den Bas, wie den Tenor, wie den Altus, of wie den Superius hield. Doch aangaande het spreken; men moet weten dat daar ontrent eenige verandering kan vallen; en dat wel van wegen de verschilligheid der taal, en het formeeren der toonen, klanken en woorden, wanneer namelyk, dat men ymandt alleen uyt de beweging der lippen zou meenen te verstaan; want die ontrent het voortbrengen van een en deszelve zaak, geheel anders in de Latynze, anders in de Franze, en wederom anders in de Duytze of eenige andere spraak is. Waarom een dan ook die onderkundig in de taal is, die'er gesproken word, niet en zal kunnen besluyten, schoon hy ook iemand noch zoo lang zal zien de mond roeren; dewyl de bewegingen der lippen geschikt worden na een taal die hy niet en verstaat, alhoewel hy uyt

Verfchy-
de talen
geven
verschil-
lige be-
weging
de lippen
in eenen
t'zelve
ding te
spreken.

de uytdrukking der actien en gebeerden eenigzints in het algemeen zal kunnen verneemen; of 'er onderwyzingen, bestraffingen, beveelen, of diergelyke gedaan worden. Om dat zulks dingen zyn die veel eer van de tochten des gemoeds als van de taal afhangen. In een staaltje of twee konnewe de verschillige beweging der lippen ontrent de woorden van eenlei beteekenis, in verscheiden taalen genoegzaam aangewezen zien, om van de rest te kunnen oordeelen, en te kunnen zien dat daar men om een woord in de een taal uyt te spreken, de mond of in het begin, of in het einde, of in het midden moet openen; dat menze in een andere taal, in een woord van de zelve beteekenis, toefluyten moet. Als by voor-beeld. Water, Aqua, l'Eau, enz. Het duyts woord begint met het zamen-brenge-
gen der lippen, en eindicht in het openen der mond; het latynze woord begint met het openen van de mond of lippen, en eyndigt op gelyke wyze; maar het brengt de lippen in het midden van het woord om de klank van Q en U te maaken, aan malkander. Het Fransse woord begint met opene lippen, en eindigt by na met heel geslootene. Dan daar zyn andere woorden die met malkanderen zeer na over een komen; en dat wel meest zulke die in klanken over een stemmen, of van malkander ontleend schynen: als Pater, Mater, Pere, Mere, Vader, Moeder. Welke niet zonderling in de beroering der lippen verschillen, en in de beteekenis geheel overeen komen. Schoonze uyt verscheide taalen genoomen zyn.

Die hun werk hebben gemaakt naaukeurich te ondertasten hoedanigen groot vermoogen de mond, de tong en lippen, zoo in de eerbaare, als in de on-

onkuyfche, overspeelige, en hoerachtige omhelsing van Man en Vrouw-Mensch hebben; die hebben tamelyk net aangewezen hoedaanige onheilen, uit 't onbetamelyk bestuur der lippen in de bekuffing voortspruiten. Doch wy vinden niet raadzaam die hier breed uit te haalen, om datze in onze ordinee-ringh een voegzamer plaats zyn ingeruimd. De hoegrootheid der lippen, is in 't leeven zeer ongelijk; doch de kleine (niet die te klein zyn) zyn de schoonste: welke wanneerze gloejend en Natuurlyk rood van Verwe zyn, en een lieflyke mond losjes befluiten, een tronie zeer verfraajen.

Die uit de lippen eenige van der menschen aangeboren feilen, of natuurlyke deuchden willen voorzeggen, meenen waargenomen te hebben, dat dunne lippen en een groote mond (alwaar de bovenste op de onderste rust) veelzints kloekmoedicheid beteekend. Gelyk dan ook dusdanige tronien eenigzints na die der Leeuwen sweemen. Doch dunne lippen en een kleine mond, op de wys als men aan de Katten ziet, geeft cenigzints een onvermogen en vreesagtigheid te kennen; doch zy zynder wat kat-agtig, dat is wat boosaardig by. Wanneer de dunne lippen by de honds-tanden wat opgezwollen zyn; zulks geeft gemeenlyk, On-Eedelheid en een vuilen aard te kennen; ook sweemd dusdanigen mond-gebit te eenemaal na dat van een Verken. Die de boovenste lip en het tand-vlees zeer uitsteeken, zyn gemeenlyk zeer geneegen tot Spotten, schimpen en schieten. Polémon zegt 'er van datze kwaadspreekers en wat haak-achtig van Vingeren zyn. Die de booven-lip wat oover de onderste hangen, bevind men dikwils voorzichtige menschen. Esopus die in deeze deucht byzonder

uitftak , word ons ook zoodanig gelipt befchreeven: Het overhangen van de onderlip , is niet altyd een quaad teeken: alhoewel het in zommige ydele praterij, en zware gedagten beduid. Men kander dit onderscheid in aanmerken : dat het aan de wyd-bekken , of die groote monden hebben , onbeschaamdheid des gemoeds , maar aan kleine monden niet zelden eergierigheid en lof-behaling door weetenschap voorspeld. Die van Natuuren flauwhertig of kleinmoedig zyn , ziet men de lippen gemeenlyk by de sny-tanden opgezwollen. Die de onderlip dik by de honds-tanden hebben , zyn dikmaal quaad-fprekers, en vuyle Fenyn-zaayers. En om dat de vergiftige flangen dit ook aan haar onderfte Kieuwen laaten zien , is het niet heel mis getaft wanneer men dit Volkje , Slange en Adderen-gebroedzels noemd. Lippen die van onderen verlaaten , en neergezonken hangen , worden by veele een teeken van traagheid gehouwd. In de afgerede Peerden , Ezels en werkbeesten , ziet mender zomwyl een bootsje van. Ook word het in het algemeen gezeid , dat de lippen die het aangezigt mismaaken zelden wat goeds beteekenen.

Maakzel
en dienst
der tong.

Behalven dat de Tong de Formeerster der woorden is; is zy 't voornaamfte werktuyg van de smaak, tot welken dienst zy met ontelbare kleine Buysjes of voel-tepeltjes gemaakt is; die wanneer ze door de spyzen geprikkeld worden , door middel van de Zenuwen , die met veel sprangjes de gezeyde Buysjes of tepeltjes maaken , de smaak veroorzaaken. En hier van daan komt het , dat wanneer deeze teepeltjes met eenige zoete , laffe , smeerige of meel-agtige spys , fauffen of anders bezet of toegeplakt zyn , of datze door te heeten spys verzengd en toegeschrocid

schroeid zyn, dat de smaak by na verlooren is. Gelyk het ook hier van afvloeyd, dat wanneer de tong door d'een of d'ander spys bereid of in genomen is, dat op d'eene kost het bier, op de ander beter de wyn zal smaken, ja dat yder op zig zelve d'een oogenblik beter val zal hebben dan op d'ander. En om dat zommige spyzen laf en zagt zyn, en deswegen niet veel prikkeling op de tong maken, en by gevolg geen of weinig smaak hebben, daarom wordenze met verscheide scherpe dingen, als zout, peper, azyn, limoen-sap, speceryen, zuiker, ajuin, kruidige stoffen, en wat dies meer is, aangezet en opgeheven, en alzo levendig, dat is smakelyk gemaakt. Doch dit hoort tot de Natuurkundige Kook-konst.

De tonge veel of lang door Tabak rooken getergd en geprikkeld, maakt de Buisjes der zelve open en de huyd der tong raauw; waar van daan het het komt, dat het bier, (dat als een zachte olie de tong wederom zalft, en die prikkeling temperd) zeer wel smaakt. En gelyk het bier-dinken als dan een aangener streeling op de tong geeft dan de wyn, zo ziet men dat de Tabak-drinkers het zelve ook meest zoeken; Alhoewel ze de naspoeling, zoo 't de beurs wil lyden, zelden met wyn vergeten te doen. Men kan tot bevestiging van 't gezeide aanmerken, dat in geval van Tabak-rooking, de zoete en malze bieren veel beter dan de oude, harde en belege bieren smaken; En derhalven dat het Amsterdams spreekwoord de zaak genoeg verklaren kan, als men zegt: Een pyp Tabak met een Rotterdammertje liegt 'er niet om. Om de smaken wel te verstaan diend men te weten dat de hebbelykheid die in de spys of drank is, en waar door de
sma-

smaken gemaakt worden, meest bestaan in zoute en zuurachtig eigenschappen, welke om datze vaste en harde deeltjes hebben, zeer bekwaam zyn, om op ontallyke wyzen gefatzoeneerd te worden; 't geen de zachte noch licht buyglyke deelen niet toelaten om datze gewoon zyn te wyken of zich in te trekken, voor de aandoeningen der Lichamen die haar op eenigerley wyze (zo in 't bakken, brouwen, kookken, braaden, enz.) van Figuur willen veranderen. 't Welk licht word ondervonden in 't mengen van zommige dingen. En hier meenen wy dan ook de reden gevonden te hebben, waarom dat zagte en zwakke dingen, als Rege-water, de lucht, de waasslem, dampen en diergelyke zoo weinig smaak op de tong geven. Want om datze uit effene en glad gepolyfte deeltjes bestaan, die zeer zacht en buigzaam zyn, die de Tong-buisjes niet en snyen noch prikkelen; ofte dat ook zomtyds de deeltjes te fyn en kleinder zyn dan de gevoel-tepeltjes dieze moeten aandoen, zoo is 't onmogelyk datze eenige byzondere beweeging aan de Smaak-zenuwen kunnen maken. Gelyk ook wederom eenige andere dingen, als Steenen, Metalen en diergelyke veelzints zonder smaak zyn, om dat de deeltjes zoo vast verknocht zyn datze van het speekzel, noch warmte der mond niet en kunnen los gemaakt worden. De natuurlyke grootte der tong is, datze de holligheid van het onderste kaakbeen vuld, alhoewel ze door haar zachtigheid tot buiten de mond kan uitrekken: En dus heeftze grootte bekwaamheid om te lekken en op te slurpen dingen die zelfs buiten de mond zyn. En daarom hebben de Latynen de tong *Lingua* van *Lingere*, dat is *Lekken*, genoemd. Van fatzoen is ze vooren

spits-

spits-rond. En alzoo is ze bekwaam om de spyze in het kaauwen als met een schop of spadeld in de mond om te keeren en op en af de tanden te brengen; het geen des te gemakkelyker geschied om dat de spyze in 't kaauwen van het spreekzel nat en glad gemaakte word.

Na agter is ze breed daarze aan het Tongbeen en verder vast is. De tong word door verscheide muskelen bewoogen; welke beweging ook verscheide gebreken ontrent de spreking onderworpen is. Schimpswyze zegt men van een die te veel snaps heeft, of geen ding zwygen kan, dat hy een lang-tong is: maar met meer ernst, wanneer de tong zwaar bewogen word, en te ver vast gegroeyd is, of anders, dat een mensch lispt, bryd of brouwd; en na dat iemand wel of kwalyk spreekt, noemd menze in 't algemeen, wel, of niet wel van de Tongriem gesneen. Als de tong te onzeker van beweging en te vlug is, zoo heeft de mensch gebrek van snabbelen, rabbelen, stameren en pipping verkoopen. In dit gebrek leggen de genezers zomtyds toe, om door 't gewigt van een babbelsteen of loodjen in de mond te houden, de ongetemde vlucht der tong in te toomen, en langzamer in de eerste beweging de woorden te leeren uitspreken. Die een bezwaarde spraak hebben kunnen niet wel zagt spreken, door dienze altyd eenig geweld moeten doen, tot de gelykmaking, even gelyk men met een zagte beweging geen gevelde spies met een hand kan oprichten: maar zeer wel met een Snok. Als de tong te dik is, veroorzaaktze na alle waar-schynelykheid, een bezwaarde spraak. En die te dun en te smalis, geeft, noodzakelyk een geschonde taal. De reden daar van is datze in dit geval niet
ge-

genoegzaam op en tuffchen de tanden kan leunen. En terwyl we hier van fpreken vermanen, valt ons noch in, datter ook Voorteekenen in het geluid en de fpraak des menfchen zyn, die meer te kennen geven, als men met d'oogen ziet, alhoewel de meefte menfchen daar geen acht op geven. Diogenes verwonderde zich in dezen, over de domheid der menfchen; om datze in 't koopen of aannemen van een menfch, alleen op 't gezicht toe tasten, daarze in 't koopen van een aarde vat, of potdekzel, die voorzichtigheid hebben, datze daar aan eerft klinkende, hooren of het vat ook goede taal fpreekt. Een middelmatige ftem, is meeft goed, en die te hoog gaat, inceft kwaad. Menfchen die in 't midden van haar reden en fpreeken, gapen, of met geluid geeuwen, betoonen uit een waarachtige oorzaak datze ten minften in dien tyd een twyffelend of dooijend gemoed hebben. Het overmatig lachen, ginnegappen, onder 't fpreken, is van alle Wysgeeren voor zot en ongebonden uitgefcholden. Die, als 't de reden mede brengt, zober en weynig lachen, zyn wyzer en van beter verftand gehouden: want de aandachtigefpreking, en diepe overpeinzing der zaken waar van gefproken word en laat niet toe, dat de geeft zich in overbodig lachen ontlaften of haar voorwerp verliezen zouw.

Maaxel
en dienst
der tan-
den.

Den dienst der TANDEN is alreede gezeid. Belangende haar getal, dat is gemeenlyk twee en dertig, dat is in ieder Kaakbeen zefstien: Alhoewel zomtyds minder en meerder gevonden worden; ook die dubbele rygen met tanden hebben, of daar al de tanden uit een eenig zaam gegroeid been bestaan. Men onderscheid de tanden in Sny-
tan-

tanden , in oog of honds-tanden , en in bak-tanden. De vier voorste worden sny-tanden genoemd om dat men daar mede de spyzen als met messen of scheeren van malkandern snyd. De honds-tanden , om datze op zyden staan. En de baktanden , of tanden der wysheid , om datze veeltyds maar eerst met de Jaren komen. Het was zeer noodzakelyk dat de voorste of de sny-tanden scherper dan de andere tanden gemaakt wierden , dewyl daar door de vaste spyzen eerst in kleine brokjes moeten door gesneden worden , omze dan met de bak-tanden , (die daarom stomp en als stamper zyn) onder de bymenging van 't speekzel voorts klein en tot een beslag te malen; welke maling door gebrek van vogt in de mond , zeer smakeloos toe gaat , hierom klagen zommigen qualyk-gestelden menschen , dat hun de spyze tot balletjes in de mond word en datze geen smaak daar in en hebben. Want het is zeker dat de spyze door wel gekauwd te zyn de meeste smaken geeft; om datter als dan meer buysjes , in welk het lieflyk smaakend en voedzaam zap verschuyld , gekneuft , en stukkend gebroken worden. Voorwaar het is te denken dat het niet alleen afschuwelyk staan zoude wanneer de bak-tanden voor in de mond stonden; maar de voor-bereidenden door-snyding zou daar door ook niet wel voegzaam kunnen geschieden , dewyl de Natuur leerd , dat hoe een snydend Werk-tuyg minder opper-vlaktes raakt , hoe het met geringer magt kan doordringen: gelyk volgens deezen reeden een scherp mes beter dan een stomp mes snyd: en plumpe tuygen beeter om te kneuzen dan om te snyden zyn. Kleine witte Tandens , die regt en gelyk in haar ryge staan , zyn de schoonste , en versieren de mond

in 't Spreeken en lachen byzonder veel; Daar en tegen kunnen de groote lange flag-tanden, die zwart, los en ongelyk gekast staan, of hier en daar by paren, of met stukken en brokken uytgevallen zyn, de mond zeer ontciereren, ja een heele Vrouw, schoonze anders niet leelyk is, de bekuffing onweerd maken. De voor-tanden met groote Bressen uytgevallen zynde, worden zomtyds door de Konst, zoodanigh van yvoir wederom ingezet, dat ten minsten de mismaaktheyd daar eenigfints, door weg genomen is; en datmer gemene spys mede byten kan. Eenige doen dit met fyn Goud-draad, andere zettente by paren, of meer aan malkander los in de Kassen, welke laatste manieren het uytvallen zeer dikwils onderworpen is, en gemeenlyk des avonds voor 't slapen gaan moeten uytgelangt en in flag-orden gezet worden. Wy hebben een Genees-Heer gekend, die aan de maaltyd zittende, over een historitje dat van een Juffrouw verteld wierd, die een Vis-graad uyt de keel door d' ordinantie van een klisterie quydt wierd, zoo hartelyk lagte, dat hem al zyn ingezette tanden op zyn Tafelbord vielen, en onder 't lachen genoeg met grabbelen te doen had, eer hy die verstroyde Soldaten wederom in ryen en gelederen, dat is, op haar plaats, in zyn tandeloozen Mond gemoffeld had. De tanden van vergramde menschen zyn veelzints feynig en in 't byten niet zonder gevaar van des lydere verder ongemak. Een onder-schouts-dienster binnen Amsterdam kreeg onder 't beknellen van een dief, zoo een diefze beet in zyn Duym, dat hy na eenige dagen quakzalverens de Geest gaf, en niet dan een stinkend lichaam over liet; Dat eer het by na koud geworden was, wel digt in een planke lykbus

bus bestopt na Aardenburg in een slaap-stee besteld wierd. Voorwaar men moet niet meenen dat dusdanigen quaadaardigheyd eygentlyk in de tanden zelfs schuyld; maar die liever zoeken in het speekzel of zeever dat om de tanden zit. Want gelyk ons de Genees-kundigers leeren dat het speekzel van de mond een kragtig beginzel van ryzing aan onze spyze indrukt, om die tot het giften en ghyllmaken in de maag te bereyden, zoo is ligt te verstaan datter zeer veel geesten in het zelve speekzel moeten zyn; welke geesten zonder twyffel gesteld zyn na de hoedanigheyd des bloeds, uyt welke zyn afgelegd; het zy dan goed, het zy quaad. Dus geschied het dat in de beten van dollen honden, of dollen menschen, (de gramschap is zomtyds ook een korte dolligheyd) in welk het bloed zeer ongestuymig woed, het besmette zeever van hun muyl tot de wonden der beten word ingedrukt; en aanstondts een onmatige opzieding in het bloed van den lyder verwekken; die zomtyds als een vonk vuurs in tondel gevallen, voort gaat. Welke woeding des bloeds dikwils beteugeld word, door de lyders schielyk in 't koud water te dompelen. Ymand mogt nu vragen, hoe het by komt dat zoo danigen speekzel een dol Mensch of Beest zelfs niet en beschadigt? Wy antwoorden; nadien het geheel gestel, het bloed, en al de geesten, van een Mensch of dier, die zulken quaadaardig speekzel uytwerpt, daar van behebt is, zoo kan zulken gestel geen gevoel of lyding van zyn doen hebben: dewyl ook onzen geest niet en oordeeld van dingen die zy gewoon is. En hier door komt 't ook dat men de stanken niet en ruykt, noch de geluyden niet en hoord, daarmen in opgebragt is: en

wy zouden veel dingen op dezen grondslag betoogen kunnen, die mogelyk eenige zouden vremd schynen.

Belangende de beteekenis der tanden; 't is te gelooven dat men den ouderdom der Peerden zeekender aan de zelve dan het kort of lang leven der menschen kan af-kyken. Aristoteles egter heeft geleerd dat in de Tand en een bepaalde voorzienigheid des leevens leid; en dat men die ook daar uit kan voorzeggén. Doch wy en zyn voor als noch tot zoo hoogen trap van Wysheid niet geklommen. Dit hebbenwe zomtyds waar bevonden, dat, de geen welke de Hondst-anden veel na buyten uyt steecken, veelzints onbeschofte en onverzadelyke menschen zyn. Scotus leerd dat de geene welke lange scherpe en ydele tanden hebben, gemeenelyk nydig en boos zyn. Waarom hy deeze soort van tanden, slange-tanden noemd. Die gemengde tanden hebben, naamentlyk Tand en die dun, breed, ydel, digt, smal en anders van gedaante zyn, worden dikmaal verstandig en voorzigtig bevonden; wel veerdig van begrip, maar wat quaad van Aard.

Maakzel
en dienst
der Kin.

Met de KIN eindicht de onderste omtrek van het aangezicht; haar Form kan zeer veel aan de gracelyke besnedenheid der Troonien toebrengen. En men zietze ook op veel en verscheide wyzen bepaald. Want zy zyn, of lang, of kort, of rond, of scherp, of vierkantig, of invallende, of bol verheeven voorwaarts uytsteekende, of recht verheeven en langh na vooren koomende, die men Keverkinnen noemd. Ook zynder holle en geklooven Kinnen, en zommige zoo breed en lang, datm'er Koe-Klauwen op afloopen zouw. In de volgende Vertoog-Schetzen der Troniekunde, kan men staaltjes, van alle de gezeyde soorten zien; en noch meer alswe genocmd hebben. Een tamelyk groot

te kin misstaat den Mannen zelden die vol en braaf van Tronie zyn; dan de Vrouwen worden met een kleine kin verfraayd, welke wanneerze zonder merkelyke uytspromk de rondheid van het onder-aanzigt bepaald, en van een twyfelagtige dubbele kin van agter verzeld word; de schoonheid veel eer vermeerderen dan verminderen zal. Albertus zeide; wagt u van een kleine kin, want daar steekt een Slangen aard in. Porta bevind dusdani-ge mannen quaad van Natuure, en die haar ligt tot verklikkers en verspieders laten gebruyken. Menschen die een lange kin hebben, zyn wel niet heel verwerpelyk; maar zy vallen veelzints wat spotagtig van aard; spreken in zommige gevallen meer als het pas geeft; en zyn de yverigste niet in het voortvaaren; doch tamelyk goedaardig; en uyt dien Hoofde zynze zomtyds wat aan vrouwe-praat vast. Gelyk ook een kaale kin, of ydele hayren, aan dezelve meer wyf-agtig dan mannelyk staat. Daar zyn veel tronie-kykers geweest die een vierkanten kin altydt voor een manlyk teeken gehouden hebben. Die een diep geklooven kin heeft, beteekend een Mensch van quade zeeden, tamelyk goedaardich, maar wat Suzanne-boevig. En die dezelve maar tamelyk of flauw gekloven heeft, willen geern queesten. De oude hebben gezeyd dat de scherpe kin, moed en sterkte te kennen geeft, het welk onzesag- tens veel eer op den baard dan op de kin toepasse-lyk is; want gelyk Aristoteles deeze soort van kin- nen by de Leeuwen en zommige Honden vergelykt, die geheel geen scherpe kin hebben; zoo isser niet aan te twyffelen of zy hebben op den baard gezien, behalven dat de taal-vitters ons wys maaken dat de lezingen zoo van Aristoteles als andere op die en op

Schoon-
heid der
Kin in
een
Vrouw.

veel plaatzen verdorven , of qualyk afgeschreeven zyn. En gelyk tot hier de heele gesteldheid van het hoofd , en voornamelyk van de deelen des aanzigts gezien is , zoo schynd het hier niet geheel buyten den haak te zyn , in te lassen watwe noch aangaanden de tronie-en krooft-kunden , beneffens de sweming des wezens aan te merken hebben : als meeden te leeren hoedanig een schilder de middel kan bekoomen , om een Mensch , dien hy maar eens gezien heeft , zeer kennelyk te Konterfeiten , en dat alleen by inbeelding. Dan alzoo in het volgende hoofd-stuk zulks met veel omstandigheid , die aan het gezeiden vast is , zal verhandeld worden ; stappenwe dat hier voorby , en beschouwen de rest der leeden , op den voorgaanden trant.

Maazel
en dienst
van den
Hals

Den Hals dan , daar het hoofd van den mensch op staat , is wat lang-achtich van Form gesteld , om het hoofd daar op als op een spil te vryer en onbelemmerder te kunnen heen en weer bewegen ; en uyt deeze vryheid vloed het al , dat het hoofd in het wel stellen der Beelden niet altyd en moet gekeerd zyn na de zyde daar zig de borst heen wend : want dat heeft den maker door her Formeeren van den hals en zyn bediening hecl anders getoond. En daarom geeft het ook een mistand in de Konst-tafereelen wanncer de beelden anders getuygen. De verder dienst van den hals , is dat zy diend als een Orgel-pyp , om de Maat te stellen van de stem : dus bemerkt men doorgaans dat de dieren die geen hals en hebben , als Vissen en diergelyke geen regte stem kunnen maken. Doch andere beesten welke in het tegendeel eenen langen Hals hebben , als Swanen , Kraanen , Paauwen en diergelyken , kunnen een zeer groot geluyd slaan ; en de

de meeste vogelen kunnen ook zeer helder fluiten, zingen en geschal maken. 't Is naauwlykste gelooven hoe veel voorspellingen het maakzel en de form van den hals zommige mensch-kundigers heeft in de hand gereikt. En zeker als men 'er wel op let, zy hebben over al niet misgetast; ten minsten zyn zommige wel bedacht, en t'eenemaal toepasselyk aan de Schilderkundige verbeeldingen. Dus vertoond een dikken welgefenuwden hals, sterke of verbolgentheid; en zulke zweemen zeer na de stieren die licht verstoord zyn. De vette spekhalzen zyn dikmaal groote eeters; de Verkens hebben ook dikke halzen en eeten veel; waar van daan men by zommige Neerlanders, een veel-eter, *Gromphain* noemd; afkomstig zoo men zeid van 't Grieksche, of Scytisch Woord * *Gromphaina*, dat een zwyn beteekend; als we elders hebben aangemerkt. Een dunnen hals bewyst Onvermoogen en Vrouw-achtigheid; wanneer zy 'er lang by is, geeft het veelzints dwaasheid; raaskallery, en een schelmachtigen aard te kennen: Suetonius teekend van Kaligula aan, dat hy zo van hals en zeden was. De kort-gehalsde zyn wel veelzints loos, maar ontrouw in Woorden; Ook wat wolf-achtig in 't verspieden en rooven. Die den hals met zenuwen opgespannen hebben, zyn dikwils onguur en verkeerd van ommevang, ook leutert haar verstand zomtyds. De Oude Troonie-bekykers raden ons dat men niet veel by zwakgehalsde moet verkeerren, om datze bedrieglyk vallen aan ieder die met haar omgaat. Verminkte of Scheef-halzen zyn veelzints verwart in haar reden, ook beschreumt in 't ondernemen van veel dingen. Die dusdanig een gebroken of neergeboogen hals uit een wanwendzel maken, en 't hoofd laten

* of anders van 't Frans woord Gran-zaim, dat is: grooten honger.

hangen als een bieze; geven te kennen datze toeleggen om schandelyke nukken te bewimpelen. Van dit hondje waren de Pharizeen gebeeten, als d' Evangelische Historien verhalen. Daar zyn tweederlei zoorten van gebogen halzen in acht te nemen, die zomtyds iets natuurlyks, zomtyds iets toevalligs te kennen geven, en daar den schilder hem in de toepassing, van beide bedienen kan; namentlyk datze recht of slings, zydeling over geboogen zyn. Dus geeft den hals na den rechter schouder over gebogen, een studieus man te kennen. Doch wanneer die na die linker zyde gebogen is, houd men dat voor een overspeelig en onkuifsch voorteken. Een harden beenachtigen hals of nekke beteekend een bot en onleerzaam mensch, die zyn verstand na geen regels laat buigen. De Propheten doelen dikmaal hier op, wanneerze van de slechte wederbarstigheid der Jooden spreken; dus zegt Jesaias, dat haren nekke een yzere zenuwe is. En Jeremias dreigt d' ondergank van de Joodsche Republyk over de hardigheid van haaren nekke. Gelyk ook ons woord hardnekkig van de steegheid en styfkoppigheid der menschen afkomstig is. 't Is mede opmerkelyk dat dusdanige menschen zelden geleerde mannen zyn of worden. Alhoewel ze dikmaal Scholen, Kerken, en Akademien in alarm brengen. De rechte opgestege halzen, zyn by vele voor een kenteken van onwilgigheid en wederspannigheid te boek gezet.

Maakzel
en dienst
der Ar-
men en
Handen.

De ARMEN en byzonderlyk de handen zyn den mensch voornamelyk tot twee noodige Gereedschappen in al zyn doen gegeven; eensdeels op dat hy niet geheel ongewapend zou zyn, anderdeels op datze den mensch in alle voorval zouden kunnen hulp bieden. Zulks datze Aristoteles niet onvoegzaam de Werktuigen van alle Werktuigen genoemd heeft:

heeft: die ook aan de meeste menigte voor de algemeen Broodwinners passeeren moeten: en met regt van zommige kan gezeid worden, leggen de handen, zoo liggen de tanden. Al de voorname werkingen die men waarlyk werkingen noemen mag, worden door de Ermen en Handen gedaan; en bestaat iemands magt meest in de zelve. Gelyk dan ook Godt zelfs, om onze bepridden en verstandten te hulp te komen, de uytvoering van zyn daden, en aanbieding van zyn hulp; zulks gemeenlyk door zynen Erm, en door zyn hand, ja wel byzonder, door zyn regter-hand, te kennen geeft. En het is opmerkelyk dat in deeze spreek-wyzen meest altyd in het enkel getal gesproken word. En gelyk de menschen gemeenlyk Ermen en Handen dubbel hebben, zoo is zulks mogelyk wel in de H. Schrift waargenomen, om ons stilswygens te vermanen, datwe den almoogenden geen menschelyke leden moeten toefchryven, schoon hy by gelykenis en tenopzigt van onze doeningen zoo spreekt. Daar egter van Scheppen en formeeren gehandeld word, ziet men zulks in het tweevoudig getal gedaan, als de voor-beelden in de Psalmen en elders dat bewyzen kunnen.

De Ermen en handen dienen ook niet zelden om in het spreken de driften en meening van het gemoed door een bescheidene bestuuringe uyt te drukken; alswe dat wydloopig in de beschouwing der actien zullen verpligt zyn aan tewyzen. Ook dienen de handen om benefens de Ermen de menschen in het gaan en byzonder in het loopen, te helpen in gewigt houden, en onder de streep harer beweging voor't vallen op te houden; even als men ziet dat de Koorde-dansers het zelve gemeenlyk met eenen stok doen: alhoewel wy dat ook wel alleen door middel van de

Dienst
der vin-
geren.

Ermen en Handen hebbèn zien verrigten , en in onze Jonkheid menige wel gelukte proef daar van hebben genomen. En op dat de werking der hand beter zouw kunnen geschieden ; isse met velerlei soort van grypingh voorzien ; en door middel van de Vingeren die alle van verscheiden lengten zynde , de kleine en groote dingen kunnen aanvatten. Want door de lossigheidt der vingeren kan de hand zig gevoechzaam Proportioneeren na de verscheiden zaken die te grypen en te vatten zyn. Zulks dat weze vermeerderen en te verminderen kunnen , na dat de Formen zyn ; het welk noodzakelykheid der vingeren kan grondvesten. Welke verigtingen door de hand niet en zou kunnen geschieden , by aldienze niet van den anderen gescheiden en maar uyt een lap Vlees gemaakt was ; en daar van daan komt het dat men met wanten dat zyn handschoenen zonder Vingeren , niet wel net grypen , en alle dingen zuynich behandelen , maar alleen gants plomp en onzeker bevatten kan ; waarom men uyt spotternye dikwils zegt Pannc-vis met wanten eten. Wy hebben een eerlyk matroonen gekend , die uyt haar aangenoomen taal de vingers in haar eenvoudigheid , vinders noemden ; niet anders wetenden of zy had het gemeene woord ; en om dat ons die benaming niet oneygen maar opmerkelyk tot de zaak dagt , hebben wy het ook met opmerking aangekend. Want waarlyk door de Vingers Tasten , Voelen , Vinden , Ondervinden , en worden wy meest alle dingen gewaar. De Vingers dienen ons ook in de telling , wanneerwe die met parten of deelen doen. Ook als men onderscheidentlyk van zaaken spreke wil. En gelyk men in deze daad gemeenlyk van den duym begint , alzo is het zonder twyf-

twyfel dat het spreekwoord (wanneer men van iemand wil te kennen geeven dat hy zyn kunst, of les, of handeling wel verstaat) Hy heeft 't op zyn duym, daar van moet afleiden. Doch wanneer men zegt, Het ging 'er op alle Vingeren, verstaande een vrolyken dag of lustig gezelschap) zulksfchynd meer op het oeffenen van speel-tuygen te zien als op ietwes anders, om dat men zulks eertyds, zeer gemeen in vrolyke gezelschappen plagte te doen; en dat meest alle de blaas en snaar-tuygen de vingeren noodig hebben. Het getal der vingeren is gemeenelyk vyf aan ieder hand; waar van den duym met de muys van de hand, teegens al de rest der vingeren in kragt werkt, ja de klem van de hand maakt; want men kan zonder hulp van den duym geen ding met geweld vast houden, noch de hand styf toesluyten: en daar van daan zegt men als iemand iets onder zyn geweld heeft; hy heeft 'er den duym op. Sonder duymen kan men niet wel grypen, zelfs niet kleine dingen op raapen. Gelyk buyten twyffel de Koningen onder Adoni Bezeks Tafel in het opgaderen der kruymelen gewaar wierden; en hy, volgens de Wet van Vergelding, ook naderhand daar een proef van neemen moest: en dus gink het hem; gelyk gezondigt, gelyk geboet. De andere vingeren zyn de een korter dan de andere, zoo om het hol van de hand in 't sluyten wel te vullen; als om haar tot velerhande grepen te kunnen schikken: welkze niet en zouden kunnen doen, zooze alle even lang waren. Om waar van de wysheid des makers te zien, men alleen de hand regt uitgestrekt zynde, met al de vingeren te gelyk allengskens moet sluyten, en men zal zien hoeze de Hand-Palm nader toekoomen, datze meer en meer gelyk van

lengte worden, namelyk als men ze zonder geweld in haar vrye verkramping laat binnewaarts toe gaan.

Schoon-
heid der
handen
van een
byzon-
dermo-
gen.

De schoonheid der handen is aan de mensch een ding van een byzonder vermogen; want behalven het Cieraad, zoo heeft het in de beschouwing noch een soort van verborge kracht; die een ontzag, een liefde, een eerbiedigheid en ik en weet niet wat al kan te weeg brengen. De hand te laten aangrypen, beteekend onder veel Volken, d'aanbieding van genade en gunst, gelyk die te weygeren of te rug te trekken, onverzoenelykheid beduid. De hand-oplegging heeft als een Ceremonie van ouds een byzondere en veelerhande beteekenis gehad: Doch daar van breeder in d'ordinering en zamenstelling der Historien. En gelyk de schoonheid der handen ook meest deels afhangd van de aangename proportie; zoo hebben eenige Beeld-meters, die gemeend aldus na een voegzame leeft af te bakenen: namelyk dat de middelste vinger net de helft van de heele hand uitmaakt: En dat de snoggere nagels aan al de Vingers juist de helft van dat lid bevatten daarfe geplaatst zyn. Welke nagels niet alleen Cieraads-halven, maar ook tot bescherming en styfste aan de vingeren zyn gemaakt: ook om net te grypen, te knoopen en t'ontknoopen, te krabben en wat dies meer is. Gelyk ze ook eenige uit ervarentheid tot Voorboden en tykens van ziekten en anders houden. Het kribbig en boosaardig Vrouwvolk, noemenze Meisjes-geweer. Voorwaar de nagelen hebben in 't krabben niet alleen eenige fynigheid by haar die de gekrabde wonden aanstonds doen oploopen en aan 't zweeren helpen, maar zy doen ook menigmaal haar eigen meester groot ongemak aan, wanneerze in
't vlees

het vlees ingroeyende, daar een zoodanigen kwaadaardigheid aan overzetten, dat men ze niet als met Fenyn-weerende middelen herstellen kan. En zeker die ontstelde nagelen te behandelen krygt, ontmoet geen kat om zonder handschoenen aan te tasten, maar een zaak daar aan een snedig Heelmeeſter zomtyds genoeg te pluizen vind. Want daar zynder meer dan eens in dit geval, met de nagels van de mageren dood genepen en weg gesleept. Den vermaarden genezer *Platerus* meend dat de nagelen, behalven veel der voorgenoemde gebruiken, ook byzonderlyk dienen, om de zenuw-eynden in de toppen der vingeren, als met een schild te beschermen. Gelyk ook het gevoelen van den ouden *Galenus* by velen noch stand houdt: Namelyk dat de nagelen gemaakt worden uyt een ontlade damp, die van de uysterſte eynden der vingeren (zynde Bloedvaten, Zenuwen en anders) uitvloed, door de lucht beſtremd, verdroogt en tot een Hoornachtige Schubbe verandert; waar in zy noch meenen versterkt te worden, wanneer ze in 't ontleden vingeren vernemen, dat de pees der zelve, als mede die van de toonen na de top toe allengskens harder word. Dus ziet men als de rand van de huid de nagelen rondſom zoo hard klemd, datter geen dampen uitwaaffemen konnen, datter dan Nyn-Nagels (of liever Dwing-Nagels) ter zyden uitſpatten; die ook aldervoegzaamſt geholpen of beſnoeit worden, met de huid rondom los te peuten; En die zulks dagelyks onderhouden, zullen van de dwing-nagels niet licht behebt worden. De pink moet juist het geheel lid van de middelſte vinger korter zyn. Men kan verder de hand en de vingers in haar dikte en breedte aldus Proportio-

nec-

neeren; de langste vinger is onder aan, het vyfde deel van zyn lengte, breed; En verdund boven aan een vierde van zyn breedte. De voorste vinger is onder met de middelste gelyk, doch boven een weinig smalder. De achter of Rinkvinger met de Pink heeft ieder de breedte uit een vyfde van haar lengte, en boven, ieder een vierde smalder als haar breedte. De duim zal wel geproportioneerd zyn, als hy in zyn middelste lid, het derde deel van zyn lengte breed, en boven aan, op een vierde verdund is. De vingers worden alle na achteren wat dikker, doch verschillen ieder van malkander, en daar isser niet een die den anderen algemeen gelykformig is. In het gelyk uitstekende der vingers, schuyvendedrie langste by de pink opwaartsheen; het geen aan geen van de andere gezien word, als alleen aan de achterste, zeer flauwlyk. Voorts zyn de vingers ten naaften by zo dik alsie breed zyn.

Om dat de hand binnewaarts een weinig hol is, en dat den duim en muis van de hand, met de pink een weinig na binnen staan, daarom en zyn de handen zoo dik niet als ze wel schynen. Wanneer men de geheele hand tot aan 't gewricht des Arms in 19 gelyke deelen deeld, zoo mag men 5 daar van voor de dikte des hands aan den onder arm geven, maar aan de achterkneukel des duims, geeft men hem de helft van de breedte des hands ter zelve plaats.

De leugenachtige waarzeggers en hand-bekykers, hebben om haar bedriegelyke kunst wat te verniffen, alle de voorname linien die in de handpalm gevonden worden, byzondere en aanzienelyke benamingen gegeven: de schuynse lyn die van de muis des hands komt, noemenze de levensstreep.

streep. Die daar aan volgt, de herffen-streep. En de derde naast de vingeren, de tafel-streep. Uyt de eerste voorzeggenze ymands kort of lang leeven, en menichte ziekten; uyt de tweeden raamenze het verstand, en wat grillen ymand in zyn leven uytregten zal. En uyt de derde wetenze te zeggen of ymand vette of schrale keuken houd. En op dat deze leugen-gieters ruymen stof zoude vinden om wat te kunnen zeggen, hebbenze alle de bultigheden der vingeren, en die tussen en omtrent de gezyde linien met andere flauwer voegen afgepaald worden, aan de Planeten toe-ge-eygend. Die van den duym aan Venus. Van de voorste vinger aan Jupiter. Van de lange vinger aan Saturnus. De agterste aan Sol. De Pink aan Mercurius. De dryhoekze bult tussen de leevens-streep en de Herffen-streep, aan Mars. En die tussen de herffen of tafel-streep is, aan Luna of de Maan: kyk watte gauw-dieven? en na dat dan deeze streepen, die de gezyde bultigheden af-paalen groot of kleyn zyn, daar na wetenze ymands passien, deugden en ondeugden zoo net te ramen, als' ofzer niet met allen van en wisten. Wy hebben nooyt geloof aan die land-lonpers Konst gegeven; maar wel eens willen verneemen, watze in haar schild voerd. De groote streep omtrent Jupiter geeft te kennen dat ymand vreedzaam, goedertieren, en bezaadigt in 't spreken is. Die van Saturnus, ryp van Oordeel, omzigtig veelhebbers en haar eygen gat getrouw. Die van Mars, vegters en leugenaars. Die van Sol of de Sonne, Godvrugtig, gelukkig en verstandig, maar wat van 't hondje gebeten, dat is wat moedig. Die van Venus, wat staatzugtig, en de rest verklaard zig zelve. Die van Mercurius, gauw en vlug van

Ver-

Verftand en Weetgierig. En ten laaftten die van de Maan, doortrapt, maar om goed uyt haar zelve te doen, loome verftanden; en zoo liegenze al voort. Dat evenwel de geheele Form en het maaxel der handen, nu en dan eenige kentekens verfehafft, om van den aard des menfchen te oordeelen, daar aan moetmen niet geheel twyffelen; dit zienwe dikmaal dat heele groote handen, fterkte; kleyne handen, tedere en lekkere menfchen te kennen geeft. Harde hande die vol vlees zyn, be-teekend botheyd; en korte ftompe handen en vingeren geeft zotheyd te kennen. Die lange vingers en volle handen hebben, heeft men dikmaal diefagtig bevonden; fmalle en dunne handen, zyn veelyds ontrouw. Lange handen en lange vingers, zyn bequaam tot alle Konften. En de geheel kleyne handen, zyn teekens van vroolykheyd en loosheyd. Men meend ook dat die hayrige handen hebben, wat onkuys zyn. En alhoewel de goede Actien der handen in het fpreeken een groote bevaligheyd tot de reden aanbrenge, nochtans fchreyft Aristoteles aan Alexander, dat die gene welke fpreken zonder beweging der handen, een volmaakt verftand, en gezond oordeel vertoonen. Dit moct men onzes agtens verftaan van zulke reden, welke zoo deftig, en met zoo ftreelende toonen uytgefproken worden, datter de handen niet aan benoodigt zyn. En even gelyk de gierige en vast-houdende Menfchen, de toppen der vingeren gemeenlyk wat haak-agtig, dat is binnen omgekromd ftaan, zoo ziet men dat in tegendeel, gedienftige, milde, en me-gaande menfchen, die goed begrip hebben, vingeren hebben, die agterwaarts omgeboogen zyn.

De handen die tener , de vingers die rank zyn , en nochtans met mollig en poezelig vleis overtrokken zyn dat blank en levendig van verf is , moogen voor Schoon de monsterring passeeren. De vingeren worden ook in dienst en in Naam onderscheyden: De voorste noemt men de wys-vinger; den middelsten den onbeschaamden of aars-krabber; den achtersten de rink-vinger : en de pink of kleine vinger de oor-vinger. De school-kinderen weeten de vingeren aldus op te tellen; Pink , Gouwerink , Lange Liere-Boom , Lek-Vinger , Luysse-Kraker , enz. En zoo wy niet met ernstiger dingen bezig waaren , wy zouden verscheide loopjes , kluchjes en kunsjes , die met de vingeren kunnen gedaan worden , en voor sprookjes op de tonge der kinderen en koot-jongens zyn , voor den dag haalen. Gelyk 'er dan ook noch veel snakerien met de handen en vingeren onder de hulp van het avond-licht , en de schaduwe op een blanke wand konnengedaan worden ; die in 't vertoonen van haazen , konynen , honden , wolven , schaapen , vliegende vogels , en anders zoo Teykenkundigen omtrek hebben , datter weinig aan ontbreekt , of het kan ons in gedachten brengen , dat de Teyken-konst door zulken middel gevonden is , als de oudheid verteld.

En niet tegenstaande tien Vingeren aan de handen , en tien Toonen aan de Voeten het Natuurlyk getal is ; egter leeft men van een lang Man , onder de Philistynen , die zes Vingeren , aan yder Hand , en zes toonen aan yder Voet hadde. Daar word van zekere Berg-woonders verhaald die 8 toonen aan ieder Voet hebben ; Welkers hielen regt voorwaarts uitstaan. Deze gezien hebben moogen 't waarmaken. Daar is ook van Ouds veel getwift over

Benaaming der Vingeren.

2 Sam.
21. vers
20.

Of de
Regter
of Slink-
kerhand
Natuur-
lyk of
zedig
is in eer-
bied en
vermo-
gen.

over de gesteldhejd van slings en regts, dat men voornamelyk in de handen gestelt heeft. Het is verwonderlyk dat alhoewel byna alle volken een onderscheyd weten, tuffen de regter en de slinker-hand, en altyd een byzondere eer en magt aan de regter-hand hebben opgedragen: (gelyk ook in de Joodze Godsdienst verschejde plegtigheden daar na gereguleerd wierden; en 't gebruyk der volken ook niet anders te kennen geeft; als datter meer natuurlyk vermogen in de regter dan in de slinker-hand is:) dat zeggenwe, het zeer zwaar te bewyzen vald dat zulks op de Wet der Schepping gegrondvest is: waarom dan ook veel gauwen Mannen van meeninge zyn, dat het slegts in een naamgeving en vrywillige verkiezing bestaat, waar in men de oudste of eerste gevolgd is: welke nu te veranderen en groote wan-orden in veel dingen zoude geven, maar in het minst niet wanneer als de menschen alle te gelyk Slinks zoude zyn, of willen worden: En niet datter een bestipste meerderhejd van magt, in die hand zou gelegen zyn; gelyk wy meenen daar naatuurlyk in te zyn. Het geen ons in der daad niet anders dan uyt gewoonte van de een min de ander meer zus of zoo te gebruyken, aankomt. Want alhoe wel wy 't zelve onderscheyd van slinks en regts ook in de beesten aanmerken, nogtans en meenen wy niet dat ymand oyt heeft waargenomen, dat een paard, hond of kat, of een ander dier meer vermogen in de eene poot dan in de ander heeft; men zegt wel dat een beest in 't begin van zyn gank, of aanleg, altyd de regter voet eerst voor zet; doch zulks en houden wy voor geen Euangelium; want wy hebben alreeden niet zonder opmerking het teegendeel waargenomen in
de

de Peerden, die anderzints zulx wel meest noodig hadden in 't voorttrekken van een geladen Wagen, kar of sleede, om dat de last stil liggende de grond meer drukt en zwaarder is, om in beweging gebragt te worden dan wanneer die alreede bewogen is. In welk geval de zagte en makkelyke aanleg van een peerd dikmaal verhoed dat de last niet daar heene tuymeld. De sloopers agten dit een byzondere deugd in hun peerden, wanneerze zonder snokken of schielijke aanleg, hun vragt voortzetten. En menig peerd krygd om het tegendeel onder veel duyvelen en Sakrementen dikmaal dapper van de Swiep. De kinderen die noch in vryheyd leven en 't onderscheyd van regts en slinx niet en kennen, zietmen vaak zoo ligt en zoo veerdig hun actien met de slinker, dan met de Regter-Hand doen: Ja zig menigmaal daar aan zoo vast zouden gewennen, of alreede gewend hebben, dat men het haar niet dan met goote moeyte kan afleeren; invoegen het meest van de onderwyzing af-hangd; en die eenen slinxzen zien, komt het vreemd voor, om dat het niet alleen tegen d' angenomen manier aanloopt, maar om dat het als geseyd is, een groote wan-ordentlykheyd in de gemeenzame omgang en zamenhandeling der menschen voortbrengd. Gelyk 'er dan ook zommige de gemeene regel der onderwyzing zoo ver ontleerd of te buyten gesprongen zyn, datze al haar leven slinx gebleven zyn. Die aan weerzyden Regts zyn, zyn gemeenlyk Sterke en veerdige menschen; maar die aan beyde zyden slinx zyn, zyn zekerlyk Loom-Aarzen en trage menschen. Dat het in de opvoeding yder vry waar, slinx of regts te zyn, 't is zeker datmen van beyds een groote menigte zou vinden : Maar hoe

grooten ongemak dit zou geven in het arbeiden en zamen leven, dat kan men alderbest ontwaar worden wanneer men overweegt hoe gevaarlyk, ja hoe onmogelyk dat het in een slag-orden en in een batalje gaan zouw; alwaar flinks en regtze onder malkanderen in gelederen geschikt waren. Of datter een troep flinkze teegen een troep regtze zoldaten op malkander los gingen; zoo dat alle redelyke menschen om de aangenomen manier genoodtzaakt zyn regts te zyn te worden, ofze willen of niet: Het en ware datze alle te gelyk flinks wilden worden. En och ofwe alle regts en niet flinks van verstand waren! eenige meenen dat de noodzaak der regter-hand door de schryf-konst kan bewezen worden, en wy bekennen dat het de pyne waard is, zyn gedagten daar over te laten gaan. Doch als wy de maniere van schryven der Hebreen, die van agter en vooren geschied, tot de onze vergelyken, en aanmerken hoe zy met de regter hand schryvende, het geschreevene even zoo agter de pen laten, gelyk wy zouden doen in dienwe onze gewoone letteren met de flinke hand schreeven; zoo gelooven wy niet meer dat flinks of regts cenig onderscheid in het vermogen zou geven, by aldienwe flegts van jongs aan die gewoonte aannamen. Te meer worden wy daar in bevestigt, alswe naukeurig op de trek der letteren agt geven; want men zal bevinden dat zommige geheel ende meest ten deel na de man, en zommige van de man afgehaald moeten worden, schoon men die ook met de regter-hand maakt en dien volgende blyft de behandeling tot de stand en mogentheid der handen onverschillig.

Ermen.

Man kan voorts de Ermen aan 's Menschen lichaam aanmerkken als twee Hand-boomen of
Spee-

Speeken, met welke hy alle zyn verrigtingen uytvoerd; waar ontrent de handen de nette greep en wel voegzame behandeling, en het geweld der bestiering, den Ermen en schouderen toevertrouwd is. Want de meeste muskelen die de hand bewegen zyn in de Ermen; en die van de Ermen meest in de borst, en aan de schouderen gelegen; alswe naaktelyk in den dienst en maakzel der Muskelen en beenen op het eynde van dit boek zullen zien. Het gedeelten onder de Ermen dat men de Oxzelen noemd, is hol-agtig, slap en vellig en zeer meegaande en gedwee van vlees; op dat het zonder aanstukken te gaan, snel, lang en op menigerley wyze zouw kunnen lyden, dat zich den Erm bewoog: waarom dat het dan ook in de volwassene, en die tot veel Arbeidens bequaam worden, met hayr bewast, om daar door zoo wel het smerten in het sweeten, als het aanstukken vryven te verhoeden. Die op de voor-beteekenis der Ermen gelet hebben, maken ons wys, dat sterke en wel-gelede Ermen, een blyk van goede en verstandige Menschen is. Dunne Ermen houdenze voor zwakke Menschen; doch de vollen en Dik-vleezige, zyn botte en onleerzame. Daar worden zomtyds menschen met zoo lange Ermen gevonden, dat de handen aan de knyen raken; deze houd men sterk van aard, maar wat heersugtig. Korte Ermen heeft men voor een teeken van twistgierigheid en een die onwetentheid lief heeft, gehouden.

Oxzelen;

De Borsten of Mammen zyn onderscheyden in fatzoen en gebruyk ten opzigt van Man of Vrouw, maar de plaats is de zelve. En alhoewelze in de Mannen van geen gebruyk schynen, nochtans schynenze om de gelykheid van het Menschelyke

Maakzel en dienst van de Borsten der mannen.

Vrouwe
Borsten.

Schoon-
heid der
Borsten.

Geflacht tot den uitersten trap te brengen, aan beide gemeen gesteld. De Mammen zyn inzonderheit aan de Vrouwen, om veel noodige reeden in de Borst gesteld: zoo om de naby gelegenheit van het Hert daar de warmte, door de opziedingh van het Bloed van daan komt; als om de schoonheit van den Boezem te vermeerderen: gelyke ook daarom van veele voor een gedeelte naakt gedraagen worden. Ten derden is deeze plaats bekwaam tot de kinder-zooging. Want de Kinderen door de Moederlyke Ermen om-ermd, kunnen zeer gemakkelyk daar aan geleid, en met de Handen en ooggen zonder moeite geregeerd, en op verscheide wyzen, het zy zittende, het zy staande en gaande waargenomen worden. Aan geen geslachte van dieren ziet men de Ujers of Mammen zoo hoog aan de Borst, als aan het Mensch-beeld, uitgenomen aan de Apen; om datze even als de Menschen hun Jongen met de voorste Pooten (Ermen had ik schier gezegd, om datter niets beter een Mensch gelykt dan een Aap, een Boer en een Papegaay,) opneemen en aan de Mam leggen. De Mammen zyn twee in getal, om zoo de een beschadigt mocht worden, de ander zou kunnen dienen; als meede om de gelykstandigheit der plaats dieze bekleeden, want maar een zynde diendeze in het midden te staan; gelykwe aan de Neus, Kin en Schamelheit zien, die om datze enkel in getal zyn, niet op zyde maar vlak in het midden geplant zyn. De Vrouwe Borsten zyn rond van Form, en vertoonen de gedaante van een halve kloot; en zoo zynze op haar schoonst. Zomtyds, en inzonderheit aan de zoogende Vrouwen, hangenze van weegen de zwaarte der Melk neederwaarts: ook zynze aan de Vrouwen gemeenelyk
groot

grooter en meer neerhangende dan aan de Maagden; die veelzints wat zorgvuldiger zyn dezen huisraad wel opgeschort te dragen, en wonder veel daar mede op hebben. 't Geen de Kinder-krygende Vrouwen niet geern doen om dat het haar eenigzints hinderlyk is in de Zog-teeling; gelyk dan ook wanneer de Vrouwen haar Borsten van de Moeder-melk willen opdroogen, de zelve al van 't begin der baring, of kort daar na, beginnen op te schorten, en verdroogende kruiden daar op leggen. In sommige warme Landen vind men Vrouwen onder de Wilden, die zulke groote en neerhangende borsten hebben, datze die op hun schouder kunnen werpen, en de kinderen achter op den rug zittende, daar aan te zuigen geven; en van de kinderen niet anders behandeld worden, dan of zy een moezel of zak-pyp te regeren hadden. De Taalsifters maken ons wys, dat Mamme of Memme by de Grieken *Maze* genoemd word, en dat daar van *Amazon*, als of men zonder Manmen zeide, afkomstig is. En gelyk de kinderen van wegen de Manmen, haar Moeder Mem, of Memme noemen; Zoo is de Naam Meyzen of Mayzen, na de Mammen die het Vrouwen geslacht byzonder eigen zyn, van het woord *Maze*, aan 't Vrouwvolk die dochteren en dienstmeiden zyn, gegeven. De rechte groote der Vrouwen Borsten; kan men om Schoon te zyn, niet net bepalen, doch men oordeeldze aan de Maagden groot genoeg, wanneerze een goede handgreep vollen kunnen. 't Is kwalyk te gelooven, alhoewel het *Schaliger* verhaald, dat hy Meisjes gezien heeft, die de Borsten op den Buik hingen. De Borsten die laag en ver van de Borst afgescheiden hangen, plachten de Tronie-kykers voor Vrouwen van een

Hangende
de Bor-
sten.

wreeden Aard te houden. Doch als de Borsten wel gemaakt zyn, en een matige groote hebben, gevenze een volmaakte natuure te kennen in Man en Vrouw. De Borsten en groeijen van begin aan niet als andere deelen des lichaams allengskens, maar alsze beginnen voor den dag te komen, nemenze in een Jaar meer en schielyker toe, als ze in al den tyd te vooren gedaan hebben. De Maagden die vermaak scheppen in wel Geborst te zyn, weten zulks door een hand greep veel te bevorderen: Want wanneer zy de zelve met de hand dagelyks vryven en wel om schommelen, zoo brengen zy te weeg dat de vochtigheden die haar in de zelve onthouden, meer aan 't giften raken en de Borsjes uitzetten. Wanneer de Borsten styf en natuurlyk vol gespannen staan, gevenze in de aanpars van betafing een eygene aangename voeling, ook aan de hand van de gene die d'aanraking doet. Gelyk dan ook de welvarende Vrouwen, om 't vermaak datze in 't zui- gen der kinderen voelen, te vermeederen; de zelve met het haar malze smurfjes dikmaal tegens haar Melk-volle Uijers aan bonzen. De Tepel staat ontrent in 't midden van de Borsten, en is aan de Maagden gemeenlyk wat vuurig rood, maar aan de Vrouwen loodverwiger en bleek. Doch aan de onvruchtbare, of die men Quenen noemd, en veel eer slappe en verslente vellen dan Borsten hebben, by na zwart. De Tepels worden ook aan de Manneborsten gezien, om de gelykheid van 't Menschdom alhoewel ze die eygentlyk niet van nooden hebben, Doch zy zyn wat kleinder dan die der Vrouwen, alhoewel zommige tegen een Dcerne wel konnen monsteren. En daarom noemd *Augustinus* de Manne-Borsten een Schoonheid zonder gebruik. Die

de waarnemingen van veel Genees-meesters, en onderzoekers van de Natuur wil na sporen, zal menigte getuygenissen vinden van mannen en maagden, ja van kinderen die overvloedigen melk uyt haar Borsten quyt wierden. Daar is elders een Land, daar wanneer de vrouw van een kind verloft is; de man gaat te bed liggen en de Kraam uythoud. Het is te gelooven dat zoo deeze gekken de grillen in het hoofd krygen om zelfs ook kinderen te baren, dat ze dan ook mogelyk geen gebrek van zog zullen hebben. Want om dit mallen wyve-praatje, met eenigen Agtbaarheid te ondersteunen, zoo konnenwe hier een voor-beeld aanwyzen dat den ontleder Alexander Benedictus verhaald: Namelyk dat een man zyn vrouw verlooren hebbenden, een jong kind van haar aan zyn been hield; die het zelve om wat te stillen, zomtyds aan zyn Borst-tepels te lurken ley; door welke zuigen en trekken metter tyd zoo overvloedig melk in zyn borsten viel, dat het kind daar van volkomen gevoed wierd. Het is ons werk niet hier Natuurlyk over te redenceren; dien Autheur mach het benefens Laurentius, Bauhinus, Sennertus en anderen, goed maken. Maar wy geloove ondertussen, dat nadien de knegjes, en de mannen dikwils eenig vogt uyt de tepels druipt, of daar uyt kan gedrukt worden, dat het gebruyk der Manne-borsten neffens veel andere dingen, mogelyk noch niet geheel bekend is. De Tepels zyn voorts met een roodverwige krans omschreeven, die in de zogende vrouwen bleek of vaal, en met den ouderdom by na swart word.

De Mannen die eenigen bultigheid aan de Borst hebben, zyn van ouds voor niet al te wys, of voor zimpele verftanden gehouden. Een groote breedte

Borst die meer beenig dan vleezig is, word voor een gemeen teeken van sterkheid gehouden. Een wel geveesde borst, ziet men veelzints aan vreesachtige en botten menschen. Mannen die een zachte lobberige borst hebben, zyn dikwils onbeschaamd en wat vrouw-agtig. Gelyk ook die daar hangende borsten by hebben, gemeenlyk dronkaars zyn. De oude Troni-kykers plagten een nauwe borst en buyk voor een teeken van hoog verstand en goeden raad te houden. De Borst met hayr bezet, geeft behalven sterkte der Natuur, loozen raad en hoogmoed te kenne; ja daar het overvloedig van de borst tot op de buyk begroeid is, plagt men voor een gewis teeken te houden van mensche die onstandvastig, ligt van zinnen, en zonder religie zyn.

Maakzel
en dienst
vanden
Buyk

Den Buyk is zonder beenen en met veel vliezen en muskelen als een breed kussen, of zak gemaakt, en onder de Borst geplant; zy kan zich nu wyer en dan naauwer uytzetten: waarom die met veel lappen, vliezen en muskelen gemaakt is; ook en was eene muskel niet genoeg, om de uytperffing der onreinigheden te bevorderen; of de borst in het hoefte, uytwaaffemen, zugten, roepen en anderen sterken doeningen die als uyt de holligheden des buyks en borst moeten uytgedreeven worden, te hulpe te komen. En op datze zulks makkelyk en zonder pynelykheid zou konnen doen, zynder regte, dwersse, en schuyns-liggende muskelen in den buyk geordineerd; die haar bewegingen verscheydentlyk konnen te zamen spannen, om door het tegens den anderen te wellen, na binnen en na buyten te werken, de gezeyde diensten te doen. Wanneer de buyk-muskelen door een Konvulzive beweeging heftig worde in getrokken, worden de vrouwen ligtelyk van een

over-

overval belooopen, die men onder die zwakke vaatjes, *Opstijging*, of het *Moer-spul* in de wandeling noemd. Men geloofd dat in deze verkramping, de muskelen van den buyk de ingewanden dapper persen, en d'In-ademing belemmeren, waar door dit Geslagt veelzints met een flauwe Pols, en als voor Dood ligt. En om dat in dit onweer de muskelen van de strot ook niet vry gaan, zoo isser benauwtheyd, die hen zomtyds doet op-vliegen en loeyen ofze versmagten zouden. Vele geneezers meenen dat de benauwtheyd die men *Nagt-Merry* noemd, om datze de menschen meest des nagts in de slaap komt beryden, niet veel hier van verschild. Want als de gezyde Buyk-Muskelen tegens wil en dank zoodanig worden ingetrokken dat het Middel-schot door zyn natuurlyke beweging, die perzing niet kan wederstaan, zoo word den mensch zeer benauwd, en zoo bezwaard, of hem honderden ponden op 't lyf lagen, zulks datze haar niet roeren, noch geen geluyd kunnen slaan. Het Niefen word ook groot-deels door een schielyk t'zamen-trekken der buyk en Borst-Muskelen uytgevoerd. Want zoo haast wy eenige pooging tot het niefen krygen zoo bereyden haar de gezeyde muskelen, en wy gevoelen datze geswind na binnen getrokken worden, omeen te veerdiger uyt-dryvinge der logt te doen: 't geen by na als het uyt-schudden van een Kleed geschied; en zomtyds zoo heftig en met zulken gedruys geschied, dat snot en quyl te neus en mond, en by ongeluk wel een Kraak-Windje van agter uytspat.

Dat ons in't veel of overmatig lachen zomtyds den Buyk zeer doet, zulks geschied alleen om dat in die daad het Middel-schot met te grooten geweld na binnen gedreven word, en onse Ingewanden te

sterk dringd; en gelykwe in zulken geval gewoon zyn de perzing met de handen dikwils in te toomen; zoo zegt men daar van ook: Wy Lagten datwe onzen Buyk moesten vast houden. Ik lagten my schier te barsten, enz. En alhoewel den buyk veel Edele deelen in haar bewaringh heeft, als namelyk de maag, de darmen, de blaze, de Lyf-Moeder en zoo voorts in de Vrouwen, zoo heeftze den Maker nogtans van vooren om veele redenen niet met been voorzien: Eerstelyk om dat de meeste deelen die in den buyk zyn, niet altyd dezelve grootte hebben; wantze door de ingenomen spys en drank dikket uytzetten, en daar na wederom dunner worden: Dat zeer ongemakkelyk zou vallen, by aldien het Buyk-Leer niet rekken kon: Ook zoudet met de formeering en aan was der kinderen niet over een komen die van een zeer kleyn, ja by na onzienlyk beginzel, binnen 7, 8, en 9 maanden, tot een tamelyke grootte Klomp gebragt worden: welke Aanwas en ter wereld-brenging, met een buyk die met beenen gestyft of bezet was, geheel niet zou kunnen geschieden. Nu even als alle de gezyde deelen van den buyk, met het geen daar binnen besloten is, geheel ontbloot zyn van wapen-tuygen, en egter in veel gevaar zyn, om dagelyks jammerlyk en doodelyk gequetst of beschadigd te worden, daarom heeftse de Goddelyke Voorzienigheyd aan die zyde geplaaft, alwaar zy twee Gauwziende Oogen tot Wagters, en twee Ermen en handen tot beschermers heeft.

Aristoteles oordeelde dat die gene welke een grooten en hangende buyk heeft, dwaas, hooveerdig en onmagtig is. Andere hebben zulke buyken van Onkuysheyd beschuldigd. De Hard-Gebuykte

zyn veelzints gulzig en bot. Een zagt en ingedrukten buik geeft de grootheid van 't gemoed en deugd te kennen. Mannen van goed verstand en groot oordeel, hebben gemeenlyk een middelmatigen buik.

Den NAVEL staat in het midden van den buik, en scheidt alleen zyn gebruik te hebben in de formeering in 's Moeders Lichaam: en dat zoo om het kind aan de Moeder vast te houden als om door deszelfs strengen gevoed te worden; namelyk zoodanigen voedzel als 'er van nooden is tot d'uytbotting en bestendigmaking des Lichaams, of alle de deelen daar 't lichaam uit bestaat: en mogelyk niet zoo zeer tot zoodanigen voeding als de jonge vrucht noodig heeft om te leeven. Want ook veel van de hedendaagsche meenen dat een kind in 's Moeders lichaam meest door de mond gespyft wordt; En besluiten zulks om datter Spys in de Maag en Darmen gevonden word, wanneer ze kinderen in de geboorte dood gemoffeld, komen te openen. Gelyk 'er ook gevonden worden welke meenen dat de jonge Vrucht wel op drie wyzen gevoed word, namelyk door de Navel-streng-aders, die uyt de Moeder-koek het bloed en gylige stof in de lever brengen. Ten tweeden door de huid, en ten derden door de mond. En zy meenen dat de fynste deeltjes van het vogt in welk de kinderen sweven, niet onverstantlyker tot voedzel door de huid kan ingaan, als de vochtigheid der aarde door de Schors en wortelen der Boomen en planten intrekken kan. Zommige geesten hebben gedreeven dat onze Voor-Ouders Adam en Eva zonder navel geschapen zyn; en stellen tot Grondvest van haar reden, datze buiten de gemeene Mensch-teeling

Navel
des
Buiks.

Of Adam
en Eva
ook met
een Navel
geschapen
zyn.

voort-

voortgebracht zynde, niet meer een navel noodig hadden dan dat de vogelen in 't begin der schepping eerst Eyeren geweest waren. Gelyk dan ook eenige geleerde zommige vermaarde Schilders als Raphael d'Urbijn en Michel Angelo en andere hebben berispt, datze Adam met eenen navel in hare Schilderyen vertoond hebben. Doch de reden, die wy aangaande de borsten en tepels hebben bygebracht, welk zo wel aan de mannen als aan de vrouwen zyngegeven, op dat het menschelyk geslacht malkander op 't uiterste zou mogen gelyk zyn, kan onzes achtens de questie genoegzaam afmaken.

Buik
geeft veel
schoon-
heid aan
een
Vrouw-
beeld.

Het schynd ons eenigzints toe dat den navel, de schoonheid van den buik zeer helpt vermeerderen, inzonderheid wanneer die niet te groot uit puygende, nochte te diep-puttig ingevallen is. 't Past de Schilderkunst zeer wel, datter een byzondere properheid aan den buik van Maagdelyke Vrouwbeelden word waargenomen, gelyk zulks ook by d'Antyken wel verstaan is. En Jan de Bolonje heeft in het Maagdelyk beeldeken van zyn Sabinse Roof, ook getoond hoe veel Schoonheid de wel geportioneerden en edelen omtrek van den buik, tot een naakt Vrouwbeeld toe brengen kan. Om in de Schilder-konst alles te volgen dat natuurlyk is, zou men den buik van een Moeder-Vrouw, dat is, die gebaard heeft, de schoonheid van een Maagdelyken buik niet mogen toevoegen: Doch den Schilder moet zoo verstandig zyn, dat hy al wat ongracelyk in 't oog is, zediglyk bedekke, of willens voorby gaa: weetende dat de dingen die in 't Leven zelfs haar Schoonheid verlooren hebben, hun niet al te voegzaam van de Teyken-konst laten behandelen; Want zy zyn na haar uitwerking alleen

ver-

verwytingen van de onvolmaaktheid der dingen, die men geerne in zyn vorige glans behouden had. Daar is noch een Kopic van een Brief onder de snaaken onzes tyds voor handen, waar in een Vrouw aan haren Man die na Indiën gevaren was, klaagt, dat de geheele schoonheid van haren gladden Buyk na haar kraamtyd bedorven was. Het schynt dat die Sottinne niet gedacht had, dat men op zulken Water zulken Vis vangt. Daar zyn noch veel tafereelen en printen in weezen, daar men den Navel van den Buyk duidelyker door de boven-kleeden ziet heen speelen, dan of de Beelden naakt waren. Indien die Meesters noch leefden, ik wouw haar vragen waarom datze de rest van den huys-raad daar niet meede lieten door heen zien? zeidenze dat de zeedelykheid die leerde dekken: 't is wel, wy zouden kwaad worden zooze anders zeiden; want wy hebben ook altyd gelagchen om die afluytige dracht der Swans-Hausen, en Hoofen-latsen, die men zelfs niet geschaamd heeft tot Frankfort op zeeker kerk-hof aan de twe gekruiste Moordenaars als op Golgotha toe tepassen, daarmede niet anders verbeeld ziet, als of Jeruzalem in Swaben-Land geleegen had: voorwaar een botte en schaamtelozen misflag. Maar laat doch de voorgemelde Geesten ons eens zeggen hoe het met de verstandige en omzigtige Schilder-Kunst betaan kan, het mindere dat naatuurelyk niet kan gezien worden te vertoonen; en het meerdere dat volgens haar maniere niet en kan verborgen blyven, te bedekken als ofter niet en was. Seker die zoo nauw en uytvoerig willen zyn, datze zelfs de Muskelen, ja de twyffelagtige Spiertjes door de kleeden heen vertoonen, hebben hier geen verstandig voorwendzel dat hun Konsteloze naaktheyd lofelyk bedekken kan.

En

En hierom gaan wy het Maakfel en dienst der Schaam-Deelen met voordagt voorby; op dat niemand en geloove, datwe de dingen die voegzamer gedekt blyven, buyten nood hebben willen ontdekken; gelyk dan ook die stoffe eygentlyker tot de Genees-Kundige Anatomie, dan tot de Schilderagtige Mensch-kunde behoord. Dit moogenwe in 't voorby gaan aanmerken dat een heel groot en onbeschoft teel-lid een teeken is van kleen en bot verstand. Gelyk mede onder de dieren, de Ezels geen van de kleynste hebben.

Maakfel
en dienst
der dyen
en beenen.

De DYEN en Beenen dienen in 't algemeen om den Mensch in 't gaan en staan als stutten en kolommen te onderschraagen; en op welk het heel gewigt des lichaams gedraagen, en van de een na d'ander zyde overgezonden word. Jaa het zyn de stevigste werk-tuygen waar door een Mensch Loopt, springt, zich ophoud, en sterkte uytvoerd. En wanneer een mensch eenig ongemak of verlamdheyd aan de heup of deye-leden heeft; zoo is hy daar door merkelyk in zyn kragt en gank verzwakt. De dieren die sterk moeten loopen en springen, hebben gemeenlyk vast gevleesde Muskelen en taye pezen aan de dyen; als men in het ontleden van peerden, herten, haazen, kik-vorssen, springhaanen, en veel andere groote en kleyne dieren ontwaar word. Die de lekkere beetjes weten te vinden, zullen de agterste deelen van een haas, niet voor het kortste en malsste vlees kiezen. Alhoewel het aan eene schaapen-bout veelzints een andere ondervinding heeft. Beenige en wel Gemuskelde deyen paffen voornamelyk aan de manne-beelden; doch de vrouwen hebben ronde, poezelige en vleezige dyen; die dunne dyen hebben, zyn lief-hebers

bers van vrouwen , maar hebben een teer en zwak lichaam. Daar is een Gladiator of Roomze schermer voor handen , en ook in playster nagegoten , die sterk en mannelyk van dyen , en snogger van beenen is. Die de dyen , ruyg en hairig hebben , zyn veelzints dertelen Menschen , de Zatyrs in geilheid gelykende. De beenen zyn door het buygende lidt van de knyen aan den anderen gehecht ; en buygen zig maar alleen na die zyde , die den Mensch tot den gang , tot het zitten en tot het knielen voegzaam is. En zy en kan haar ook nog ter zyden , noch na vooren buygen : want zoo by al dien de knye zoo wel na agteren als na vooren , of na een van bei de zyden buyglyk waar , het zouw den mensch onmogelyk zyn , gekniel of gevallen zynde , wederom op te staan. Gelyk dat uyt het maakzel en de zaamen-koppeling der beenen , hier agter kan gezien worden. Porta teekendt de oude mensch-kundigers aan , dat die korten beenen hebben , veelzints quaadwillige menschen zyn , die haar ook in het quaad doen van andere vermaken. Van Selimus , de zoon van Bajazet de tiende der Turksche Tyrannen , getuygt men dat hy lang van perzoon was maar heel korten beenen hadde ; zynde een Verrader en een onnatuurlyk Hoerceder , zelfs met groote afkeerigheid van de vrouwen. De Latyners noemen het schein-been Tybia , en zoo ook een fluytje : om dat men eertyds fluyten van de schenkels of schenk-beenen plagt te maaken. Hier van zegt men tegen een spille-been : gaat niet voorby de fluytemakers. deur , gy zoud gekluppeld worden. Dikken Scheen-Beenen vertoonen een eelheid van Natuur ; sterkten en Wreedheid. Doch de kleinen en zagten schein , zwakhed en
der-

dertelmoedigheid. De knyen dik en rond met vlees bewaffen, past de vrouwen beeter dan de Man-beelden, die de knye-schyf onderscheidentlyker moeten door speelen. Knyen na binne gebogen, of die in het gaan malkander schynen aan te slooten, zyn veelzints een kenteeken van vrouweliefde, en van een Wyfagtigen aard: eenige Genees-kundigers zeggen dat de krommen beenen een Natuurlyk teeken van onkuysheid zyn; om dat de voeding niet na onder maar al in de midden blyft.

Maakzel
en dienst
der Voeten.

De Voeten zyn als de Planten of Bazimenten van het gantsche lichaam, om het zelve daar op in het gaan, en staan, en in allerley beeweging te dragen; en den gang door een roerlyk lid regtlynig en wel geschikt te maken, het geen wanneer de voet onbuygzaam waar aan het been gezet, onmoglyk zouw kunnen geschieden: als men ziet aan de geen die op houte beenen, of die op stelten gaan. Waarom de voeten haar dan ook noch meer dan op eene plaats kunnen buygen; en het been agter en voor, korter en langer kunnen maken, na datze agterwaarts of voorwaarts omgebogen worden; als de schets der gebeenten uytvoerig toond. In allerhande gevoeglyke gang, het zy effens vloers, of op, of af klimmende, moet de hiel zig altyd van agter oplitgen, en de bal van de voet met de toonen, als de grond eenigzints drukken, om by wyze van flooting het been en de voet opwaarts te duwen en de voortgang te bevorderen. Het geenwe klaar kunnen zien aan de menschelyke voet speuren die in effen gevallen snee, zand, of kleyflykige weegen gemaakt zyn. Daar de voor-voet gemeenlyk dieper dan de hiel of agter-voet in gedrukt

drukt zal gezien worden, inzonderheyd wanneer men die met bloote voeten begaan heeft; en de hielen worden noch minst in zulke sporen gezien, die met snel loopen gemaakt zyn. Anders maken de hielen door de hooge en harde agter-Zool der Schoenen, een diepen indruk. En dusdanige sporen der voeten hebben menigen schelm beklapt. De vlugtelingen die wys zyn doen de schoenen uyt, en loopen barrevoets, om op 't spoor minder betrapt te worden. De Beeren zyn zoo loos, datze ontrent de hollen van hun verblyf komende, altyd agterwaarts daar in gaan; om de Jagers te verbystieren, datze hun Legersteden op hun spoor niet zonder verdwaling na gaan. Het spreek-woord, hy ligte zyn hielen, is buyten alle twyffel van deze voet-lichting af gekomen, als men wil te kennen geven dat ymand ons ontloopen of ontgaan is buyten verwagting. En zeker, 't is onmogelyk zonder de hielen te ligten, te gaan, en noch minder kan zulks in 't loopen nagelaten worden. Seker bouwkundiger van een wys-neus gevraagd zynde, waarom doch de kolommen een hoofd, een hals en een romp na de gelykenis van een mensch toegeschreven wordende, ook niet twee bazimenten of voet-leeden, als de menschen gegeven zyn? antwoorde: de kolommen hebben maar een voet noodig om vast te staan; de menschen twee, om zeker te gaan; maar de gekken, om niet langs straate te loopen, hadender nutter geen als een van alle drie. In de voeten der menschen ziet men groot vershil, zoo aangaande de proportie als bevalligheyd, welke meer in de schilderkuude dan in het leven in aanmerking komt, om datze meest geschoeyd, dat is bedekt onder bezadigde volken gezien worden. Dus

M

heeft

heeft den eenen mensch groote dikke voeten, den anderen smalle lange voeten. Daar zynder die kleyne vette voeten hebben, en wederom die maagere kromme gebogen en kruys-voeten hebben. Kleyne en teere voeten, zyn tamelyk bevallig, maar zyn geen teeken van sterkte. Aan vrouw-beelden zynze een schoonheyd wanneerze blank zyn. En de Turken en Chinezen, prangenze van jongs aan in enge Schoenen, omze het groeyen aan de Meysjens te benemen. Welgemaakten voeten, vertoonen zomtyds een Man van goed en Eel verstand. En gelyk de voet een gemeene werk-maat is, na welken by de meefte volken alle gereguleerde dingen bearbeyd, zoo zegt men ook, wanneer men van den trant of regel, volgens welk een ding uytgevoerd word, spreekt, 't zal op die voet voortgaan: laat het op die voet gefchieden: de zaak is op een goede voet gefeld, enz. Malle gekken, en die verkeerde Liefde onder de Navel broen, hebben gemeenlyk dikke en hooge voeten. Die kleyne en vette voeten hebben, zyn zelden menschen van een beleeften aard. Lange voeten belooven ook niet veel goeds. Alffer wat groot by vallen, zeggen de S. Krispyns-Kinderen in 't nemen van de maat, tegen de zulke dikmaal; Heer, je hebt een kleyne voet, maar jou hiel zit wat ver vanje teen. Dit loopje word haar indagtig gemaakt, om dat het hun fchadelyk in het leer valt; want zy ftenender zomtyds by, als ofze met rekken en trekken van het leer om haar fchaade in te haalen alreede bezig waaren. Die knobbelige en holle voeten hebben, zyn dikmaal menschen van kwaad verstand; en zoo men het uytwendig zien kan boodfchappenze zelden wat goeds. De teenen der voeten hebben ook zomtyds een
af-

afdrukzel van iemands Natuurlyke zeeden; groot-agtige teenen en wel geproportioneerd, ziet men veelzints aan menschen van goede zeeden. Menschen van klein verstand, hebben dikmaal korte en dunne teenen, en die lang en dun zyn, zyn zoimtyds niet een Hayr beter. Doch die kort en dik zyn, zyn gemeenlyk onvoorzigtige, wilde en ligtveerdige vinken. Als de teenen maatig van den anderen gespreid zyn, mag menze eenigzints tellen onder de luyden die geern kallen, danffen en quinkeleeren. Die heel geslooten teenen hebben, zyn vrees-agtige menschen. Die omgekromde teenen hebben, vallen zoo schaam-agtig datze haar oogen met haar hemd wel zouden toedekken: en zulks pleegen de oude tronie-kykers ook van de krommen Nagels te voorzeggen. Doch als de kromme Voet-nagelen wat lang en smal zyn, het is te vreezen, dat zulke menschen quaad en wildaardig zyn. Ronde nagelen heeft aan meenige zyn hoeragtigen aard beklapt. Zeer korte en zwarte nagelen zyn het wapen van een schelm. Witte en wat geel-agtige Nagelen geven een welgesteld gemoed te kennen, zoo het anders waar is, dat de nagelen des menschen haar gemeenlyk schikken, zoo als de Natuur gesteld is. En gelykwe gezeid hebben dat de beenen en voeten met de dyen de voorname wertuygen van de gang zyn, is het niet buyten den haak, hier ook iets van de verscheide swier en kadans der menschelyke gang te spreken, en iets uyt die verscheidentheid aan te merken. Voorwaar de gang der menschen is zoo verschilligh, datwe malkander daar door van agter, van ver en in het schemer-licht en avond-stond uyt malkander weten te onderscheiden. Welke verscheidentheid

groot-deels afhangd , of van de voorbeelden die iemand volgd , of van de aanwendzels , of van de zamenftel der gebeenten , pezen en muskelen , of van eenig toevallig gebrek , of ook wel uit laatdunkentheid en hovaardye. Dus ftapt de een wyd , de andere nauw , de een gaat ras , de ander langzaam ; de een waggeld als een Broci-Gans , en de ander danft of hy op een papiere zoldertje ging. De een is een dray-neers , de ander steekt het gat uyt , en verkondigd met de kop , dat den Eers volgen zal. De een gaat vast en zeker , de andere is wankelbaaar fruikelagtig. Die werk hebben gemaakt om ook uit de zwier en gang der menfchen , iets van haar natuurlyke gefteeldheid te voorzeggen , (want het is by alle gemeen , iemands leven en bedryf , een eerlyken of oneerlyken wandel te noemen , (die leeren ons dat de menfchen , welke in het gaan een wyden tred houden , veeltyds perfekt in haar handeling zyn , ook verftoond het een man van eenig vermogen. Die langzaam gaan , uyt toeval , zyn na alle waarfchynelykheid vol gedachten ; Maar die zulks natuurlyk doen , hebben een Vrouwachtige geest. Aristoteles fcheind hier niet wel uit zyn oogen gezien te hebben , wanneer hy zeid dat een langzame gang , zeer wel over een ftemd met de natuure van een grootmoedig man. Doch hy kan vry geaakeld worden , als men der eenige blyken byvoegt , die de gezeide traagheid door een ftreek van Majesteit verbeteren. Een loome gang is onderscheiden van een langzame gang , en is zeer ligt aan een loom gemoed vast. Een vaardig en voortvarend gemoed daar en tegen , dreigd alleen de grond daar hy over ftuyft , maar en raaktze met de voeten naauwlyks aan. Men heeft ons op de
mouw

mouw willen spellen , dat die wyd en langzaam gaan als een Oyevaar , gelukkig in haar doen zyn. Dit zouw men voor een waarheid betoogen konnen , by aldien d'eerste geleide gronden onzer voorzeggingen waarachtig zyn. Want de wyde gang geeft vermoogen te kennen een langzame tred , aandacht : daar nu die tweederley tred , zamen gesmolten word , wat kan het anders te kennen geven , dat een goeden uitflag der onderneming? Een korte gang verbeeld een luy mensch. Die wankebaar , of waalbarkig ter gang zyn , en een grimlachende en prevelende mond en bewegende ooggen hebben , geven blyk genoeg , al ziet men ze maar , dat ze kwaad werkende menschen zyn ; of op 't pad wandelen daarze eenige bedreven parten ontwyken. Die in 't gaan , dralen , stil staan , dikmaal omzien , herwaarts en derwaarts 't gezigt wenden zyn wantrouwig , onrechtveerdig , en veelzints Overspelig van gemoed. Die straatvegen , dat is die gints en herwaarts den Eers zwayen , en daar een statelyke laatdunkenheid en praatheid onder strooijen , zyn niet alleen groot-gevoelig van haar zelve ; maar men bevindze veelzints Pluimstrykers. Die haar zelve in 't aanspreken van fatzoenelyke luiden , vriggelen , troonen , of een ander tegen het lyf vryven , zyn als de honden , die met Quispel-staarten , iemand vleyen willen. Die in 't gaan na de rechte zyde over hellen , geven teeken van flauwhertigheid , en die na de flinkze zyde geneigd gaan , zyn zelden heel wys. Doch die recht en fiks op haar kotengaan , hebben t'eenemaal het uitgedrukte Beeld van een veerdig Man , maar die wat haastig van Hoofden en een goet Zoldaat is.

D'Achterste deelen van 's Menschen lichaam ;
heb-

De
Mensch
van ach-
ter aan-
gemerkt.

hebben in het byzonder weinig werk-dienst: Invoegen zy meest dienen om de form van 't Menschbeeld te volmaken, en door verscheide beenen styfte by te zetten. In 't algemeen is de boven-rug met de schouderen bekwaam om last te dragen, en geeven den mensch een goede form aan 't boven-lyf na dat die breed of schraal zyn. Men zeid dat de breede Schouder-bladen een teeken zyn van een vroom en volmoedig man. Plato wierd om zyn breede schouderen zoo genaamd. De Schouderen zelfs die groot zyn, zyn een teeken van een sterk lichaam. Alhoewel die kleine en teere Schouderen hebben sterk van verstand zyn, doch wat wyfachtig. De harde vaste Schouderen betoonen deugd, maar vette Schouderen plagt men weinig te pryzen. Ook worden de opgeheve Schouderen voor een blyk van een vinnig gemoed gehouden.

De BILLEN als twee zagte en vleefige kuffens dienen de mensch om makkelyk op te zitten: Gelyk voort het geheel agter-lyf diend om op te liggen: Alhoewel het half op zye liggen, voor makkelyker en gezonder word gehouden; ook om dat het de Ingewanden minst benauwd: want het voorwaarts overliggen maakt de Borst ruimer en verschaft ligtvoeriger Adem-togt. Gelyk dan ook de kortborstige niet wel op den rugge, maar beter voorwaarts over kunnen liggen of zitten. D'oude hebben gezeid, dat op den buik te liggen of te slapen, wel gezond, maar niet al te dienstig voor't gezigt was, van een man die vroeg het gezichte duyfter word zegt men gemeenlyk, hoewel men iets anders zeggen wil: Hy heeft te veel op zyn neus gelegten. De losbekken en die liever flordig dan beschaaft spreken, noemen de Billen: (het zy met
oor-

oorlof gezeid) het gat, of eers-gat: buyten twyfel komende van het onder-gedeelte der billen daar de flot-deur des eers-darms is, gemeenlyk Fondament genoemd: welke opening tot de drek-loozing zoo noodig als de mond tot eten is. Maar om dat een rein en zeedig mensch van zyn eygen, en veel meer noch van eens anders uytbraakzel af keurig is, daarom word ook de plaats daar de uytdygzels haar van onder ontlossen, onder de schaamdeelen gerekend; en men houd het ook voor een groote imaad wanneer iemand ons zyn agterste in plaats van zyn aanzigt toekeerd; of als iemand op zyn eers kloppende zegt, dat 's voor u, of u neus daar in, of diergelyke: welke alle schandelyke actien en vuyle gebeerden zyn, waar meede ook van ouds de Heidenen in hare dronkene uytgietingen der overdadigheeden, de Baals, Priapen Sateyrs en Drek-gooden onder Vysten en Poepen met on-noemwaardige bootzen en verkrampingen harer Lichamen, pleege te diene, het heugd ons noch dat in zekere Stadt door het quaad voorbeeld van een appel-teef, het eers-wyze, onder de straat-platjes zoo algemeen door-brak, dat de overheid daar teegen met een Plakkaat en geld-boete moest voorzien. Doch het en leed nalyks drie daage, of men zag de kindere maar des te uytbundiger daar in voort vaaren; ja men hoorde openbaar langs de straat zinge men mach niet meer een gatje zetten op des Heere strate, al stond de Galge voer myn Deur ik zal het 'er niet om late. La gatje, la gatje, &c. Ziet daar den on-inbindelyke aard des mensche, die boos is van zyner jeuget aan. Zeker gezonde Pater die wel in den band maar swaar ter gang was, en die het wel had en mogt, plagt te zeggen dat

hy van geen deelen van zyn Lichaam meer dienst en gemak had dan van zyn Billen. En waarlyk als mer wel op let, men moet bekennen dat het zonder vleezige billen, ongemakkelyk zitten zou zyn. Het welk men best gewaar word, wanneer men door langdurige ziekten uytgeteerd het vel alleen over de beenen heeft behoude. Harde wel gemuskelde billen passen aan een sterk Man. Vrouwen hebben vette vleezige en ronde billen. Die drooge of verdorde billen hebben, zyn veelzints quaadwilige menschen, en parte speelders. De aapen hebben meest-deels verschrompelde Agter-quartieren. By de billen en dyen langs, komt men neerwaarts aan de kuyten en hielen, die ook een kleine aanmerking verdienen hoe de kuyten aan de Mensch-beenen gemaakt zyn, zal in onze leere der muskelen hier agter gezien worde. Men zegt dat de menschen die heel dikke kuyten hebben, ofze swanger waren, onbeschaamde en hatelyke menschen zyn. Die matelyk zamen getrokken en wel onderscheiden van spieren zyn, houd men voor sterke natuuren. Doch die rond en vol vlees zyn, zyn te eenemaal vrouwelyk. De hielen verdienen weinig opmerking, het en waar dat men wilde in agt neme, dat dik gehielden, gemeenlyk botten menschen, of onguure gekken zyn. Spotsgewys en by vernoeming zegt men zomtyds van het vrouwvolkje, dat wat ligt van portaal valt, datze kort van hielen zyn. Met kak-hielen loopen, zegt men, wanneer iemand het hammeken opgeholpen hebbende, van elk verlate, als een uytgewerkt peerd voor de honden agter schans loopt.

Den rug. Aangaande de Form of schoonheid van de Rug, het en mistaat vrouw noch man, en voornamelyk de

de man niet, dat die een weinig rond en verheven zy; alhoewel wanneer die te breed, en te hoog en krom gebogen is, beter aan het lichaam van een slaaf, of sterk Arbeids-man past, als aan een die van een schoone en edele omtrek moet vertoonen te zyn. Die volgens de oude mensch-kundigers een mans-beeldt wil vertoonen, dat een verstandich mensch zal schynen, moet hem voor al geen dik-geveleerde rug geven. Een bultige rug is zelden een teeken van een goed mensch, het en zy het uyt week-gebakkenheid voor komt. Scotus zegt dat de bulte wel listig en scherp van verstand zyn, maar datter veelzints bedriegerie of ten minsten een boefjen onder schuyld. Smalle ruggen zyn gemeenlyk zwakke en vreesagtige menschen. De lenden van sterke mannen zyn veelzints beenig en vast beklonken, en men houd die gene welke vleezige lendenen hebben, voor botte menschen. Die van de Wild-Jagt geschreeven hebben, getuygen dat de menschen, die heel lang van lenden zyn, zeer tot de Jagt genegen zyn, en die wonderlyk beminnen. Of dit door melydigheid geschied, (want veel wild vee, heeft de lengte-grad ook lang,) is tyffel-agtig. Doch daar is weinig aan geleegen, alhoewel de wild-braad-eters, de lente-stukjes onder de de weg-werpelyke beetjes niet en rekenen.

Belangende de Huyd, namelyk het zienelyke Huyd.
vel, datwe de Opper-Huyd noemen; en welk het mensch-beeld van het hoofd tot de voeten bekleed en schoon maakt: zommige gevoelen dat het in een dun, vast, on-bloedig vliesken bestaat, het welke uyt oli-agtige en dikke dampen van de koude des logts zoodanig zamen geronnen is; even als men ziet dat uyt de opstygende rook van warme

Pap of bry, door de koude daar boven op zig tot een vlies of velleken zamen zet. Het geen heel makelyk kan verstaan worden wanneer men zegt dat een vlies of vel daar uyt gemaakt word, door dien dat de vogtigheid van de boven-vlakte uyt-dampt, en alzoo een vastigheid aan-neemd. Nu nadien deze opper-huyd doorschynig is, en onder zich noch de waare huyd heeft, die doorgaans met veel bloedvaten bezet is; zoo verandertze ook ligt na de vogten in het Menschen Lichaam gesteld zyn; want aldus vertoonen ons de bloedryke bloozend en rood; de geelzugtige en gallige geel, of bruyne. De bloedlooze bleek; de doode blauw en peers; de geworgde vaal-purper en swart. De gematigde en gezonde blank en schoon, en zoo voorts. En na dat het met de gezondheid en loop des bloods, met de Herffenen, het Herte, de gedagte en togten van het gemoed gesteld is, daar na zynwe de een dag of oogenblik schoonder van opzicht en verwe of meer vervallen van gedaante. En men moet hier aantekenen, dat de helderheid van de huyd, en wel gegemaaktheid der deele, inzonderheid het aangezigt, even zoo veel aan de Schoonheid van een mensch kan toebrengen, als een treffelyken Inboel een wel gebouwd huys verciere kan. Invoegen dat hier geen ziek-makende blanketzels, noch vergiftige smeerpotten eenige plaatze kunnen vinden. Dus ver van het maakzel en dienst der zichtbare leden en deelen des menschen-beelds.

V. H O O F D S T U K.

*Van de Tronie-kunde, Krooft, en verscheyde
Zweming der menschen Aange-
zichten.*

GElyk we in de beschouwing van de Proportio-
nele Leden-stemming hebben gezien, dat het
hoofd een bekwaame Modulus of Maatzet is om het
gantsche lichaam af te meten; En dat het maakzel
en dienst der uitwendige deelen in het voorgaande
Hoofdstuk genoegzaam aangewezen is; Zoo staat
ons hier de verscheidentheid der Hoofden en
Tronien, zoo ten opzicht van haar formen, als ten
aanzien van het krooft, of gelykenis des wezens,
dat is de zweming in agt te nemen. Welke kennis
by oeffening by zomînge, Tronie-kunde, by ande-
re Krooft-kunde, en aldergevoegzaamst na onze
meeninge, zweming genoemd word. En alhoewel
alle mensche Tronien ten aanzien van haar partyen,
of wezentlyke deelen en plaats, malkander in 't al-
gemeen gelyk zyn, (die ook slechts in een klein ge-
tal bestaan, namelyk in een generale klomp of om-
trek des hoofds, in het Voorhoofd, de Oogen, de
oog-leden, de wingbraauwen, de neus, de mond,
d'opper en onder-lip, de kin, en de wangen;
tot welk we voor het laatste 't koleur der oogen,
ter nauwer nood mogen by voegen); Zoo word
nochtans de aldergrootste verschilligheit die men
zou kunnen bedenken, in de verscheidenheit der
gelykenis en zweming gezien. Doch gelyk wy door
de reden wel kunnen toestaan dat de verschillig-
heit der wezens, tot de zamenleving der men-
schen

Deelen
des Aan-
gezichts.

Verfchil-
ligheid
der Tro-
nien en
zwe-
ming is
opmer-
kelyk.

fchen ten uiterften noodzaakelyk is, om daar door van malkanderen te kunnen onderscheiden worden, en te verhoeden dat d' een voor d'ander niet t'elkens en wierde aangerand: Egter blyft het opmerkelyk datter onder zoo menigte honderd duyzend menschen alffer te gelyk leven, zoo ontelbaare vershillinge zweming des wezens en opzichten in de Tronien der menschen te vinden is. Welke verscheidentheid zoo groot is, als 'er gebrookens tusschen twee getallen kunnen zyn of bedacht worden; dat is, volgens onze denkingen oneindig. Zulks dat hoe na ook by toeval of door geboort-erving, de zweming van 't een wezen, met d' een of d' ander mogt schynen over een te komen; Zy echter by den anderen gebracht, nooit zoo juist malkander zullen gelyken, of men kanze opmerkelyk onderscheiden: Alhoewel daar ook zommige Historien en praatjes in de weereld zyn, die het tegendeel eenigzints willen grondvesten; doch wy moeten net en volstrekt redeneeren. Dat mendeze vershillige zweming der Tronien zoo kenbaar in de beesten niet ontwaar word, daar van worden verscheide reden gegeven. Buiten twyffel kunnen de menigvuldige en verscheide inbeeldingen, en gemoeds-bewegingen, zeer veel tot de Vorm-kracht in de zwangere Vrouwen te weeg brengen: en het is naaulyks geloofbaar hoe krachtig de gedaantens van de moeder sterk bedacht, de uytbottende vrugt kunnen ingedrukt worden; Ja zo, dat de natuur dikwils haar eigen werk vergeet. Alle welke denkingen en hertstogten, zodanig in de beesten niet gevonden wordende, buiten twyffel te weeg brengt dat een en de zelve soort malkander zeer nagelyk is en niet als door haar grootte, koleur en vlekken gemeenelyk onderschey-

scheiden worden. Deze verscheidenheid in 't leven waarlyk zynde, en van ons toegestaan, belet echter niet t'eenemaal, dat men de zweming der Tronien tot nut van de Schilder-konst niet onder eenige weinige soorten of Hoofd-geflachten zou kunnen brengen. Want gelyk we vooren alreede eenige staaltjes aangaande de soorten der Voorhoofden en geflachten der neuzen hebben opgegeven, zoo zullen we dat met de rest der Tronie-kunde nu wat nader tot de praktijk-oeffening brengen.

Onzes achtens kan men de zweming der Tronien gemakkelyk vierzints aanmerken; namelyk in een algemeene zweming des Land-aards, of der Natie; waar van wy vooren gesproken hebben. Ten tweeden in een natuurlyk zweming der geboorte door voortteeling en bloed-verwantschap, gelyk veelzints in de kinderen het krooft der ouderen in geheele Familien over-erft, en lang voortgezet blyft: zulks datter niet alleen genen worden die na vader of moeder zwemen, maar daar een zweming van beide in gezien word; en tot ettelyke geflachten zonder afwisseling stand houd. Want de Natuur houd zeer vast in haars gelyke voort te brengen, 't welk, alhoewel in veel andere dingen gemeen, echter ten aanzien der Tronie-zweming, zekerder gaat; alwaar de natuur gelyk we gezeid hebben, meerder reden vind in de mensch-teeling dan in de beesten, om dat daar in de gedachten, en de eigen liefde, en dagelyksche beschouwing van zich zelve, en van man en vrouw, een groote indruk onder de Voortteeling kan in mengen. En deze kenlyke zwemingen noemd men eigentlyk krooft; maar wanneer de menschen na de trek en opzicht van eenig beest zwierd, dat noemen wy enkel en alleen

Zwe-
ming is
vierder-
lei.

Zwe-
ming der
Land-
aard.

Zwe-
ming der
Bloed-
verwant-
schap of
geboorte.

Swe-
ming by
toevalDier-
fweeming

Sweming; niet teegen staande die benaming ontrent menschen vergeleeken, ook in gebruyk is. Ten derden isser een sweming by toeval, bestaande in een gelyk-wezentheid met iemands even mensch, buyten land-aard of geboorte. En dan ten vierden isser een basterd-sweming, die half van het mensch-krooft afgewisseld, geheel na de Dier-sweming over held. Welke soorten van sweming wy wel geen beest-agtige menschen, maar beeste-menschen gen noemen. En zeker die zich eenigzints de tronie-schouwing heeft laten ter herten gaan, zal niet kunnen ontkennen dat hy niet dikwils kats-koppen; ape bakhuyzen, stiers-koppen en menigte andere beest-swemende opzigten van menschen gezien heeft. Waarom wy dan ook de laatste soort der sweming in twee splyten; en zeggen dat het een gedeelte daar van bestaat in een sweming des vernufts, des geefts, en der abelheid, in welk zoo wel des deugden als ondeugden met veel kenmerkelyke en gewoone merken afgebakend staan: invoegen dat zoodanigen sweeming, of na een gek, of na een spotter, of na een laatdunkende wys-neus, of na een bedaard zagtzinnig mensch, of na een schrander of loos mensch, of na eenige andere soort van geagte, of gehate ziel-kragten, onze gedagten en bedunken in de beschouwing heen leiden wil. En moet men aanmerken dat deze sweming niet alleen zeer zelden enkel en op haar zelve is, maar datze met de andere genoemde verscheidentlyk gemengt is: daar en boven blyft het vry opmerkelyk dat de vernufts-sweming, haar meeste voedzel uyt de dier-sweeming, of om hier netter te spreken, uyt het beeste-krooft ontfangt.

En alhoewel deze dingen in de Natuur zoo weinig

nig Maat en regel houden, datze ons genoeg vermanen kunnen dat men 'er niet al te zeker op moet gaan, (want daar zynder die een zottelyk wezen hebben en zyn wys: En daar zynder die de zweming van een waarlyk wys mensch hebben, en zy zyn inderdaad Zot: Gelyk dat ook de Oude Troonie-kykers bedroog, de wysheid in de zweming van Socrates en Esopus, af te wikken.) Egter moet men vast stellen, dat men uit dien grond, veel toepasselyke en uitdrukkelyke dingen tot de optoijing van het vermogen der Schilder-konst putten kan; om dat men daar altyd verbonden is, zich met de kenlykste, met de mogelykste, en met de schranderste uitvinding die tot de Waarheid der voorgestelde Historie diend, te behelpen. Welke waarheid door het bekend zyn van zekere Historie, vast bepaald blyft; En daarom kan men van de verkiezing dier zweming, een zeker Denkbeeld maken, zoo haast men die na de een of de ander passie, in een Tafereel bepaald ziet. Die dan de Toornigheid aan Achillis, de ontzaggelykheid aan Agamemnon, de listige bedrieglykheid aan Ulysses, en de onverzaagtheid aan Ajax wil toepassen, of dat iemand voor heeft, een ander te vertoonen, en welken de domme loomheid, of Bloo-aardigheid moet uitsteken, die zullen haar niet zelden zeer gelukkig bedienen, van ettelyke Eigenschappen, die niet alleen in den aard, maar voornamelyk in de zweming van verscheide Dieren gezien worden; het geen ons te meer zal mogelyk schynen, wanneer wy bestaan willen deze stoffe wat van verre op te halen, en voor af met een woord aan merken, dat hier veel in helpt, dat de zweming en den aard der Dieren, uyt welk men eenige zweming tot de
Mensch-

Mensch-Tronie ontleend, byna algemeen bekend zyn, en daarom in de beschouwing gezwind yders gedachten kan aandoen.

Beschry-
ving van
's men-
schen ge-
breken,
die van
den aard
der bee-
sten ont-
leend
zyn.

Wy zyn veelzints gewoon de passien der menschen (inzonderheid als we van de gebreken spreken) by de eigenschappen en neigingen der beesten, af te malen. Dus spreekt men vaak van een honds mensch, van een gierigen hond, van een honds-vot, van een reekel, van een Stiers-kop, van een domme Os, van een loome Koe, van een looze Vos, van een bot Verken, van een lui en van een vuil Verken, van een Buffel, van een kluchtigen Aap, van een Aapen of Zimme-Bakhuis, van een botten Ezel, van een hongerige Wolf, van een gierige Wolf, van een onnoozele Duyf, van een Schaaps-hoofd, van een botten of blooten Uyl, van een Stegen-Bok, van een Traan-Bok, van een grimmige Leeuw, van een dom Kalf, van een Spreeuw, en wat diergelyke meer in de wandeling bekend mag zyn. Welke toepasselyke benamingen van ons niet alleen te lichter verstaan worden, om dat de Eigenschappen der meeste dieren ons zodanig bekend zyn, maar ook wel voornamelyk om dat vele van die Eigenschappen, in haar oogen en in de geheele zweming der Tronien Teekenkundig te lezen staan. Want het schynd ons niet duister toe, dat de natuur elk Dier een zweming na den aard van zyn neyging heeft ingedrukt, die ons dezelve klaar te kennen geeft; op dat wy ons ook daar na zouden schikken om daar van wel te oordeelen. Ja wy achten ook dat dit de meeninge van Mozes is, wanneer hy van den Schepper zegt, dat hy alles na zynen aard gemaakt heeft; Nu dewyl God zelfs in zyn Woord veele ondeugden en deugden der menschen; door de Eyn-
gen-

genschappen der beesten afgeschilderd; 't Is zeker dat hy ook gewild heeft dat wy in de beschouwing zulks zouden kunnen ontwaar worden. En zeker zo een trotze Leuw, of hongerige Wolf, die beide wreed, verscheurende en verschrikkelyk zyn, de zweming van een zagmoedig en goedaardig Lam hadden; en dat een onnozel Lam (na het welke Godt zich niet beschaamd heeft de gerechtigheid, en onbevlektheid van onzen Heiland af te schetzen,) de zweming van een Leeuw of Wolf of wreede Tyger had, wat waarheid zouder in die Heilige Spelingen gezien worden. Of hoe zou men zig niet vaak bedrogen vinden, wanneer den regel in de natuur geleid, nu en dan, of dikwils, haar zelven vergat. Want dan zoud ons een lam, zomtyds als een verscheurende wolf, en een gitzige wolf als een zagmoedig schaap of lam ontmoeten kunnen? en men zouw zyn lyf nooit zeker zyn, niet wetende of men vriend of vyand voor had; Ja het zou meer dan noodig zyn, dat men geduurig als een Zoldaät op Schildwacht staande, op het ontmoeten van eenig dier, van verre riep: *Qui vien la*. En dan nochtelkens bedrogen worden. Zeker, 't en moethier niet zonder opmerking voorby gegaan worden, dat de Mond der Wysheid, die zich geopend heeft in schoone gelykenissen, ons deze bedriegerye zeer aardig afgeschilderd, en met de Vinger aangewezen heeft, wanneer hy van de Pharizeen en geveynsde linkers zegt dat het verscheurende Wolven zyn, die onder de zweming van een Schaap of Lammere vagt, tot de menschen komen, om die onbekend op te vreten. Want die luiffers wisten wel alffe de gedaante en zweming van haar eygen Wolven-aard lieten blyken, datter elk hem voor zou gewagt heb-

ben, en daarom was het hen nodig de mantel van zachte wol, namelyk geveinsde zagtmoedigheid en uysterlyke needrigheid als een schape-vagt om te hangen. Och! gave Godt, dat dit geslagte geheel uytgestorven was.

Hoe en
waarom
wy de
mensche
veelsints
na de
beesten
afmeten.

Uyt de algemeene kennis diewe van de neiging, aard en sweening der beesten hebben, komt het voort, datwe een mensch, wiens oogen traag bewegende en vaakrig in de kop staan, ligtelyk een domme ezel, of ezels kop noemen. Wiens neus en wangen even hoog, het aangezigt breed en lang is, dien houd men ligt voor een domme osse-kop en stegen dringer; en zulks zoo in een jongeling gezien word, en wat meer na een kalf dan na een stier sweemd, men kan ligt een botterik uyt zyn troni spellen. Agter een aap-agtige tronie schuyld dikmaal een poetzemaker, of een quel-drommel. Gelyk men uyt een leeuwen tronie veelzints een moedige en onverzettelyk gram of grimmig man afmeten kan. Waarlyk als mer wel op iet, men moet bekennen dat men katten-menschen, hondemenschen, Verken-menschen, Stieren-menschen, leeuwen-menschen, en byna allerhande aard van beeste-menschen vind. Ja daar is by na niets in de dieren eigen te vinden, dat men ook niet in de algemeenen hoop der menschen vind: en al wat die te gaar bezitten, word stukswys in de beesten gevonden. Dus is de stoute een leeuw gelyk. De vreesagtige een haas. De milddadigen den haan. De spytge den honden. De straffe den raven: de opregte de tortel-duyf. De looze den vos. De zagtmoedige het lam. De dertele de geite. De onbezuysde het kalf. De kleinmoedige den luypt. De luye den beer. De gierige den olyfant. (De
neer-

Neerlanders zeggen , gierigen hond , om dat hen de olyfanten niet gemeen zyn.) De dwaze den ezel. De drollige den aap. De vagebond den gelubden bok. De onbetemmyke den stier. Den onreinen het swyn. De stomme den vissen. En de praeters den menschen zeer gelyk. En even als de eygenschappen der dieren groot-deels in sweming der tronien afgezien worden , zoo blyken die noch veel meer wanneer de togten des gemoeds in de menschen haar uytwerking volgens de neiging van zulke dieren hebben ; want dan doet de bewegende oorzaak , die gemeenlyk zulk een dier dus of zoo neigt , de aangezigten verzeld met verscheide trekken , zulke Beesten noch meer gelyk zyn. Over deze uytwerking zeggenwe dikwils ; hy briefchte als een leeuw. Hy beet als een hond. Hy stampte als een dol paard. Hy zag als een arent. Hy zag zoo nors als een stier. Het was een wreed tyger. Hy keek zoo effen als een uyl , of als een ezel die 't wy-water omgesmeten heeft , en diergelyke. Den wysgeer Aristoteles , en den grooten Genees-meefer Hippokrates , Porta en veel andere , hebben hun bemoeid , uyt vele teikenen en swemingen des voorhoofds , oogen , neuze , mond , lippen , en hals ; verscheide dingen in de menschen te leeren voorstellen. Doch de schilder-konst heeft alle die dingen in haar uysterste omflag niet noodig , maar kan zich met een ruyg of algemeen ontwerp genoegzaam redden. En alhoewel de tronie-kykerie by veele geen of weinig geloof vind , egter durven wy niet geheel ontkennen , datter vele kenteekene zyn , die op de ervarentheid grondvest staan. Om 'er in 't kort iets van te zeggen , moet men aanmerken datter zyn aangebooren ken-teekenen , en datter zyn toe-

De eigenschap der diere word noch meer in de passien dan in de tronien der mensche gezien.

vallige of aangenomen ken-teekenen. De aangebore, wonen alleen in 't maakzel des lighaams, en zyn veelzints niet alleen eens met de drijven van het gemoed; maar worden met der tyd, zooze door 't geweld der onderwyzing, des deugds en reden, niet bemagtigt worden, daar na meer en meer verleeft, en waffen onverbeterlyk te zamen op. De toevallige ken-teekenen zyn die, welke door het bezeffen van verscheyde zaken die men haat of bemind, deze en geene trek, en merk-teeken volgens de poging van 't gemoed, aan d' opslag van 't gezigt, aan de ronzelen des voor-hoofds, schorting der wingbrauwen, trek der mond, snuiving der neus, en anders indrukken, en door dikwils hervat te worden, zoo dieppe kreuken zetten, daze na 't ophouden van 't gang-vaardig gemoed, noch kenbaare voet-sporen over laten, die met haar oorsprong over een stemmen. Want het gemoed des menschen dikmaal met eenerly, of dees en gene lyding weg gerykt, queld en pynigd de ligt veranderlyke en gebuygzaame deelen des lichaams (die voornaamentlyk in het aangezigt gevonden worden) lang, tot het uythang-bord des wezens met de winkel-waaren die 'er binnen te koop zyn, kenbaar over-een stemd. Dus zienwe dat de liefde, de nyd en afgunst ymand schraal en mager maakt, en dat een droeve geeft, als Salomon zegt, de beenderen verdord. Ja daar zyn voor-beelden, dat de passien zommige menschen zoo hebben weggesleept, dat zy byna in beesten herschappen zyn; zulks daze wreed en brullende als Leeuwen, en als Honden geblaft hebben. Indien 'er dan zulke dingen zyn die het lichaam en de geest van den menschen zoo opmerke-lyk veranderen kunnen; wat wonder is 't, dat de
grond-

grond-oorzaken, uyt de nagelaten sporen, van een opmerkend beschouwer konnen afgezien worden.

Indien iemand dan geestig en welbedagtzaam in het uytdrukken der eigenschappen wil zyn; (die voornamelyk in de beelden op tafereelen, benefens een goede actie en verkiezing des by-werks, in de sweeming der tronien moet bevorderd zyn) laat hy volgens de aanwyzing dezer verhoog-schets aan een heimelyken dief of vuyle snoeppert, de sweming van een kat geeven, of ook wel van een aap: alhoewel de laatste beter een poetzemaker, een snaak of een quaad-doender, en noch alder-eigenst een teuter-quaad te kennen geeft. Een styf-kop die vol geile en onkuyse parten steekt; zal hem niet onvoegzaam vertoonen, wanneer de sweeming van zyn tronie na een stier afgebakend word. De boerze plompheid met luyaardigheid verzeld; kan zeer veel nut uyt de sweming van een os of Koe ontleenen. Wil men een spotter of een spreuw; (die ook zeer wel na den vogel van dien naam sweemd) vertoonen; laat hy de sweeming van een bok of ram hebben, en men zal hem de schimp-geest ten oogen uyt zien. Een ouden grimmerd, daar wat moed en verstand in steekt, zal veelzints na een Leeuwen-Tronie sweemen. Een mensch die vuyl en slegt van gemoed, en bot by gebrek van onderwyzing en geest is, zal ligtelyk door een sweemzelje van een verken-tronie, vertoonen dat hy zoodanig is. En gelyk dit beest zeer tot slapen en lonzen genegen is; zoo staan hem ook de oogen gemeenlyk vaakerig in de kop: zulks dat het niet geheel on-eygen is, als men de lange en veel slapers slaap-zeugen noemd. Doch dat men van een dom mensch zegt, hy verslaapt zyn Ver-stand,

Wat men door beste sweeming kan uyt-drukken.

stand, zulks is niet net gesproke: want niet het veel slapen is oorzaak van de domheid, maar de domheid is oorzaak van het veel slapen, of slaperig zyn. Want wy slapen alleen door gebrek van geesten, namelyk wanneer daar zulken overvloed ontbreekt, alffer van nooden is, om alle de zinnen levendig, en de muskelen vol te houden. Maar niet als die geheel ontbreken, want dan valt men in den eeuwigen slaap; dat is men sterft. En daarom is niet buyten reden, dat men de slaap, de zuster van de dood noemd; en de dood zelfs ook een slaap genoemd word, wanneer met opzigt tot de opstandinge, daar van gesprooken word: ziet daar van Matth. 9. vers 24. En in veel plaatzen van 't N. Verbond. De eerste Christenen in de Griekze kerke; plagten ook hierom een dood-kelder, of een plaatzen daar men de afgestorvene begroef, Coemeterium, of liever Koimeterion, dat is een slaap-kamer te noemen.

En alhoewel den Ezel de gemeene maat-stok is, daar men alle botterikken mede afmeet, nochtans die wel op zyn sweming let, zal ontwaar worden datter een verstand in sweemd dat onderdrukt, of door te veel arbeids afgeslooft en stomp geworden is: zulks dat men met zyn sweming, menschen kan verbeelden die een oud-bakken en gezette gedaante hebben als ofze wys waren, maar daar het verstand wat laagjes van verdieping zit. Egter blyft den ezel onder al de viervoetige dieren alleen daar mede verheerlykt, dat hy gesproken heeft, om hem over zyn onverdiende stok-slagen tegen zynen meester Bileam te verantwoorden. Dog de slange die met Eva sprak, om datze mogelyk noyt onder het getal der vier-voetige dieren behoord heeft, en

Den ezel

zal hem die eere na alle waarschyndykheid niet ligt benyden. Zeker indien de ezels konden, wy gelooven datze dikwils in dusdanigen Pleidoy zouden uytvallen. En gelyk alswe hier aan zeker voorval gedenken datwe binnen Parys gezien hebben: zoo moetenwe bekennen datwe in het beschouwen van het zelve, gezeide Historie van Bileams Ezelin, niet ongedagtig waren. Want gelyk zeeker Ventjaagster een ezel met moes-kruyde geladen, de stad in quam dryven, gebeurden het dat den zelve ontrent het Voorburg St. Marceau over de gebroke strate quam te struykelen en devotig op zyn knyën neer zeeg. De ezel-dryfster haar aanstonds van het agter-quartier na vooren begevende, viel als een doller heks aan 't kluppelen en slaan, om hem weder op de been te helpen; onder welke stokslagen eenen zoo jammerlyk teegen den ezel zyn lieve smurfjen aanquam, dat hy zeer gevoelig zyn kop in de nek smeed, en onder die beweging in opstal, maar zyn beulin met een slinger-slag in het voet-zand geraakte: die zoo gezwind niet weer te been was of zy hervatte haar teyster-oeffening van Meta aan, en den ezel kreeg 'er niet weinig af. Wy die het zagen, dagten dat deze ezels-klugt daar mede op een einde liep; als wanneerze even maar begon: want gelyk men een godden hond wel zoo lang tergd tot hy byt, zoo begon deezen ezel na een weinig stokslagen op zyn schoften afgereen te hebben, als uyt een onverduldigen grammoedigheid zig zoodanig in postuur te zetten als of hy tegens zyn vrouw veyten wilde, toonende voor af met veel bewegingen van de kop, openen en sluyten van zyn muyl, en met velerlei toonen van geluyd en toe bassen, dat hy keef, dat hy schold, ja dat hy byna met mensche-

Historie
van een
ezel die
geern
zou ge-
sproken
hebben.

schelyke woorden vloekte tegen zyn party. Madame groenzel-wyf over deze bejegening van haaren ezel ruym zoo veel als iemand van de kykers verbaast, stond met een opgeheve hand als ofze slaan, en niet slaan durfde; agter uyt, voor uyt en na alle zyden omscharlende om den ezel een slag zonder weer-slag toe te brengen; onder welke sprongen de moes-kruyden te gronde, den ezel onbelemmerd, en het wyf op het hoogste razende geraakten; en men zach een derden hervatting van dit half mensch half beeste gevegt: want den ezel zetten zig op zyn agterste beenen, en verhief de voorste voeten met zoodanige verweerende poozen tegen het wyf op, datze menige gons daar van op het lyf kreeg, en haar veel stok-slagen dieze meenden toe te brengen, wierden afgekeerd. En gelyk dezen vier-beenigen scherm-meester een naar en yffelyk gegigauw (by na offer een Trompet tot den Kryg gesteken wierd,) onder deze batalje liet hooren, liepender zoo veel menschen te zaamen, datze ons het einde beletten aan te zien. Waarlyk die dit voor zyn oogen ziet gebeuren, kan niet wel zoo ezelagtig van verstand zyn, dat hy bykans niet en zou gelooven dat de ezels ook spreken zouden alffer maar bequaamheid toe hadden. En men zou byna in de Ketterye der Indiaanze Slaaven vervallen; welke voor een loopje van die grooten luiffers van apen zeggen; dat zy wel spreken kunnen, maar dat die slimme Duyvels niet en willen spreken, uyt vreeze dan mede zouden moeten werken. Doch het is te gissen dat de ezels liever zouden spreken, om haar gellagte van het werken vry te pleiten.

a Daar is geen sweeming van eenig dier die de schranderheid en vcerdigen yver beeter kan uyt-

drukken, dan die wy hier in die van den windhond aangewezen zien. Gelyk van den neven gestelden huys-hond, de sweming van een getrouw huys-vader cener aanzienelyken familie, zeer gevoegzaam kan ontleend worden. En indien het niemand qualyk zou nemen, wy zouden bekende mannen tot deze sweming aanwyzen, om waar van een voorbeeld by te brengen, wy de oude afbeelding van Titus Livius, dien vermaarden Historischryver eenigzints tegen de sweming van onzen windhond willen vergeleken hebben, en men zal haast ontwaar worden dat zulks in meer gevallen, zoo is of zoo zyn kan.

Een zoldaat, een roover of vrybuyter, zal door de sweeming van een kray of rave niet onkenbaar zyn. Een trystigen drulaart, die eigenzinnig en by zig zelve wys schynd te zyn; kan door een uyls-kop tamelyk gedoodverwd worden. Wil men daar teegen een wakker en neerftig man vertoonen, geeft hem de sweming van een Haan. Gelyk een snedigen gauw-oog, en woord-eter door de sweming van een arend of een valk, zeer kenlyk kan verbeeld worden. Als u tot verder nadenken, de staaltjes in de geziene vertoog-schets konnen aanwyzen.

Laat ons nu van de beeste-sweemzels tot die der menschelyke over gaan, daarwe niet weinig onderscheide Formen van hoofden, tronien, trekken, besnedentheden, en afgewisselde wezens, die egter alle menschelyk zyn, zullen ontwaar worden. En zal deze beschouwing zeer voegzaam en voordelig tot de schilder-konst, de middel aanwyzen, om niet alleen by kragtigen inbeelding, allerhande sweemzels en kenbare uytdrukkingen van passien
deug-

deugden en ondeugden; verscheide Land-aard, en anders, te konnen verbeelden; maar ook om zelfs menschen lange na haar dood, of die men maar eens gezien heeft, of die ons van eenen anderen worden aangebracht, te konnen afmalen, datse een tame-lyke gelykenis zullen hebben. En op dat we de ge-dachten en verbeeldens-kracht, ontrent deze, even als ontrent de voorgaande, door eenig behulp-mid-del mochten ondersteund vinden, zoo zullenwe ook deze zweemzels onder eenige algemeene soorten of geslachten, in affchetzing vertoonen; Welke ook zoodanig kennelyk gereguleerd zyn, datter weinig opzichtige Tronien zullen ontmoet wor-den, die niet met de een of de ander soort zullen schynen over een te komen; of ten minsten daar na te zwemen.

Het is zeker, en wy onderstellen 't ook als een ge-meene waarheid, dat de meeste veranderlykheid der Tronien slechts bestaat in vier opmerkelyke par-tyen of gedeelten die een tronie uitmaken: Namelyk in het Voorhoofd, de Neus, de Mond met de kin: welke partyen, wanneer zy op zy ge-zien worden, de opmerkelykste en kenbaarste Trek-ken uitleveren. En kan men de generale klomp des hoofds, op zyde, achter en boven, als de vyfde tot de vorige Formen zeer wel toevoegen. Belangende de Voorhoofden en Neuzen; daar over staat dat gene aan te merken wat wy in de dienst en maak-zel der deelen hebben gezeid. Wy voegender hier by, dat menze in 't algemeen driezints kan aanmerken: Namelyk recht, of hol ingebogen, of verheven. De rechte hebben vier gellachten; te weten lan-ge, korte, verheventheid na buiten van onder uitgaande of wat ingetrokken. De holle of ka-
muis-

De Ver-
schei-
denheid
der Dee-
len in de
Tronien.

muis-neufen , hebben drierlei geslagten ; Want de een hebben haar Holligheid om hoog , de ander in 't midden ; en sommige zyn in 't midden ook in drie soorten onderscheiden ; want de eerste zyn aan het boven deel meest verheven ; De tweede meest in het midden ; en de laatste onder aan. En als men het nauw souw bepalen , soo bevind men dat de verheve Neufen noch driefints te onderscheiden zyn. Gelyk dan ook de kleine , de groote en omgekrulde lippen , de korte , lange , dikke , holle en bolle kinnen , en wat dies meer is , in dese Troniekundige modellen zullen gezien worden. En alhoewel eenige onder die , aan sommige vreemd , vies , snaaks en ongemeen moogen schynen , egter meenen wy dat ons de meeste Beschouwers sullen moeten toestaan , datse nu en dan wel sulke sweemels van Tronien in het leven hebben waargenomen ; ja datter onder hen goede bekende noch wel eenige zyn , die se daar aan zouden weten t' huis te brengen. Wanneer nu een vast Teykenaar de schets deser Troniegslagten eenmaal op zekere wyze zyn geheugnis heeft ingedrukt ; en hy vind gelegentheid om iemand dien hy maar eens gezien heeft , te verbeelden , dat is te Konterfeiten , zoo moet hy door een krachtige inbeelding , alles dat hem van den begerden mensch zyn sweming en opzigt , in zyn gedagten speeld , wel erinneren , en leevendig te voren brengen ; en dat tot aan het sweemsel van de een of de ander Tronie , of Model over brengen ; en zoeken in welke soort of model , d'algemeene schets meest met zyn gedachten over een stemd , en merkelyk gestyfd en geholpen , of tot de gelykenis van zyn denk-beeld gebragt word. Dan moet men tot de byzondere trek des voor-hoofds , neus en mond ,
en

Hoe
men sig
moet be-
reyden
om Tro-
niën of
konter-
feysfels
by in-
beelding
te ma-
ken , dat
is , uyt
de Geest
na 't Le-
ven te
schilder-
ren.

en Kin overflag maaken, en letten in wat **T**rap van Sweming zyn beschoude voor-beelden met die van de ingebeelde Sweming de meeste gelykenis hebben. In welk doen men zeckerlyk zal ontwaar worden, dat men de middel in de hand heeft, om dat volgenre een zekeren regel te doen. Van den Italiaanzen Schilder D. Girlandaio word aangeteekend, dat hy de troni-kunde zoo vast had, dat hy in het konterfeyten, by inbeelding noyt en miste een kenbaare gelykenis aan te treffen. In welk doen ook eenen Francisco Mossoli hem een konstgenood verstrekte. Andere geesten hebben zulks op 't berigt van andere kunnen doen zulks datze konterfystels en tafereelen maaken, van luyden die al een wyle gestorven waren; en diese noyt met oogen aanschouwt hadden. Die zich daar toe wil begeeven, zal zig veel hulptoegebragt vinden, wanneer hy zyn toevlugt neemt tot d' een of d' andere beeltenis, 't zy mensch of beest en dat soo wel in print, tafereel of bootseer-werk, als in 't leven; wanneer daar in maar de minste Sweming of krooft, van de begeerde troni gezien word; en dat men daar aan toevoege, afneme, besnoeye en beknoeye, al ons op ymands berigt word aangebragt, of ons op zulke beduyding kragtiglyk schynd in te vallen.

Belangende de verscheyde bedeeling van de algemeene form der tronien, wy agten dat zulks volgens de teykenkundige trek in deze vertoogschetzen zoo aanmerkelyk zal kunnen gezien worden, datter geheel geen breede verklaring over noodig is te doen. Want wanneer men zou bestaan een regte loot linie voor yder dezer tronien te halen, men bevat aanstonds wel, dat haar generale klomp merkelyk van malkander in form verschillen zouw.

Watmen
in 't alge-
meen
over deze
Modelle
moec
aanmer-
ken.

Want

Tronie Schouwing.

want daar de een het voor-hoofd regt en geheel na-by de gezyde lienie zouw zyn, daar zouw dat van een ander hoofd, zeer ver daar van afwyken: vergelykt in onze Af-beelding de modellen. B. D. DD. met E. F. I. T. Y. AA. en andere die ghy wildt naspeuren. Aangaande het verschillig voor-uyt komen van de kin; beziet het model BB. tegen DD. en vergelykt Y, Z. met malkander, en gy zult het onderscheyd te byster groot, maar egter niet buyten 't naatuurlyk leven vinden. En gelykwe uyt de proportioneele leden-stemming nu al geleerd hebben dat men een wel gemaakte troni net in drien kan verdeelen, namelyk in 't voor-hoofd, neus, en het deel dat de mond en kin vereyft, zoo zullenwe in deze modellen 't zelve zeer verschyden en van dien gelykmatigen regel afgewisseld zien; want in zommige is het voor-hoofd alleen zoo groot als byde de onder-deelen van neus en mond, als men aan de tronien K. en O. duydelyk zien kan. In tegendeel heeft de neus van de troni V. zoo veel lengte alleen, als het voor-hoofd, mond en kinne te zaamen. Daar wederom aan de modellen C. K. X. BB. het klynste gedeelte aande neus gegeven is. En op deze wys kan men door vergelyking byna oneydinge verschilligheden in de schikking der tronien vinden. Geen wonder dan dat ook de Sweming der wezens, zoo veelerley kunnen zyn, daar de proportie-maat zoo verschilligh, en de partien on-eyndig verscheydentlyk zamen geschikt zyn. Wanneer men de generale klomp der hoofden aanmerkt, men zal bevinden datter ovale, by na ronde, regte, voor over-hangende achter over-hangende, ingevallene en spitze of driehoekkige vormen gezien worden;

met

Verschil-
lige be-
deeling
der Tron-
nien.

Verschil-
lige
Hoofde.

Tronie Schouwing.

met welke de Tronien of geheel, of maar voor een Deel gemeenschap hebben; als men in deze Model-
 len der Troni-fchouwing kan ontwaar worden. Wil men de Sweming der Land-Aard daar ook eenigzints in na-speuren; 't Sal ons niet zwaar vallen, in het model Y. een Noor-Man of Stegen Deen te vinden. AA. wil na een Engels-Man aarden, en L. T. een Frans-Man vertoonen, in D. X. is ligt een Moor te vinden, gelyk E. CC. 't weezen van een Italiaan kan dood-verwen. F. I. geeft de Sweming van een zaft-voerigen Neerlander, en een andere model, wederom dees en geen te kennen; dat wy den naarftigen Beschouwer aanbevolen laten. Heeft men lust verſcheyde Paſſien, Deugden, On-
 deugden, en de geſteldheyd des Gemoeds uyt de Sweming der Tronien te Lezen; Beſchoud andermaal onze Voor-beelden; En gy zult in de Troni H. een bitzig Menſch; De Goedheyd in F. DD. de Laatkentheyd in M. Q. S. de Domheyd in D. BB. de Schranderheyd in B. CC. Grootſheyd en Verwaantheyd in P. S. bekrompenhertigheyd in N. O. potteragtigheyd, in A. X. gekheid in A bezadigtheyd, in T. V. Gierigheid en wrok, in Z. ſagtmoedigheyd en geruſte Conſcientie, in DD. nyd en afgunſt, in L. een Slaafagtige Geest, in G. en in T. kan men eenigzints een wel geboren Ziel bemerken.

Sweming der
 landaard
 volgens
 onze mo-
 dellen.

Paſſien,
 Deugden
 en On-
 deugden
 hoe in
 deze Mo-
 dellen na
 te ſpeu-
 ren.

H E T VI. H O O F D - S T U K .

Van de *Teykenkundige Troni-schouwing* volgens de Natuurlyke en toevallige stand , by ons *Troni-Perspective* genoemd.

Eerwe tot de regelen der teykenkundige troni-stelling koomen , om dat volgens de Natuurlyke en toevallige standen der beschouwing in allerhande beweging des hoofds te doen , is het ten uyttersten noodzakelyk , datwe voor af alle de verscheide geslachten , en stands-gelegentheden in welke de tronien kunnen gezien en bewogen worden , overloopen , en daar in aanmerken , wat verschil tussèn de Natuurlyken en tussèn de toevallige standen der hoofden en tronien is : op dat wanneer wy in het volgende hoofd-stuk de juyfste verdeeling van de partyen der tronien in haar eenvoudige , dat is Natuurlyke proportie-stand zullen aangewezen hebben , wy de middel deun by de hand mogen vinden , om het zelve ook in de toevallige tronien , volgens allerhande stand van beschouwing , en beweging , door een vaste regel te doen. Tot dezen einden zullen we hier eenige algemeene waarnemingen voor af stellen ; die geduurig tot de volgende zeps-reden , en eenige verhoogschetzen , moeten indagtig blyven.

Op hoe
veelder-
ley wyze
een hoofd
kan be-
wogen
en gezien
worden.

Wy stellen dan eerstelyk dat een Menschenhoofd , op zoo veel en menigerhande fatzoenen afgeteikend en tot de Schilder-konst kan in ge-
voerd

voerd worden, als het zich verscheidentlyk in 't Leven kan beweegen en geplaatst zyn; of van een beschouwer uit verscheide stand-plaatfen in verscheide gezigten kan gezien worden.

Ten tweeden stellen wy dat de verscheidenheid der Hoofden, en wel met namen en goed gevolg ook de tronien. (Want wy zullenze altyd de eene voor de andere nemen, en veelsints alle beide te gelyk verstaan), in opzigt van de gezeyde stands gelegenheid; van twee verscheide geslagten zyn: Namelyk, natuurlyke, en toevallige.

De Natuurlyke Hoofden zyn die, welke zonder eenige verandering in haar eigen eenvoudige stand en proportie-schouwing, onder het oog-punt vlak midden in het plan des Ovaals, (het zy dan vlak van vooren, vlak van agter, geheel op zy, of geweken, of anders, zonder eenige Helling of Neyging, agter of voorwaarts, of zydelings) gezien worden.

De toevallige zyn die, welke geheel in tegendeel op oneindige wyzen, door Helling en Neyging van de voorige Natuurlyke stand afgeweken, beneden of boven des beschouwers Oog geplaatst zyn; en of voor, of agter, bezyden over, of verscheidentlyk verkort, of wel anders gezien worden; als het gevolg nader aanwyzen zal.

Om de Natuurlyke Stands-gelegenheid van een Hoofd en Troni, makkelyk te verstaan, moet men het zelve dusdanigh gesteld aanmerken: Namelyk, datter een rechte Loot-lyn van de top der Kruyn, dwers door het Hol des Bekkeneels en de Wervelbeenen van den Hals heen gaande, het hoofd om de zelve lyn als om een spil regtlynig of toppig, gints en herwaarts zonder eenige neyging, buyging of

Wat de
Natuurlyke
stand des
Hoofds
is.

Wat de
toeval-
lige.

Hoe de
Natuurlyke
Stands-
gelegenheid der
Hoofden
verstaan
word.

Helling, gelyk of tot den Zigt-einder kan bewogen worden: 't geen noch klaarder kan verstaan worden, wanneerwe noch een andere streep of lyn aanmerken dwars midden door d'Oogen heen te gaan, die met de voorgaande een regt-hoekig kruis maken. Invocgen dat alhoewel het Hoofd, op deze lyn kan onderfeld worden, agter of voor over te bewegen, (alswe in de toevallige Hoofden zullen zien) 't zelve nochtans in een Natuurlyke stand; altyd zonder eenige dier verandering blyft. En gelyk dusdanige linien om een ovale kloot getrokken in dusdanige stand een regt kruys zouden maken, alswe aanstonds nader zullen aanwyzen; zoo ziet men wel, dat men dusdanige standen van tronien niet onvoegzaam Orizontale tronien noemen mag: gelyk dat zeer ligt uit de tegenstelling van andere tronien, die wy toevallige noemen, waar in wy de gezeide Linien afgewisseld zien, zal verstaan worden.

Wat een Orizontale Troni is.

Daar zyn vier verscheyde Standen in de Natuurlyke Tronien.

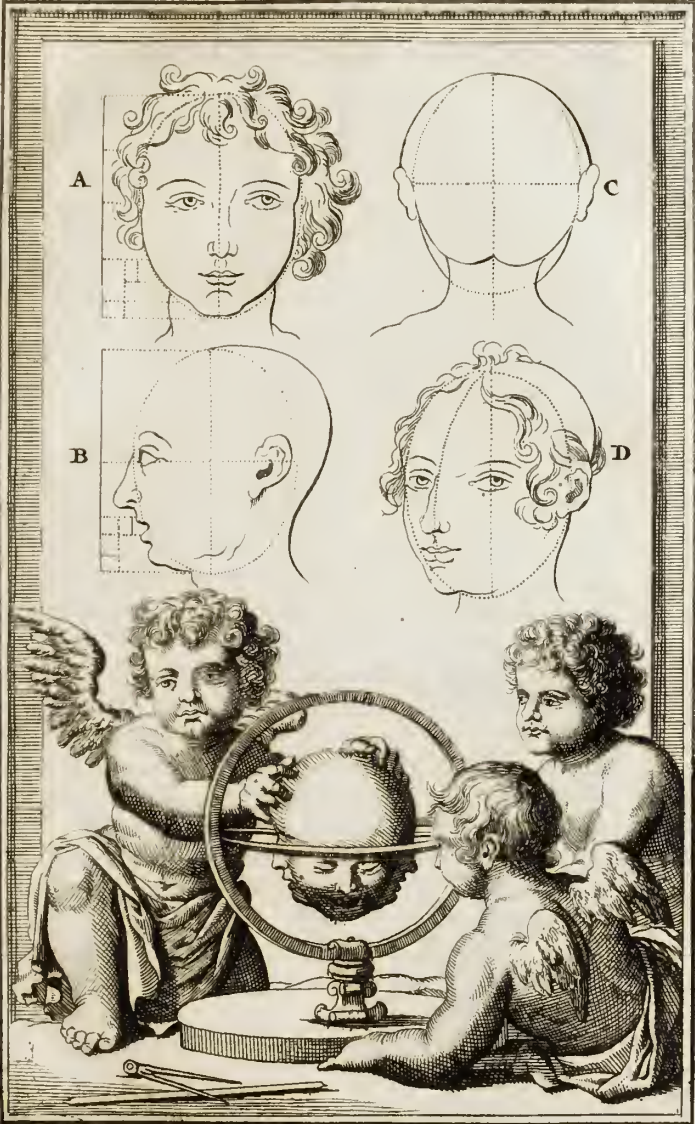
Daar zyn maar vier voorname verscheidentheden of hoofd-geflagten ontrent de Natuurlyke stand van beschouwing in de hoofden aan te merken. De eerste is vlak van vooren, in welk men alle de Deelen van de tronie natuurlyk en zonder eenige afwisseling ziet; en voorts zoodanig gesteld, dat zig de oogen en ooren onder een regte of waterpas-linie bevinden, als u in de tronie met A getekend, word aangewezzen.

Tronie op zye.

De tweede noemd men op Zye; en daar in zietmen slegts de helft van de tronie en van het achter-hoofd. Als de schets B. vertoon; zynde het hoofd in dusdanige stands-gelegenheid, van de vorige even de helft van 't zienbare der tronie, omgewend.

De derde is het Hoofd, uyt de eerste en tweede stand

Vier Natuurlyke Standen der Tronien .

stand A. B. geheel omgewend, en vlak van achter aan te zien; zulks alle de Deelen des agter-hoofds openbaar en in haar natuurlyke trek en proportie, maar die van de troni in geenen deele gezien worden; beziet de vertoog-schets in C. en aanmerkt de betrekking deffelfs in 't volgende Hoofd-stuk.

't Hoofst vlak van agter.

De vierde en laatste soort is een wykende, omgewende of half omziende tronie, zynde deeze de middelstand tusschen vlak van vooren A en vlak op Zye, B. Of men kanze ook stellen tusschen 't regt op zy, en vlak van agter C. om datter ook zoodaanige stands-geleegentheeden kunnen vallen; doch en moet men dat daarom voor geen vyfde geslagte aanmerken; of men zouw anders oneindige geslachten moeten stellen: Want men moet over deeze Zoort van hoofden niet vergeeten aan te merken, datze niet bepaald is, gelyk die welke wy vlak van vooren, en vlak van achteren aanmerreken, want zoo haast die de minste verschilligheid onderdanig worden, zoo houden zy op vlak van vooren of vlak van achter te zyn, en zy gaan tot een van de andere geslachten, namentlyk tot eenige hoeveelheid der geweekene tronien, of geheel op zye by trappen over. Invoegen wy dan vast stellen, dat een tronie, min en meer geweeken kan zyn; blyvende nochtans in alle standen Orizontaal, en declachtig aan haar geslacht; als wy aanstonds netter zullen betoogt zien. Daar staat ook noch aan te merken, dat gelyk in de eerste noch in de derde soort der hoofden, namentlyk vlak van vooren, en vlak van achter, gans geen verandering kan vallen, de tweede nochtans, te weeten het hoofd op zye, flinks en rechts kan aangemerkt worden; gelyk ook de vierde, die wy geweeken noemen, flinks of regts, en in veel en ver-

Wykende troni;

Aanmerking daar over.

scheyde trappen, min of meer kan geweken zyn.

Dat uyt de Natuurlyke den Aard der toevallige in 't algemeen kan worden gerekend.

De Naturelyke stands-gelegenheid der tronien vast begreepen zynde, zoo kan het niet meer swaar vallen te verstaan, dat wanneer een hoofd door helling, of Neiging, buiten de gezeide Natuurlyke stand der Linien bewogen word; ofte dat het oog des zienders geheel buiten het plaan des Ovals en Orizontale Linie geplaatst is, datter dan een geheel ander opzigt in veel deelen, die de linien, alwaarze op geplaatst zyn volgen, zal vallen; en dat zulks op veel en ontelbare wyzen kan geschieden; en derhalven dat we niet onvoegzaam handelen, wanneer we deze geslagten van Hoofden onder een algemeene onbepaalde benaming van toevallige standen, begrypen. En niet tegenstaande deze van de Natuurlyke vry verschillig zyn; nochtans achten wy datze aangaande noch eenige regels diewe over de Natuurlyke moeten opgeven, elkanderen zeer wel zullen kunnen verklaren.

Waar van alle toevallige Tronien afhangen.

Daar zyn maar twee voorname oorzaaken (behalven nog een die uyt die twee gemengd of samen gezet is van welk alle de toevallige stands-gelegentheden der tronien afhangen: alhoewel ook waar is, dat der zelve trappen en manieren oneindig kunnen gezeid worden te zyn. De eerste slag bestaat in voorwaarts of achterwaarts overbuiging van het hoofd, vlak van voor of van achter aangemerkt. De tweede is flinks of regts hellende: en uit deeze twee oorzaaken koomen alle andere soorten van hellingen voort door vermenging van tweederhande beweging. Want een hoofd kan te gelyk achter of voor over en flinks of regts, zydelings overgeneigd hangen; en deeze kunnen wederom onderscheiden worden in hoofden regt van

vooren, regt van agter, regt op zye, of geweken: waar van wy de geschapenheid duydelyk in de volgende verhoog-schets aangewezen zien..

Om dit eerste voorbeeld vlak van vooren, van voorwaarts over geboogen; nader te verstaan, zoo onderfeld wederom datter van de een oor tot de ander een lyn getrokken is, om welk het hoofd zig bewegen kan als een Globus op zyn as-punten, of als men zouw zeggen, een stuk gebrad aan een spit: invoegen dat door het opligten van de nek-wervels, het hoofd overwaarts over, of door het opligten van de kin het hoofd agterwaarts gebogen kan worden. Blyvende de linie of spil onveranderd: en dit noemenwe een toevallige troni vlak van vooren, voorwaarts over gebogen. Gelyk de andere daar nevens aan een toevallige tronie vlak van vooren agterwaarts over gebogen, verhoogd: en men ziet ligt datter in dusdanigen stand zoo veel verscheide trappen en manieren van min of meer helling waar te nemen zyn, alffer natuurlyk in het leven kunnen gemaakt, of van den beschouwer kunnen verkozen worden, om die zoo te zien.

En gelyk de gezeide soort tweezints is, namelyk agter en voor over, zoo is ook de zydelingze helling dubbel, namelyk links en regts; van vooren, op zyde, of geweken, en dat op on-eindige wyzen en stands gelegentheden, alswe in de laatste verhoog-schets der tronie-stellingh kunnen ontwaard worden. En wanneerwe ons daar kragtelyk de gelegentheid der twee voornoemde linien willen verbeelden, zal het ons niet moeyelyk vallen te verstaan, hoe veel de toevallige standen van de natuurlyke zyn afgewisseld. Ook staat hier wel aan te merken dat alle de gezeide geslagten van hoof-

Een
hoofd
vlak van
vooren
voor-
waarts
over ge-
bogen.

In de zelve
stand
agter-
waarts.

Zyde-
lingze
helling.

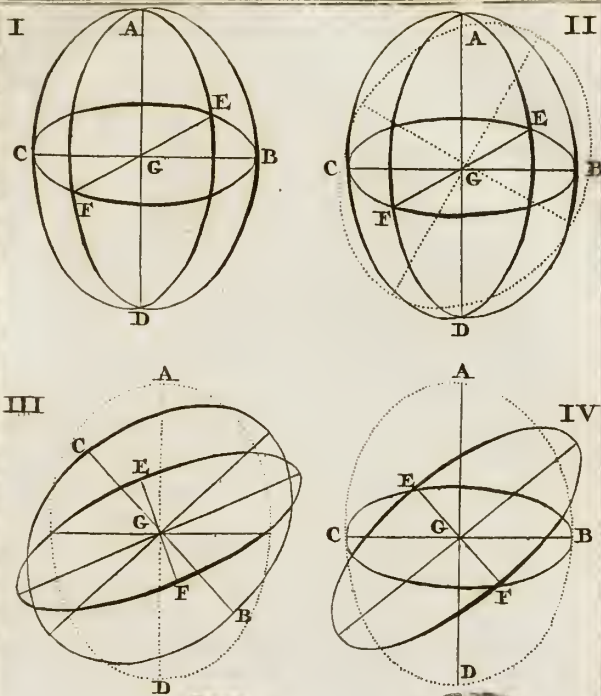
den, en die noch anderzints in een geweken stand, of van vooren dus hellende kunnen bewogen worden, noch zeer veel gemengde neigingen kunnen hebben? want zy kunnen te gelyk agter of voor over en flinks of regts geneigd; na om laag, of om hoog ziende geweken, of op zye, of van vooren zyn. Als de gezeide vertoog-schets daar zoo duydelyk zal aanwyzen, datter geen breede uytleg over noodig zal schynen.

Op wat wyze het menschelicheit hoofd uyt een ovaal bestaat.

Om dan tot de praktyk-oeffening der troni-stelling niet onbereid te komen, zoo onderstellen wy voor af, en volgens de gemeene bevatting der schilder-kundigers, dat het hoofd van een mensch (zonder het uytsteken van het agter-hoofd, de neus, de ooren, de kin, de hol ingaande partyen van de oog-kuylen, mond, slapen des hoofds, aan te merken,) in zyn gantsche klomp, de algemeene gedaante of Form van een eyrond, ovaal heeft; gelyk deze vertoog-schets, met het eerste voorbeeld door de letteren A. B. C. D. aanwyft: van welk het punt A. het top-punt of Midden-Kruyn, van het hoofd is: en D. de onderste stip van de kin, die tegen de kruyn regt over staat. Wy onderstellen verder dat dit ovaal nochmaal is omvangen van eenen anderen omtrek, waar door het tot een gelyk-zydige bol, dat is lichamelik en vast Ey-rond schynd te worden; waar door het punt A. tot in D. door het middel-gedeelte heen gaat, ziet na de merk-letteren A. F. D. E. en A. B. C. D. zulks dat het ovaal, door een middel-omtrek of Cirkel, als B. C. E. F. omtrokken wordende, in agt gelyke hoeken als een appel of peer in quartieren doorgesneden is; als we terstond klaarder zullen zeggen.

Middel om den aard des ovaals tot de troni-stelling te verstaan.

Stant der hoofden in allerlei trap van
Toevallige helling.

Aanmerkt verder dat de eerste omtrek van het ovaal, A. B. C. D. gaande door het punt van de kruyn, midden door de ooren, en het punt van de kin, by ons genoemd word het ovaal, of trek van vooren; en de tweede omtrek A. F. D. E. gaande mede uyt het top-punt van de kruyn, regt midden over de neus, mond en kin, noemen wy het ovaal op zye, of trek des verhevens. In welkers midden de lood-lyn A. D. de voornoemde spil is, op welke ondersteldt hebben dat het Hoofd, herwaarts en gintswaarts, of op zye of geweken, wenden kan. Wanneer men nu deze A. D. in twee gelyke deelen deeld; zoo zal buyten twyffel in het punt G. het midde-punt van het hoofd gevonden zyn; en by gevolg van de vlakke C. B. E. F. die de boven-vlakte des ovaals in een ronden kring beschryft; deze cirkel midden door de oogen en ooren heen gaande, kan men zeer gevoegzaam de Orizontale cirkel-linie noemen, waar van de midden doorgaande C. B. G. of F. G. E. de as kan gezeid worden; op welk een hoofd zich voorwaarts, en agterwaarts, en ook zydelinks hellende, en anders kan bewegen. Wanneer wy ons nu voorstellen dat de beweging van het hoofd kan gaan door beide de gezeide linien, zoo is ligt te verstaan dat zoodanigen hoofd op tweederlei wyze kan gebogen zyn, namelyk agter over en links of regts ter zyden over, of voor over, en links of regts zydwaarts geneigd; en dat in on-eyndige trappen verschillende. De eyenschappen dan van deze onderstelde linien volgens de aanwyzing over deze eerste maniere gedaan, zynde in een Natuurlyke stand, zal door de gelykheid der linien en merk-letteren, in de drie volgende voor-

De verscheide helling der hoofden voor de linien en punte te verstaan.

beelden, de gesteldhejd der toevallige genoegzaam kunnen gezien worden: want de tweede wyft het geval van agter of voor over gebogen aan. De derde de buyging op zye. En de laatste een voor-beeld van een hoofd dat tweezints gebogen is. Beschoud de verhoog-schets, en beeld u alles watwe tot hier toe gezeyd hebben kragtelyk in; zonder de cirkels in u gedagten te verwarren; of steld en maakt dusdanige afwisselingen met de hand na, en gy zult 'er meer ligt en nut in zien, dan of wy dat verder met veel woorden ondernamen te verklaren. Ook zullen u de laatste voor-beelden groot licht tot de eerste geven, zoo gy slegts iets daar van begrypt.

Eerwe noch tot de tronic-stelling zelfs komen, in welkwe de partyen in allerhande stands gelegentheid wel op de linien van haar kruys, en in haar betamelyke proportie moeten aanwyzen, staan ons tot het vorige noch eenige noodwendige dingen in agt te nemen: want daar moet wel waar genomen worden dat men de geheele verscheidenheit der hoofden en tronien, moet afleiden, of van de beweging der zelve, het oog van den beschouwer vast en onbeweeglyk gesteld, of van de beweging van het oog des zienders zelfs, in verscheidene stand-punten, daar het kan ondersteld worden te zyn; blyvende het geziene hoofd onveranderd. Ofte ook wel ten derden van de beweging van de een en de ander, wederzyds tot malkander vereenigt: blyvende de maniere van buyging of helling der hoofden in allerhande standen, het zy dan uyt welkers beweging de verandering voort komt, wel, de zelve in het algemeen aangemerkt; maar nogtans met dit onderscheid, dat behalven de veranderingen die in de linien van het kruys ontrent de oogen

Waar
men de
verande-
ring der
tronien
van afly-
den
moet.

gen, neus en mond vallen, waar van hier na gesproken moet worden) in de stands-geleegentheid daar in een tronie door middel van het veranderde oog gezien wordt, in eenig deel geen vreemde gedaante aangaande het maakzel der deelen zelfs, onderworpe is, ten zy die door de verkorting geschiet; maar dat zulks alleen plaats heeft ontrent hoofden en tronien die haar stands-geleegentheid door haar eygen beweging hebben gemaakt; want daar brengen zomtyds de muskelen en zenuwen van den hals, en wangen, en anders eenige spanning of ontspanning, en by gevolg eenige rimpelingh, dobbelingh en veranderingh. Gelyk wy zulks in de leere der muskelen, en de bewegingh der leeden zullen ontdekt zien.

Aanmerkt verder dat wanneer een tronie vlak van vooren gezien word, het zy achter of voor over hellende, dat dan de proportien aangaande de trek der oogen, de neus, noch de mond, noch de kin geheel geen verandering lyden, ten aanzien van de breedte. Maar zeer veel ten opzigt van haar lengte, en verheevendheid. Want nadien al de deelen van een tronie in een natuurelyke stand, Orizontaal, en in haar eigen proportie-maat worden gezien, zoo valt licht te begrypen, dat de lengte en verheeventheid van zulke parteyen min of meer navolgens de hoedanigheid van een afgewisselde, en niet Orizontale tronie veranderen moeten, en zeer dikwils geheel ingekort, tegen, en voor, ja achter malkander schuyfende, gezien worden; maar nochtans dat de breedte der dingen de zelve blyft, zoo lang namentlyk, als de stands-geleegentheid in het algemeen vlak van vooren blyft; doch in een tronie op zye, of zelfs die slegts een weynig geweeken

Onder-
scheid
van de
afwissel-
ling der
Tronien.

Wanneer
de Deelen
der
Tronien
geen ver-
andering
onder-
worpen
zyn aan-
gaande
de breed-
te.

wanneer
de Tronien in
alle Deelen ver-
andering
is; lyden.

is; ofte in geval van tweeziets te gelyk bewogen te zyn, daar lyden de Deelen dikwils en meest altyd verandering in beyde opzigten, en wel zomtyds meer in de breedte dan in de Lengte.

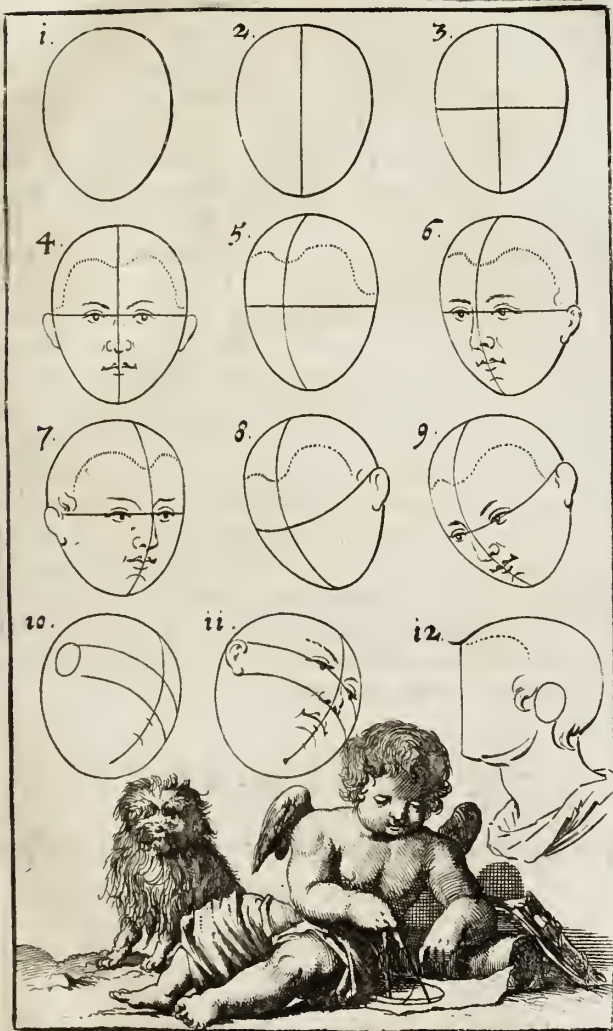
Onder-
scheid
van Ori-
zontale
Tronien.

Aangaande de gezigt-stand of beschouwingh; moet men aanmerken dat het oog des zienders in allerhande natuurlyke stands-gelegenheid, altyd moet aangemerkt worden in de middel-lyn of Cirkel, van 't opper-vlak des ovaals; het geen wy ook daarom de zicht-einderlyke ronde in het ovaal genoemd hebben. Maar in de standen die wy toevallige noemen, daar merkt men het oog altyd buyten de zelve linie aan; en dat nog verscheidentlyk boven of onder de Ori-zont of zigt-einder.

Verwif-
feling
van het
kruys der
Tronien.

Wanneer het oog in het plaan van het ovaal is, (het zy dan dat het een hoofd van achter of één tronie-vlak van vooren ziet) zoo vertoonen haar de linien van het ovaal, en die van het zicht-einderlyk rond als twee regte Linien, die elkander recht-hoekig doorsnyden, de een van de top tot de kin, de ander van de eene oor tot de ander, door bey de oogen gaande, formerende de linien, die men 't kruys van de tronie in de wandeling noemd. Gelykwe zulks tot vastmaking der gedachten, weederom in deeze Voorbeelden kunnen zien; daar de ovaalen met 1. 2. 3. 4. geteykend, de gezeyde leering grondt-vesten kunnen. Hoe voorts in een geweeken; of eenigzints omgewende tronie, die orizontaal gezien word, de linie van het ovaal veranderd, en bochtig geworden is, blyvende de linie van het zicht-einderlyk rond gestrekt als voren, namelyk geheel recht, dat kunnen u de voorbeelden onder het getal 5. 6. 7. twe en drieziets aanwyzen.

Doch wanneer het oog des zienders buyten het heele

heele plaan des Ovaals is, of dat het noch in d'een noch in d'ander gezeyde Linien geplaatst is, het hoofd gezien wordende, hellende of buygende, voor of agter over, of wel in beyde die beweging te gelyk, zoo zal die Linie van 't Ovaal, en die van 't zigt einderlyk rond, geheel gebogen gezien worden; de eerste volgens den trek des Ovaals, en de ander zal een Boog maken, in manieren als men hier in de Voorbeelden 8. 9. 10. 11. aangewezen ziet: en van ons in de tronie-ftelling nader zal getoond worden. Men moet verder over de gezeide Boog van het zigt-einderlyk rond niet vergeten aan te merken, dat zoo by aldien het oog des zienders beneden de Orizontale Linie is, of dat het hoofd in die stand bewogen is, dat dan de Boog na boven omgebogen zal fchynen. Bezie hier van wederom het 10. en 11. Voorbeeld. En by aldien 't oog boven de gezeide Linie is, zoo zal de Boog na om laag omgebogen vertoonen; waar van wy een duidelyke blyk in 't Voorbeeld 8. 9. kunnen zien. En deze Oeffening zoude men onzes agtens niet onvoegzaam troni-perfpective kunnen noemen.

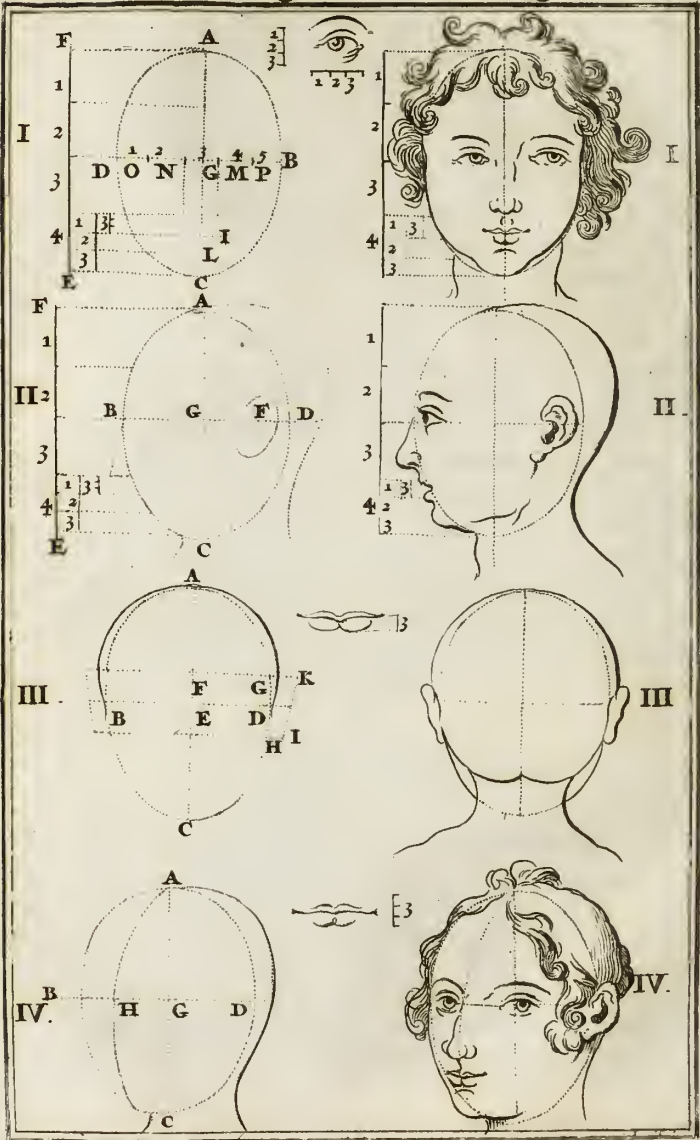
VII. H O O F D - S T U K.

Van de Proportionele Tronie-ftellingh, volgens de natuurlyke en toevallige stand van
Beschouwing.

OM tot de aanwyzing der Lineamenten of Be-
trekkingen te komen, volgens welke de Par-
tyen

Maat-redige Tronic-stellingh.

tyen van een tronic in allerhande standen en verkiezingen moeten geproportioneerd zyn, moeten we eerst spreken van de natuurlyke, dat zyn Orizontale tronicen; diewe in het voorgaande hoofd-stuk nader tot de beschouwing hebben verklaard.

Eersten Voorbeeld der Tronic-stelling, van
vooren vlak.

Laat 'er volgens het eerste voorbeeld dezer ver-
toog schets, een overal getrokken zyn, A. B. C. D.
verdeeld dat in twee middel-linien, (die wy Dia-
meters zullen noemen,) AC. DB. zulks datze
malkander in het punt G. in gelyke hoeken sny-
den, of een kruys maken. En laat het voorgeno-
men hoofd, de lengte van de bygevoegde lyn, F. E.
hebben: verdeeld deze lyn in vier gelyke deelen,
gelyk de gestipte 1. 2. 3. 4. aanwyft; zoo kan de
eerste het gehairde bovendeel des hoofds, de twee-
de het voor-hoofd, de derde de neus; en de
vierde, de mond en kin aanwyzen. Deeld het
onderste gedeelte C. H. in drie gelyke deelen, zoo
zal C. L. voor de hoogte van de kin; L. I. voor
det tuffen-ruymte, die daar is tuffen de holligheid
boven de kin tot het begin van het opene des monds,
en de resterende derde L. H. voor de hoogte die tus-
zen de opening des monds en de holligheid over de
neus boven de opper-lip is.

Troni
vlak van
vooren
hoe te
stellen.

De troni
in 4. dec-
len ge-
deeld.

De hoogte van de mond verdeeld men wederom
in drie deelen, twee daar van zyn voor het onderste,
de rest voor de opperste lip en opening.

Verde-
ling van
de mond.

De neus behoud de lengte van het vierde gedeel-
te des ovaals, en de breedte neemt men uyt het 6.
deel van de breedte des ovaals. Gelykze ook onder

der het derde part van haar lengte buyten de vlakke van het ovaal uytgaat; namelyk zoo veel zy verheven ftaat als aan het volgende voor-beeld van het hoofd op zye kan gezien worden.

Propor-
tie van de
oogen.

Verder zyn de oogen zoo breed als de mond, namelyk het vyfde deel van de heelen breedte des ovaals D. B. als men by de neergaande gefipte linie M. N. zien kan. De twee punten M. N. zyn de hoeken der oogen na de neus gaande: door welke als men van ieder een regte tot in H. laat nederdalen; de juifte mate van de mond, in zyn breedte aangewezen word. MP. NO. wyft de plaats en breedte der oogen aan; zoo datter tuffen de oogen een vyfde, en wederzyds een vyfde van de gantsche breedte des ovaals befteed word. Het opene der ooge half boven, half beneden de Orizontale lienie gefield, begrypt het vierde part van de lengte der neus. En de Wingbraauwen, moeten uyt de helft van de lengte der neus genomen worden, gemeten uyt de Midlyn of punt der oogen; zynde dit het juifte agtste part van het geheele hoofd, in zyn hoogte aangemerkt. En dit zyn alle de verdelingen die 'er in een Natuurlyk gefield hoofd of troni vallen kunnen; waar van de regels en linien niet alleen in een ftand vlak van vooren, maar ook in die welk op zye, geweken en anders Orizontaal gezien worden, kunnen dienen; alswe aanftondts zullen zien. Tot de verder opmaking der tronien, behooren de vafte omtrekken en byfnoeying, der wangen, het hair en flapen des hoofds, de rimpels aan de vergaring der neus en voor-hoofd, de kin; en voorts ligt en fchaduwe tot de ronding en houding. De plaats en maat der ooren word u in de volgende voor-beelden vertoond; en van dit

dit zoo veel als de stelkundige trek zonder schaa-
duwen) een tronie vlak van vooren aanwyzen
kan.

**Tweede Voorbeeld, vertoonende de Troni-
stelling in een Hoofd op Zye.**

Laat wederom een Ovaal ABCD. als vooren
gemaakt zyn: trekt door 't zelve ook twee Diame-
ters als AC. BD. En een regte lyn FE. op
dezelve hoogte daar nevens gesteld hebbende, zoo
wyst uyt derzelve vier gedeelten, het gehairde Deel
des opperhoofds, het voorhoofd, de neus, en het
Deel voor de mond en kin aan; doch niet door-
gaande, om dat de tronie op zye te stellen is. De
neus moet even zoo veel buyten de trek van het O-
vaal verheeven zyn, als het onderste van de kin
buyten het Ovaal gezien word, in de voltrokke-
ne tronie hier nevens aan. De lippen geeft alleen
het vierde-part van de neus, en verdeeld de rest van
het onderwerk, volgens deeze minder verdeelingen
met linien in 't voorbeeld aangewezen. Het Oog
moet hier maar half zoo breed zyn als in de tronie
vlak van vooren aangewezen is. De binnenste hoek
van de Oor moet ontrent een vyfde-deel van de mid-
del-lyn AC. af staan, en de lengte van de neus
hebben, als hier in F. d'Omtrek van 't agter-hoofd,
of Bekkeneel op zye, kan men zeer gevoegzaam aan-
wyzen wanneer men den diameter BD. zoo ver ach-
terwaarts uyt trekt, tot dat GD. gelyk is met
GA. En schryft dan uit het punt A in D. en ver-
der als de verhoog-schets, en voornamentlyk de
voltrokkene tronie aanwyst; en gy hebt alle de

Tronie
op zye
hoe te
stellen.

Regelen en manieren gezien die hier toe behooren. En zult ligt verstaan dat deeze maniere ruym zoo zeeker gaat, als die men door middel van een rechte lyn betreft.

Derde Voorbeeld , vertoonende de stelling der
Hoofden , vlak van agter.

Gewe-
ken of
weg-
gaande
Tronie,
hoe te
stellen.

Dat de gestipte ABCD. het Ovaal zy van een hoofd vlak van achter te zien ; waar van als vooren AC. BD, de mid-linien , of diameters zyn : men wil in en op het zelve een hoofd stellen dat men vlak van achteren ziet , in teykening en proportie , als 't voltooyde voorbeeld daar nevens aan? doet aldus : geeft onder en boven de Horizontale linie BD. de helft van de hoogte der neus, als EF. En laat F. het punt zyn om daar uyt de Cirkeldes opper-hoofds B.A.D. te betrekken, zoo zal zulks het Bekkeneel behoorlyk proportioneeren. Gelyk de vaste lyn, en de trek van het opgemaakte voorbeeld , duydelyk aanwyft. Om nu de Ooren te maken (die hier alleen van agter, dat is over kant in haar afstaan gezien worden) zoo trekt GK zoo lang buyten het Ovaal uyt, datze gelyk is aan de wydte van DG. en doet zulks aan EI alleen maar de helft ; trekt K in I toe, en 't Oor is bepaald, om door de teykenkundige trek besnoeid en opgemaakt te worden , als men in het nevenstaande voorbeeld met de betrekking van den Nek en 't agterhoofd duydelyk zien kan.

Vierde

Vierde Voorbeeld, vertoonende de Troni-stelling,
die men *Geweke* noemd.

Laat als vooren A B C D. het ovaal zyn, verdeeld door twee Diameters, en onderfeld dat in deze even al in de troni vlak van vooren, de verdeling der vier groote deelen, namelyk het opperhoofd, het voor-hoofd, neus, en het onder gedeelte der mond en kinne de zelve is. Stelt beneden tot de hoogte van de kin het toevallig punt des omziens of geweken, vast; en trekt uyt het zelve een ovale boog door het punt H. in A. welk punt H. men aldus kan vinden; verlengd de gestipte G B. (by voorbeeld, in dusdanigen geval dat een troni tusschen vlak van vooren, en geheel op zyde, ontrent op de helft geweken is.) Na de zyde van B. zoo veel, datze gelyk is aan G A. en steld de helft van G B. uyt B. in H. en gy hebt daar de punt alwaar de gezeide boog de Orizontale B D. snyden moet. En deze boog is het verhevene van het ovaal; of zoo men het noemen wil, van het op-zye des ovaals. Het verheven van de neus moet een derde van haar lengte buyten deze boog uytgaan; als de opgemaakte, hier nevens duydelyk aanwyft. Alwaar men dan ook met eenen wel ziet dat de kinen de breette van het geweken oog, door de toevallige trek des ovaals op zy bepaald worden, en dat de andere zoo breed is, als die in de troni-stelling vlak van vooren, waar van G. hier het middel-punt is. In de hoogte der partyen vald geen verschil, om dat deze noch onder de Natuurlyke, dat is Orizontele

Geweke
of weg-
gaande
troni,
hoe te
stellen.

tronien behoord. En aangaande de breette van de mond; men ziet wel datze door het eerste ovaal bepaald is, waar van A H. het middel-punt maakt.

Is de troni minder of maar half zoo veel geweken, behoud de zelve verlenging van G B. en steld de helft van de zelve, uyt de omtrek des ovaals op B. D. na G. en gy zult daar zoo veel minder van het verheven des geweken ovaals vinden. De trek van het agter-hoofd, is met de voorgaande troni op zye ontrent gelyk, uytgenomen dat de oor zig hier in het punt D. bevind; beziet de modellen met malkander, zoekt, overdenkt, maaktze na, en beschouwd het natuurlyk leven, gy zult aanstonds verstaan watter in het stellen van allerhande tronien volgens de natuurlyke stand waar te nemen is.

Maar gelyk de gezeide voorbeelden alleen de stelling van de gezeide orizontale dat zyn natuurlyke tronien aanwyzen; zoo resteerd noch datwe ook die van de toevallige standen aanwyzen. Wy beginnen dan wederom met een hoofd dat vlak van vooren, toevallig voorwaarts-over geboogen is.

Vyfde Voorbeeld, van de Troni-stelling van
een Hoofd vlak van vooren, toevallig
voor-over gebogen.

Wy gelooven datter weinige zyn, die iets van de teikenkundige stelling der tronien verstaan, of zy weten ligtelyk een tronie in veelerlei toevallige standen en opzigten, uyt de vuyft te betrekken. Doch om het zelve op een zeker gegeven voorstel door een wiskundigen regel te doen, daar in
gif-

giffen wy wel datter zich veele verleege vinden.

Nadien wy dan weten dat de meeste part zulks by de gis doen, of de Voorbeelden van andere Meesters, of het leeuen alleen volgens de leiding van haar oog nawandelen; zoo twyffelen wy geenzints of een openhertig Konst-oeffenaar zal ons geern toestaan, dat wanneer men hem een tronie op gaf te stellen, waar van het hoofd volgens een bepaalde hoeveelheid, dus of zoo veel achter of voor over gebogen was, dat hy zulx buyten bekommering van dwaling, niet wel noch gelukkig zouw kunnen uytvoeren, zonder daar toe een fixen Regel te hebben, na welke hy de verkorting des Ovaals, en de afwyseling van het kruys, zeker zouw kunnen betrekken. Om u dan ook hier in een middel by de hand te doen hebben, zoo moet voor af aangemerkt worden, dat de toevallige buyging des Hoofds, voorwaarts of agterwaarts over, regt van vooren aan te zien, meest van eenderlei geslagt is; en dat ontrent de stelling van zoodanige tronien alleen agt te geeven is, op de krimpemde of verkortende omtrek des Ovaals, en de buyging van de Boog of Orizontaale Cirkel des gezigts, welke tot het Kruys van de tronie behoord. De rest kan zeer gevoegzaam gedaan worden, en door hulp van de tronie op zye; en die welke vlak van vooren aan te zien zyn, als wy op zyn plaats in dit Hoofd-Stuk verneme zullen.

Laat 'er dan tot het genoemde voorstel, volgens het eerste ontwerp dezer toevallige tronistelling, een Ovaal getrokken zyn als in de schets A B C D. verdeeld als gy ziet, door een recht-hoekig kruys A.C.B.D. Gy wild op het zelve een troni stellen, van welk het Hoofd zoo veel voor over gebogen is,

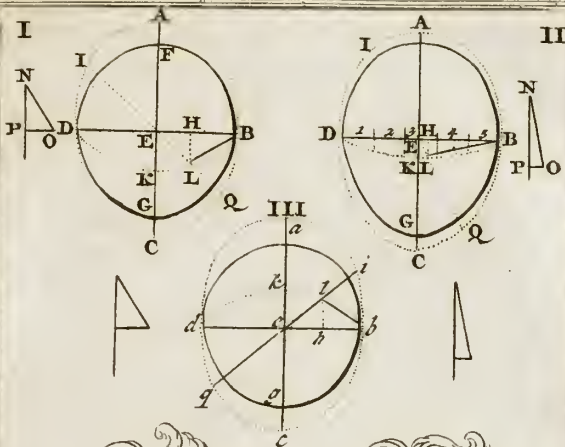
Wiskundige tronie stelling van een hoofd toevallig voor of agter over regt van vooren gebogen.

als gy by voorbeeld, hier buyten 't werk, de scheuynze lyn N. O. van de regte P. in O. afgeweken ziet? doet aldus: brengt de spacie O. P. (buyten 't werk aangewezen,) op de middelyn des Ovaals uyt E in H. die met haar eyge lengte lood-regt latende neergaan in 't punt K. En uyt dien een vaste trek halende in B. zoo is den hoek E. B. K. gelyk aan de helling van den voorgestelden hoek N. O. P. Trekt dan door het kruyspunt E. in 't punt L. de schuynze I. Q. en maakt navolgens dien E. A. en E. C. gelyk aan E. I. als hier boven in 't punt F. en onder in 't punt G. gezien word: en gy hebt daar de verkortende trek van het ovaal, volgens de anwyzing der vaste lyn. Gelyk u dan ook het punt L. aanwyft, hoe gy uyt B. tot in D. door K. de boog van de Horizontale gezigt-linie voglens deze helling, betrekken zult. Aanmerkt vorder dat gelyk gy in dit geval van over-helling des hoofds, de boog dusdanig na beneden moet haalen, dat gy de zelve in een agter over hellende hoofd, na boven D. B. omgebogen moet halen, als gy in 't derde voorbeeld zien kond. En het zal zeer wel over een komen met alles wat wy tot hier van de verschillige stand en verwisseling van het troni-kruys hebben aangemerkt.

Het tweede voorbeeld hier neffens aan, dien alleen om u te doen zien, dat dezen regel in allerley gevallen van dit geslagt van tronien algemeen is. Want gelyk deze helling van het eerste voorbeeld verschild, zoo ziet gy buyten twyffel ook wel, dat de vaste trek dezès ovaals, door de punten F. G. D. B. gaande, vry minder verkort is, en dat de boog des gezigts D. B. K. L. zoo diep niet na beneden gebogen is, als die in 't eerste ontwerp gezien word.

Om

Toevallige Tronie-stelling vlak van vooren
 agter of voorwaarts over gebogen.

Om nu te vinden de hoogte en breedte van alle de partye der tronien, zoo moet men op de natuurlyke of regte Orizontale B. D. de ware breedte van een troni vlak van vooren brengen, namelyk in vyven verdeeld, als de troni-stelling leerd. En trekkenze met regte linien neerwaarts in de toevallige boog, als men hier in de tweede vertoog-schets duydelyk aangewezen ziet, en waar van men den uytflag in deze twee voltoyde hoofden, een voorover en een ander agter over hellende, verder kan ontwaar worden. Tot de bepaaling resteerende deelen, kan men hem zeer voegzaam bedienen van de maniere die hier aan volgt; namelyk men moet een troni op zye maaaken, navolgens den trek in de andere voor-beelden vertoond; van welkers hoogte men volgens de leyding van dezen toevallige Orizontale boog, gelykwydige trekken halen kan, en waar deeze uyt de troni op zye in de van vooren neerhellende troni vallen, daar bepalen zy het punt van neus, mond en kinne; als de vertoog-schets leerd; alwaar het tweede voorbeeld in dit geval genoeg verklaard, dat de manieren in een opziende of agtere over hellende troni, een en de zelve met deze is.

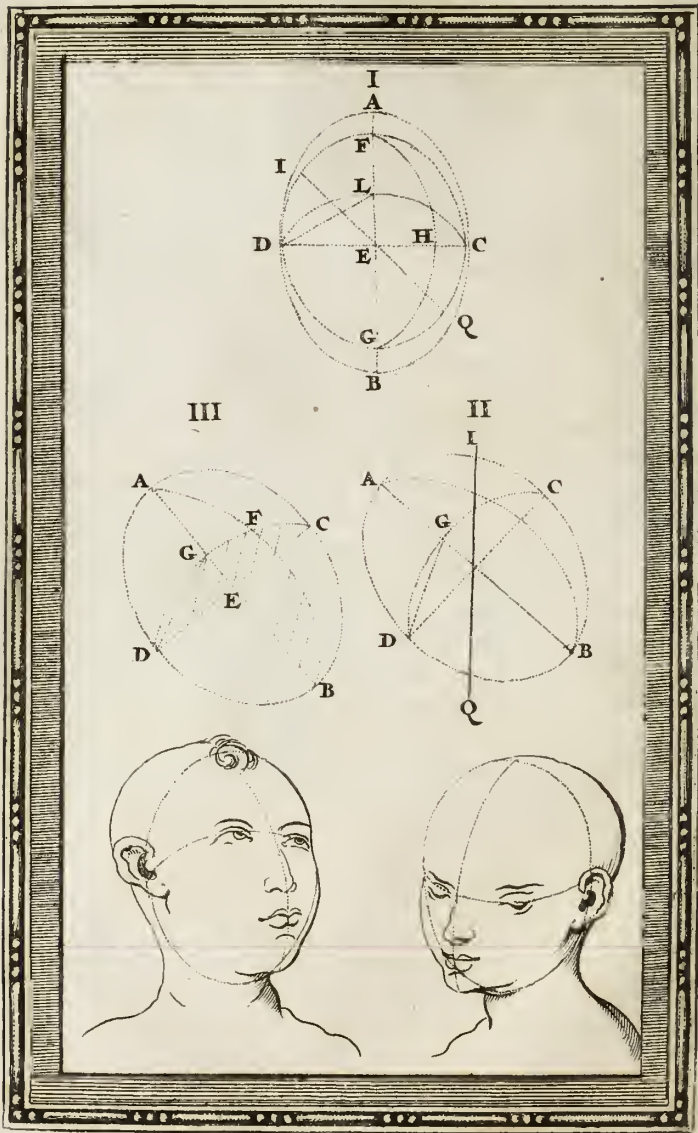
Sefde Voorbeeld van de Troni-stelling, van een Hoofd, dat geweken en toevallig regt agter of voor over hellende is.

Om volgens 't eerste voorbeeld deezr vertoog-schets, op het Ovaal A. B. C. D. een geweken troni te stellen, waar van het hoofd als in 't voor-

weeken
agter of
voor-
over hel-
lende is.

gaande voorbeeld, een bepaald gedeelte achter over hellende is; zoo zoekt eerst de verkortende trek des ovaals GF. volgens den Regel die wy daar gegeven hebben. Om nu de boog van het geweeken op zy te vinden, zoo maakt of verlengd EC. datze gelyk is met EF. of EG. (in de plaat niet nauwkeurig genoeg tot ons voorneemen waar genomen.) En iteld de helft uit E. in H. en gy hebt daar het punt om de boog van een half omgewende of geweeken troni, te betrekken. Belangende de toevallige linie des gezigts? gy merkt wel dat u alreede de middel om die te betrekken is aangewezen, wanneer gy de gekrompe trek des ovaals uit het voorgaande voorbeeld hier hebt weten te bepalen; en dat het over zulks niet noodig is, dit voorstel verder met merk-letteren te beslommeren. Merkt 'er alleen noch over aan; dat by aldien deeze troni na de ander zyde omgewend of geweeken moeste zyn; dat dan de boog F. G. H. na de zyde van A. D. B. moet getrokken zyn. En zoo het hoofd voorwaarts-over in plaats van agter-over gebogen waar, dat dan, even alswe in de voorgaande vertoogschets hebben gezien, de gezigt-linie na om laag onder de regte D. C. zoude moeten gebogen zyn. En het verder opmaken is uit de voorgaande leering en uyt de volgende genoegzaam openbaar om hand aan werk te slaan.

Toevallige Troniestelling in geweken en
hellend voorval.

Zevende Voorbeeld van de Troni-stelling van een hoofd dat geweken, en agter of voorover en te gelyk op zyde hellende is.

Maakt een ovaal, in welk de grootste midlyn of regte natuurlyke linie AB. zoo veel is af-hellende als begeerd word en als by voorbeeld hier in het tweede ontwerp door de vaste lyn IQ. vertoon word. Om nu de verheven boog of toevallige orizontale lyn des gezichts op de regte DC. te betrekken, zoo doet als in het voorgaande exempel; of zoo u dat vergeten is; brengd de hellende spacie volgens onzen voorgaanden regel uyt D. op AB. of elders, en daar zy de zelve in G. raakt, daar is het punt om de begeerde boog te trekken. Om nu verder dusdanige tronien op te maken (want wy gelooven datje de middel om de boog van het profyl AFC. te betrekken, in de gezeide voorbeelden alreede genoeg hebt afgezien) zoo verdeeld op den Diameter A. E. B. de neus, mond en kinne, oogen en de tusschen-spacie der zelve, volgens de proportie-maten hier vooren in de natuurlyke stand der tronien aangewezen. En brengdze van daar op de gezeide boogen A. F. B. en D. G. F. C. te weten die van de orizontale gezigt-lyn lood-regt; en die van den Diameter zoodanig, dat alle de punten op de boog des gewekens AFB. zoo wyd van de gebooge orizontale D. G. C. staan; als die onder op A. E. B. van A. E. B. bepaald zyn. De tronien die men onder deze voor-beelden met volkomen trekken gesteld ziet, wyzen niet alleen aan hoed-

Tronie die geweken tweefints gebogen is hoe te stellen.

Beziet het tweede en derde voorstel van deze vertoog-schets.

nig men de zelve op voorgaande voorstel opgemaakt moet begrypen; maar een van de zelve doet ons voornamelyk gedenken dat wanneer men volgens de gezeide regel, een tronie wil stellen daar het hoofd voorwaards en op zyde hellende gebogen is, men alleen te zorgen heeft, dat de orizontale boog DGC. als dan uyt DC. na B. dat is nederwaarts moet getrokken worden. En zoo ook met de geweezene by aldien de tronie na een anderen oord gewend is, als wy in het eerste voorstel hebben gezeid.

Ten overvloed worden in de volgende vertoofchets eenige gevallen standen van hoofden ver-
toond; die meest toevallig op zye, herwaarts en derwaarts geneigd zynde, de nuttigheid der gezeide regelen eenigzints kunnen bevettigen; wanneer men de moeite wil nemen, die wat aandagtig te doorkuyeren, of met de handen na te maken: waar by wy den konst-oeffenaar vermanen willen, een klein misverstand des plaatfnyders, genadig over het hoofd te zien; en met zyn gedagten vervullen datter aan het derde voorbeeld ontbreekt. Want daar in moeten de 5 gestipte die uyt D. E. C. in A. F. B. gaan, lood-regt aangemerkt worden: waar aan een haperingetjen is. En onze voortvarendheid liet niet toe het zelve uyt te morsen in gevaar te staan van een slimmer uytflag. Voorwaar het vald den menschen swaar, om dingen die men niet geheel alleen in zyn eygen hand heeft, onberispe-lyk aan den dag te brengen: en men word vaak in het vertrouwen op eens anders bedryf bedroogen, by gebrek van algemene kennis die zelde by de konst-arbeiders te vinden is. Maar wat wy ook vinden, dit worden wy ook ontwaar; die wetenschap vermeer-
derd,

Toevallige Standen der Tronien .

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, which is mostly illegible due to fading.

derd, vermeerderd smerte. Hoedanig men verder de troni-ftelling van de eene Gezigt-ftand de andere door middel van een drie-hoekze over-draager, kan uytwerke, zulks kan men in't eerfte, derde en vierde Boek van Albertus Durer met verfcheyde Voorbeelden aangewezen vinden. Die luft heeft na onze voor-gestelde maniere en die van gemelden Schryver te arbeyden, of liever by de gis, of na zyn kop alles wil ftellen, mag over den uytflag oordeelen welk van drien hem algemeender en fchilderkundiger dunkt te zyn.

Nu willen wy de kinderlyke dingen verlaten, en tot grooter over gaan.

H E T VIII. H O O F D S T U K.

*Van de Stelling der Beelden volgens de Naatuurlyke
en toevallige ftand der Beweging in allerhande
Doening.*

LAat ons van de troni-ftelling in 't byzonder tot een ander voornaam en algemeen deel der mensch-kunde over gaan; namelyk tot de teyken-konftige ftelling van de bewegende ftand der werkende mensch-beelden; en daar omtrent aanwyzen hoedaanig de beelden onder zekere linie van beftuur en gewigt en tegen-wigt, allerhande doeningen en Actien van ftaan, gaan, loopen, torffen, dragen, werpen, als anders, welvoegzaam en natuurlyk, zonder daar heen te vallen, of onmogelykheyd in haar doening te vertoonen, verrigten kunnen:
Op

op dat den teykenaar en schilder die zich daar in wel afgerigt bevind, het middel mogt in de hand hebben, om zyn beelden in allerhande voorval en verkiezing, tot het oogmerk van zyn voorgesteld bedryf, zoodanig te bepalen, datze noit tegen de teykenkundige trek, noch tegen de mogelykheid der doening, ten opzigt van 't maaxel en zamen-stel der leden aanloopen. En gelyk dit een van de gewigtigste hoofd-stukken der schilder-konst is, zoo heeft het ook alle groote en verstandige meesters niet alleen ter herten gegaan, zig hier in wyffelyk te dragen, maar veele hebben ook met alle vlyt hun leerlingen geduurig vermaand daar op nauw agt te geven: en dat wel zoo veel te meer als zy zich ontbloot vonden van onderwyzingen in de boeken, en voorbeelden. Karel van Mander die beter schreyver en prater als schilder is geweest, zeyde in zyne tyd dat het te wenschen waar, datter van ymand een onderwyzing aan gaande de stelling der beelden, volgens de werkende verkiezingh der Actien, en d' uytdrukking der herts-togten, ontworpen wierd: en zeyd hy, ik zoude: zulks geerne zelfs gedaan hebben, indien ik my daar bequaam toe gevonden had. Van Leonard de Vinci word met waarheyd aangeteekend, dat hy veel dingen aangaande deze stoffe opgesteld heeft, waar van ouzes wetens, slegts eenige stukken en brokken zonder orden en zamen-hang en zoo als hy die tot zyn memorie in 't ruyg beworpen had; zyn te regt gekomen. Of hier yts toe geholpen heeft dat hy de zelve met voordagt in onleesbaar schrift, en meest met flinkze letteren die men van agteren moest leezen, behandeld heeft; zulks blyft eenigzinds bedenkelyk. En gelyk den grooten Nicolaas Poussyn
eeni-

eenige van de gezeide lessen, met zommige beelden heeft pogen op te helderen, zoo zullen ons eenige van die (want wy en zagenze niet beter te krygen) merkelyk te stade komen, on het geen wy aangaande de stelling der beelden, in onze zwakheid meenen voor te stellen, genoegzaam te verklaaren.

Wy merken dan ontrent de stelling der beelden in de eerste plaats aan; dat wanneer een beeld in een eenvoudige natuurlyke stand, stil en zonder eenibeweging of actie regt op zyn voeten staat; dat als dan alle de leden een gelyk gewigt, rondtsom de midlyn des gewigts, of lichaams swaarte zenden, welke linie men zig moet verbeelden te zyn midden tusschen de twee sleutel-beenen aan de halskuyl, en regt over de navel midden door het lichaam, tusschen de beenen door te gaan. Waar uyt zekerlyk volgd, dat zoo wanneer eenig lid daar van uyt zyn plaatze, of geruste stand wykt; dat als dan een ander gedeelte des lichaams, of swaarte, in tegendeel van het gene uyt zyn plaats geweken is, moet ingaan; om de zelve gelykwigtigheid wederom te bekomen die het lichaam te vooren had; en dat zulks geduurig, en in allerhande manieren van beweging, daar de leden zig uyt de eerste stand in een andere verwisselen, komt te gebeuren. Invoegen de beweging der beelden alleen geschied, en niet anders te kunnen geschieden moet aangemerkt worden, als door een verplaatsing der leden, buyten haar eenvoudige of enkele stand; en datter zonder verbreking van de eerste gelykwigtigheid, geen beweging geschiede kan. Indien nu een beeld niet kan staande blyven dan door de gelykwigtigheid, het is dan ten hoogsten noodig dat in alle bewegingen der leden een tegenwigt gevonden word.

Beeld in zyn eenvoudige en gelykwigtige stand.

Gewigt lini welk die is.

Wat en hoe de tegenwigt bekomen word.

Want

Want het geen de menschen in haar beweging meest uyt de leere der natuure en zonder moeite en onderwys weten te doen, dat moet in de schilder-en bootzeer-konst door waarneming van verscheide regelen, uyt het leven gehaald, worden uytgevoerd. Het en kan niet moeyelyk zyn te begrypen, dat gelyk een mensch werkende met een zynner leden in alle zyne bewegingen en hellingen, een natuurlyke tegenwigt weet te maken door de leden die minder werken, op dat hy vast en zeker zyn verrigtinge doe; en verhoede, dat nadien hy zonder de zelve tegenwigt niet en kan uytvoeren, dat hy niet buyten de linie van zyn evenwigt geraakt, en daar henen tuymeld. Waar uyt wy dan besluyten, dat wanneer eenig beeld in zoodanigen actie en stand gesteld is, dat het met eenig gedeelte zoo wyd buyten zyn evenwigts-linie geslingerd is, dat men ten klaarsten kan zien dat het de magt ontnomen is van zig door ermen of beenen, eenige beweging te herstellen, zoo zal zulken beeld een beschouwer ook zekerlyk schynen om verre te vallen: en dat noch zoo veel te meer en zekerder, als het deugdelyk en konstig zal geteikend, geschilderd, geboodzeerd of gegoten zyn, alswe verder zullen aanwyzen.

Merkt verder aan, dat de beweging zoo veel sterker is, als de leden of deelen daar mede gewerkt word, meerder of minder buyten het midde-punt van haar gelykwigtigheid gaan, het geen de voorbeelden aanstonds leeren zullen.

Dat nu de menschen in meest alle doeningen en actien de gezeide tegenwigt natuurlyk, en de meeste zonder onderwys kunnen voort brengen, zulks leeren wy in de dagelykze ervarentheid en aan

ons

Hoe de
mensch
zyn te-
genwigt
van na-
tuuren
weet te
maken.

ons zelve dat het yder is ingefchapeu; alhoewel wy niet ontkennen konnen dat zommige grepen, en byzondere niet gemeene bedryven ook van de konst en onderwyzing af-hangen. Waar over eenig onderscheid moet aangemerkt worden. Wanneer wy zien dat een mensch met den eenen Erm eenige zwaarte optild, zoo merkt men gemeenlyk dat hy den anderen Erm daar teegen over van hem steekt, om zyn teegenwigt te zoeken, en de over-helling die de opgenoomen last te weeg brengt, daar mede op te weegen. Ja by aldien het nog niet genoeg is, om de gemelde Wigt op te halen, zoo voegd hy 'er vaak nog zoo veel zwaarte van zyn eygen lighaam by, met het zelve in het teegendeel of na de andere zyde over te buygen, alster tot de vereyfte teegenwigt noodig is. Wie en heeft niet waargenomen, zoo wanneer men iemand op zyn hurken zittende achter over smyt, of teegen dank poogd op zyn gat te stooten; dat zulk-een aanstonds de Ermen met de handen uytgespreid veerdig voorwaards uitsteekt, om zig, waar het mogelyk, daar door in teegenwicht op te houwen; het geen ook dikwils gelukt; wanneer naamentlyk de achteruitgewekene partyen, niet te verre buiten de doorgaande gewigt-linie geweeken zyn; in welk geval zich de een meer en beeter dan de ander door een snelle beweging der voor-uit-gebrachte Ermen, en overbuigingen des Hoofds, kan redden en op de been helpen. Want men moet niet beschroomd zyn te gelooven dat het gewicht des lighaams in het beroeren der leeden, niet alleen zeer lichtvoerig en snel tot dees of geene zyde over gaat, maar ook vast stellen dat de lighamen, na de maat datze snel of traag bewogeworden, minder of meerder gewigts hebben. In-

Hoe de Teegenwigt in 't Werk gesteld word.

De wigt en teegenwigt gaat zeer lichtvoerig over en weder.

voe-

De ligh- voegen datze geduurende een snelle beweging , by
 men zyn na als zonder zwaarte zyn , en derhalven zeer ligt
 zeer ligt kunnen bestuurd worden ; Ja door de minste po-
 in een ging herwaarts en derwaarts van een knaphandig
 snelle be- mensch of die een veerdige geest hebben , kunnen
 weging. mensch of die een veerdige geest hebben , kunnen
 bepaald worden. Wie isser ook die niet dikmaal
 heeft waargenomen , hoedanig de arbeiders , waag-
 draagers , pakkers en wyn-verlaaters , wanneer zy
 pakken , vaatten , baalen of anders omboxen , kan-
 ten , op zyn einde zetten , of anders bestuuren wil-
 len , dezelve gemeenelyk eerst in beweging bren-
 gen ; en onder die beweging met een gezwinden
 draay , zeer ligt en als zonder arbeid bepalen en wen-
 den daarze willen ; het geen hen , (den last stil en
 onbewoogen liggende) onmoogelyk zoude zyn : De
 reeden daar van is niet anders , als om dat de ligh-
 men , onder en in de beweging minder zwaarte heb-
 ben , en by gevolg ligter herrewaarts en derrewaarts
 kunnen bestuurd worden. Deze dingen zyn zoo al-
 gemeen in de menschelyke behandeling , datze zelfs
 in de geringste en stille doeningen haar redenen en
 plaats vinden. Dat wy ook de goede en veerdige
 Schryvers , haar dikmaals met een onnoodige zwier
 of Trek-Letter zien behellepen , geschied om geen
 andere oorzaake , als om door die beweging de
 vertraaging van haar hand telkens op te wekken , en
 vaardiger te doen voortgaan ; alhoewel het hondert-
 ste part der Schryvers misschien daar niet op en let-
 ten. En hier van daan komt het ook dat de veerdig
 geschreevene letteren van een vaste hand , gemeen-
 nelyk los en wat zwierig zyn , en daarom die Zedig-
 heid niet en hebben die zy wel zoude kunnen heb-
 ben , zooze in het stilte en met een traage beweging
 geschreeven waren. Het is een groot Cieraad in een
 Mee-

Beelden in tweederley voorbereyding tot een geweldige Daat van Werpen

Meeſterlyk pronk-geſchrift, dat de letteren met aandacht vaſt en zeker gemaakt zynde, nochtans de vloeyentheyd van een ſtoute en vaardige Hand ver-
toonen.

Het voortbrengen of maken des tegenwigts ge- ſchied in de beweging der menſche lichaamen zoo geſwind, als de wil en gedagten, door de middel der dierlyke Geeſten op de leeden werken; die als zonde-
der tuffen-tyd malkanderen aandoen. Want gelyk in een balans, het verminderen van het eene wigt altyd de vermeerdering van het andere zonder tuffen-tyd te weeg brengt, even zoo moet men de beroering in de levendige doeningen aanmerken, alhoewel daar ook noch eenig onderscheid in waar te neenen vald; en dat ten aanzien van de geſtalte der menſchen lichamen, en de Geeſten dieze volgens de wil regeeren. Want aldus ziet men dat eenige geheel traag en loom, andre wederom zeer ſweer geſwind in hare actien zyn. De vette en ſwaarlyvige paſ-zakken zyn gemeenlyk trager dan de ſchrandere menſchen die fray gemuskeld, en wel van vlugtig bloed voorzien zyn. En of wel in een dobbel gevleesd menſch zomtyds de wil goed is, en de ziel een hupze gedagte heeft om iets vaardigſte doen, egter worden de diergelyke geeſten door de overvloed van vlees en vet, eenigzints geperſt en belet in de leden die bewogen moeten worden, veerdig in te vloeyen, of malkander voort te ſtuwen; en dus worden Ermen en beenen en anderen leeden verhindert de wil des menſchen op het geſwinſte te gehoorzamen.

Wanneer een menſch in plaats van op twee voeten even wigtig geplant te ſtaan, op eenen voet geheel of ten meerendeel ruſt, zoo bevind men dat hy evenwel zyn geheele ſwaarte rondſom de middel-

De wigt en tegenwigt kan bequaam door een balans verſtaan worden.

Hoe de wigt in een beeld op een been ruſtende moet aange-merkt worden.

Q

lyn

lyn van dien voet zoodanig zend, dat hy volkomen pal en zeker in zyn gewigt staat; 't geen in 't veranderen van die stand aldus toe gaat; zoo ras het eene been van een staande mensch word opgeligt, zoogaat 'er een gedeelte, na de hoeveelheyd der ligting over aan de tegen overige zyde, en maakt ten eersten aanzien dat het mensch-beeld uyt zyn gelykewigtigheid raakt, en noodzaakelyk zou moeten vallen; maar den opgeligten voet met zyn aanhoorige deelen, verder van haar midde-lyn geweken, word zoo veel svaarder alhier noodig is het over gegaane wigt op te halen, dat is in balans te houden: en derhalven is de svaarte wederom rondom zekere linie, diemen zich over al midden in de geheele svaarheyd des lichaams verbeelden moet.

Welk
een niet
werkely-
ke Stand
is.

Laat ons 't gezyde in eenige voorbeelden gaan bezien, en voor af in dees eerste verhoog-schets aanmerken, waar in de algemeene welstand van een eenvoudig en natuurlyk gesteld beeld geleegen is. Wy stellen voor af dat een beeld noit en kan bevalligh, noch wel werkelyk in zyn stand zyn (schoon het ook ledig, dat is zonder eenige byzondere lichamelyke doening is) wanneer het op beyde de voeten even svaarwigtig en regt over end staande, zoodanig geplant is, dat het hoofd midden door de wigt-linie uyt den Hals-kuyl tusschen beyde de voeten heen hangd, en zonder uytswanken der heup of andere afwisseling der leeden, na een en dezelve zyde gewend blyft, dewyl zulks de stand van zeer oude ziekke en verswakte menschen te kennen geeft: die in 't gemeen 't vermogen niet en hebben haar geheele lichaam op haar verswakte heupen, beenen en voeten op te houden; en daarom al byzeten watze kunnen, ja dikwils noch wel een stok voor een derde

derde been gebruyken; en om dat in de gang noodzackelyk een groot deel des lichaams swaarte van de oplitgende voet op den neer-geplanten voet over gaat, daarom valt hen het gaan noch swaarder dan het staan, want de heele swaarte des lichaams, komt och arm! in elken trek, op een been alleen aan. Het welkze dan ook geern met een wandelstok willen te gemoet komen. De Goddelyke voorzienigheid heeft den mensch met twee beenen begifticht, om datze aan de gestalte van zoo een lichaam noodig tot het staan, gaan en loopen waaren. Wanneer wy nu een mensch of mensch-beeld in de tafereelen beschouwen dat zeer hubs en knaps op zyn leden, voornamelyk op een voet geplant staat, het schynd ons by na toe als of zyn kloekheid het tweede been niet noodig had, of ten minsten in dien oogenblik daar niet om en dagt. En dus gebeurd het datwe in de beschouwing van zulken actie, veel eer het denk-beeld van een fris en gezond mensch, dan van een zieken of verswakten in ons gewaar worden.

Hierom zal dan een beeld meer welstand bekome, wanneer de swaarte des lichaams meest op de eene zyde, been en voet over gegaan schynd, gelyk de stand van dit volgende beeldeken duydelyk aanwyft. En gelyk zulks in alle actien en bewegingen moet gezien worde, zoo is zulks ook in rustende of stil-zynde beelden, ten uystersten noodich waargenomen, om dat de geheele welstand daar in, van een werklyk stilstaan der leden afhangt. En daar en kan zelfs in het leeven geen doening of werkelyke actie bedagt worden, daar alle de leden in haar Natuurlyke ruste, plaats, en gelykzydige stand en gewigt gezien worden. Derhalven zalder iets ge-

Algeme-
ne stand
en wel-
stand in
een
beeld.

Een
beeld in
gelykzy-
dige
stand en
gewigt,
kan niet
werk-
zaam
zyn.

een Beeld in syn eenvoudige Welstand

daan of bedreeven worden, zoo moeten de leeden uyt haar natuurlyke stand en rustplaatze gaan. Het welk dan ook te weeg brengd, dat, zonder een bevallige stand in de stilstaande beelden gezien worden; zoo moet 'er door eenige zedige afwisseling der beroerlyke leeden, ten minsten een soort van bereydwillichheid en vermoogen tot eenige doening gezien worden. Daar zyn ook eenigzints verscheyde trappen en stonden ontrent de bevalligheden der standen waar te nemen; want men ondervindt dat als een mensch moede gegaan is, dat hy dan makelyker op twee dan op een been rusten zal, ja zomtyds noech wel een staf of wandel-stok tot een derde steunzel neemen zal; en derhalven beteekend het fluks staan en rusten op een been, een frisheid en onvermoeydheid, als boven gezeid is. Wanneer ook een mensch moede is van lang op een been te rusten, zoo is hy veelzints gewoon een gedeelte van zyn swaarte op 't ander minder belaaden been te zenden. En daarom moet men deze stand aan geen beelden geven dan die vermoeyd en afgemat zullen schynen: ook aan jonge kinderen, en aan ouden swakke of zieke menschen. 't En ware eenige andere nood-wet dat afvorderde. Een mensch lang staande is tot verwilging gewoon zyn stand t' elkens te verwisselen; en van den regter op de linker, en dan wederom anders over te zende. En konnenwe hier in 't voorbygaan geleerd worden, dat in alle gracelyke standen der beelden (het zy die beweeglyk of roerlyk werken, of datze door een bevallig stilstaan werken,) dat de eene zyde des beelds zich noit gelyk aan die van d' andere zyde kan of mach vertoonen, en dat zoo ten opzigt van haar lengte en breedte, als ten aanzien van haar plaats. Want of zulks in een zimpe-

Sand van
terminoei-
de Beel-
den.

Verwilselende
stand.

Werke-
lyke
standen
mogen
niet ge-
lykzydig
zyn.

le stand, of in een gelyk-zydige beweeging der leden, in 't leven zouw kunnen gedaan worden, echter zal zulks geen welstand noch gracie vertoonen, en noch veel min prys-waardig in de schilder-konst zyn.

De ver-
valle
Schilder-
Konst-
door het
gracelyk
stellen
der Beel-
den van
Mafaccio ver-
beterd.

Den vermaarden Italiaanzen schilder Mafaccio word boven mate geprezen, om dat hy de vervalte tyd der schilder-konst, aangaande het stellen der beelden, merkelyk verbeterd heeft. Want gelyk het doe door een algemeene onagtzaamheid was op de baan gekomen, de standen der beelden op bey de voeten gants loom en onbevallig, zonder de minste bereydwillegheid of werking te verkiezen; daar leerde hy de zelve door het uytswenken van de eene heup, de losse speling van 't een of 't ander been, de zachte hiel-lichting van een matig te rug getrokken voet, de twyffelagtige buyging der eene knie, herwaarts of derwaarts wending des hoofds en aangezichts en diergelyke, die lamme en ongracelyke maniere verlaten; en tot een verstandelyker beelde-stelling over gaan. Alle welke dingen wy onzes agtens zoo duydelyk in 't voorgaande beeldeken met A getekend zyn waargenomen, dat wy aangaande het uytswanken der heupe, aan de zyde der laagste schouder, en hoe het hoofd anders dan de borst gewend is: of wat de stand van 't regter-been aangaat (dat men hier een groot gedeelte onbelaaden en wat agterwaarts geweken aanmerkt) geen breeder verklaringe daar over noodig hebben: en daarom zullen wy van dit, tot de volgende voorbeelden over gaan.

Voor-
beeld
van een
bevallige
stand op
de regte
Voet.

Gy ziet dan wederom in dit tweede model met B geteekend, zeer ligt een beeld by na in de vorige stand gesteld; alleen met dit onderscheyd dat dezen

Man

100
100

Enkelde en gemengde stand der Beelden

man op den regte voet geplant is; daar den voo-
rigen op den linker quam te rusten; en gelyk aan
dezen ook de regter heup uytswenkt, zoo ziet men
wel dat de bevalligheid der stand en stelling tot bei-
de zyden gelyk, en volgens dien algemeen is. Aan-
merkt vorder, dat of schoon dit beeld op beiden
voeten schynd te rusten, de meeste wigte nochtans
alleen op den regter aankomt, en dat den linker
voet slegts een weinig steunzel of hulp by toeval by-
brengd; zulks dat de geheele zwaarte des lichaams
van tusschen de sleutel-beenen regt bezyden de bin-
nenste enkel van den regter voet nederdaald; als
we hier met de flauwe lyn, midden uyt de hals-
kuyl gaande, aangewezen zien. En gelyk men wel
ziet dat de uytgeswenkte heup eenige swaarte buyten
de gezeide wigte-linie maakt, zoo moeten we niet ver-
geten aan te merken, dat de tegenwicht daar van,
door het afgeleide linker been gemaakt word; welk
linker been, schoon het de meeste wigte aan het
regter been heeft overgezonden, egter zoo veel
swaardter is, als het verder van de gezeide linie af-
geweken is, en derhalven genoegzaam is om de
swaarte van de overhangende heup op te wegen; en
te helpen dat in dusdanige stand de gantsche swaar-
te des lichaams rondom het midde-punt der ge-
wigt-linie gehouden word, en den man alzo in een
bevallige stand over-end blyft staan. Men moeter
ook noch over gedenken, dat zoo by aldien dit zelve
beeld zig beweegde na de andere zyde, dat is zyn
stand van de regte op de linker voet dede over
gaan; dat dan al wederom de zelve gelyk-wichtich-
heid, onder die verwisseling in de heup en het afge-
leide been zoude gevonden worden; te weten wan-
neer de stand volgens deze verkiezing maar alleen

Van hoe
danigen
tegen-
wigt.

van het eenen been of voet op de ander gezonden wierd. Maar op bei de voeten gepland wordende, zouden als wy gezeid hebben, de geheele swaarte tuffen beide blyven, dat is door den buyk tuffen de beenen neer gaan. En op dat we niet voorby ftaffe het geen ons op een andere plaats voegzamer kon voor komen, maar ligtelyk zou konnen ontghippen daar aan te gedenken, zoo willen we hier aanmerken, dat men in geen van alle dusdanige ftanden van beelden, noit aan den vast ftaande voet (die men den geplandten voet noemd, en daar een beeld voornamelyk op rust, eenige beweging of buyging in de toonen moet laten zien: maar den anderen voet wel eenigzints twyffelachtig of zoer gebogen, of wat verkrampd, nadien die maar als op de wagt ftaat, en zig veerdig houd, om op het gebied van den ftaander te dienen. En mag deze buyging der toonen noch wel eenigzints duydelyker en meer gezien worden, wanneer de voet op de hiel rust, en van vooren vry is. Eenige Neerlandze meesters plegen haar in het verkrampen der toonen en vingeren zoo onbeteugeld aan te fteflen, dat zommige van hun beelden, zoodanig met de toonen en vingers trammeleerden, als of ze met handen en voeten op een klavercimbel fpeelden, of de fnaren van een andere fpeeltuyg toeften. En om dat zulks ook aan de voeten gezien wierd daar de beelden op rusten moeften; of aan de handen die een bezadigde doening hadden; zoo is zulks ook met groot regt tegen gefproken, en wyffelyk verlaten; want het was als een mode by na een algemeene maniere geworden; en daar warender die haar lieten voor ftaan, datter geen leven noch aardigheid in de beelden gezien wierd, daar dit niet ten uytterften aan was

waar-

De vast-
geftelde
voet
moet
noit ee-
nige buy-
ging aan
de toone
laten
zien.

waargenomen: gelyk dan ook dusdanige wanwendzels, met de naam van Sprangers Greepjes in de wandeling bekend zyn Symon Vouët en eenige andere Fransche meesters, hebbender mede al een smeur van weg gehad. Voorwaar die op het maakzel der deelen, en de werking der muskelen let, zal wel gewaar worden, dat een beeld gracelyk op een voet geplant, zoo veel wigt daar op zend, en de muskelen die de voet en toonen buygen, zoodanig beladen en bezig houd, dat de toonen niets over houden om te bewegen of veel te trameleren. En of zich iemand inbeelde dat hy dat doen kan; wy houden egter staande, dat het een swakke en onzekere stand zal vertoonen, en noch meer in de schilder-konst zich openbaren. Daar is een playster afgietzel van een Anatomi-beelden voor handen, daar in het gene wy aangaande het planten der voeten in 't zin hebben te leeren, wonderlyk wel waar genomen is.

Sprangers
Greep
jes.

Laat ons over het voorgaande beeld noch aanmerken, dat zoo by aldien het zich gantschelyk ter zyden, en een deel voorwaarts over booch; alzoo dat het met de linker schouder verre buyten zyn middel-lyn geweken was; zoo zoude volgens de aanwyzing van dit voor-beeld met C. geteckend, de rechter heup zich zoo veel in tegendeel agterwaarts geweken vinden, alffer ten meesten van nooden is om 't lichaam in zyn gelykewigtige stand te houden. En dewylwe uyt de teykenkundige trek des beelds genoegzaam ontwaar worden, hoedanig den linker voet opgebeurd, en het lichaam na de een en de ander zyde der middel-linie over gebogen is; zoo staat 'er noch by aan te merken, hoedanig in deze stand het opgeligte been, steunende met de voor-

Bedenk-
king
over het
beeld
met C
getee-
kend.

Stand des
zelfs.

voet op een steen, alleen eenige geringe hulpe tot de stand des mans toebrengd, om die lossen, gevalliger, en gracelyker te doen zyn, en nogtans isse zoo nodig, dat het beeld zonder zyn hulp in dit geval zou daar hene tuymelen; alhoewel men wel zien kan dat het beeld voornamelyk op het regter been gevestigd is. En dat het flinker min of meer na de grootheid der voor over hellingen des boven-lyfs, ook min of meer te ondersteunen heeft: want gelyk een steek-styl of schuyns staande schoor veel of weinig last lyd, of dienst doet, na dat de swaarte geweldich of niet geweldich hellende, hem drukt alzo kan men eenichzints verstaan dat dit flinker been al meer en meer zou te ondersteunen hebben; wanneer zich deze man ook meer en meer voor-over booch.

Bedening
over de
zelve
herstelling.

Men ziet vorder wel, dat zouw deze man zich wederom herstellen, het voorwaarts geboogen lichaam, wederom agterwaarts door de midlyn zou moeten gaan; maar dat hy het boven-lyf zoodanig niet zou kunnen opregten, blyvende bei de beenen in deze stand, het en zy met de dye en knie van het regter been wederom zoo veel voorwaarts te brengen als het boven-lyf wederom tot zyn herstelling agterwaarts gaat. Gelyk dan ook het flinker been wederom nader de midlyn zou moeten koomen, om gelykwichtich opgehouden te worden.

Over het
gewicht
en tegen-
wigt.

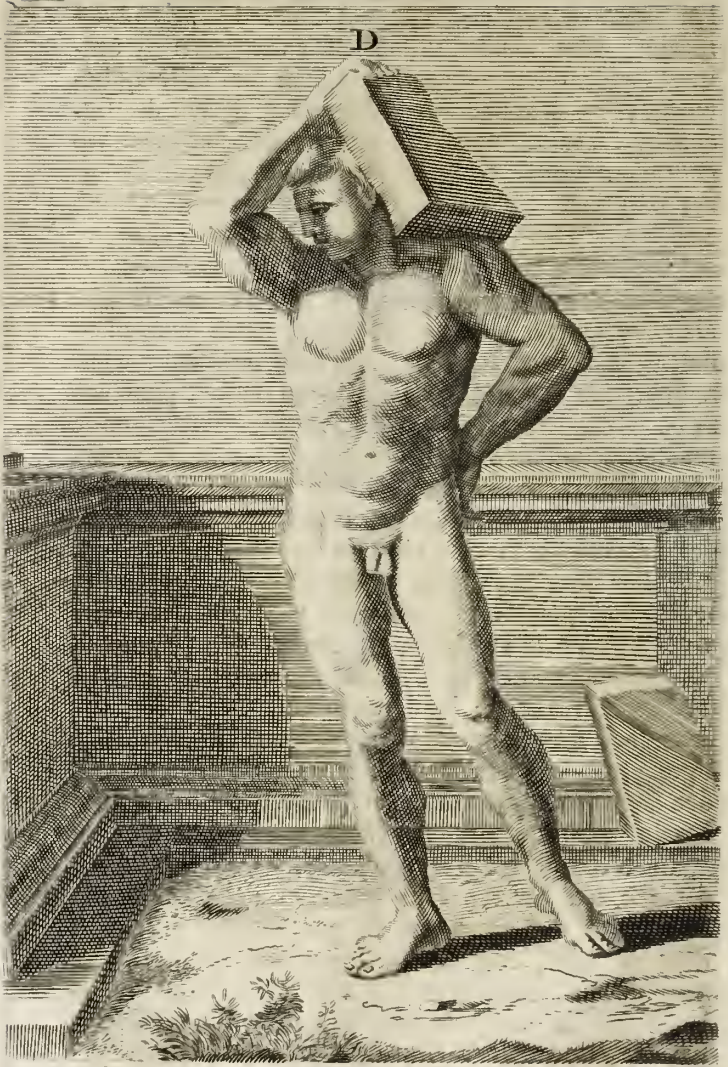
Verder kan men ligt bemerken dat een Mensch door het uytstrekken van een erm, of van bei de ermen, het gewigt des lichaams ligtelyk kan doen verwisselen; en van de over-hellende zyde op de voeten zenden; want men ziet wel dat het ophigten van den linker erm meer wigt na de regte zyde, en het neerwaarts hangen, en wat ver van de midde-
lyn

lyn afgeleyd zynde, meer wigt aan die zelve zyde maakt. Men kander voorts in 't algemeen by aanmerken, dat het zy een beeld hem snel of traag beweegt, dat inzonderheyd de boven deelen des lichaams, aan de zyde des beens, daar het meest op gedragen word, eenigzints lager dan die van de ander zyde zyn: als men hier aan de schouder en borst zien kan. Daar wy verder noch over aantekenen, dat een beeld in een stil-staande, of traag beweeglyke Actie, meer verandering in de voorname leden, als schouders, heupen en ermen moet vertoonen dan wanneer het zig geheel gefwind beweegt: want nadien alle swaarte weegt midden door 't punt van zy be wo ge lienie, en dat der lichamen swaarte na de maat der snelheyd der beweging of toe of afneemd, als wy nu al hebben gezyd, zoo volgt datter in een langzame bewegingh van een beeld, een nauwkeuriger tegenwigt moet gevonden worden, het welk niet dan door het tegens malkander over stellen der leden kan geschieden; en over zulks moet de verwisselingh en afwisselingh van die deelen in dit geval te opmerkelyker zyn. Doch de lichamen snelder bewogen wordende, zyn onder die streep of lienie daar inze bewogen worden, na proportie zoo veel ligter; en derhalven hebbenze minder de evenwigt der deelen in agt te nemen, als wy aanstonds door een loopend beeld nader verklaaren zullen.

In de derde verhoog-schets stellen wy een beeld, dat een last op zyn eene schouder gelaaden heeft: beziet ons modelken met D. geteekend: en merkt daar in aan, dat den schouder op welke deze man draagt, hooger is dan den anderen die onbeladen is. In dit geval gaat de middelyn der geheele swaarte, zoo van 't lichaam als van den last die gedra-

In wat stands gelegentheyd men de meeste verandering in de leden ziet.

Snelbewegende Beelden hebben min tegenwigt noodig.

eerste Stand van een Dragende Beeld .

dragen word, al wederom regt midden door en verdeeld die gelykzydig of evenwigtig romdzom het midde-punt des beens, daar den drager op steund: en moet zich deze vermengde swaarte met en in elke tred verwisselen, en van het een been op het ander zagtelyk overgaan: of den last, of den last-drager zoude moeten daar heen vallen. Deze verwisseling geschied ook gelyk of ongelyk, dat is zacht of ongemakkelyk, al na dat den gang des last-drager eenparich is of niet; ook na dat de grond, op welk dat hy treed, gelyk of ongelyk is, eenparis is of niet. En om dat het op een effene voetpad gemakkelyk vald, om de gelykheid der gang, en schikking der tegenwit te hebben: daarom valt het een last-drager op een onzekere, of ongelyke wech vry moeyelyk, en dat wel voorname-lyk, om dat hy in het gaan geen zekere regel op het maken van zyn tegenwicht kan vinden, maar die telkens moet zoeken, en dikwils in gevaar is van struykelen en vallen, of dat den last buyten zyn wicht-linie en vermogen van tegenwicht raakt. Waarom ook de menschen die kreupel gaan, kleine bequaamheid hebben om last te dragen, of swaarte te kruyon, als de ervarentheid leerd. In het steigeren moet men zich meer voorwaarts overgeven, dan wanneer men op een vlak gebaande weg passeerd; en daarom steken de arbeiders in dusdanige geval gemeenlyk den eers agter uyt, om de tegenwicht te zoeken. Onverhoeds in een leechte of kleine aardput te treden, doet mening daar heen tuymelen; om dat de tegenwicht vaak zoo gezwind niet konnende gemaakt worden, de wicht van het boven-lyf te ver buyten de midde-lyn geschokt; niet toelaat datze door het uytsteken van een deel of buyging kan op-

Voor-
beeld
van een
last-dra-
gend
beeld.

Wan-
den in 't
gaan wat
het een
last-dra-
ge doen
kan.

ge-

Hoe de tegenwigt van een lastdrager gevonde word.

In de gang is deswaarheids punt altyd in de geplante voet.

gehaald worden. Gy ziet verder in de stelling van dit voorbeeld wel, hoedanig het beeld zich na de lichtste zyde held, om daar door die zyde aan de swaarte van zyn opgenomen last gelykwichtich te maken. En op dat zulks ligter en wel voechzamer zou kunnen geschieden, is het noodich dat den beladen schouder zich wat verheft; en den anderen hem een weinig vernederd. Men moet hier voor een algemeenen regel leeren, dat een mensch in zyn gemeene gang, altyd het middel-punt van zyn meeste swaarte op dien voet zend, welk hy in 't gaan telkens tegens de aarde plant; en daar hy in het midden-oogenblik van zyn twee-voetige gang op steund.

Maar gelyk wy in dit voorbeeld zien dat de linker-hand op de heup gezet is, om de opgenomen last met den schouder hooger op te beuren; en dat de heup aan de regte of onbelade zyde, uytswankt, zulks moet niemand vreemd dunken, nadien het beeld in deze vast gestelden oogenblik op dat been staat; en dat gelykwe aanstonds zeiden, altyd het middel-punt des gewichts, zelfs in een onbeladen, naast aan of in het midden door het been van den geplante voet heen gaat; het geen noch wel meest in een beladen mensch moet plaats hebben: en zoo ook de heup in dusdanigen geval niet uyt en swankt, aan die zyde daar het beeld op rust, zoo zal zulks niet alleen ongracelyk staan, maar de last zal schynen daar henen te vallen. Wy zien dan in de voorige verhoog-schets een last-dragenden man op de rechter voet geplant, laat ons het zelve geval in de nevenstaande door een beeld op den linker voet staande, beschouwen; en wy zullen zien, dat het geen wy aangaande 't uytswanken der heupe gezegd hebben waar en waarachtich is. Want alhoewel
dit

tweede Stand van een Dragend Beeld ,

Aanmerking over het dragende Beeldeke met E. geteekend.

dit beeld met E. geteekend, meer op zy gedraaid is, nochtans belet zulks niet klaar te zien, dat hier de flinker heupe uytgeswankt is, en dat de vuyft of omgekeerde hand op de zelve, in deezen oogenblik meer steunzel heeft, dan wanneer die even als den regter ingebogen is. En nadien dusdanig een last-dragend mensch, de verwisseling van het uitswanken der heupe eenigzints meer dan een leeg-ganger onderworpen is, daarom gebeurd het dat eenen swaar geladen en op yder stap of tred, dat de heup na de onbeladen zyde uitgaat zig een weinig kromt, of wat anders buigd, dan wanneer hy op de voet van de belade zyde treed. De reden schynd, om dat de heup ingeweeken, minder steunfel aan den schouder geeft; dewyl den Erm aan die zyde zig zoo pal niet zetten kan; en daarom vind hy zyn hulp met een weinigje van zyn zwaarte, meer op den neergezetten voet te zenden, als hy in den volgenden tred doet. Men ziet in zommige Arbeiders datze in het torssen of draagen van eenige meer dan gewoone zwaarte, haar met loopen behelpen; en gevoelen dan in die veerdige beweging groote verlichting; het welk te eenemaal over een komt met het gene wy van de snelle beweging der zware lichamen hebben aangemerkt, namelyk datze ligter in haar beweging zyn, dan wanneerze stil zyn: en het is te gelooven dat een Peerd minder zwaarte van zyn opzitter voeld in een vollen Ren, dan wanneer het op een zagten draf gaat.

Waarom een last-drager zig zomtyds kromt in 't voortgaan.

Waarom een zware last-drager te mets loopt.

Wanneer een mensch sterk gaat of zeer snel loopt, zoo en neemt hy de gelykewigtigheid op den voet die hem draagt zoo nauw niet waar, als wel in een makkelyken tred: want al het geen hy voorwaarts buyten zyn wigt-linie geweken is, word of door de

Legt,

F

een Beeld dat tegen de Wint Gaat of Loopt

Stant van
een beeld
tegen de
wind loopende.

Hoe het
buyten
zyn wigt
linie gevallen
egter
niet en
vald.

lucht of door de windt, en door de geduurigen vernieuwde onderschraging van de wisselende voeten; of door alles te gelyk opgehouden: gelykwe onzes agtens, door de beschouwing van een beeld tegen de wind loopende, in deze vertooch-schets met F. geteekend, genoegzaam zullen verklaard zien. Want het is zeer makkelyk te verstaan, dat een mensch dusdanich loopende, wel buyten de middel-lym van zyn swaarheids evenwicht kan geweken zyn, zonder te vallen; zoo lang namelyk als hy in die bewegingh eenparig blyft voortgaan. De reden is, om dat niet alleen deze helling tot de veerdigheid van den loop helpt, noch ook niet alleen dat het grootdeels op de wind kan rusten (dat men in een sterke voor de wind gaande, ook agterwaarts over-hellende kan ontwaar worden) maar ook wel voornamelyk, dat het lichaam geduurich met een nieuw steunzel onderschept word; want zoo haast is het boven-lyf niet zoo ver over het midde-punt van den neergezetten voet gebracht, dat den looper na het punt van vallen zou kunnen neigen, of hy word door een nieuwe stap van den aankoomenden voet onderschraagd, en opgehouden, en verhindert: en zulks volherd hy by beurten, zoo langh hy loopt. En hier van daan gebeurd het dat een snel of onbedagrzaam looper, de voet elders tegenstootende, noodzakelyk vallen moet; Immers veel ligter dan wanneer hy een zagten en bedaagtzaam gang ging: want het ligchaam in het loopen snellig bewogen, en voor een gedeelte buyten zyn evenwicht geraakt, krycht door het aanstooten der voet te eerder eene andere bepaling, en geraakt schielyk buyten de streep van zyn aangenomen beweging; in welk geval den looper menigmaal buy-

buyten staat is, om zich door eenige tegenwicht op te houden; alhoewel veele door de natuur-lecre al zukkelende en zuyzebollende noch eenige stappen voort loopen, en toeleggen om door het uytsteken van den eers, en agter overwerpen of opbeuren van het hoofd, zich te herstellen; dat zomtyds gelukt, en ook wel meerendeels niet ophoud, voor dat men de aarde bezoekt. Doch die in 't snel loopen onverhoeds met den eenen voet in een put of leegte trappen, die vallen ongetwyfeld om de gezeide reden voorwaarts over. Wanneer wy hier nu al wederom aanmerken dat de vaardich bewogene lichamen minder swaarte hebben, dan wanneerze traag bewogen worden; kunnenwe de natuur en wyze van een mensch die in het loope valt of struykeld, ligtelyk verklaard vinden door een steen in een hoepel bewogen: want schoon een wigtige steen los in een ronden smalle hoepel geleid, en van een trage, allengskens tot een sneller beweging over gebracht en teegen zyn natuur rondsom en het onderste boven geslingerd word; nochtans heeft de zelve in 't minst geen gevaar van vallen; zoo lang namelyk als hy onder een en de zelve linie van bestuur bewogen blyft; maar in 't omswayen elders tegen aanbottende, of schielyk in zyn tegendeel bewogen wordende, valt de steen aanstonds daar heenen; of spat elders ter zyden uyt, by na als een steen die uyt een slingel geworped word. De danffers, springers en worstelaars weten haar van deze kennis, in vele voorvallen, wonderlyk te bedienen. En 't geen de koorde-danffers door middel van een stok doen, die wederzyds met een evenwigtig loot verzorgd is. (Daarze haar zelve mede in het evenwigt houden, en niet vallen kunnen, zoo langze onder die gelykwichtige beweging in eenen

Wanneer een loopend mensch ligt valt.

Hoe zulks toegaat.

voortgaan;) dat kunnen de menschen door het goed en maatredig bestuur der Ermen, en het verder maken van tegenwigt, in haar beweging ook doen; om namelyk te kunnen gaan en staan, loopen en andere bedryven uit te voeren. Ja wy hebben ook aangemerkt dat de koorde-danffers veel zekerder op het touw zyn wanneerze haar snel beweegen, danfften en vaardig voort gaan, dan wanneer zy daar op zagt of langzaam gaan: gelyk men dan ook altyd ziet datze zig eerst langzaam en zeker daar toe bereyden, en makkelyk poogen onder zekere streep van beweging te komen; en zoo scheiden zy'er ook wederom af; om dat de schieleke bepaling van het tegendeel haar zou doen vallen, en dat om dezelve reden als van de steen in een hoepel bewogen, is gezeid. Wy meenen ook dat het uyt geen andere reden voortkomt dat een mensch zagt gaande of zeer langzaam trantelende, veel eer móede en loom in de beenen zal worden, dan wanneer hy een brave en vaardige gang houd; want nadien een mensch in een langzame beweging zwaarder dan in een veerdige is, en dat hy meer wigte telkens op de beenen zend, die langer daar op duurd, als in de snelle gang, zoo moet zulks de beenen meer vermoejen dan wanneer die geswind bewogen, en telkens van haar wigte verlost zyn.

't Vermogen dat een Mensch door zyn Wigt kan maken is seer groot en nuttig.

Geen men nog klaarder zal verstaan als men aanmerkt dat in elke tred de heele zwaarte des lighaams op de neergeplante voet over gaat; nu weet men wel hoe die wigte langer daar op rust, hoe dat deel telkens al meer vermoeidheid aannemen zal.

Van gelyken ziet men dat een mensch, in het na zich trekken, aanhalen, ophyffen, of iets achter sig na te sleepen, het zy dan met een touw door een katrol, haak-boom of anders, zoo veel meer swaar-

te

te kan trekken , al zyn gewigt buiten de Middellyn van zyn geplante voet geweken is , die hem voornamelyk ondersteund Alwaar men ook moet aanmerken dat in dusdanigen geval niet altyd de tegenwigt , door de schikking der leden gezogt word ; om dat daar veel gevallen zyn , dat men des lighaams swaarte grootdeels over laat aan den last , of 't geen daar de handen aan geslaagen , en vasthoudende zyn om te vertrekken , die alzo een vermengd gedeelte van het lighaam des menschen worden : tot welke men duidelyk kan merken dat de buyging der beenen , knien , lendenen , ermen en anders , de kragt zeer veel vermeerderen kan ; immers ten minsten zoo veel als de geheele wigt des lighaams is. Als het gebeurd dat een mensch iets uit de Aarde trekt , zoo verheft hy gemeenelyk zyn been dat aan de andere zyde van zyn trekkenden Erm is , en buygt de een en de ander knie een weynig voorwaarts , en kromt de rug en lendenen min of meer , om zyn tegenwigt niet alleen te bekomen , maar ook om met zoo veel meer werkdaad zyn voornemen uit te voeren. Want de kragt van zyn vermogen , moet onder een wel aangetroffen tegenwigt ; zeer wel tot de vastigheid , of swaarheid van het geen uit te trekken of op te ligten is , geproportioneerd zyn , eer hy iets verrigten kan. En gelyk in dusdanigen daad , een groot deel van des lighaams swaarte , buyten de lyn der evenwigt is geraakt , doch opgehouden word door de zwaarte of vastigheid aan welk hy trekt of tilt , zoo gebeurt het dat wanneer het getrokkene te klakkeloos losbreekt , uytfschiedt of af-knakt , eer den werk-man zyn gewigt kan herstellen , of een deel van zyn aangevangen gewelddoeffening kan varen laten , dat hy daar henen tuy-

Aanwyzing hoe de Natuurlyke tegenwigt gemaakt word.

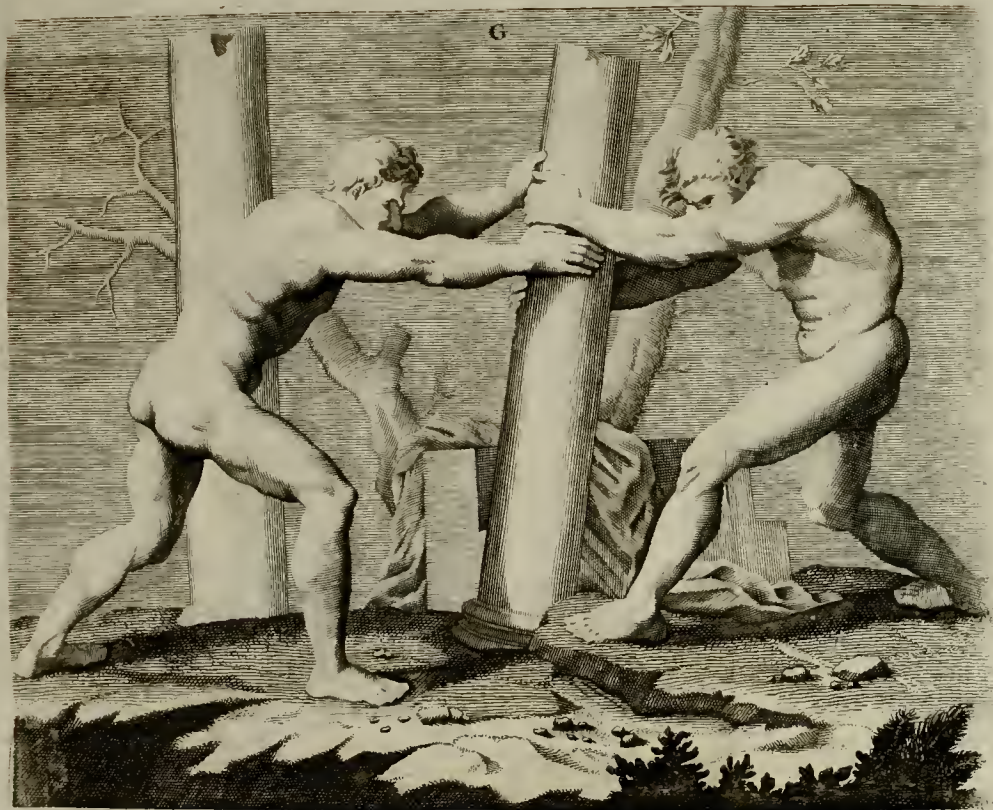
Hoe en wanneer men in het trekken valt.

meld en op zyn gat valt: welke val zoo veel te heviger is als den aanleg van het geweld des doenders groot of klein is, of de swaarte of vastigheid in kragt te boven gaat.

En nadien in dusdanigen actien dikmaal voorkomt, dat men in plaats van eenige swaarte na zich te trekken, de zelve door voortduwen of stooten poogt te bewegen, zoo komt hier niet t' onpas, te onderzoeken of een mensch alleen met de ermen na zich trekkende, of met de zelve van zig stootende, meer geweld en beweging zal kunnen doen? om dit nader te verklaren en wel te verstaan; is het noodig de gedagten voor een oogenblik van de menschkunde af te trekken; en merken uyt d' eerste bevingzelen der werk-tuygigen wis-kunst aan, dat een en de zelve swaarte, bewogen wordende door tweederlei hand-boomen of op speeken, de zelve alderligvoerigst sal behandeld worden met dien, die de langste is; of welkers punt van beweging verft van het punt der swaarheid af is. Nu gelyk het onzes agtens noodig schynd datwe deze actie ook door een voorbeeld vertoonen, zoo moet men voor af weten, dat de muskelen van den erm die voornamelyk in deze doening haar rol speelen, in twee geslagten moeten onderscheiden worden: die ook verscheide en tegenstrydigen werking hebben; want de eene zoort diend om den erm regt uyt te strekken en regt te houden; de andere om den erm te buygen, en na hem te halen, dat is om te trekken; in welke doening of actie, wel moet aangemerkt worden, dat de trekking van de muskelen des erms, de borst en gantsche lichaam niet alleen helpen, maar zy doen zulks ook geduurig zoo lang men trekt; daar de andere die in het stooten alleen den erm regt kunnen

Of men in het trekken of in het stooten meer geweld doen kan

Onderzoek van de muskelen des Erms.

de Kragt van een Stekend en een Trekkend Beeld met malkander vergeleken ,

nende houden, niet anders en kunnen doen als de zelve regt gestrekt houden, en by gevolg datse geheel stil zyn, ten opzigte van die, welke den Erm in 't trekken, na sig halen. Hier en boven moet men noch aanmerken dat de Muskel, die men de Twee-Hoofdige Elleboog-Spier noemd (beginnende van 't opper Erm-Been, die beneffens Brachiëus of Erm-Spier, den Erm na sig trekt) verder van den Elleboog en Hand gelegen is, dan die Muskelen die den Erm uytstrekken; en daarom besluyten wy daar een grooter verrigting in; uyt het Voorbeeld datwe van de tweederley Hand-boomen hebben bygebragt. En wat aangaat de gesteldheyd der voornoemde Muskelen, daar van zal op zyn plaats genoegzaam gehandelt worden.

Laat ons 't gezeyde wat nader door een zaamgevoegde of vermengde Actie beschouwen, en de zaak zal ons noch klaarder en duydelyker voorkomen: want gelykwe tot noch maar van een enkel trekken en stooten verricht door de Ermen; hebben gesproken; zoo staat 'er wel in agt te nemen, dat wanneer de gantsche lighaams kracht en swaarte, met de kromming der Lenden, het verspreyden en verscheydentlyk planten van de Voeten en de buyging der Knien daar by gebragt en te werk gesteld word; dat zulks de Magt van trekken en steken zeer veel zal toebrengen; en dat meer en min na dat ymand zig werkzaamer of niet werkzaamer in postuur zal stellen. Gy ziet buyten twyffel in deze Vertoog-Schets wel, met G geteekent: hoe twee sterke mannen, de een door het geweld van stooten, de ander door trekken, een staande kolom willen onder de Voeten werpen. Wanneer gy nu indagtig zyt het geenwe

't Trekken en stooten door een Voorbeeld verklaard.

Muskelen, en der zelve bediening hebben gezyd; zoo zulje met ons zeer ligt besluyten kunnen, dat den man die na zig trekt, meer geweld doet, danden geenen die van zig af stoot. Ja zoo niet door de schouder en gantsche lichaam aan de ermen veel geweld wierde toegebracht, den stootenden man zoude niet meer kunnen doen, dan of ymand een stok onder zyn oxel zette, en daar meede alleen van hem stiet.

Alsmen nauwkeurig deeze doening zoude willen onderzoeken, wy meenen dat men zal bevinden datter eygentlyk geen trekken (dat door menschen, of arbeydzame beesten verrigt word,) kan gezeyd worden te zyn; maar dat alle onze werk-daaden die aangeleyd worden om iets te vervoeren, voort te slepen, en te verporren, eygentlyk voort-stootingen zyn. Doch wy zyn gewoon zulks alleen met twee benamingen te onderscheyden, ten opzigt van de behandeling en de wyze door welke dat wy werken gelyk ook de eene maniere bequamer en meer geweld doet als de ander, na dat die aangeleyd word, als wy in het voorbeeld deezer twee mannen hebben gezien. Want als wy voor de last gaan, en die door middel van een touw; haak, help-zeel, gareel of anders, na ons toe te haalen of voort slepen, zoo noemen wy dat trekken; maar agter de last gaande en die op eenige wyze voort-duwende, dat noemen wy stooten of steeken, niet tegenstaande waarlyk in beyde manieren niet anders dan stooten kan of moet verstaan worden. En op deze grondslag kunnen wy zeggen dat een peerd, de wagen, kar of sleede voort stoot; en geheel niet voort en trekt. 't Geen ons niet meer vremd zal schynen, wanneer wy de moeyte slegts doen om zulks in 't leven
 waar

waar te nemen, want daar zullen wy ligtelyk ontwaar worden, hoedanig een peerd aan de sleede vast gemaakt zynde, 't zelve door middel van zyn gareel of helster, met zyn borst voortstoot; en dat zlefs den haak, door zyn omgeboogen Oog niet anders kan gehegt worden als, om van agter voorwaarts uyt te stooten. Het zelve zien wy in een strik, touw, hand-greep, of waar dat wy de trekking mede doen. Ja men kan zeggen dat een touw die om een baal geslagen, en dooreen wind-as op gewonden word, de last na booven stoot.

Maar om weder tot de Actie van tillen en draagen te komen, daar wy 't even te vooren gelaaten hebben; willen wy nu een voorbeeld by brengen, dat eenigzints van 't voorgaande verschild; om dat de Actie niet zoo zeer met een of met twe ernen geschied, als wel met het gantsche lichaam. Een opmerkelyk exempel hier van zien wy in de volgende vertoog-schets, met H. geteekend. Alwaar Herkules worstelende, een mensch geheel van de aarde opligt, en met zyn ernen omvat, en 't lichaam op zyn borst en buyk draagt. Gy ziet wel hoedanig het bovenlyf van Herkules, namelyk de schouders, ruch en Erm, buyten haar gewigt en linie gewexen is, en hoe hy in dusdanigen stand niet zou konnen staande bleyven, by aldien het onderlyf, van den man dien hy torst, niet zoo veel tegewigt maakte alffer van nooden is, om hem te konnen ophouden. Sulks dat men volgens dit voorbeeld niet alleen ziet hoe de schouder van het gedragen lichaam, de middel-punt van bey deezer lichamen swaarheyd is, maar ook voornamelyk dat het tegenwigt door de swaarheyd van het af-hangende onderlyf des gedragen mans, meest-deels gemaakt

Een andere stand van dragende Beelden.

Hoe in dit voorbeeld de tegenwigt gevonden wordt.

R. 15. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

een Geweldig Torsfende Beeld in syn Tegenwigt

word; en dat het overgeweken lighaam van Hercules, en by gevolg beyde deze Mannen daar door gevoegzaam opgehouden worden: ten overvloed word u zulks ook noch met een flauwe Middelyn in de vertoog-schets aangewesen. Daarmen ook noch by moet aanmerken dat den linker voet van Herkules vry ver buyten de wigt-lyn geweken zynde, een tamelyke tegenwigt kan toebrengen. 't Geen ons over dit voorbeeld byzonderlyk te leeren staat, is dit, dat men in alle sterkwerkende Actien, als heffen, tillen, dragen en anders, moet zorge dragen dat de Beelden altyd na de hoegrootheyd van den last of zwaarte die te dragen is, hun tegenwigt zoodanig geproportioneerde maken, alffer tot d' uytvoering van de vereyfte zaak noodig is; Sulks daar min noch meer werking gezien word. Want men weet wel dat men om een stok of een hand-steen, van de Aarde op te rapen zoo veel actie niet en moet vertoonen dan of men een Balk of een Zerk-steen te tillen had. En derhalven isser ook in zulken daat niet noodig, datter zoo kennelyken tegenwigt des lighaams, die opzigt op eenige zwaarte heeft, in zulke Beelden gezien word. Men ziet dat wanneer een ervaren Arbeyder een pak of last zal opnemen, dat hy uyt hem zelve, met zig te buygen en in postuur te zetten, eerst onderzoekt in welke stand en met welk een tegenwigt, aan dees of gene zyde te zenden, en 't lighaam te laten overhellen, hy de voorgestelde swaarte zal konne ophale; en in welke ogenblik dat hy 't zelve aantref, hy ook den last op pakt en zig geduurig onder de zelve gewigt-linie poogt te houden. En gelyk men dit knaphandiger en dikwils beter van den eenen dan van den anderen ziet geschieden; zoo gebeurde 't ook menigmaal, dat eenen

Dat de welvoegsaamheit der tegenwigt moet verzorgd zyn.

Hoe 't zig een Arbeyder in 't torfen verstandelyk zal dragen.

onbe-

d' Erva-
rentheid
en oeffe-
ning kan
veel in de
bewee-
ging en
doen van
Actien te
weg
brengen.

onbezuyfden, den opgenoomen laft daar henen laet tuymelen, alleen om dat hy zig in 't zoeken van een betamelyke tegenwigt niet verftandelyk heeft aangefteld. 't Geen men ook dikwils in de domme en fchietende onderneming van de kinderen ziet gebeuren. En uyt deze grondslag komt het dikmaal voort, dat de eene menfch meer laft kan torffen en dragen dan den anderen, fchoonfe van eenerley fterkte zyn.

Dit word ons ook te eenemaal bevestigd in de ervaren dansfers, tuymelaars, en die haar van jongs aan in het fpringen en Voltifeeren hebben geoeffend; want alhoewel zy ook flegts menfchen van het zelve maakzel en geftel als andere zyn, en niets buiten de vafteftelde en mogelyke regelen der natuur kunnen doen; nochtans kunnen zy zeer veel dingen, door een byzondere en veerdige beweging verrigten, die aan elk van natuuren niet bekend zyn; en dat wel meest, om dat zulks in de noodzakelyke behandelingen der menfchelyke ampten en bedieningen niet algemeen nodig is; want men weet wel dat een die 't kuffen op 't raadhuis, of den predikftoel in de kerken, of de pleitbank in de gerigts-plaatsen te beklimmen hebben, minder ervarentheid van klauteren nodig hebben, dan bootsgezellen en varende Jantjes, die op ieder oogenblik, zelfs in storm en onder 't wapperen van flaande Zeylen, en gonzen der touwen, als katten in 't wand moeten vliegen.

De mee-
fte men-
fchen be-
zitten
haar lig-
haams
vermoo-
gen als
het Vee.

En dewyl het meeste gros der menfchen, het beftuur der Leeden alleen kennen en bezitten, byna als het domme Vee, zoo gebeurd het te ligter, dat die gene, welke de regelen van de beweging, en gelykwigtheid nauw onderzoeken en tot de Praktijk-oeffening brengen; veel dingen kunnen doen welke andere vreemd, ja onmogelyk fchynen. Dus ver-

verwonderen wy ons vaak over de sterkheid van een worstelaar , wanneer hy met een onbedreeven doende is , daar hy dikwils minder natuurelyke kracht dan den anderen heeft. Of over een tuymelaar , koorde-springer , en andere konst-oeffeningen , die wy volgens de gemeene natuur-leer niet en weten : en van ons niet geoeffend worden , om datze ons in de gemeene ommegang en levens-manier noch op onze weegen , niet algemeen nodig zyn. Sy dwalen dan zeer , welke wanneerze een konst-greep van een koorde-danffer zien , dieze niet na en kunnen doen , aanstonds zeggen : de Vent gaat met de duyvel om. Alle welke verrigtingen afhangen van de kennis en nette waarneming des gewigts en tege- wigts der Leeden , om die tot een voorgenoomen zaak , onder de Lyn en lichtigheid der beweeging allezints te bestuuren : Soo dat men hier ook zeggen moet dat de konst de natuur in veelen te hulp komt ; ja zy gaat zelfs over tot in de Beesten , die (behalve haar aangeboren aard , waar doorze haar in het gaan , loopen , vliegen , Swemmen , en anders kunnen redden en ophouden) ook noch veel door leering konne aanneme. En dus ziet men dat een hond , die alleen gemaakt is om op vier voeten , eenen voegzame tred te houden ; ook op twee Beenen leerd gaan , en vremde greepen aanneemen kan ; tot welke dingen , om datze buyten den Regel van zyn aard zyn , hy ook een ongewoone regel van gewicht en tegenwicht leerd aanneemen. Wy ondervinden dagelyks dat de behandelingen die voornamelyk in heffen , torffen , tillen en dragen bestaan , ons moejelyker en lastiger vallen , wanneerze ons onbezogt of nieuw voorkomen , dan wanneer wy dezelve door een meenigvuldig doen zyn gewoon geworde ;

De Bee-
sten kan
men ook
Konsten
Leeren.

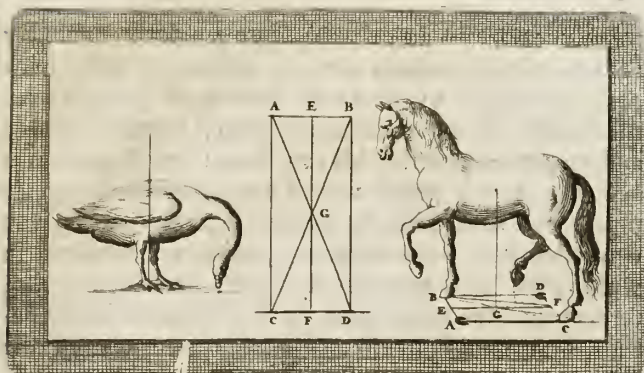
De

de Reden is niet dat wy met de oeffening sterker worden, maar alleen dat wy door het dagelyks doen, allenskens een regel daar op krygen: welken regel daar meest in gelegen is, dat wy de gelykwichtheid der dingen die te behandelen zyn, by de greep kennen, en dat wy de zelve in en onder de lyn, in welk wy die in beweging brengen, door het goed postuur des lichaams, en het behouden van de tegenwicht, dan netter weten te behandelen, dan wy in den aanvang deden.

Het zou mogelyk te wyt buyten het bestek der mensch-kunde gaan, hier breed te toonen hoe de wysheid van den Schepper, alle de gezeide redding en behelping die der in de beweging der menschen gevonden word, ook in de viervoetige dieren, en vogelen, en al wat leeft, geleid heeft; en hoe zulks in de byzondere geslagten der dieren toegaat. Kircherus heeft onzens agtens, de zaak tamelik kort, en net in deze woorden bepaald; die wy, om datze onze voorige aanmerkingen, eenigzints van verre kunnen bevestigen, van woord tot woord tot den draad van onze reden hier zullen aanlaffen.

De wederzyde beweging der viervoetige dieren, wiskundig verklaart

In de beweeging der beesten zeyd hy, blykt voornamelyk de voorzienichheid der natuur uyt, terwyl zy de viervoetige zulken fatzoen geeft, dat de zelve onmogelyk niet en kunnen voort gaan, als door een hoekze voortzetting van haar beenen. Ik verklaar de zaak met deze figuur. Laat ABCD. de vier voeten van het beest zyn AB. de twee voorste CD. de twee agterste. Ik zegge dat het beest niet voort kan gaan. De twee voeten van eene zyde BD. of AC. te gelyk oplitgende om dat op deze wyze de streep der bestiering EF. niet over een komt met het midde-punt der swaarheid van het gezeide Beest, welk

welk in een beest dat staat, bevonden word te zyn in het punt G. daar en boven dewyl de opgeligten zyde EDFD. wichtiger is als de zyde AECF. zoo moet het beest noodzakelyk vallen. Waarom het door de wonderlyke voorzichtigheid de natuur zoo gelchikt is, dat altyd twee voeten die hoekig tegen malkander over staan, of gelykelyk stand houden, of opgeligt worden, als daar zyn AD. of CB. want op deze wyze word het beest door de evenwichticheid van de zyden CBD. en ABC. ontrent het middel-punt der swaarheid en streep der bestuuring EF. in balans gehouden, en zoo gaat het voort zonder eenige vrees voor vallen. Op het Rooms Kapitoel, ziet men twee groote witten marmere paarden hangen over de hoogte van de trappen, waar van het eene dat aan de regte zyde van den opgang is, twee voeten van de eene zyde opgeligt zyn, de twee andere op de voet-stal staande: welk een groote onervarentheid van den beeldhouwer te kennen geeft, terwyl uyt het geen te vooren gezecht is, niet geschieden kan dat een paard of eenich ander beest te gelyk, en op eene tyd zyn

twee

Hoe een viervoetig beest onder zyn gang evenwigtig blyft.

Mistand in een paard te Romen op 't Kapitoel.

In een
ander
van den
Konste-
naar be-
ter waar-
genome.

twee voeten van de zelve opligte zonder vallen. By aldien de beeldhouwer dan op de natuur gelet hadde, zoo hadde hy de twee voeten die schuyns over malkander staan, moeten opligten, latende de twee andere op de voetstal blyven staan: gelyk gedaan is aan het koper peerd van Kyzer Antonius, op de plaats van 't Kapitool; 't geen waardig is, om van een yder met verwondering gezien te worden: in welk dien baas meerder Oordeel heeft gebruykt, terwyl hy het paard zoo na het voorbeeld der natuur geformeerd heeft, dat de twee voeten die hoeks over malkander staan alleen opgetild worden, de andere op de voetstal staan blyven.

De te-
genwigt
in de
Vogelen.

Soo schynd ook de natuur geenzints traag geweest te zyn om te voorzien in die dingen, welke de vogelen, om haar werking wel te doen, van nooden hebben. Want het zy dat zy eeten, het zy dat zy gaan, of ietwes anders doen, het is altyd noodig dat de streep der bestuuring, onder welk zy wigtig gehouden, of bewogen worden, bewaard of behouden word. Want het is door de dagelykze ondervinding bekend, dat zy om haar spyze van de aarde te pikken, terwyl zy haar hoofd na de aarde buygen, haar voeten zoodanig voorwaarts brengen, datze op deze wyzen evenwigtig zynde, haar werking des te ligter volbrengen. Maar als zy vliegen, worden zy door haar twee vleugelen als stutten opgehouden, op dat niet het gantsche lighaam voor of agter swarder wege, of helle; maar het gewigt des lichaams na behooren gewogen, of wigtig gehouden word. Welk niet geschieden zoude, 't en zy de streep der bestuuring door het stutzel en middel-punt der swaarheyd doorging. En gelyk andere Vogelen een andere gesteltenis des lichaams heb-

hebben; zoo is de natuur in geen gebreke gebleven, om haar op zulken wyze te fatzoeneeren, door zulk een konst haar lichaam, pooten en steert op een andere wyze te schikken, dat zy zoo onverhinderd hare werkingen beginnen en volvoeren. Op deze wyzen heeft de natuur zommige langhalzige vogelen ook langer pooten gegeven; gelyk men in de oeyvaars zien kan, welke op dat zy onder het vliegen niet wigtig zouden blyven, de natuur geleerd heeft, datze haar hals en voor uytstekende, ook haar voeten even verre agter uyt zouden gesteecken worden, op dat zy zoo haar lichaam na het midde-punt der swaarheid en de streep de bestuuringe schikkende, haar vlugt des te makkelyker zouden volvoeren. Ook hebben de vogelen noch een ander slag van in het gewigt te blyven: want als zy het voorste gedeelten van haar lichaam om hoog willen heffen, en het agterste neerdrücken, zoo strekken zy haar vleugels, dat is schragenze na het voorste gedeelte uyt: maar als zy daar en tegen haar vrugt neerwaarts stuuren, zoo trekken zy haar vleugels na agteren: want of deze of gene wyze brengen zy zeer ligt te weege, dat het midde-punt der swaarheid in het lichaam van de vliegende vogel van plaats veranderd word. Op de zelve wyze hebben de vogelen geleerd met haar vleugelen af te trekken van dat gedeelte dat wigtigste is, als in een juyste balans haar zelve wigtig te houden. En dus ver gaat de aan merkelyke reden van gemelden schryver.

Men verneemd dat zelfs de kennis der tegenwicht aan alle dieren zoo gemeen is ingedrukt, datter vliegen gevonden worden in Kandia, die wanneerze gevaar loopen van door sterke wind weg gedreven te worden, een klein steentjen in de bek nemen om

S

haar

Reguliere schikking der natuur om de tegenwigt te make.

Hoe de Vogelen haar in hun beweging evenwigtig bewegen.

Voorbeeld in de Vliegen.

haar door dat middel beter onder een zekere bestuuring te houden; het geen men hier zou kunnen aanmerken over een te komen, met de schepen die geballast zyn. En de jongens die een steert, ja ook wel een steen aan het agter-end van hun vliegers maken, om haar in het klimmen onder een zekerder bestuuring te houden. En zoo iemand lust heeft alle die dingen wiskonstig in menigte voorbeelden be-
toogt te zien; leeze het *Boek van den vermaarden Johannes Alphonfus Borellus Napolitaan, in het Jaar 1680. te Romē gedrukt.

* de Motu animalium.

Wat behulp-middele de menschen hebben om haar wel te bestuure.

Voorbeelden van de voorbereidinge der actien.

Zoo weten zig ook de menschen wel te bedienen van eenige hulp-middelen die de snelheid, en het geweld der beweëging voordeelig zyn; welke hulp-middelen wy niet onvoegzaam voorbereidende actien, in de mensch-kunde moogen noemen; om datze namelyk aangeleid worden, om eenige byzondere daad van geweld te doen. Na dat nu de voorbereiding tot een werk-daad grooter of kleinder is; daar na is ook de uytvoering des te geweldiger; en grooter van daad. Gy ziet by voorbeeld in deze vertoog-schets met I. getcekend, wel twee mannen, die beide in de uytërste bereiding zyn om te werpen; doch zeer verscheiden in stand. A heeft eer hy noch werpt, den regter voet alreede gesteld na die zyde, waar henen hy werpen wild; maar het boven-lyf met den werpende arm na de andere zyde en agterwaarts geweken, om van daar een kloot die hy in de hand heeft, na die zyde daar den zelve voet gekeerd is, onder liet over brengen en onder het toevallen van hetopperlyf uyt al zyn vermogen heen te werpen. Den man B. daar entegen; heeft niet alleen den regter voet recht in het tegendeel van de plaats daar henen hy werpen wil af-
ge-

gekeerd, maar hy rukt ook geheel zyn boven lyf uyt zyn stand-plaats; en verlatende de planting van zyn linker voet, zend hy heel zyn gewigt op den afgekeerden of regter voet, om van daar in de uytvoering van zyn worp, al zyn gewicht teffens op die van zyn linker voet wederom te doen overgaan, en zyn worp daar door uytvoeriger en kragtiger te maken. Nu is het ligt en makkelyk te begrypen dat nadien den eersten vry minder bereiding dan den tweeden heeft, hy ook een veel minder verrigting in zyn daad zal hebben: want even zoo veel den tweeden zig meer en door een grooter linie moet bewegen dan den eerste, zoo veel te meer geweld en kragt kan hy doen dan den eersten; om dat de kragt van de worp on-affcheidelyk van de hoogrootheid en snelheid der voorbereidende beweging afhangt. Want gelyk als men met een boog ver willende schieten, de gespanne pees met geweld ver moet te rug trekken, zouze in het wederom springen, of afgaan, de gelade schigt snel en verre voort jaagen; even zoo brengt het te rug wyken, en tegenstrydig overvallen van het geheele lichaam en uytgestrekten erm, zoo veel grooter kragt by, wanneerze ieder wederom snellig tot haar voorrige plaatze heen gelaten worden: en wie en weet niet dat hoe een slinger lossen en veerdiger bewogen word, hoe hy zyn geladen steen des te wyder zal doen voort stuyven. Gelyk ook alle die een ongemeen en verre sprong willen doen, gewoon zyn door een snelle loop van agterwaarts genomen, zig een toedringende beweging in te drukken, op datze verder en ligter springen zouden. Welke dingen te bekend zyn, dan dat wyze noodig hebben verder op te halen. Laat ons dan hier met de vorige bedenking voort varen, en

Bewys
wie van
bey de
grootste
werk-
daad
heeft.

Door een
boog-
schutter
verklaart

Hoe
men om
een
sprong te
doen zig
voorbereid.

K

een Beeld in sijn uÿterste Oogenblik van Werpen ,

en een van deze werpende beelden in de stand van den spies-werper B. wederom in de volgende ver-
toog-schets K. beschouwen: zoo zal niet alleen
waar blyven, watwe tot hier toe gezeid hebben,
maar het zal ons ook ligt vallen te denken, dat het
zy deze man hoog, het zy regt uyt, of dat hy laag
wil werpen, hy in dusdanigen stand, om forssig
te werpen zeer wel, ja in zyn uysterste bereiding ge-
plant staat, wanneer de linker schouder zig over
de midde-punt van de regte voet bevind, en dat
hy alleen in het toebrengen van de worp, het lig-
chaam min of meer, dus of zoo hersteld, en voor-
waarts op het slinker been over brengd, na dat hy
dan voorgenomen heeft, hoog of leeg of anders te
werpen. In alle welke soorten van werpen die de
grootste zal zyn, dien hy zal doen met het lichaam
teffens en aldersnelst voorwaarts over op het slinker
been te zenden. En gelyk als zommige in dusdanig
een uysterste vermogen, dikwils buyten haar gewigt-
punt komen te slingereren, zoo kan het ligt gebeuren
datze na het volvoeren der worp daar henen vallen:
in welk geval de worp in het gemeen van kleener
daad is, om dat door de val een gebrooken bewe-
ging, en het geworpene anders bepaald word. Uyt
welke dingen wy in het algemeen te leeren hebben,
datter aangaande de stelling der beelden, een andere
stand in de bereiding, een andere in de uysterste oog-
genblik en in de uytvoering; en ten laatsten na de
uytvoering, moet waargenomen zyn.

In de volgende voorbeelden zullen wy alle 't zelve
waar gemaakt zien; alwaar wy eerst een man vertoo-
nen, die met een knods of kluppel een geweldige
slag wil brengen. Gy ziet dan in dezen man met
L. geteckend zeer wel, hoedanig hy zyn boven-

Beden-
king
over het
spies-
werpend
beeld K.

Welk de
grootste
daad van
de voor-
ge beelde
zal zyn.

L

Bereyde Stand van een Slaande Beeld

lyf na de tegen-overige zyde, daar hy zyn slag van daan halen zal, heeft over gehaald; en hoe dat hy verder de hand en erm om hoog gebragt hebbende, zyn beweging en forfse aan de knods niet alleen heeft deelagtig gemaakt, maakt ook dat hy om met meerder geweld te slaan, zelfs dien erm die ledig en onbelemmerd is, derwaarts brengt, om van daar teffens en met een meerder aandringend gewigt zyn slag gefwindelyk toe te brengen, en alzoo zyn gcheele fwaarte onder die veerdige beweging op het geen dat hy treffen wild te doen over gaan, of te doen rusten. En het is niet fwaar om verftaan, dat dusdanig een slag minder werkdaak zou hebben, wanneer deze man de regter erm alleen om hoog heffende, een slag dede zonder het lichaam merkelyk te rug te trekken. Daar zyn verfcheide manieren van slaan; waar van men de voornaamfte onder drie geflagten kan bepalen; namelyk van boven na beneden, en dan regt, dat is orizontaal; en dan van onder na boven, en van deze drie hangen alle de reft der manieren van slaan af: het zy dan datze flinks of regt gefchieden. De maniere welke in dit voorbeeld vertoon word, kan onder die, die men orizontale of regte zou noemen, gerekend worden. In de volgende verhoog fchets met M. geteekend, ziet gy wederom een andere maniere van slaan, namelyk eenen Herkules, die met bei de ermen een knods opvoerd, en bereid staat, een slag van boven na beneden te brengen. En gelyk dit beeld bevalliger slaan zouw wanneer het anders om ftond, nadien den Man dan regts zoude slaan, daar hy nu door de onagzaamheid van den Plaatfnyder, flinks werkt; zoo moet men weten dat gelyk veele dusdanich zyn gewoon te slaan, en

Bedenking over de slaande actie in het beeld L.

Waarom deze slag geweldig zal zyn.

Hoe veelere geflagten van slaan datter zyn.

M

andere Stant van een Slaande Beeld

dat zulks ook door gewoonte iemand (natuurlyk word; dat egter alle het zelve datwe zeggen willen daar door geleerd word. Want gy ziet wel dat dit beeld om een goede slag te doen, genoegzaam bereid staat, en dat het dus gesteld zynde, laat blyken dat de uytwerking vast en zeker zal gaan. Want gelyk dezen Herkules het lichaam agterwaarts over heeft gehaald, zoo kan hy zulks gefwind met het brengen van den slag voorwaarts over brengen, en zyn slag veel kragts by zetten. Ook ziet men wel dat men in en volgens dusdagnigen stand, met het brengen van een orizontale slag weinig zal uytvoeren, en dat over zulks allerhande zoorte van slaan, ieder zyn eigen en byzondere bereiding heeft, om waarlyk kracht te doen, en een fikze uytvoeringe te doen hebben.

Hoedagnigen werkdaak deze actie hebben zal.

H E T IX. H O O F D - S T U K .

Van de Actien en Werkelyke bezigheeden der Beelden, en hoe men die volgens den aard der Voor-vallen, onder de uytdrukking van allerhande Passien en Ziel-togten vertoonen zal.

Om dat de konst-beelde de beweging derven; moet menze door de actien en stelling zulks doen aanne-men.

ZEker vermaard schilder plagt van de beelden die haar behoорlyke actien en passien tot het voor-nemen van den schilder, noch den inhoud der Historie niet wel uytdrukten, te zeggen, datze tweemaal gedoodverwd waren. Zeker nadien het alle

De herts-
togten
uyt te
drukken
is de Ziel
van de
schilder-
konst.

Hoede
actien en
bewe-
ging met
de pro-
portie
zamen
vereenigt
moeten
zyn.

Hoe veel-
derlei ge-
slagten
van be-
weging
in de
Mensch-
beelden
vallen.

Konstenaars bekend is, dat de nagebootste wer-
ken, de ware en levende beroerlykheid uyt haar
eigen aard en natuur derven, zoo vald niet swaar
te oordeelen, datter in de schilder-konst een by-
zondere vlyt moet aangewend worden, om benef-
fens de goeden en vatten teikenkundigen trek en
schoone proportie; ook de actien en herts-togten
(dat is de bedryvens-kragt) door praktyk in de
beelden aan te wyzen; en alzoo te verbeteren het
geen zy van natuure missen. Want dat is de ziel
van de schilder-konst: en die Meesters welke daar
in byzonder hebben uytgemunt, hebben ook altyd
de hoogste rang gehad.

Men kan de beelden bequaamlyk in twee sta-
ten aanmerken, te weten in proportie der ledema-
ten, en in haar bewegenden actien: welke actien
of doeningen haar niet alleen gehoorzaam moeten
schikken na de wil des bewegers, maar ook om
de staat en wet der proportie, geschikt na zekere
verkiezingh, zeer wel over een stemmen. Het
voornaamste dan dat men hier in het algemeen
waar te nemen heeft, is dat men de beelden tot
haar goede trek, zoodanigen aandagt, en bedryf
geeft, als met de hoegrootheid der zaak die er
vereift word, ten uyersten wel voegzaam is.

Belangende de bewegingen der mensch-beelden,
die kunnen in het algemeen in zeeven zoorten of ge-
slagten onderscheiden worden; namelyk van boven
na beneden; van beneden na boven; agterwaarts;
voorwaarts; ter regter; ter linker-zyde; en dan om-
gewende; welke laatste gedaan worden of door den
geheelen mensch, of slegts met eenig gedeelte; na-
melyk met het hoofd, borst, ermen of beenen;
ofte ook wel met de minder leden van handen
en

en vingeren; welke dingen na de on-eindige voorvallen, ook on-eindigen trappen en bepalingen hebben.

Men moet verder aanmerken dat de verstandig-gedaane actien, volgens de verscheidenheid der zaken, altyd gelykformig moeten zyn aan de toevallen, en denkingen die door de zinnen passeeren. En dat ieder toeval of voorval, min of meer uyt-drukking komt voort te brengen, na datze een by-zondere gestalten van mensch, zoo van ouderdom, staat en geslagt van man of vrouw, jongeling, maagd, kind of anders ontmoeten. Invoegen dat in een en het zelve voorval de beweging van een jongeling of maagd, veelzints een andere uytwerking zal maken, dan zy wel in een oud man of vrouw zal doen. Waar uyt dan volgd dat men altyd na de wel-gevoeglykheids der actien moet omzien, op dat men die zoo in het gaan en staan, de plaats, waardigheid, humeur en andere omstandigheden zou kunnen toepassen; want zoo zal men de grootheid van de kragt die 'er in de beelden, volgens den zin en meening der actien gevorderd word, duydelyk uytgedrukt zien, om waarlyk te kunnen oordeelen, wat de beelden doen, en watze denken in dat doen. De betamelykheid der beweging en betooning van actie word hier door verklaard en verstaan; als men aanmerkt, dat wanneer men iemand met een swaard zal ridder slaan, datter dan op ver na zoo grooten daad, beweging noch yver niet en moet bespeurt worden, dan in twee Kamp-Vegters die elkan-der ieder oogenblik uyt ernst de kop klieven wil-len.

Daar staat tot de kennis der actien, tweederlei beweging of doening aan te merken; tot welke

De ver-standige actien moeten met de gedagten over een stemme.

De ac-tien zyn na 't ge-slagt, ouder-dom en sexe ge-reguleert

Wat de betame-lykheid der ac-tien is.

twee en
driederly
bewe-
ging.

Wat en-
kele of
halve ac-
tien zyn.

Wat wa-
re volko-
me acti-
en zyn.

Onge-
middel-
de actien

we een derde, volgens welke de meeste doeningen geschieden, byvoegen, om datze met de twee eerste by wyze van verzelling veelzints zyn zamen gezet. Voor de eerste stellen wy de inwendige beweging die alleen in den geest werkt, zonder eenige zienlyke lichamelyke actien te laten blyken, en de andere zyn eenvoudige lichamelyke bewegingen daar geen byzondere blyken of uytdrukkinge van de geest ontrent gezien worden. En de laatste zyn die, welke uyt de geest meest voortkomende met de lichamelyke actien verzeld gaan. En gelyk deze volkome' en waaragtige actien zyn, en meest voorvallen zoo ziet men ook daar in de meeste yver en noefte bezigheid uytblinken. In de bewegingen des geests, houden haar de vaardigsten en meest woelende ledematen, als ermen en handen gemeenlyk gantsch ingeteugeld en stil; om dat namelyk de werkingen in dit geval van binnen en in zig zelve geschied, en wel meest in denken bestaat; en derhalven hebben deze doeningen niet van nooden dat ermen en beenen herwaarts en derwaarts swieren; het en zy dat een'er zig vergetende, een byzondere actie op zyn gedagten doet volgen, dat wel zomtyds buyten weten of reden geschied.

De bewegingen die in een mensch opkoomen, kunnen gemiddeld om iets anders wil, en volkomen, of ongemiddeld en niet volkomen aangemerkt worden. Indien ongemiddeld, zoo ziet men veelzints dat alleen de oogcn volgens de gedagten, herwaarts of derwaarts gezonden worden, om een daad te verrigten; latende de voeten gemeenlyk in haar vorige staand gestrekt blyven; wendende alleen de deyen; Heupen en knyen na de zyde waar zig de oogcn na toe wenden waar uyt actien, van verschei-

scheide bezigheid schynen voort te komen; alzoo datter een gedeelte van een beeld schynd iets anders te doen, dat niets regt-draads tot de actien die 'er gezien word, is behoorende, alswe op zyn plaats hebben aangetekend. Maar in de gemiddelde, of geheele beweging, daar werkt alles te gelyk tot een en de zelve daad. Want in lichame-lyke en ziellyke beweginge te gelyk, daar worden de leden in zoodanige actien bezig gehouden, als den zin en meeninge van den geest des bewegers ontrent zeker voorwerp is. En alle actien daar dit niet te zamen gezien word, schynen een verstandig beschouwer, van een gek, of van een razend mensch gedaan te worden.

Gemid-
delde ac-
tien.

Daar staat ook te letten dat alle de leeden in wat actie of doening dat het zy, niet anders dan haar eigen bedieningen moeten oeffenen; invoegen aan de rustende leeden geen beweging, en aan de bewegende geen rustende of lammen leeden gezien worden: noch ook aan doode of slapende lichamen geen leeden die leevend of wakenden schynen te zyn. Want een beeld dat met zoodanigen beweging niet en is verzeld, alffier van nooden is tot zulken voorval uytgedrukt te worden; en als den beschouwer zig noodwendig in moet beelden, dat uyt de denking van zoodanigen beeld moet volgen, dat zal aanstonds te kennen geven dat de leeden aan de geest van zoodanigen beeld niet gehoorzaam zyn; noch zich daar van bestuuren laten; en derhalven zalder een groote stramheid, en een zeer onvoegzame paring in zoodanigen beeld gezien worden. Ja het zal even staan (op datwe het door een voorbeeld verklaren) als of het beeld vol gebreken was; en dat het even als iemand die zig poogt om te gaan, door

In alle
actien
moeten
de leden
haar eige
bedie-
ning en
geen an-
dere ver-
toonnen.

Hoe het
tegendeel
ligt o-
penbaar
word.

een

Een actie
moet een
bepaald
oogmerk
hebben.

een gebrekkig been of voet belet word zulks te doen; of dat het iets byzonders wil verrigten, en dat de leden haar dienst weigerende, niet doen en kan dat geen, dat het met iever schynd te willen doen. Verder moet ieder actie ook zoodanig tot zekere bepaalden uytwerking verkoozen en gefchikt zyn, dat menze of niet twyffelagtig dit of dat te doen en oordeeld; of datze dus gefteeld zynde eenige geheel andere of tegenftrydigen werking zouden kunnen doen: invoegen, een gaander voor geen looper, een ftaander voor geen fpringer; een zittenden voor geen vallende, of een bezig mensch voor een doe-niet, paffeeren mag. Men verhaald van den Griekzen Schilder Damon, dat hy binnen Athenen eens een proef wilde nemen, om verfcheide tegens den ander ftrydende actien en driften in een beeld te gelyk te vertoonen; en gelyk hy voornamelyk toelei om in het byzonder de algemeene paffien; en zonden van de Atheenze Burgers daar door af te fchetzen; zoo wilde hy Dertelheid, Ongefteadigheid, Zorgeloosheid, en Onregtveerdigheid met Zeedigheid, Spraakzaamheid, Goedertierentheid; Stoutheid met Ontferming, Opgeblazentheid met Ootmoedigheid en Onzinnigheid, en Vervaardheid te gelyk uyt drukken: doch ik denk, zegt eener zeer wel, dat hy veel eer de Twyffeling als zoo een tegenftrydige mengeling zal uytgebeeld hebben. Want dat is den vertwiffelden eigen, dat 'er onder de donkere en onzekere werking der wingbrauwen en onvafte opflag der oogén, verfcheide bedenkingen, en actien door malkander fwieren. Dat Vazari in het leven der vermaarde konfenaars; van Bonarottus verhaald, dat men in de beelden van zyn groot en vermaard oordeel, konde zien om wat zonde en

Twyffeling by
toeval
verbeeld.

misdryf ieder mensch verdoemd wierde; is buyten twyffel een weinig met spek geschoten.

Om zich in het verkiezen der actien en doeningen der beelden wel te dragen; is den schilder ten hoogsten noodzakelyk dat hy wel versta het uyerste vermogen der menschelyke leden, namelyk dat hy wel hebbe onderzocht hoe ver het gebruyk en dienst der leden in het drayen, wenden, reiken, schryden, tillen, omvatten en anders gaat, en wat de ermen en beenen, hals en hoofd, handen en vingeren voor verkrampingen kunnen verdagen; op dat men in het verkiezen en stellen der beelden niet tegens de mogelykheid der natuur aanloopt. En op dat we van de voornaamste ook een staaltje of twee in het algemeen mogten geven; zoo aanmerkt dat een mensch in de uyerste omdraying, die men in het gemeen kan doen; zoodanig van vermogen is, dat hy agter over ziende, met zyn aangezigt lyn-recht over zyn hiel zal komen te staan. En gelyk men zulks noch niet geheel gemakkelyk en zonder het been en schouder een weinig daar na te buygen en kan doen, zoo blyft dat een beeld dusdanig gesteld, als de verhoog-schets N. vertoond; in zyn uyersten vermogen van die actie is. ook kan een mensch zyn hoofd natuurlyk niet verder omdrayen, als dat hy met de punt der kinne even de schouder kome te raken, tot welke daad den schouder zich ook noch een weinig moet na vooren brengen. In het voorby gaan mogenwe met een woord niet ongemeynt laten voorby gaan, dat het gantsch onbevalig en ongracelyk staat, de beelden geheel met de tronien op zye te verkiezen; invoegen dat menze even als de Kopstukken, of de hoofden op de medaillen ziet; het geen op schouw-penningen gedaan

't Uyerste vermogen der beelden moet wel onderzocht zyn.

Waarom tronien heel op zye te maken in ordiantien niet oorbhaar zyn.

word

uyterste Vermogen van een agter over siende Beeld

word om de gelykenis best te treffen , en dat in een andere stand van nooden is, dat de neus meer buyten de tronie verheven staat, 't geen in het drukken der penningen niet wel lukken wild: want het zilver of goud, of koper, kan zoo verheven niet aangefchroeft noch geflagen worden. Ook zyn zommige tronien door het overhangen van de neus, Jok der wingbrauwen en anders zoodaanig gesteld; dat schoon men ze in vormen gieten wilde, zy niet uitlossen zouden, veel min dan dat zulks in een stempel geschieden zouw. Waarom dan ook de Plaaftergieters haar meeste tronien in vormen gieten, die uit twee of meer stukken bestaan. In de Schilderkonst dan zullenze beter voegen, wanneerze zig min of meer gedraaid vertoonen: de reden is om datze vlak op zyde, een juyft afgepaste stand en oogenblik van beschouwing uitleveren, en genoegzaam laten byken datze zoodanig niet toevallig uyt de oorsprong van haar eygen vrywillige beweging, maar met voordaght zoo verkozen zyn; 't geen de losse beroerlykheid, die 'er altyd in de beelden behoord gezien te worden, t'eenemaal tegen is, ja de zelve wegneemd.

De Beelden moeten in een ordi-
nantie
altyd een
toevallige
stand
hebben.

Belangende het vermogen der ermen, men moet weten dat die niet verder agterwaarts over, of bezyden malkanderen kunnen reyken of gebracht worden; als datze te wederzyds met den top der middelste vinger aan den hoek of bult van den elleboog koomen te raken: gelykwe dit wederom in de volgende verhoog-schets met O geteekend, aangewezzen zien. Daar ook het neevenstaande mans-beeld genoegzaam verhoogd hoedanig een mensch in eene welvoegzame stand met den erm en hand niet verder kan reyken, als dat hy met de volle hand de

't Uyt-
ste ver-
mogen
van Er-
men en
handen.

zoude te vullen of te vullen

uÿterste verinogen der handen en armen

opperste bult van den schouder kan bevatten; en dit is dan de leest, na welk men zich in 't stellen der werkende beelden zekerlyk kan dragen. En dewyl wy hier aan de mogelykheyd en uysterste magt van des menschen leden gedenken, zoo schiet ons in den zin, hoe bey de handen en ermen zoo volkomen tot dienst van het geheele lichaam gemaakt zyn, dat sy over al, en op alle plaatzen malkanderen kunnen bereyken, 't zamen werken, en 't geheele lichaam in de betasting dienst doen; en het is een raadzeltje, dat veele uyt de vuyft niet kunnen oplossen, wanneer men vraagd, waar, of op wat plaats men de eene hand aan zyn lichaam kan leggen, datter de andere hand niet en kan bykomen? slegt Jan en behoefd dit niet te weten; doch waarom zouden wy 't voor de liefhebbers en weetgierige verswygen? Grypt dan slegts met de slinker-hand u regter elle-boog vast en gy hebt zonder moeyte de enigste plaats gevonden, daar u ledige hand niet komen kan, gelyk wy u dan ook noch tyd geven om na de tweede plaats om te zoeken.

In het staan der beelden kan men aanmerken, dat of schoon een beeld op twee voeten rust, 't zelve egter zyn wigt alleen op eenen voet kan doen over gaan, en dat door zekere trap of hoeveelheyd van agter overhelling; blyvende nochtans 't zelve beeld zekerlyk staande; en dat door middel van tegenwigt, die 'er door den minder beladen voet en uytstrekking van een erm of anders, gemaakt word: doch en kan zoodanigen beeld niet verder noch meer buyten zyn wigt-lyn gaan als binnen het vermoogen van de gezeyde tegen-wigt, of het beeld zal schynen daar henen te vallen. Gy ziet buyten tywffel het voorstel van deeze stand genoegzaam uyt de verhoog-schets

Uysterste
vermoge
in de hel-
ling.

uyterste Vermogen van een agterover hellend Beeld

met P. geteekend : en de doorgaande lyn wyft genoegzaam de gelegenheid der helling , welke partyen het gezeide tegenwigt maken. Zulks dat geheel niet moeyelyk is te begrypen , dat by al dien deze man het onbeladen been neffens het andere plante , en den uytgestrekten erm nader aan de mid-lyn des gewigts bragt , en neerwaarts liet vallen , dat de reſte in de vorige ſtand blyvende , hy niet en zoude kunnen ſtaande blyven. En dit is zoo , wat aangaat de ſtelling der beelden , na haar gewigt en tegenwigt volgens de mogelyke ſtand in allerhande doening en geval. Laat ons nu , om de menſch-kunde nader tot de praktyk der ſchilder-konſt te brengen , ook de actien en paſſien in het byzonder gaan beſchouwen.

Wy zyn altyd van gedachten geweest datter tot de uytdrukking van allerhande gevallyge actien en herts-tochten , uyt welk de beſte voortſpruyten , geen oeffening den ſchilder nutter is ; dan met goede opmerking vele dingen na het leven af te ſchetzen ; en voornamelyk die dingen , hem by toeval , en in ſtilligheid hier en daar voor komen ; in welk doen hy hem altyd moet zien te bedienen , wanneer de dingen die gezien worden in haar iever en beſte oogeblik zyn.

Daar zyn veel dingen die de ſchilder-konſt nu en dan noodig heeft , die wanneer menze op een beſtipten tyd wil hebben , niet te verkrygen zyn ; immers niet zoo als menze ten uyerſten noodig heeft. Wel is waar dat vele haar door modellen , en andere hulp-middelen bedienen : doch die naukeurig wil opmerken , zal ligt verſtaan , dat de actien en paſſien welke door modellen met voordacht gezocht en gemaakt worden , vry veel van die verſchillen , welk-

Verma-
ning aan
den ſchild-
der.

Alles dat
men in
de ſchild-
der-
konſt
noodig
heeft is
niet al-
tyd by de
hand,

't Onder-
scheiden
russen
gevallig-
ge en na-
tuurlyke
Actien is
zeer
groot.

Wat een
Meester
zonder
Tong
in de
Schilder-
Konst
doen
kan.

we Natuurlyk gevallen en waaragtige Actien en Passien noemen: want nadien de gestelde Actien in de Modellen geen waaragtige oorzaken hebben daartoe uyt voort komen, daar door geschied het datze ook zoo veerdig, zoo zeker, noch zoo natuurlyk gevallen niet en kunnen zyn. Wie en weet niet, dat men niet voordagt en zonder oorzaak niet wel zoo natuurlyk weenen, of een droevig misbaar maaken, of zig uitzinnig toornig aanstellen kan dan wanneer een treurig of onverdraaglyk voorval, onse passien en actien, daar toe op een ware grondslag gaande maakt? 't was dan niet geheel buiten de weg getimmerd, wanneer zeker groot meester zyn leerlingen een meester zonder tong aanwees: zeggende datze geduurig wel nauw moesten agt geven op de actien en gebeerden der stomme, op datze daar aan mogen leeren afzien, in wat voegen zy met de handen, met de oogen en wingbrauwen, ja met de beweging van het gantsche lighaam, haar meyninge en gedachten uitdrukten; en zig door nadrukkelyke en aardige actien en yver aan andere verstantelyk maaken. Men verhaald datter by d'Oude Kamer-Speelders waren die alleen door een stomme beweging, de leden zoodanig na den eisch der zaken verscheidentlyk wisten te schikken, dat het was ofze spraaken: en dat zelfs na allerlei staten verstaanbaar aan alle natien. Dus hielden zy haar nu als een oud man, en dan weer als een kind: voor een oogenblik als een Koning, en korts daar na weder als een Dienstknecht of Slaaf. Dan als een Vrouw, en dan voor Maagd. Dan Dronken en Onbesuyft, en dan weer Bezadigd en Nuchteren. Sulks dat ook een voornaam Speelder onder hen met den welsprekenden Cicero durfde twisten, en staande houden, dat de Actien en Natuur-

tuurlyke Gebcerden verre boven de welsprekendheid der Orateurs gaat. Hier vald ons noch in dat Lucianus van een Danser onder Nero verhaald, die alleen door de beweging van zyn lighaam verscheidene geschiedenissen wisten te vertoonen; en dat hy onder allen, het overspel van Mars en Venus met zoo natuurlyke Actien wist af te danssen, dat alle de beschouwers, het zelve zoo duidelyk verstonden, als ofze het voor hun oogen zaagen gebeuren. En dus word hier al weder openbaar, dat de schilder-konst in geen ding van het leven behoefd af te wyken: gelyk ook het leven haar in geen ding zal verlegen laten: want het gaat vast en zeker, dat al wie de konst-regelen geern in de verw-keutel van de natuur wil indooopen, die zalze zelden anders dan merkelyk verbeterd, daar wederom uyttrekken.

Daar staat noch vorder te letten, dat men in het algemeen behoorde te kennen het onderscheid tusschen Actien en Passien, en hoe en wanneer die zamen gaan; als mede in wat plaats of gedeelte des lighaams, de actien en herts-togten haar meest openbaren, en door welke leden deze en geene worden uytgevoerd.

Omtrent de Passien die door het aangezigt en door de beweging van het lighaam te gelyk moeten uytgedrukt worden, moet men eertelyk verzorgen dat die in de troni wel zyn waargenomen. En alsdan zal het ligter vallen; die van het lighaam daar na te schikken, en te maken datze eenerley werk-daad hebben. En alhoewel in het natuurlyk leven de actien die tot uytvoering der Passien vereyft worden, in orden op de driften van 't gemoed volgen; en dat het aangezigt schynd het lighaam

Men moet het onderscheid tusschen Actien en Passien wel verstaan.

Wat men in de Tronien moet waarnemen.

Waar in
de konst
zig an-
ders dan
het leven
moet
dragen.

in orden te volgen; nochtans is zulks in de schilder-
konst heel anders, want daar kan men de beweging
en gebeerden des lichaams best na die van het aange-
zigt doen volgen: als een opmerkende geest lig-
te by zig zelve, of in de beschouwing van het lee-
ven zal kunnen ontwaar worden; voornamelyk wan-
neer hy aanmerkt dat men de passien nergens beter
en eerder dan in de tronie kan afzien, en dat ons de
beschouwing van die, doet oordeelen van de rest des
lichaams, al is het zelfs dat we op de gebeerden der
leeden nauwlyks agt nemen. Doch de actien des lich-
aams voornamelyk aangemerkt, en doen de passien
uyt het aangezigt zoo vaardig niet lezen; voorna-
melyk niet wanneerze daar niet wel in bepaald zyn.
Maar wanneer het lichaam met het opzigt en ge-
steldheid des aangezigts te eenemaal tot een en de
zelve daad, zeer wel is zaam gevoegt, ziet men alles
volkomen. Wat kenteekenen van aangebooren pas-
sien uyt deze en gene deelen haar maakzel kunnen
gekend worden, daar van is vooren verscheidentlyk
gesproken, en den konst-oeffenaar moet hem daar in
wysselyk en aandagtig dragen, en alles wel weten
toe te passen wat we aangaande de uytdrukking der
actien en passien verder zullen aanmerken.

Wat een
actie en
wat een
passie is.

Wy noemen het een actie zoo wanneer een mensch
met zyn ledematen eenig ernstig bedryf, of werke-
lyke beweging doet waar van men de bezigheid en
aandagt des werks in het aangezigt kan afzien; doch
zoo nochtans, dat al de leden voornamelyk de werk-
tuygen vertoonen te zyn, door welk de geest des
menschen die zig alleen bezig in de tronie laat zien,
de werk-daak verrigt. Maar wanneer in een doe-
ning aldermeest de inwendige gesteltenis van het ge-
moed, door uytwendige gebeerden word te ken-
nen

nen gegeven, dat noemenwe passien; en worden deze meest door stille gebeerden van het hoofd, en trekken van het aangezigt uytgedrukt: welke twee in meest alle voorvallen elkander getrouwelyk bystaan en verzellen; en in velen door eenige zagte gebeerden ermen en handen, volkomender en kenbaarder worden; welke actien dan schynen uyt de passien haar oorsprong te hebben. Gelyk men dan ook veelzints in zoodanige, eenige heimelykheden der natuure en des gemoeds, en geduurige pooging, in de tronien, als met leesbare kenteekenen afgebakend ziet. In meest alle herts-togten komen drie voorname dingen te zamen namelyk; het voorwerp, de beweging des gemoeds, en de uytwerking daar ontrent: welke uytwerkingen in het algemeen maar van twee zaken afhangen, namelyk liefde en haat; en na dat die geweldig of gering is, daar na hebbenze een grooter of kleinder werkdaad, ontrent de voorwerpen, die men on-eindig moet stellen: ook moet hier de staat des perzoons van Man, Vrouw, Oud, Jong, Sterk, Swak, Siek, Gezond, en anders in aanmerking komen.

Door de beweging van het hoofd, buyten aanmerking van de andere leden, bekennen wy veel gesteldheden van het inwendige gemoed. Zoo dunkt ons een hoofd dat als een bieze neergebogen hangt, een nedrig, gedwee, en neerslagtig gemoed: en gelyk de hooveerdige Pharizeen daar voor geern wilden de Monstering passeeren, alhoewelze het niet en waren, zoo wistenze haar zeer fyntjes van deze luym te bedienen: welk mom-aanzigt van Salig-maker afgeligt, haar te byster vergramde.

Wanneer het hoofd agter over en styf op den nekke gedragen word, dat geeft een trots en hoog-

Wat dingen in de passien meest voorkomen.

De stand der perzoonen moeten zeer wel in de actien en passien waargenomen zyu.

Wat de actie van 't hoofd kan te kennen geven.

Trots-
heid
door
Flauw-
hertig-
heid en
half-
ter-
righeid
en ande-
re door
d' Actien
des
Hoofds.

moedig hert te kennen : en gelyk dit in de men-
fchen , alzo is het ook een moedige ftand in de
peerden (alwaar de deugd voornamelyk in de moe-
digheid beftaat) wanneerze het Hoofd wel opge-
toomd houde , en de nek als de borft late inzakke.

Wanneer het Hoofd over een zyde hangd , betec-
kend het een onmannelyke flauwhertigheid. Als
het met een ftyven hals in de wind opgefteeken
word , dat vertoond een halfterrig , onverzettelyk ,
en ork-agtige Steegheid , en diergelyke ; behalven
datter door de beweging des Hoofds , ook toezeg-
gingen , ontzeggingen , en liefkozingen gefchieden
konnen.

Wat de
Partyen
des Aan-
gezichts
te ken-
ne geve
konnen.

De bewegingen van de Partyen des Aangezichts zyn
te menigvuldig in getal , dan dat wy die by na zou-
den durven beftaan op te halen. De kennelykfte
houden haar voornaamentlyk omtrent het lagchen ,
fchreyen , kyven , zingen , fpreeken , verwonde-
ringe , toorn , gramfchap , blydfchap , droefheid ,
vreeze , angst , verdriet , gevoel van pyne , en zoo
voorts bezig : onder welke kenteekenen zommige
malkander zeer gelyk en zommige ongelyk zyn ; en
dat wel na datze van malkander in daad , of in paffie
verfchillen ; of een min of meer dringende oorzaak
hebben. Maer niet tegenftaande fchreyen en lag-
chen , gemeenelyk twee verfcheyde en teegen mal-
kander ftrydende oorzaaken heeft , nochtans zyn de
kenbare trekken en ploojen des aangezichts malkan-
der niet zeer ongelyk : de zienelykfte aan beyde , be-
merkt men aan de mond , wangen en oog-fcheelen.
L. de Vinci is van oordeel geweest , dat het verfchil
hier maar en was in de winbrauwen , en de plaats
bie boven de koppeling der neus tuffen beyden is.
Maer wy hebben in het leeven waargenomen , datter

Onder-
fcheyd
van
fchryven
en Lag-
chen.

aan de Mond ook eenig onderscheid gezien word : Want in een lagchende tronie zyn de toetjes of kreuken die aan de mond komen , en die men in de hoeken van de mond ziet , wat na boven getrokken en omgekromd , waar door niet alleen de vriendelykheid van de mond word vermeerderd maar het maakt ook dat de Oogen door het opschorten der Kaken , lossen en ruymmer blyven ; dat Vrolykheid te kennen geeft. Doch aan een Schreyende , zynze pynlyk en bedrukt neergetrokken. Men kon om 't Schreyen wel uyt te drukken , ook noch hulp vinden in het ordineeren en verkiezen van eenig kenlyk byvoegzel , 't geen de zaak zoodanig beveltigen kan , datter in 't minst geen twyffel aan te slaan zal zyn ; alwaar het ook dat een tronie eenigzints meer na 't lagchen dan na het huylen quam te aarden. Ook zyn der zeer veel actien en gebeerden , die niet alleen met Schreyen over een komen , en in het algemeen daar mede verzeld gaan , maar die ook zeer wel over een stemmen en eygen zyn aan den staat des gevals en droefheid , waarom 'er geschreid word. Want den eenen Schreyd uyt boosheid en toorn , zulks dat hy onder dies eenige vergramde actien maakt , of zyn kleederen wil scheuren , of hem van ongeduld daar henen smyten. Een ander schreid uyt aantrekking en bedroefde gedachten. Een ander uit tederheid en zachtmoedige blydschap. Een ander uyt vermoeding of inbeelding van eenig ongeval. Een ander van elende en gevoel van pyne. Een ander door medelyden , of door afkeer , over 't verlies van Ouders en vrienden , enz. Onder alle welke qualen en ongelukken , de een schynd geheel wanhopig , en d'ander vry geduldiger te zyn. Sommige maken geluyd in 't Schreyen en zien na de Aarde. Andere zyn stil ,

Gestel
van een
Lachende
de troni.

Gestel
van een
Schryende
de Tro-
me.

Velerley
Schryen.

Verschy-
de actien
die in het
houden
van het
Hoofd
de Schry-
ende ver-
zellen.

Schreyen
met veel
Tranen
storten.

Nodige
waarne-
ming
daar em-
trent.

en houden de oogen na den hemel , de ermen neerwaarts , de handen zamen , en de vingers door elkander gevlogten. Andere vol angstvalligheid , verheffen de schouders tot aan de Ooren. Die veel tranen in het schreyen willen storten , knypen d' oogen niet zelden dicht toe , trekken de wingbrauwen zaamen , en maken rimpels bezyden de oogen , en beneden aan de mond , als wanneer ook de lippen boogs-gewys na om laag getrokken zyn. Daar en tegen die hartelyk lagchen , hebben de wingbrauwen regt bestrekt en open : maar daar is ook een lagchen dat niet over de lippen gaat. En gelyk men lacht van blydschap , zoo schreid men ook zomtyds uit de zelve oorzaak : en die nauwkeurig willen zyn , maken noch onderscheid tusschen blydschap en verheuging. Schreyende by laghende , of lagchende by schreyende te ordineeren , doen zulks wel beyde natuurlyker zyn ; maar de waarheid en waardigheid des voorvals , verbied zulks dikmaal te doen. Waar van breeder in onze ordineering.

Men zou ook noch een onderscheid kunnen maaken tusschen een schreyenden , en een die een beschreyde gedaante vertoond ; dat is een die een weynig tyds geleden , geschreid heeft ; dewyl het schreien veelzints zoo dra niet ophoud dan het lagchen ; 't en waar het lagchen mede zeer heftig heeft aangegaan. Want gelyk in het hartelyk schreyen , de uyt en inademing geweldiger als na gewoonte is ; en de geesten ontroerd zyn , zoo kan na het ophouden der oorzaak (die ook nog zomtyds door de reeden en troostspraken van anderen geholpen word) de hevigste beweging wel verminderen , dat is vertragen , maar de geesten , en uit en inademing , kunnen niet teffens , maar alleen by posen , dat is allengskens tot haar vorige

rige gelykftandigheyd gebragt worden, en het fchreyen doen ophouden. En dus gebeurt 't dat de menfchen lang na het vol-uit fchreyen, nog fnikken en halen, hoe zeer ook ymand zulks poogt in te kroppen: want dit gaat even eens gelyk het fchommelen des waters in een bewoogen vat of tobbe, dat niet teffens zal ftill worden, fchoon de beweging van het vat ophoud. Men ziet ook wanneer het opkroppen van fchreyende kinderen, door dwang en ontzag te overmatig gefchied, dat het hen zomtyds niet al te wel opbreekt. Waar van d' oorzaak is, dat d' beweging der geesten als dan teffens gefmoord of ten minften geweldig verkragt worden.

Het aangezigt is verder meeft altyd gefield en gefchikt, na de Actien en 't gebaar dat de togt des gemoeds en de wil aan de leden gebied te hebben: en die zienelyke blyk zyn onze Actien zonder leven en ernft. Dus komt ons een vinnig opzigt, in een dreygende Actie te hulpe, als of men slaan wilde: en als men, gelyk het fpreek-woord zyd, een gift geeft, daar van de drie een doodslag zyn. In het smeeken verleend het ons een nedrige bedruktheyd. De vlytigheyd van een opregt gemoed, vertoond zich door een vrolyk opflag der oogen; en wel voornamelyk wanneer die zeer helder en glanzig in 't hoofd ftaan, en wat rond van vorm zyn. De traagheyd van een slaafs hert, word door een droomige fommerheyd des gezigts uytgedrukt: zulks dat alle de togten van 't gemoed in 't gelaat van des menfchen aangezigt bekend gezet worden.

Men moet ook aanmerken dat door geen deelen des aangezichts, meer of beter de togten van 't gemoed worden aangewezen dan door de oogen: want dat zyn waarlyk de regte kyk-venfters van 't ge-

Hoe het Aangezigt vaak tot de Actien en Paffien en gefchikt is.

Wat men in de tronie zien kan.

Wat door de oogen aangaande de Paffien al word te kenne gegeven.

't Vermogen der Wingbrauwen.

't gemoed. Hier door worden ernstige opmerking, zorgeloozen onagtzaamheid, wulpsheid, geylheid, onverzaagtheid, grootsheid, stuursheid, zagtmoedigheid, bittere vinnigheid, barmhertigheid, medelydentheid, en alles watter meer toe behoord, geopenbaard. Ontrent dit bedryf hebben de wingbrauwen de voornaamste bestuuring: want gelykze tot het voornaamste obtoyzel van het voorhoofd, boven de oogen gesteld zyn, zoo gebied en bewegen zy de zelve na de drift die 't gemoed ontrent het voorval van een zaak heeft. Somtyds zynze verheven, dat moedigheid en kloekheid te kennen geeft. Somtyds ingetrokken, dat droefheid en bekommering beduyd: ook wel ontzagchelyke gramschap; namentlyk wanneer men ymand wel meest met het gezigt wil bestraffen; het geen den Digter Homerus zeer aardig in zynen vergramden Jupiter heeft afgeschetst, als hy zeyd:

*Dus sprak Jupyn, en om zyn zeegen kragt te geven,
Trok met een wakkere Wenk de Brauwen in elkaar;
Dat van 't onsterfelyk Hoofd, het Goden heerlyk Hayr
Sig vreeslyk slingerde, en de gantsche Olymp dee beven.*

Somtyds zynze ongedrongen en vry uytgespreyd, dat vrolykheid en bly-geestigheid beduyd. Somtyds neergeslaagen en hangende: welke gesteldheid der wingbrauwen, een wis teyken is van nedrigheid en veelzints van schaamte.

Wat de Ermen en Handen in de Actien doen.

In de Actien ziet men dat door de ermen en handen de meeste en voornaamste werking en uytdrukking word voortgebracht. En dewyl de Actien meestdeels niet wel met eene hand bevallig kunnen verrig-

rigt worden , zoo komen zy malkander in het aanvatten , ontvlieden , vegten , bidden , verzoeken , belasten , verwonderen , betuigen , onderwyzen en anders , op oneindige wyzen en toevallen te hulpe. Want het zyn byzonderlyk de handen waar door wy eyschen , belooven , tot ons roepen , wegzenden , dreigen , ondervragen , en weygeren , ja alle onze werk-daaden uitrechten. Gelyk men dan ook de meeste bezigheeden die de Doening der Ambachten raken , handwerken noemd , om datze door de handen worden uitgewrogt. Ook geeft men met de beweging der handen , de vreeze , vreugd , droefheit , twyffeling , erkentenis , leetwesen , schroom , aanporring , wederhouding , aanneming , verwerping , weg-geving , verwondering , schaamte , en by na alles wat van den mensch gedaan word , te kennen. En het geen noch boven alles opmerkelyk is , is dit , dat de gebeerden die de menschen met de handen komen te maken , by meest alle volken en natien een en deselve beteekenis hebben ; namelyk zulke , welke uyt de fonteyne des gemoeds komende , geenzints aan de byzondere Zeden , noch aan de gewoonten van zeeker land-aard of volk vast , of eygen zyn. Invoegen de actien die door de ermen en handen gedaan worden , met regt de algemeene spraak des aardbodems mogen genoemd worden. Waar uit openbaar word dat het heele menschelyk geslagt uyt eenen bloede gemaakt is. Doch wanneer men de actien volgens de Zeden en Onderwyzingen der volken zouw willen in agt nemen , zoo zalder in verscheyde Doeningen een merkelyk onderschid bespeurd worden ; om waar van een voorbeeld by te brengen , wy konnen aanmerken , dat gelyk wy ymand met een opgeheve hand tot ons roepen of

wen-
beweten,

De Actien door Ermen en Handen volgens de Togren des Gemoeds , zyn de algemeene spraak des Weerelts.

Onderscheit daar in uyt de Zeden beweten,

wenken , zoo doen zulks d'Italianen veelzints met den erm en hand in tegendeel regt na om laag.

Wat een enkele en welk een dubbele beweging is.

De bewegingen die de menschen in haar Actien hebben , kan men op tweederley wyze , of intwederly staten aanmerken : zommige zyn enkel of eenvoudig , andere dubbel , of zaamgevoegd. Een enkele beweging of Actie , geschied by voorbeeld , wanneer een beeld sig alleen agterwaarts of voorwaarts overbuigt , zonder meer tot zyn daad noodig te hebben. Een dubbele of gemengde Actie is , wanneer een lighaam zig tot eenige Actie of doening wil schikken , dat hem te gelyk na om laag , en ter zyden of elders op eenen tyd tot eenige verrigtinge komd te buygen : en dus ziet men in fraaye en bevallige Actien dikwils twee , dry en meer Doeningen te gelyk : 't welk hoe het meer en duydelyker gezien word , hoe het de beelden des te werkelyker zal doen schynen. Een beeld kan gracelyk zittē , en met het boven-lyf en heup elders een weynig heen geneygt zyn ; de knyē wederom anders ; de beenen en voeten zediglyk verspreid , de handen in het gemeen werkende in het tegendeel ; en het hoofd en aangezigt , na d'ander zyde van de borst gewend , als iemand aanspreekende , toehoorende of iets anders doende : doch in byzondere werkingen moeten de oogen de handen gezelschap houden , op dat het Beeld waarlyk en aandagtig werkt. Over de zittende beelden moet men in het voor by stappen aanmerken , dat de knyē nooit geweldig moeten zaam geprangt , noch de voeten niet als geboeid zyn. Want dat een zeer moeyelyk en ongemaklyk zittē geeft ; dat men niet wel lang kan harden , en in het leeven zelden gedaan wordt als men ruimte genoeg heeft de voeten onbelemmerd te houden.

Wat de Beelden Werkelyk maakt.

En

En zeker wie veel met de hollandze bakwagentjes gereden heeft, weet wel wat ongemak het nauw zitten is. De oude mannekens in de gast-huyzen en proveniers wooningen, hebben om het knorren en morren des winters aan den haart zittende, voort te komen, elkanderen de maat van de knyen gezet; want alle zoo veel ruymte hebben datze twee vuyften op haare breedste daar tusschen kunnen houden, moet yder te vreden zyn. Wy zyn met ernstiger dingen bezig, anders zouden wy den lezer over een vreemde warnoes-batalje onder zulk slag van volk voor gevallen, eens hertelyk doen lagchen.

Elders aandagtig en ernstig mede bezig te zyn, en met het gezigt na een andere zaak gekeerd te zyn, beteekend een Actie van een oogenblik; om dat men in een doening van belang wel voor een oogenblik het gezigt elders na toe kan werpen, maar evenwel het gezigt altyd by het werk noodig heeft. Alle die zig in deze dingen wysselyk willen aanstellen, zullen nooit of zelden Beelden te pas brengen, die in een eenvoudige stand, of geheel van ter zyden, of geheel van vooren, en regt opstaande zyn. Om dat in dusdanigen vertooinge, gants geen byzondere actie of doening kan uitgedrukt worden die waarlyk gevallig zal zyn; schoon ook zulks in 't leven mogelyk is, en dikwils voor vald; 't en waäre dat men in een Tafereel met zeer veel Beelden verandering halven, zig ook daar van met eenige voorbedagtzaamheid wilde bedienen. Doch 't en zal van de verstandigste niet prysweerdig geoordeeld worden; om dat de veranderlykheid der werkende zaken, ryk genoeg is en stof genoeg verschaft, om bezige Beelde te make, al is 't dat men zig met geen

Welke stand een Actie van een oogenblik is.

In wat standen men geen Beelden moet verkiezen.

Daar moeten geen leddig gangers in de tafelen gezien worden.

De actien moeten torde per zoonen geschikt zyn.

Hoe de actien in de kinderen zyn.

leeg-gangers behelpt. En gelyk in deze zo moet men zich ook van het tegenstrydige wagten. Men moet nooyt verwrongen noch verdrayde beelden maken; maar voor een algemeene regel vast stellen, dat borsten en billen nooyt te gelyk regt van vooren kunnen gezien worden.

De actien en de driften moeten in het algemeen toegepast worden aan den staat of ouderdom van perzoon; invoegen dat men aan de kinderen geen mannelyke actie, noch aan de jongen mannen of Vrouwen geen Doeningen van Ouden Luyden moet geven. Want de actien en veerdichheid der doeningen verschillen in die alzooveel als de jaren, de gestalte des lichaams en het wezen. In de kinderen zyn zommige bewegingen wel eenigzints ras; maar daar word altyd een zekere soort van domichheid ontrent haar doeningen gezien; en een vreesachtige blooheid, in haar gaan en staan, vasthouden en aangrypen gemerkt. Want nadienze noch de ervarentheid van veel dingen en doeningen niet en hebben, en datze zommige van hun ledematen, door de korte gedrongenheid en stramheid tot veel dingen niet en kunnen schikken; of datze noch swak en teer zyn: zoo zynze in het bestuure van hun doen onzeker. En hier van daan ziet men datze in 't aanvatten en grypen, haar even als een dronken mensch dragen, en als een blinde tasten na het geen men haar voor houd. Ook grypenze de dingen schielyk en onbezuyft aan; en slaan de hand aan dingen om te tillen, te slepen, en te verporren, die meer dan thienmaal boven hun vermogen zyn: gelykze ook dikwils om een klein ding te doen, veel te grooten actie maken; en over een stroo of rysken te dragen, stenen ofze een gantschen balk geladen had-

hadden. En gelyk dit de natuurlyke en gemeene slender in der kinderen actien is; zoo worden die welke een veerdiger en fixer manier van doen, vroeg hebben aangenomen, of dat het hem met on-ophoudelyke arbeid van jongs aan geleerd is, als ongemeene gaauwe kinderen aangezien.

De oude mannen hebben in haar actien gantsch trage en stramme bewegingen. In het staan zyn haar de onder-leden en knyen gemeenlyk wat gebogen, en de voet in een gelyken stand zoodanig van den anderen gescheiden, als een soldaat die met een piek in zyn gelid geplant staat. Den rugge buygt zich wat krom, het hoofd wat voor over bukkende, en de ermen seer matich in het doen van den anderen gespreid. Plutarchus schryft de oude mannen meest al de eigenschappen van een dronken mensch toe, namelyk onvaste schreden in het gaan; bevende handen en leden in het werken, haperende Tong, Snapperige Mond, grimmige Gedagten, vergetelich brein, en dolende zinnen.

De oude wyven hebben wat snelle beweging in het boven-lyf, maar onder zynze ruym zoo stram en verroeft als de oude mannen. Alsze boos of toornich zyn, zynze onverzaacht, en vol furieuze actien en uytvallen; het geen wel meest aan de beweging van het hoofd, en Ottentottische grimmatzen van het aangezicht, en in 't voor over buygen van het boven-lyf gezien word. Het geen dien grooten ordinerder Rubens in zyn tafereel van Jobs verzoeking, wonderlyk wel heeft waar genomen. En gelyk het in 't overwegen der dingen dikwils zoo toegaat, dat het eene het andere beklapt en in gedagten brengt; zoo schiet ons hier by toeval dat we aan Job gedenken, in den zin, hoe zommige van meeninge zyn

Hoe de oude mannen in haar actien zyn.

Actien van oude mannen door Plutarchus afgeschetst.

Hoe de oude wyven in haar actien zyn.

Aanmerking over Jobs Wyf.

Of de Vrouwen boozter Passien hebben dan de Mannen.

Cap. 25.
21.

De Leevens-Rol van Man en wyf in twee vrolyke dagen af gespeeld.

Hoe de Actien van een Jong en sterk Man zyn.

dat de Satan, Jobs vrouw, als zyn laaste en sterkste wapentuig heeft om Job te plaagen; denkende door die te doen het geen hy bevonden had voor hem zelfs onmogelyk te zyn. Veel Medicyns zyn van oordeel dat de Vrouwen van een weeker gemagtigheid zynde, haar herts-togten en Passien minder kunnen beteugelen; en datze derhalven natuurlyker wys meest aan een Galbrakende Knor-ziekte vast zyn: hun schielyk in gramschap en toorn opstuyven, word van zommige by het onweder van donder en Blixem vergeleeken. Syrach feyd dat alle boosheid klein is by de boosheid der Vrouwen te rekenen; en datter ook geene zoo bitter vald om te dragen. Gelyk hy op een andere plaats ook zegt; dat de boosheid haar aangezichte veranderd en zoo donker maakt, datze 'er uyt ziet als een Beer. Den spreuk-ryken Salomon; bevestigt het zelve, als hy zeyd dat men ze alzoo ligt, als de wind kan inbinden. Atheneus verhaald, dat als den treur-dichter Karcinus gevraagd wierd, voor hoedanigen kwaad een Vrouw uyt te maken was? antwoorde, dat het genoeg was, als men zeyde datze een Vrouw was. En op dat we dit stuk met een spreukje besluiten; Hipponax was gewoon te zeggen, dat een Man maar twee vrolyke dagen met zyn Vrouw had; namelijk haar Trouw en haar Sterfdag. Wie hoorde zyn dagen?

- De Actien van een Jong en sterk Man zyn veerdig en zeker in haar uytvoering; en dewyl deeze hun Doeningen gemcentlyk wel ter herten gaan, en aldus noest en yverig daar in zyn; daarom moet men in dusdanige beelden altyd verzorgen dat het aangezicht en de Leden een zoodanigen gestel en swier hebben, als met de daad welvoegzaam over een stend.

De

De Actien der Vrouwen van gemeene ouderdom, en inzonderheid van de Maagden, moeten gantsch stil, zedig en ingetoogen van beweging zyn. De knyen wat na binnen geslooten, en de voeten niet wyd van malkander gespreid; nadien het tegendeel met de eerbaarheid en wel gemanierdheyd stryd: 't geen ook in het zitten diend waargenoomen. En alhoewel in het zitten tusschen Maagden en Vrouwen, in het gemeen niet veel onderscheid te merken is, aangaande de knyen in het maken van den Schoot; nogtans meenen zommige opmerkende geesten waargenoomen te hebben, dat eene zittende Vrouw, wordende iets in de Schoot geworpen, om het zelve te ontvangen altyd de knyen zal openen; en den schoot grooter maken; en dat een Maagd of Jonge Doghter daar en tegen in de zelve daad, de knyen altyd digter fluyten, en de schoot kleynder zal maken.

Hoe de Actien van Vrouwen en Maagden zyn;

Onder scheid van de schoot van een Vrouw en een Maagd.

Voorts moeten de Ermen zedig en gantsch niet wild in het doen of ver van den anderen afgedwaald zyn, 't en zy in noodzakelyk voorval van eene geweldige daad, of eenig misbaar. Een weynig ter zyden overbuygens van het hoofd, geeft ook eenen bevalligen stand en zachtmoedigheid aan de Vrouwelyke Beelden te kennen. Gelykwe zulks nu wat naader in het beschouwen zommiger Actien en Passien in het byzonder zullen gaan aanmerken.

Hoe de Ermen en Handen in Vrouwen Actien dienen te zyn.

In een algemeene stand of Actie moet men letten dat de borst en buyk zig matig inhouden: en niet de rug achterwaarts ombuigen, noch de borst voor uyt stooten. De handen en moogen in het bewegen niet booven de Oogen verheeven zyn; maar haar meest omtrent de borst en het hert bezig hou-

welstand van een algemeene Actie.

Waarom
haar de
handen
in de
Actien
die de
Paffien
volgen
veelfints
omtrent
het Hert
befig
houden.

Omky-
ken by
toeval
hoeda-
nig te
vertoe-
nen.

Aanwy-
fing van
byzón-
dere ge-
vallen.

Hoe het
Hoofd
in alle
voorval-
len op de
Hals en
Borft
moet
ftaan.

den; om datze digt en naby de Sourfe en oorsprong der togten en Paffien blyvende, die te ligtvoeriger zouden fchynen te hulp te komen, en in de uyt-drukking daar mede zouden over een ftemmen. En het en fchynd niet dat de handen fig om eenige andere reden, als de gezeyde, haar Natuurlyk en als van haar zelfs meeft ontrent het herte gewoon zyn befig te houden.

In een Actie daar in een Beeld by toeval agter over, of ter zyden over, of anders om moet zien, moeten de voeten noch geen van d'andere leeden, na de zelve zyde gekeerd zyn, daar zig het Hoofd heen wend; want anders zal het geen toevallige, maar een vorbedagte Actie verbeelden: invoegen dat men in dufdanige ftanden ontrent de voeten, knyen, zyden en den hals dit volgende moet in agt nemen: by aldien het beeld op zyn rechter voet gefeld is zoo moet de flinker knye een weynig geboogen, 't been een weynig achterwaarts getrokken, de voet wat uytwaards, en van agter wat opgeligt zyn: de flinker fchouder wat hooger dan den rechter: den hals en het aangezicht zal zich na de zyde van den flinker voet keeren, en den flinker fchouder lyn-recht op het punt van den rechter voet komen.

En dewyle den hals zoodanig gemaakt is, dat het hoofd ten dienft van het gezigt, daar door gemakkelyk herrewaarts en derrewaarts en op ver-fcheyden en ontelbare wyzen kan gewend en ge-draaid worden, alswe in de troni-ftelling hebben gezien, zoo moet men de borft nooit na de zelve zyde keeren daar het Hoofd na toe ziet; 't en zy men wil dat het beeld met de ermen en handen eenig werk doet dat het gezicht van nooden heeft; en dat
men

men het zelve binnen den oogenblik van zulken doening aanmerkt.

Een wyzende Actie moet men zoo schikken dat het Aangezigt van den wyzenden gekeerd is na de zyde, tot welken hy spreekt om te wyzen. En by aldien het voor-werp na welk hy wyzen wild, zeer ver van hem en groot van beslag is gelyk een stad, een tooren, gebergte, schip in zee, of diergelyke, moet hy met een uytgestreken erm en volle hand in de ruymte heen wyzen; en ver van het voor-werp af-schynen. Doch zoo het voor-werp deun by is, zoo moet den erm en hand wat meer ingetogen zyn, en het voor-werp met de zelve wat zekerder aanwyzen; gelyk dan ook in dit geval de hand zig wat nader by moet laten vinden. Het aanwyzen van groote dingen die heel naby zyn, geschied gemeenlyk met de volle en uytgestrekte hand, met de kneukels boven; (want het binnenste boven, verroond veel eer een aanbieding, presentatie, of ondervraging) maar kleyne dingen kan men met de vinger wyzen, om datze niet als van naby gezien worden. En deze dingen veranderen eenigzints wanneer daar eenig bevel, of onderwyzing trefkens vermeld gaat. De meesteragtige onderwyzing moet met de kneukel of buytenste des vingers om hoog gedaan worden: niet alleen om dat die wyze ook tot de bestraffing schikt, en in het onderwyzen vaak te pas komt, maar ook om dat de aanwysingen in de rede-neering, en vertoogen die men maar aan zyns gelyk doet, aldervoegzaamst geschieden met het binnenste van de wys-vinger boven.

Om eygentlyk te wyzen is den regter vinger in 't gemeen gebruyk. Maar als men met de middelste vinger op ymand wyft, dat word voor schimp

Actie
van een
die wyft.

Hoe na
groote
voorwer-
pen.

Hoe van
kleyne
dingen.

Met wat
vinger
men
wyft.

opgenomen, misschien wel, om dat men dien vinger den onbeschaamdcn of Aarskrabber in de wandeling noemd.

Actie
van gemeene
aan-
spraak.

Wanneer een Beeld in een Actie is van gemeenzame aanspraak, zoo moet het den regter erm matig uitgestrekt hebben, den schouder een weinig makkelyk onbeladen, en roerlyk in zyn lit drajen, hebbende de vingeren na den zin van zyn reden, 't zy onderwyzende, bevelende, verhalende, &c. bequamelyk verspreid.

Actie
van ernstige
aan-
spraak.

In een Actie van ernstige aanspraak, ofte daar van een overvloedige stoffe, voor veel toehoorders gehandeld word, daar mag den erm wat ruymmer ter zyden uytweyden, en toonen met het hoofd na dees en geene zyde, op en neerwaarts te buygen zoodanigen gebaar, dat hy zyn reden als met heele stroomen schynd te willen uytstorten. Invoegen de handen zoo bescheidenlyk na de stoffe die verhandelt word, en den drift die het gemoed daar omtrent heeft, bestuurdt worden, datze zelve schynen te spreken. 't En past ook niet kwalyk dat wanneer een redenaar tot een vergadering een ernstige aanspraak doet, of in een vuurschaar pleiten moet, dat 'er dan niet alleen een zekere soort van aandagt, maar ook een zedige verflagentheid in zyn wezen gezien word: 't welk pryswaardiger dan een grillige stouthed aan alle verstandige toehoorders zal zyn. Ik gevoele menigmaal (zey den welsprekenden Cicero) aan myn zelve, dat ik in 't begin van myn redenen bleek worde, en datter een ontzaglyk beven door al myn leden gaat. En gelyk dit overval der Natuure zich meest in de alderwyste en omzichtigste Mannen vertoond; zoo ziet men het teegen-deel meenigmaal in een overstoute blaf-kaak ge-
beu-

beuren. Voorwaar den vrypofftigen Pompejus en Fabianus, en spraken nooit in den raad, zonder rood worden, of eenige neerflagtigheid van haar gemoed in hare aangezigten te laten uitblinken.

In het spreken voor weinig menschen, groot misbaar te maken, en zoo veel Actien te doen, als of men voor een groote vergadering sprak, schynd eer een rafernie of dollemans uitval te zyn, dan verstandelyk spreken. Zeeker opmerkend Jongeling die een proef-les voor zyn Meester opzey, om 't kunsje van Preeken te leeren, berispt wordende, dat hy geen uitvoerige actie genoeg en maakte, en zyn stem niet meer verheven had, dan of hy met iemand alleen gesproken had; seyde; dat is de waarheid. Te kennen gevende, dat hy na de menigte des volks gesproken had. Doch zyn Meester verstond het zoo niet, alhoewel hy hem over zyn aardige antwoord prees.

Actie van aanspraak tot een vergadering.

In een Actie daar een Beeld tegen een gantsche vergadering of menigte des Volks spreekt, (beelden en spreken nooit, maar wy spreken schilderkundig) moet wel in agt genomen worden of het beeld zittende of staande spreekt, om van wat zaak dat het spreekt, en waar mede dat hy de aandagt des Volks bezig houdt: of hy haar iets verteld; dan of hy haar ergens van overtuigen wil, of iets kragtelyks indrukken wil om te doen gelooven; op dat men de ware doening uit zyn wezen en gebaar bemerken. Indien het spreekende beeld dan verscheyde dingen moet schynen voort te brengen, zoo moet men maaken dat de twee voorste vingers met den duym van de regter hand een vinger van de slinker hand vatten, houdende de twee andere vingers van dezelve hand gesloten: het aangezigt moet

Actie als het Beeld verscheyde dinge verhandelt.

Actie
van een
zittende
Spreeker
in het
voor-
gaande
voor-
val.

na de vergadering gekeerd zyn, den mond half open, invoegen men zien kan dat hy spreekt. Indien het beeld zittende spreekt, zoo moet het schynen te willen opstaan, en tot yder toe te komen: het hoofd moet een weynig voor over gebogen zyn tot de vergadering. Indien hy staaude is moet hy hem een weynig buygen, zoo met het aangezigt als met het gantsche lyf na de menigte tot welk hy zyn aanspraak doct. Met het heele lichaam voor over en op den elleboog liggende, voor een geheele vergaderinge te spreken word wel van vele geoeffend, maar 't geeft onzes agtens een meesteragtige laatdunkendheyd te kennen: en die zulks uyt die reden doen, schynen weynig agting te hebben voor het volk tot welke spreken. Die wyzer zyn en op alles letten, zullen zig hier in niet ligt misgaan. Indien 't ons geoorlooft was de zeden te roskammen, men zou tot een voor-beeld kunnen vragen, wat welstand of welvoegzaamheyd het kan geven, dat een gezant geroepen om iets van belang aan een gemeente te verkondigen, zyn bevel en dienst al liggende, en als of 't zyn kouwe kleeren niet en raakte, komt uyt te voeren. Seker een deftig dienst-knecht of goede boodschapper moet zich altyd wakker en veerdig op zyn koten aanstellen, in agt houdende van wien en tot wien hy te spreken heeft, en niet zoo leuy en onageagt de spreekplaats, alwaar men eerbiedige zaaken verhandeld, bekleeden, dat de toehoorders na 't voor-beeld van den spreker, haar ook tot maklyk liggen, en eyndelyk tot slapen begeben.

Eerbied
des Spree-
kers.

Men moet voorts alle sprekende beelden altyd aanmerken binnen de tafereelen te werken en te spreken met anderen beelden daarze by zyn. En
daarom

daarom moet een sprekend beeld , al is het dat het maar een mensch uyt alle andere aanspreekt , zig tot niemand anders keeren als tot dien , tot welke het spreekt : gelyk het dan ook een groote veragting is , dat men in het aanspreken van iemand , het hoofd of lighaam elders anders heen keerd. Ook is het zeer belagchelyk wanneer de toneel-speelders , de reeden diese elkander behooren toe te voegen , aan de omstanders uytlappen ; het geen maar in weynig voorvallen of in alleen-spraken zomtyds te pas komt.

En dewyl dat onder een menigte tot welke gesproken word , zelden zoo weynig aandacht is , of daar worden ettelyke toehoorders gevonden , zoo komt het hier niet te onpas eenige aanmerkingen over de actien des aandagts en des aanhoorens te doen. De beelden die wel en aandachtig zullen schynen te hooren , moeten voor eerst niet spreekende zyn ; maar meest het hoofd na den spreekenden houden. De oude mannen en vrouwen , moeten in het aanhooren den mond dicht toegeslooten hebben ; de mond en kaken ter zyden wat rimpelig getrokken zynde , als verwonderd van het gene daar gezeid word , trekkenkende zommige de wingbrauwen om hoog , of te zamen om leeg , en het voorhoofd gefronst ; vertoonende datze met arbeid haar zinnen schrap zette , om te verstaan en te begrypen watter gezeid word. Andere moeten de vingeren door elkanderen gesteeken , met de handpallemen haar flinker kny vatten. Ook wel de knyen over malkander gekruyft , steunende op den elleboog ; de vuyft op verscheidene wyzen onder den elleboog gezet , ook met de wagh en met de kin verscheidentlyk op de handen en elleboog leunende ; en andere diergelyke Actien van gemakkelyk zitten , die om aandachtig te hooren ,

Actie van verscheyde aandachtige toehoorders

Hoe de Oude menschen gemeenlyk hooren.

Actien van de Hooren- de die zitten.

ren .

ren, voordeelig zyn. In het vlytig toehooren moeten de handen nooit iets doen, daar de zinnen eenigzints toe arbeiden moeten, want dan en kan men niet aandagtig hooren. Waar uyt volgt, dat hoe men de beelden zediger actien aan handen en voeten, en het bestuur der oogen geeft, hoe de zelve met hun geeft meer zullen schynen opgetogen te zyn om vlytig te hooren. De actien in 't aanhooren moeten voorts min of meer eerbiedig en zedig zyn, na dat de waardigheid des Sprekers, of de stoffe van welke gehandeld word, vereyft: want daar word een andere agting en geschiktheid in het aanhooren gevordert, wanneer een Koning, Vorst of Prins, of een Lecraar in een vergadering spreekt, dan wanneer men een Kwakzalver of Poetsemaker wat hoord snakken. Alle welke dingen in het algemeen en in het byzonder moeten waargenomen worden.

Actie
van ver-
mengde
aandagt.

Andere hoorders na eenig afgeleegen voor-werp willende zien, en zomtyds door een opmerkelyke reden van den sprekenden verrukt, schynen als na twee zyden te gelyk te luyfteren. En dusdanige hebben een gebroken of vermengde aandagt: die men zeer fraai en natuurlyk kan uitbeelden, wanneer men het aangezigt wel na het eerste voorwerp gekeerd houd, maar offe met d'oogen egter na iets anders gluurden, en het hoofd als tusschen beyden en elk wat gevende, gekeerd hadden.

Actie
van
staande
hoor-
ders.

Die staande hooren, hebben veelsints de Ermen voor op de borst over malkander geslagen. Of de vuyft met den duym op den gordel, of riem, of op de heup steunende. Ook wel bey de handen op den aars, alhoewel dat eer Boers dan Eerbiedig is. En gelyk de goede Schilder-Konst zig altyd liever van de Antiquiteyt bediend, zoo verſchaft de veelheid der

der verfcheyde grootze kleedingen, die meest ruym en wyd by d' oude gedragen wierden, gelegentheyd genoeg om de ermen en handen eenige stille bezigheyd te geven, met die op te houden en te regeren. En die de-mantel en tabbert oeffening van de heden-daagze verftaan, mogen zich daar mede van bedienen; alhoewel de waare fchilder-konft het modern niet grootelyks kan beminnen, om dat die moden on-ophoudelyk veranderlyk, en derhaven onzeker, en meest zot zyn.

En nadien in het hooren veelzints eenige byzondere trekken in de tronien voorvallen, die van wegen de opmerking des verftands, of beftipt zien en begluuren eens dings voort komen, zoo ftaat 'er aan te merken, dat men te mets zeldzame grimmatzen, en wonder aardige tronien onder de menfchen aangezigten ziet maken. Dus byt den eenen zomtyds op zyn tanden, en ziet met open lippen zoo wreed als een fchaap, dat is vertoon, een zoetelyke of valsche gramfteurigheid. Een ander heeft de mond lippen boogs-gewys by na agter de ooren getrokken, en verwonderend na boven gefchort, of leepig neerwaarts gemonkt. Een derde grynd in de befchouwing van eenig ding, al de drommel tegen den dageraad; die daar in zeer wel worden nagevolgt van de geen, die met de neus in den oosten-wind een barren hoek onder het gezelfchap van een fcherpe-jagt-snee beftevend, dat fnot en quyl ten neus uytloopt, en de oor-lellen van de kop fcheynen te vallen. Dusdanige grynige troni-ftanden hebben wy vaak gezien aan luyden die ontrent de doorloopen van borzen en koop-hallen, de plakkatzen, die wat buyten de kyk geplaatst zyn, begluuren; of die in een-fterke lugt met de hand op haar gefront

front voorhoofd , het uur aan een toren-wyzer willen aftuuren. Ook wel in een kleine en lichtvoerige doening , die nauwkeurig moet behandeld zyn. Gelyk er ook menschen zyn die in het Brieve-schryven haar gantsche hoofd en aangezigt , en voornamelyk de mond en oogen na alle de zwieren van haar pen, verploojen en vertrekken. Ja hoeze haar werk voorspoediger doen , en dat het hen geheel wel na den vleesche gaat ; hoe zulks dikmaal te heviger , en nadrukkelyker zal gezien worden.

Actie
van onder-
vra-
ging.

In een vragende actie , is de hand aan geen gezette beweging verbonden, maar veranderd die telkens, na de stoffe over welke de vraaging gedaan wordt. Men moet hier omtrent eens voor al aanmerken, dat wanneer in een actie niet wel kan uitgedrukt worde, van wat stoffe daar gehandeld word , namelyk offer van staats zaaken, van Goddelyke zaaken, van konst-oeffeningen , van hals-gerichten , of anders gehandeld word ; dat men dan in en omtrent zoodanige ordinantien eenige kennelyke omstandigheden , en duidelyke byvoegzels zoo veel moet te weeg brengen, dat alles watter in d'actien ontbreekt of onmogelyk is te vertoonen , daar door lichtelyk gekend word. Doch dit raakt de ordineering, waar van wy op een ander maal zullen handelen , zoo het de tyd en onze gezondheid toelaat.

Hulp-
middelen
om de
Actien
kenlyk
te ma-
ken.

Actie
van onder-
wy-
zing.

Een actie van onderwyzing zal genoeg van de actie des vraagens onderscheiden blyven , wanneer de voorste vinger het binnenste lid van den duim drukt : en de andere vingeren los gehouden worden. Men kan dit ook met een gesloten hand , alleen met den voorsten vinger voor uyt betoonen ; doch die actie past beter tot belasting , en styf uytgestrekt noch eigentlyker tot een matige bestraf-
fing

zing, het en zy men zulks door de tronien en 't opzigt der oogen kan inteugelen; of zoo uytdrukken dat men daar een waar denkbeeld van krygt.

In een actie van onderrigting, moet het beeld dat de onderrigting doet, die geen aanzien die het onderrigten wild: buygende het opperlyf een weynig tot den genen over: en dat min of meer, na dat de onderrigting gemeen of niet gemeen, laf en ernstig zal geschien: gelyk ook de gesteldheid van het gezigt daar na ook eenigzints moet geschikt zyn. Die met ernst onderrigt, laat 'er hem gemeenlyk aan gelegen zyn het zelve met yver te doen; en derhalven moet in het aangezigt eenige byzondere aandagtigheid bespeurd worden: Want daar door zal een beeld schynen te letten en op te merken, of ook den genen welke de onderrigting ontfangt, zyn gedachten en ooren genoegzaam bezig houd, om zig eygen te maken al watter tot hem gesproken word; en aldus zal den onderrichter wel in acht nemen of hy ook wel verstaan word; op dat hy by gebrek van dien, andere gebeerden en woorden by mogt brengen die zyn reden beter ingang doen nemen. Het geen niet dan met een byzondere daad des aangezits, en ernstige denking geschieden kan.

Een actie van belofte en toezegging, geschiedt best door een zachte beweging van de hand, met haar binnenste om laag gewend, het achterste wat lager dan de toppen der vingeren, de hand is in deze daad gemeenlyk heel open, maar de vingeren digt, dog alleen natuurlyk aan malkander gevoecht, alleen is den duym aan het boven-lid losselyk van de hand afgescheiden.

Een actie van Oreering, of iemands Lof, of verdienste ernstig uyt te spreken, of een ander toe te

Hoe een onderwyzend Beeld in aandagt moet zyn.

Actie van belofte.

Hoe de Handen in algemeene aanspraak moeten geschikt zyn.

te drukken, moet met een gefwinde hand en onbedwonge beweging gefchieden. En gelyk in dusdanige gevallen gemeenlyk vele dingen moet over hoop gehaald worden; en bey de handen kunnen dienft doen (alhoewel noit of zelden even gefwind zoo moet men maken dat de eene hand de zaak waar van gefproken word, te kennen geeft, en de andere betoone die dingen die 'er over en van die zaak gezeyd worden. By voorbeeld, zoo men de gulhertigheyd en deftigheyd van ymands gemoed, uyt te meeten heeft; zoo met de flinker hand eenige goedertierene en zagtmoedige fwieren omtrent het hert van den fpreker maken, en d' ander hand en erm herwaarts en derwaarts uytgefpreyd, moet die dingen op 't voegzaamfte fchynen aan te wyzen, omtrent welke de deugd van zulk eenen zig meeft heeft bezig gehouden.

Actien
omtrent
de be-
fchaamt-
wording.

d' Actien die omtrent de fchaamte of befchaamdwording vallen, hebben inzonderheyd in de vrouwen weynig beweging, of verwiffeling der ledenftand; om dat de zelve veelzints met fchrik verzeld is; waaromze ook meer na binnen, dat is in den geest, dan na buyten werken. En gelyk de vrees, bekommring, en daar op dikmaals aanftonds bedwelmttheyd maakt, zoo worden tot de leeden weynig geesten afgezonden, die groote beweging in de leden, of Actien maaken. En hier van daan iffet dat menfchen in dusdanige gevallen licht verzet en beteutert zyn, en dingen doen en woorden fpreken, die gantsch onzeker en verward zyn. Belangende de befchaamdwording zelfs, die word meeft verwekt wanneer het deugdelyk bloed met een volle froom na boven word gejaagt, en alzoo een boven maaten bloozen in 't aangezigt veroor-

Hoe
de be-
fchaamt-
wording
toe gaat.

zaakt: zulks dat veele in dit geval, hun aangezigt met neer geflagen oogen, van wegen den gloed dieze gevoelen, van de menfchen uyt fchaamte ter zyden afleyden. Maar wanneer de eerfte opzieding des bloeds, door 't nader bezeffe van een zaak allengskens verkoeld word, dan volgt 'er bleek worden en befterving op; voornamelyk zoo 't begryp daar van ten quaden is. Een zedige, eerbaare en goed-aardige fchaamte, laat zig meeft zien door een vloed van deugdelyk bloed. Maar de vrees daar en tegen in een ebbe van het zelve. En over zulks gefchied het dat een ftil en klam gemoed gemeenlyk ruft onder een leevende en wel getemperde verwe.

Die nauwkeurig onderfcheyd maken wil, kan de fchaamte niet onvoegzaam van de fchaamagtigheyd onderfcheyden, nadien het eerfte zich meeft na een daad, en het tweede voor de onderneming van een daad, op doet. De fchaamte dan is eygentlyk een droef heyd over het denk beeld van eenige onzer daaden die wy ons inbeelden dat van anderen gelasterd word; en mogelyk ook tegens de goede onderwyzing en leef-wet aanloopt: doch de fchaamagtigheyd, is alleen een vrees of fchroom van fchaamte, door welk een menfche wederhouden word van iets fchandelyks te doen. En in dufdanigen zin kan het verftaan worden als Syrach zyd: daar is een fchaamte die zonde aanbrengd: en daar is een befchaamtheyd die eer en gunft uytleverd. De hand op het hoofd te leggen of het aangezigt daar meede te overschaduwten, was een uiterlyk teeken van rouwe en fchaamte by de Joden. Siet Jerem. 2. vers 37. Hier valt dan ook eenig verftandig onderfcheyd omtrent de fchilderkonft in agt te nemen, alhoewel het niet als tot de

Befchouwing van een net oordeelder behoord.

Inwen-
dige
vreefe
geeft
zelden
groote
Actien.

Soo geeft ook de innerlyke vreeze zelden groot misbaar, maar laat zig meest zien aan het aangezigt, dat in dit voor-val meest altyd bleek en besturven word. Want om dat het bloed schielyker als anders na het herte gaat, of mogelyk op eeniger wys stil staat, of trager loopt, zoo schynd het datter een koude over al de leeden komt, die deze doodverwe veroorzaakt. Daar word van de Schilders niet ligter aangetaft dan dusdanige Passien, om dat de Historien daar zulks in voorvalt, gemeen en veel zyn, of ten minsten daar in ligt konnen te pas gebragt worden. Doch wy achten datter in de schilder-konst niet zwaarder is, dan het zelve natuurlyk, en als een ware oorzaak hebbende, te doen. De reden schynd ons, om dat men zulks nauwlyks in 't leven in een oogenblik kan zien en waarnemen, en dat de Modellen die men daar toe verkiest, alleen gemaakte Passien hebben; die in 't volgen dikwils noch een natuurlyk rokjen uyt trekken, eer menze op het tafereel ziet. Men leeft van eenen Gonzaga Hertog van Mantua, dat hy op zekeren tyd den Italiaanschen Schilder Francisco Monsignori eenen Sebastiaan leerde schilderen, die zeer natuurelyk, vol vrees en schrik voor de scheut, aan een boom gebonden stond; het welk hy door een arbeyder die Monsignori voor Model diende, verrigte. Want als dien schilder het gezeide Model, in zyn onnoozelheid naakt had vast gebonden, kwam den Hertog onverwagt met een dagge in de kamer gesprongen, zeggende: Sa Schelm nu moetje 'er aan; hier toe heb ikje op deeze plaats laten brengen. Gy kunt denken leezet, of dien bloed niet waarlyk verschrikte! en zig inbeelde, dat hem de steek aansonds

Waarom
dusdani-
ge Ae-
tien qua-
lyk te
vertoou-
nen zyn.

Hoe den
Hertog
Gonza-
ga een
schrikki-
gen Se-
bastiaan
Leerde
Schilder-
ren.

stonds zouw door het hert gaan. Welken oog-
blik *Monzignori* zonder zig te ont zetten zoo wel in
agt nam, dat hy zynen Sebastiaan, zeer angstvallig
aan den Hertog geschilderd leverde.

Een beeld dat schielyk yts schrikkelyks ontwykt, Actie
van een
Beeld dat
iets
schrikke-
lyks ont-
wykt.
moet den schouwder met een swenk na vooren bren-
gen, wykende met het hoofd in tegendeel van het
gevreesde voorwerp; invoegen de leeden, als hoofd
en schouder, om datze aan den anderen verknogt
zyn, in het overvallen een en de zelve beweging
hebben. In het verschrikken trekt men gemeenlyk
de schouders om hoog, en de ermen tot den elleboog
tegen de zyden van de borst gehaald, de vingeren
wat verspreyd, hebbende beyde meest eenerley Ac-
tie.

Een Actie van verwondering, word bequame-
lyk uytgedrukt wanneer de hand zig na het opgaderen
van de vingers een weynig agter over buygt, en de
laatste vingers in het veranderen van den dray een
weynig verspreyd zyn. In deze Actie past het niet
qualyk, dat het hoofd meer agter over dan voor over
gebogen is. Het en zy dan zake dat het voorwerp
daar over verwondert word, om laag is, en dat het
van naby moet gezien worden. De oogen en de
wingbrauwen moeten wat verheven en ruym zyn, 't
aangezigt wat gestrekt; even of de zinnen opgeto-
gen waren, over het geen 'er verwonderen waar-
dig beschouwt word. Doch in oude mannen (als
het gezyd is) mag het hoofd niet zeer werken. En
kan deze actie grooter en kleynder werkdaad heb-
ben, na dat die met een of met beyde handen word
uytgevoerd.

In een loopende Actie moet men geen twee lee-
den even eens schikken, en voornamelyk moeten Loopen-
de beel-
den.
bey-

bey de Ermen niet gelykelyk vooruit gaan. Van de voeten behoorde men de mogelykheid aan zig zelf te kunnen vinden. Maar by aldien de Ermen haar zo wel als de beenen in het loopen bewegen, zo moentze met malkander een verwiffeling maken, namelyk zy moeten als de viervoetige beesten gaan, een regter erm met een flinker been moet vooruyt komen, het geen de snelheid van het loopen ook bevordert. De ondervinding leerd genoegzaam dat men vryer en met meerder loffigheid kan lopen wanneer de handen en ermen ongebonden of onbeladen zyn, dan wanneer die met iets te dragen of vast te houden, belemmerd of belet zyn ons in den loop te helpen. En hier van daan komt het (en wy hebben het voor onze oogen gezien) dat zommige wel afgerigte dienaars van den Gerigte, eenige ontvlugte misdadigers, een goed stuk weegs moentde gevangen leyden, by gebrek van boeyen en koorden, haar den broek los doen in de hand houden; om haar door die belemmering der handen, te beletten datze hem ontsnappen. Want die in de hand vasthoudende konnenze niet snel loopen; immers niet zo veerdig of men kanze zeer ligt voet houden: en die los latende zoudenze hem op de hielen vallen, en doen struykelen: zulks datze genoodzaakt zyn als Lammeren te gaan.

Wat de beweeging der Ermen in het loopen te weeg brengt.

Gevangens waarom met de Broek in de hand geleyd worden.

Gaande Actie.

In een gaande Actie is mede alle 't voorfeyde waar te neemen; doch alleen met dit onderscheid, dat een gaande beeld het gewigt van zyn lighaam niet en moet noch kan buyten de midde-punt van zyn rustende voet begeeven, het en zy even zoo veel als de beweging van de veerdigheid des gangs te weeg brengt of lyden kan: waar van vooren breeder is gehandeld. In de kinderen en behoeft men dit ook niet

niet altyd waar te nemen, vermits die gemeenlyk dom, en haar Actien meest altyd zonder eenig net bestuur doen. En wanneer deze Actie vaster en zekerder vertoond worde, als d'jaren der kinderen mede brengen, dan vertoonen haar zoodanige kinderen te oud, en te bezadigt, en derhalven meer dan kinderlyk.

Aanmerking in de kinderen.

In springende Actie moet het beeld met het oplichten van de schouder en ermen, zyn beweging van de aarde bevorderen, het lyf moet wat voor-over dringen, en de knyen wat krom geboge, en gekeerd zyn na die zyde of plaats daar het na toespringt. Op het hiel-ligten volgt noodzaakelyk het persen en vast planten van de voor-voet, welke de grond sterk drukkende; het heele lichaam als twee veeren op waarts dryven, en den sprong merkelyk schynen te helpen. Sommige naukeurige merken in een springende Actie drie verschillige trappen van beweging aan; en het is vry waarfchynelyk als men het geraamte of been-gestel van een mensch met aandagt beschoud: zy zeggen dat het hoofd in het springen, driemaal zoo gefwind beweegt als de hiel van de voet de grond verlaat. En tweemaal zoo gefwind al de zyden onder de korte Ribben. De reden is om dat men in beze daad of Actie het lichaam in drie bogten of hoeken moet aanmerken, die zig wel gelyk maar nochtans in order de een na de ander openen. Eerst de borst met de koppeling der dyen van vooren; de tweede de dyen met de beenen agterwaarts, en de derde, die de voet met de been-pyp maakt.

Actien in 't springen.

Byzondere aanmerking over het springen.

Driederley beweging in een springend beeld.

Wanneer een beeld uyt al zyn magten slaan zal, moet het met geweld na de tegen-overrige zyde verdrayd zyn, en spannen in dat doen met het zamen-

Actie van slaan.

zetten en ophalen van zyn leeden , zoo veel kragt za-
men als 'er nodig is, om zyn voorgenomen slag
wel ten eyde te brengen: en dit geschied even als-
men een boog-schutter ziet, de schigt met de boog
snaar uyt al zyn magt te rug halen, en dan teffens
los-laait; door welke daad hy zyn schigt tot een
groote verheyd heen jaagt. Men verhaald van den
schilden *Antonius Pallairola*, dat hy om de forssige
werking van een boog-schutter wel uyt te druk-
ken zyn beeld zoodanig gemaakt had, dat men aan
de tronic, en de muskelen van de borst natuurlyk
konde zien, dat hy met een hevigheyd zyn adem
in haalde; het geen onzes agtens zeer wel was in agt
genomen, om dat men in zulken daad vry meer for-
ze heeft dan wanneer men die laat uytgaan. Want
de lochgt ingehaald, houd in dien oogenblik de
geesten vol, en by gevolg schynen de muskelen ook
vast en opgespannen en van meer vermogen te zyn,
dan wanneer men de lochgt, dat is den adem laat
uyt gaan. En wy twyffelen zeer of het geweldig in-
houden van den adem in Actien die zomtyds bo-
ven het gemeen vermogen van onze magt gaan, niet
dikwils oorzaak en is van breuken en scheurzels.
Doch dit raakt de genees-kundigers en heel-mee-
fters.

Actie
van
gram-
scap.

Een Actie van waare gramscap heeft zelden veel
expressien; dan wanneer zy haar tot wraak te werk
steld. En om datze meest inwendig is, zoo word
die door het aangezigt alderbest uytgedrukt; dus kan
een plompen Knecht aan de oogen van zyn mee-
fter ligtelyk afzien, of hy gram of wel gezind is,
den eerste mensch-moorder Kain, liet buyten twyff-
sel zyn gramscap genoegzaam in zyn tronic blyken,
als hem God zelfs afvraagde; waarom is u aan-
gezig-

gezigte vervallen? omtrent een grammoedige actie die zig noch tot geen daad van wraak uytlaat, word dikwils gezien dat den eenen erm styf bezyden 't lyf gehouden word, en den rechter met de hand op de borst, doch de vuysten vast toegeknepen; niet anders dan of hy onder die stilte in zyn geest overlei, hoe en op wien hy zyn gramschap met zyn vuysten zouw kunnen wreken.

Een Actie van een wanhoopend of desperaat mensch, kan men aldervoegzaamst verbeelden, door een beeld dat zich met eenig boos of ongewoon werk-tuyg het leeven schynd te willen neemen; want dat drukt de toeval beter uyt dan eenig algemeen geweer of wapen-tuyg. Hy moet zyn klederen van ongeduld, ongeagt en met een volle zwier aan flarden scheuren; of die alreede gescheurd hebbende, moet hy zyn lichaam open krabben, en deerlyk wonden. De beenen onzeker, en wat verspreid, hem niet standvastig ondersteunen; en zoodanig geboogen zyn, als of hy om zyn beenen niet meer en dagt, en niet de pyne waard agte die onder hem te zetten. Waarom dan ook het lichaam zoo wat dronke-mans-gewys, moet na de aarde zygen. Of zoo hy zit, moet hy zig niet als gezeeten, maar als neergesmeten aanstellen. Het hair moet ongehavend, en by klonters te gaar getift om het hoofd slingereren. Het aangezicht moet verlaten, effen, en wat besturven en zonder eenige leevendige of vroolyke gedaante schynen. Alhoewel hy zich ook niet pynelyk over zyn leed of wonden mag aanstellen, om dat hy zulks vrywillig lyd, en die weg uyt wild. Alles in dier voegen dat men meer ware droefheid in het aangezicht van den Weenen-den en Berouw-hebbenden Petrus, dan in den

Actie
van een
Wanhoopenden.

Waarom
een wan-
hopen-
de geen
droef-
heyd of
pynelyk
weezen
over zyn
smerte
mag to-
nen.

Wanlopenden hangebaft Judas moet ontwaar worden.

Actie
van een
radeloos
mensch.

Een Actie van een Radeloofen, word niet onvoegzaam met de uytftrekking van bey de Ermen vertoond; dezelve na oosten en westen in het onzeeker uitstekende, niet wetende waar hy troost of hulp zal van daan wagten Doch wanneer daar onzinnigheid en Ydel-hoofdigheid onder speeld; moetender eenige blyken in de Actien gezien worden, die of hem zelfs beschadigen, of anderen leed aanbrenghen; of ook wel eenige gekkelyke fratsen onder loopen.

Actie
van de
hoogste
Toorn.

Om een beeld in de hoogste toorn of kolere te vertoonen, moet men hem iemand by de keel doen vatten of by het hair gegrepen, hem het hoofd tegens de grond aan doen drukken; schoppende hem met een geboge knye in de zyde, den Erm regt uytgestrekt en de vuyft vast toe gekneepen. Het hair moet den toornigen door 't zaamen-trekken en opswellen der hoofd en halsmuskelen, aan het ondergedeelte regt en als verkens-borstels schynen op te ryzen. De Wingbrauwen moeten neerwaarts zaamgetrokken zyn: bytende en knarsfende op de tanden. De Hoeken van de mond-lippen, boogs-gewys na om leeg gebogen. Den krop dik gefwollen en swoegende; van vooren met ploojen en rimpels: het gezigt moet behalven de zaam-getrokken hoeken der Wingbrauwen die na boven kreuken, vuurig, nydig en moord-daadig tegen dat van zyn party gekeerd zyn. De lippen der toornige, zegt Hieronymus, beeven, de tanden knersien, het aangezigt besterft, en door de brandige woorden, worden de Oevers van den Mond gedoodverft. Ovidius heeft het ook aardig
in

in deze Schilderachtige Woorden afgeschetst.

*De Kop gantsch dik door Gramfchap fweld,
Soo dat men al zyn Aders teld.
Syn Oogen wreeder Vuur bevangen.
Als oyt de Gorgonifche Slangen.*

De Nydigheid op zig zelve zonder eenige daad, kan men zeer ligt door een dwers gezigt, en als prevelende binnens monds, uytdrukken

Een actie van berouw, vereyft dat men de Rechter hand op de borst leyd, zomtyds open, zomtyds gefloten. Somtyds met het hoofd wat agter over na de flinker fchouder hellende: ook wel voorwaarts na de Aarde geboogen, maar dan moet het na de regte zyde hellen. De flinker hand mag men ook bezyden het lyf laten neerwaarts hangen; de vingeren tamelyk geopend.

Een Actie van geveinfde boefagtige vreefe, gemaakte verwondering en pluymftrykerie, word meest door het optrekken der fchouderen te kennen gegeven: want gelyk haar de menfchen in deze daad veelzints met huk-fchouderen zoeken te behelpen, zoo zyn ook al de andere Actien die 'er in en met de andere leden van nooden zyn, niet eigen, maar gemaakt; en de gedaante des Aangezichts, ftemd niet geheel net met de Actien der leden over een; om datze beyde geen waare oorzaak hebben; en de gedagten dikmaal met verfcheyde denkingen bezet, beftuuren de gezeyde dingen niet zoo nauwkeurig, dan ofze Natuurlyk en uyt een waaragtig gemoed voort quamen. En gelyk in de Actien en Paffien, in de Tragedien, Treurspeelen, en in de Farffen of Klugten, geen ware oorsprong heb-

Actie van Nydigheid is inwendig en meest in het gezigt.

Actie van berouw.

Actie van geveinfde vreefe.

Waarom de Tooneel-speelders zelden Natuurlyke actien maken, ben maar alle gemaakt worden, om de omstaanders en kykers te behagen; onder welke ook zommige speelders, en dikwils de meeste, hun rolle meer om de winst, dan lief-hebberye en Eer af-jagen, zo gebeurd het heel zelden, datze geheel Naturelyke Actien hebben: gelyk dan ook de beste werks genoeg vinden eerze wat goeds verrichten kunnen, ten zy datze na grondig onderwys, en voornamelyk door een kragtige en levendige verbeelding van het geval en de zaak in welkze te doen hebben, het wel-speelen haar Natuurlyk eigen weten te maken.

In de uyt-drukking der actien moet men zeer wel op de beweging der Mond en Lippen letten.

Middel om fraye actien te maken.

Tot besluit der Actien moet men noch aanmerken dat nadien in de meeste doeningen de spraak gevoerd word, datter aangaande de beweging der Beelden, zeer wel op de beweging der Mond en Lippen diend gelet. Want gelykwe weten dat de doove menigmaal aan de beweging van de Mond, verstaan watter gesproken word; alzoo kunnenwe ook vast stellen, dat de bepaling der Lippen in de Beelden eenigzints zal goed maaken en bekend zetten, van wat zaak gehandeld word; waar van voren breeder is gesproken. Indien men genegen is om tot tydverdryf, wonderlyk gevallige actien uyt te vinden; men kan zulks zeer bequamelyk doen, op vyf gegeven stippen of punten. Deze stelt men zodanig, en op zoo groot-en of kleyne distantie als men wil; of men laatze een ander opgeven, alwaar't ook op een regte linie. En mochten die Actien daar op altyd zo bepaald worden, dat het hoofd, twee handen, en bey de voeten op yder een der gegeven vyf punten uytkomen. Het welk waarlyk een fraye en nutte oeffening is; en dikwils by toeval zoodanige Actien uytleverd, datwe 'er ons over te verwonderen hebben; Ja die ons onmogelyk zouden zyn te beden-

denken. Want de gegeven punten kunnen dikwils by toeval zoo wonderlyk tot malkander staan, datze het uyterste vermogen en het heele verstand des schilders kunnen uytperffen.

En niet tegenstaande wy weeten, dat een knib-belaar of pluyspens ons ligtelyk betwiften of loochenen zal, dat de schikking der kleedingen ook tot de mensch-kunde behoord; nogtanszyn wy van gedagten dat de Krokering, dat is de ploying der drappereyen, voor zoo veelze de veranderlyke gezigtstand der ledematen noodwendig volgt, in deze verhandeling niet geheel mag uytgesloten zyn. Want gelyk het zeker is, dat men niet altyd naakte, maar ook gekleede beelden in de schilder- en bootzeerkunde maakt, zoo moeten alle verstandige meesters altyd zorge dragen dat men in de tafereelen niet alleen bloote kleedingen daar een kop met twee handen en voeten uythangen, maar ook waaragtige mensch-beelden daar in kan ontwaar worden. Die haar hier in omzigtig wilden dragen, plagten hun beelden altyd naakt te schetzen, en na datze tot haar Actie wel gegroportioneerd waren, schiktenze de kleedingen daarom heen. En dus kondenze door de natuurlyke schikking der ployen, de leden van haare beelden, in haar teyken-kundige trek' bewaren, en doen zien datter een mensch onder de kleedingen stak. De brodders en weetnieten daar en tegen, meenen dat het genoeg is, datmen handen en voeten ziet, en dat de kop boven het werk van een kleermaker uytkykt. Waarlyk zulke beelden zyn de kinder-poppen niet ongelyk, die uyt wat vodden en lompen zaam getodderd, een gebakken tronie op de borst, en twee handen aan de mouwen genayt hebben.

De kleeding en schikking der ployen behoord ook tot de mensch-kunde.

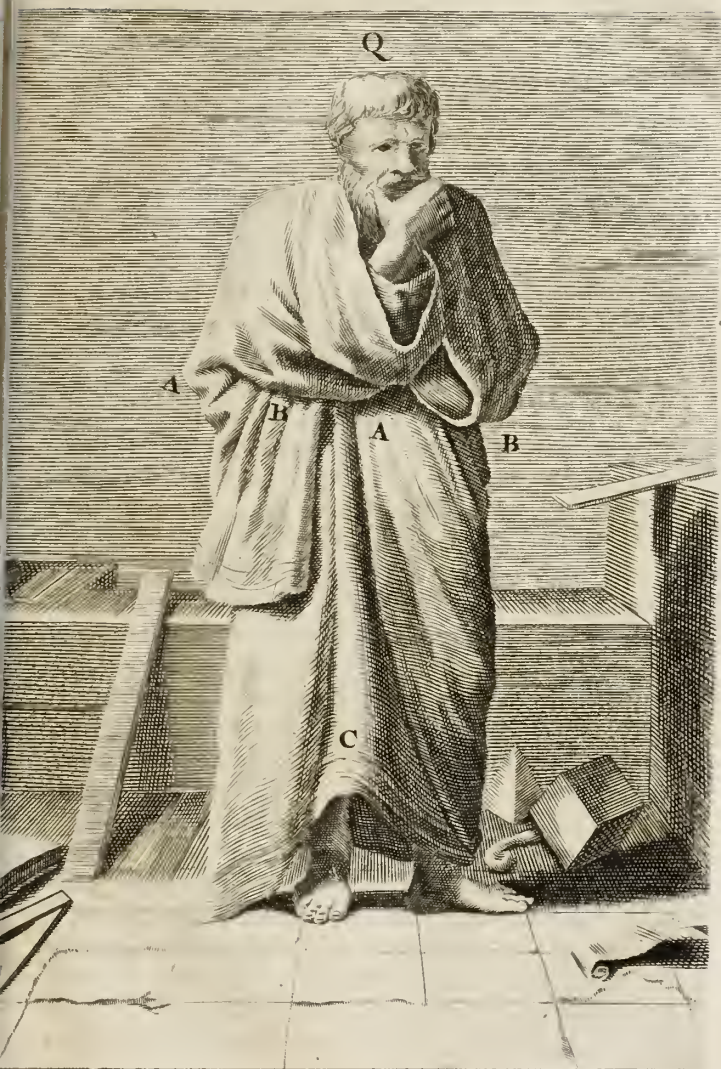
Mislag omtrent de kleedingen.

Daar

Daar is geen ding dat de gekleede beelden beter in haar teyken-kundige trek zal behouden dan een verstandige schikking der ployen; die niet allen de lichaamen der beelden, om en tusschen de leden en kopelingen der gewrigten aardig als by partyen moeten bekleede, maar ook na de stand des gezigts, in welk de leden bewogen zyn, moeten gereguleerd zyn. Dit van zommige niet wel verstaan, maken niet alleen onzekere, onmogelyke, verwarde, valsche, onregt-geplaaft en onnatuurlyke ployen, maar die ook in veel gevallen, in een tegenstrydige stand, lyn-regt tegen de door zigt-kundige regelen en de houding aanloopen, gelyk wy aantsonds zullen zien.

De kleedingen zyn uyt haar natuur vlak en ongeployt.

In 't algemeen moet men over allerhande stoffen en drapperyen, daar men de beelden schilderagtig, dat is na de antike manniere, meede bekleed, aanmerken, datze uyt haar eygen aard en natuur vlak, effen en ongeployt zyn; en dat hoeze op-gevat, geschort, gegefpt, of om de leden vlyen of gewrongen worden, zy egter altyd uyt haar eygen naatuur, alsse kunnen of los gelaaten worden, genegen zyn, om tot haar vorige vlakheyd uyt-te vallen; waar uyt zeer ligt te verstaan, is dat de ployen ter plaatze daarze door eenige der gezyde middelen haar begin, of eerste oorsprong van daan haalen, alder kenbaarst en uytdruklykst gezien worden; en dat by goed gevollig die gedeelte der ploye, die verft van haar oorsprong zyn, flauwer, onzichtbaarder en wyer open gespreyd na haar vlakheyd hellen. Indienwe het gezeyde door een voorbeeld willen aangewezen zien; laat ons de neven-gaande verhoog-schets Q. bezien, en wy zullen zonder moeyte en met een opslag des oogs ontwaar worden

de Ploÿing der Kleedingen in haar Oorsprong

Oorsp-
rong der
pleyen.

den, dat de plooyen omtrent de gedeelte A. B. daar haar geboorte-plaats is, meer zamen getrokken, en dieper toe gevouwen zyn, dan de gedeelten ontrent C. die ver van haar begin afgeweken, meer tot haar eygen natuurlyke vlakke hellen. Dit kan ons in 't voorby gaan vermanen, datter geen pleyen aan de beelden moeten gezien worden, dan die een waare oorzaak hebben; als mede datze niet meerder getal noch grooter noch kleynder mogen zyn, als haare waare oorzaak toelaat. En men mag vastelyk gelooven, dat wanneer alle die dingen naukeurig in agt genomen worden, dat als dan de teykenkundige trek der beelden, en de grootsheyd der partyen, (die noyt te lang of te kort door toeval van pleyen mogen schynen.) merkelyk zullen bewaard worden. Wy weten wel dat een haarvitter, die gemeenlyk liever de konst regels by de ooren trekt, dan dat hy die bescheydentlyk zoekt algemeen te maken, ons kan tegenwerpen, dat men in het beeldeken van dezen philozoof, de lede maten door de kleedingen niet al te wel of zeer kenlyk ziet afgebakend: doch wanneer wy den bescheyden oordeelder indagtig maken, hoe grooten onderscheyd daar moet gemaakt worden in de stoffen, uyt welke de kledingen zullen schynen genomen te zyn, (want in zommige vallen groote, zwaare en ronde pleyen, andere stoffen geven kleynne, lugtige, snelle en kantige pleyen) zoo zal ligt gezien worden hoedanig de zwaarheyd en grofheyd van dusdanig een laken-kleed, dat na onderen meest los en open hangt, de kennelyke trek der leden niet geheel toe en laat. Daar en boven, moet men in dit voorbeeld aanmerken, dat de Holigheyd die men in 't af hangen des kleeds beneden
aan

aan de voeten ziet , genoegzame gedachten geeft , datter de man niet in te zoeken is. Gelyk dan ook aan de zyde daar het kleed om de dye en het dwers afgezette been hem spand , de trek des beens en knye kenbaar en menschelyk genoeg gezien word. En nadien de ploey-ingen gemeenelyk de trek volgen van het Lid datze bekleeden , en de plaatze waarze zich bevinden , zoo staat 'er wel in agt te nemen , dat men geen ployen maakt die een tegenstrydige weg kiezen , of een verkeerd opzigt hebben ; dewyl zulx de geheele stand van beschouwing , verwart en de goede stelling des beelds t'eenemaal verderft ; schoon 'er mogelyk honderden nooit agt op gegeven hebben. Ook en mogense op de bolle en rond verheve Partyen , en die vlak van den dag beschenen zyn niet zoo uytvoerig noch zoo diep van vouwzel zyn , datze verder als tot op de huyd des lichaams , schynen in te gaan. Door de volgende Voorbeelden zal de kundschap aangaande den loop der plooyen ten opzigt harer doorzigtkundige stand , zoo klaar kunnen verstaan worden , datter geen lange verklaring over zal afgevorderd worden. Gy ziet buyten twyffel in de volgende verhoog-schets met R. geteikend , zeer wel hoedanig het met de stand en plaats van twee gekleede vrouw-beelden gelegen is. Laat ons houden dat omtrent A. het vastgestelde punt van het oog in de Sigt-einder is , soo vat gy wel hoedanig en waarom de trekken der ployen , na datze min of meer ver af van het gezeide punt zyn , of boven , of beneden de Sigt-einder gezien worden , groote verandering in haar loop ondergaan moeten : want gelyk de trekken van de ployen omtrent B. C. by na regt zyn , om datze deun by A. zyn ; zo zyn die van D. E. F. G. H. met haar kring of omtrek zoo veel

Stand der
Ployen
na de ge-
zigtkun-
de of
Perspec-
tief te re-
guleeren.

groot-

Toevallige Gesigtstant der Ploeyen in roerlyke Beelde

grooter en ruymmer om haar Punt betrokken, of Boogs-gewyfe omgebogen, alffe verder van 't zelve Punt A. komen af te wyken. En gelyk dese deelen D. E. F. G. H. alle boven de Sigt-eynder komende, na boven ombuygen, zoo verstaat men ligt dat de pleyen, die om de spanning der beenen ontrent I. vallen, noodwendig na beneden omgebogen, in haren loop moeten vallen, om datze beneden de gezeide Gezicht-Linie komen, en dat een van deze Leden in stand veranderende, of dat d'een of d'ander Erm anders gestrekt wierd, de Gezicht-stand der plooying, ook veranderen zou. Daar is dan waarlyk een Perspective in de plooying der kleedingen en leden waar te nemen.

Maar gelyk wy in bedenken zyn geweest dat de schikking der kleeden, onvoegzaam tot de Menschkunde zou ingedromd worden; 't zal buyten twyffel eenige noch vreemder in 't oor luyen, hier ook aan de Ziel, of redenkavelende geest des menschen te gedenken. Want iemand zal ons ligt te gemoet voeren, dat de ziele des menschen alleen tot de onzienelyke dingen en geenzints tot de Schilder-Konst behoord; die alleen de zienelyke lichamen tot haar Voorwerpen verkieft. Doch wy antwoorden: Nadien de Konst-Beelden uyt haar eygen natuur het leven en de beweging derven; dat zulks ons te meer vermaand na middelen om te zien, waar door de Beelden in de Tafereelen zoodanig kunnen voortgebracht worden, datze den beschouwer alle gedachten van den doek en pannel, verf en olye, ofte van hout en steen en koper, zooze mochten gegoten of geboetzeerd zyn, konden doen afleggen, en een denkbeeld geven dat hy niet geschilderde noch gegotene, maar natuurlyk levende mensch-beelden

Waarom de verhandeling van de Ziel ook tot de Menschkunde behoord.

den voor zyn' ooggen meend te zien. Invoegen dat hem dunkt datze loopen, datze gaan, spreekken, roepen, vegten, hooren, zien, denken en alle andere levende Actien van bezielde menschen doen. Waarlyk het brengt de schilder-konst geen kleyne agtinge by, en het is byna meer dan een natuurlyke, toverye, datmen uyt doode en levenlooze stof, mensch-beelden maakt, die zekerlyk stil zynde, haar nogtans op velerlywys schynen te bewegen. Datmen de stommen meend te hooren spreekken, te zingen en te lachhen. Ja de niet-doenders en roerlooze forffige Actien en werkingen ziet doen: en die, daarze in ons gezigt blyven, nochtans in 't zelve ooggenblik, daar snellyk schynen uyt te vlieden. Die deze vermogens te gelyk bedenkt, en overweegt door wat middel en werkingen de mensch-schepzelen gewoon zyn hun Actien, en hun passien uyt te voeren, zal ligtelyk toetiaan, dat ook de beschouwige kennis van de natuure des menschen dierige en redelyke ziel, ten minsten van ter zyde een plaatsje in de verhandeling der mensch-kunde behoorde ingeruymd te worden. Te meer om dat in de schilder-konst, niet alleen de lichamen noch de beroerlykheyd der leeden, zoo als die door de invloeyde geesten door de muskelen verrigt worden, moeten verтоond worden; maar dat ook den ernst en de gedagte die de denkende mensch van de dingen heeft, daar hy meede bezig is, noodwendig moet uytgedrukt worden, door eenige kennelyke merk-teekenen, die zulk een vermoogen schynen te hebben. Gelyk ook den maaker gewild heeft, dat om veele reden, te voeren by ons aangewezen, de gesteldheyd van het gemoed en de passien, niet den
yver

yver der doening in 't aengefigt des Menschen niet en zouden verborgen blyven: Alle welke dingen in een Tafereel wel waargenomen, wy gewoon zyn, de ziel van de konft te noemen. 't Is dan niet buyten den haak, maar betamelyk, de denking des menschen, in de mensch-kunde tot nut der Schilder-konft te onderfoeken.

Wat de Ziel in de Konft-beelden is.

De Genees-kundigers weten veel te seggen van de dierlyke geesten des menschen, en 't gemeen gevoelen onderscheyd die van de redelykeziel, of denkende zelfftandigheyd die de mensch in zig bevind. Zy zeggen dat de dierlyke Geesten des menschen (die zoo genoemd worden, om dat wyze met de dieren gemeen hebben,) voornamelyk bestaan, uyt de fynste deeltjes des Bloeds, die door de warmte en kokingen in 't maken van de gyl, en 't aanblazen van de lugt gemaakt en door de dagelyke Spyze en voedzel, onderhouden en vernieuwd worden; 't geen t'eenemaal noodig is, om dat 'er geduurig gemaakte geesten vervliegen, die niet anders als door de nieuw ingenomen Spyse, die wederom versse gyl in 't bloed zend, kunnen hersteld worden. Invoegen deze dierlyke ziel ook noodzakelyk moet sterven of op te houden te zyn, wanneer het bloed in welke woond, of liever daar uytzyt'elkens door de aangefokte geesten op nieuws geboren worden, en zig daar in ophoud, zyn voedzel benomen, of door stremming, of andere onraad van binnen, bedorven word. Zulks dat ook de geheele mensch daar door ophoud te leven of zig te beroeren; gelyk een Uurwerk stil staat, wanneer zyn veeren en raderen gebroken, of het gewigt dat de beweging onderhoud, daar van afgenomen is. En gelyk 'er een sonderlinge gemeenschap, tusschen dese dierige gee-

Dierlyke Ziel of Geest, wat die is.

Wanneer en waar door een Mensch sterft.

ften, het Bloed en het Lichaam is; zoo meenen zommige, dat die onderlinge gemeenschap de voorname band en middel is, waar door ook de redelyke ziel met onze lichamen vereenigt blyft, welke Band door het uytbluffen der warmte en vergieten, of verderven van 't Bloed, verbroken wordende (en by gevolg een ophouding van geesten te maken,) de ziel uyt dat huys moet verhuizen; 't zelve door gebrek van Werktuigen, onbekwaam achtende om meer geregeerd te kunnen worden.

Het geeft een weinig omslag naauwkeurig aan te wyzen, hoedanig en in wat plaats d'afscheydinge der dierige geesten in het bloed geschied, en van wat aard en werking de zelve in 's menschen Lichaam zyn. Wy agten het voor waarschynelyk dat de geesten zoodanig van alle aardsche en ontvlugtige deelen des voedzels en des bloeds afgescheyden en los gemaakt en zoo dun gemaakt zyn, datze met de fynste Lucht en Hemelsche Stoffe gemeenschap kunnen maken, zonder die door haar dikheid of zwaarte te wederstaan; invoegen datze tusschen de gemeene Lucht, bloed en vöchten dienen gesteld te zyn; om datze anderzints in en door de zelve niet licht en zouden kunnen bewogen worden. Hoe nu deze geesten uyt het bloed in de hersenen gebracht, en van daar tot het gebruyk aller deelen en leden gezond worden, dat heeft de Natuur- en Geneeskundigers veel Spel gemaakt, om klaar en verstantelyk te betoogen. Onzes agtens zyn die op het naaste pad der waarheid, welke hebben aangemerkt, dat de Hersenen uyt twee verscheyde Stoffen bestaan; eene die aschverwig schynende de Schors, en het ander dat wit zynde, het merg der Hersenen genoemd word. Het eerste ziet men dat uyt veele kley-

Hoe dun
de dieri-
ge gee-
sten zyn.

ne Takjes gemaakt, zeer konstig in malkander gedraayd en gewrongen is, invoegen zy zonder dusdanige omdrayen duysendmaal langer zouden zyn. Nu kan men ligtelyk denken dat het geene welk door deze gekrinkelde fyne draaden, zoo een lange weg passeeren moet, niet alleen zeer fyn en luchtig moet wezen, maar ook sterk moet bewogen worden, eer het zyn loop kan volbrengen: 't welk men eenigzints verstaan kan wanneer men aanmerkt, dat de Distilleerders, wanneer zy een zeer zuivere en vluchtige Geest willen overhalen, 't zelve doen door middel van een pyp, die veel reyzen als een Z. gebogen is; invoegen daar niet als 't geen zeer dun en vlugtig is daar in kan opklimmen, het welk het water, om dat het te zwaar is, onmogelyk is. Hier door valt nu niet zwaar te verstaan, hoe alleen de fynste Stoffe van het Bloed, die krachtigst kan bewogen worden deze lange weg der geboge Herffen-pypjes kan passeeren, en dat de rest gedwongen is agter te blyven; zulks dat de beste der hedensdaagse verstanden meenen, dat de eygentlyke afscheyding der Geesten, hier in kan gezeid worden te bestaan. Wanneer zy nu in de schors der Herffenen afgescheyden zyn, zoo passeerenze van daar door de Pypjes van het vooruoemde merg der herffenen, daar zy door menigte Bogjes en Krompten loopende, zeer verdeeld, gebroken, en verscheydentlyk geplaatst worden, om van daar, herwaarts en derwaarts te kunnen bepaald worden. En moet men deze voortstuwing der Geesten zoeken in het ryzende vocht zelfs, dat met een groot geweld uyt het herte word gedreven. De Ontleders stellen gemeenlyk vier kenbare holligheden in de herffenen. Deze dienen de gezeide geesten, even als het hert het bloed diend, daar de geesten uyt

Hoe de
Dierige
Geesten
afgescheyden worden.

afgefcheyden worden. En in deze holligheden fchynd het dat de Geesten wederom een nieuwe opziedinge krygen, waar door zy door alle de deelen van het lichaam gedreven kunnen worden. Want het is feer waarfchynelyk dat het bloed te magteloos is, om d'afgefcheyde geesten van zoo verre en door zoo veel enge pypjes heen geperft, zoo grooten Werk-daad te doen uytvoeren. En nadien de geesten nu min belemmerd en meer van alle tayen en lymachtige ftoffe ontflagen zyn, als wanneerfe nog met het bloed vereenigt waren, zo kan deze opwelling in de geesten, om datze uyt zo veel en verfcheyde deeldjes bestaan, te mogelyker begrepen worden. Hier toe moet men ook aanmerken dat de lucht die door de neus ingefnoven word, en tot de gefeyde holligheden gaat, feer veel tot de giftingh helpt; Gelyk zezulks ook ontrent het bloed doet. En hier van daan komt het dat zomtyds vuyle ftanken en dampen die haar in de lucht onthouden, opgefnoeven wordende, groote verandering aan de opwellinge der geesten maken, en de menfchen te metsuythaar Tuureluur helpen. 't Geen niet zoo ligt en fouden fchynen te konnen gefchieden, by aldien daar niet iets door de neus tot de gefeyde holligheden der herffenen gaan konde. Dese diereleyke geesten worden onder haar giften onophoudelyk door de Zenuwen van 't geheele Lichaam, gelyk het Bloed door de Arterien, gedreven. 't Geen niet moeyelyk kan bevat worden, wanneer men aanmerkt dat de Zenuwen niet anders als verlengde Herffenen, met haar vezelen en en pypjes van de herffenen tot alle de leden en muskelen gaan; verfehaffende alfoo het middel waar door het konftig en geweldig werktuyg van ons lichaam zyn voornaamfte bestand des levens heeft,

En

Wat de
lugt tot
de Gee-
ften doet.

Hoe de
ftank
kan fcha-
den.

Hoe de
geesten
de mid-
del zyn
dat de
menfch
zig be-
weegt.

En gelyk een Mensch nauwlyks een half quartier-uurs kan leven buyten deze nieuwe invloed, zoogeburd het, dat hy na het ophouden der zelve ook zekerlyk in de onverbiddelyke magt van de dood valt.

Om dat nu in onze actien, bewegingen, en geduurig leven, telkens veel van deze gemaakte geesten verspild en uytgedampt worden, alswe in 't begin hebben aangemerkt; daarom wordender onder dies al wederom nieuwe van 't bloed in de harsenen afgescheiden, en vatten wederom post in de plaats daar de afgesloofde hun stee verlaaten hebben; zulks dat 's menschen lichaam, schoon wy daar weinig van gevoelen, geduurig in al-arm is, en alles vaardig en scharp staat om dienst te doen, zoo haast een voor-gegane de zyne heeft afgeleid. Het welk byzonder heftig of niet heftig aangaat, na dat men noeste bezigheden of sterker arbeid doet. Dog in het slapen en sluymen, is 't wederom heel anders gesteld; want wy hebben alreede elders gezegd, dat wy alleen slapen en slaperig worden, door gebrek aan geesten; niet alze ophouden, maar om dat die minder en niet in zulken overvloed zyn als 'er noodig is om de zeylen, of het heel lichaam vol te houden en op te spannen. Wanneer nu de geesten minder zyn: zoo moeten by gevolg de zenuwen, en het gantsche lichaam in alle de muskelen slapper zyn, en daarom is het dat de beweging van de van buyten komende dingen, als klanken, reuken, en aanrakingen, ontrent een slapenden zoo ligt niet aan de Hersenen gebragt worden. Gelyk een slap-hangend touw aan een schel niet ligt beweging of klank veroorzaakt, schoon men daar aan trekt. En gelyk dit zoo in het slapen toegaat, zoo geschied zulks mede in geval van flauwten en andere

De Geesten worden telkens nieuweylyks aangemaakt.

ontsteltentissen daar in de menschen buyten westen raken.

Wanneer de mensch aldus door vermindering van geesten in slaap gevallen is, zoo rust hy eenige tyd en de gifting van het bloed en andere dingen, gaan wat traager; onderwylen wordender al wederom nieuwe geesten bereid; welke, wanneerze zoo kragtig zyn datze wederom kunnen doorbooren, dat is, datze van Meta-aan door de zenuwen in de muskelen des lichaams kunnen invloeyen; als dan begind den mensch te ontwaken, rekt hem uyt, en geeft alle deele regte doortogt; zulks dat hy geheel wakker geworden zynde, wederom bequaam is om 't lichaam stevig op zyn koten te zetten en aan den arbeid te gaan. Dat nu den mensch de een tyd meer of langer slaapt dan op de andere, hangt veelzints af van de spys en drank die we nutten, om dat de een ligter dan de andere in de maag verteerd, en by goed gevolg veel vertraging of verwakking in de gylmaking en afscheiding der geesten, te weeg brengt. Uyt al dit kan men ook ligtelyk verstaan, waarom veel menschen regt op, of op een stoel zittende, zoo vast nog gemakkelyk niet en slapen, als op een zagt bed neerliggende: want om dat de mensch om te zitten vry meer invloed van geesten noodig heeft om de muskelen van het lichaam eeuigzints vol en stevig genoeg tot dat postuur te houden, zoo kunnen de zelve zoo zeer niet in stilte komen, als wanneer het lichaam over al neer leid, en van het bed, matras of bank-peuluwe ondersteund word; dewyl 'er dan niet meer geesten noodig zyn, als tot het levens onderhoud dat is tot de adem-halinge dienen. Waarom ook de vast-slapende Menschen zeer Slap en Sluts zyn. Doch

wan-

Hoe en
waar
door een
Slaapend
Mensch
ont-
waakt.

Men kan
zittende
zo mak-
lyk nog
vast niet
slapen als
liggende.

wanneer ook de geesten een zittende Slaper te veel ontsnappen, of niet meer magtig worden hem over end te houden, zoo gebeurd het dikwils dat een Slaap-Zeug al knikkebollende daar heen tuymeld gelyk mede een mensch die al staande van een Uyl, belooopen word, lichtelyk daar heenen zygt. In welk overval het schynd dat ons de beenen, die de wicht van het gantsche lichaam dragen, eerst begeven, want men word voor zulken daad, veelzints een knikkebeenen ontrent de knyen ontwaar. Wy hebben meenigmaal galacchen, om zeker man die al staande in een volle Kerk van de slaap by de Neus gevat wierd, welke na veel struykelen en grabbelen na zyn muts, zich op zyn ontwaken niet anders aanstelde, als of 'er een algemeene Oplloop was. Daar is ook geen andere reden als de vertraging der geesten, dat de zittende Slaapers veelzints den hals zoo slap is, en het hoofd zoo schielyk gints en herwaarts vald; en zomtyds zoo heftig aangaat, of zoo lang duurd, dat de Nek-wervels kraken, eniemand daar door wakker word; en lang daar na noch Weedom aan gevoeld. Men heeft zomtyds by na reden te zeggen: Houd die mensch het hoofd vast, het zal in 't vuur vallen.

Knikke-
bollen en
Uylvaal-
gen.

Wanneer ook de geesten door eenige van buyten komende beweging, of schuddinge belet worden om volgens haar natuurlyke loop, door de pypjes der zenuwen, in de muskelen en vaste deelen in te vloeyen, zoo vertragenze niet alleen in haar vlucht, maar de mensch word daar door loom, suyselig en slaperig. En hier van daan komt het dat de kinderen door 't Wiegen, Schudden en Doudeynen, ligtelyk in slaap geholpen worden. Ja dat bejaarde menschen op een wagen door het wiegen

Hoe de
kinderen
door
Wiegen
en schud-
den in
slaap ge-
sust wor-
den.

en schudden in Slaap gezold worden; en zomtjids met een hertelyke Schok, die door de Lende-wervels aan de herssens door dringd, wel eens onzagt wakker gemaakt worden. Soo 't ons geoorloft is, onder ernstige dingen een snakerytje te mengen, (want op wagens en in sehuyten verhaaldmen somtyds sprookjes om niet in slaap te vallen) wy zouden hier een geestig voor-val van een schreiend kind te berde brengen. Een vrouw hebbende in 't reysen met de Trek-schuyt, een overmatig huylend kind by haar; deed groote moeite om met schudden en zussen, 't zelve in stilte te brengen, en de Passagiers geen overlast te doen: onder welk doudeinen zy t'elkens daar by voegde, nou, nou, Lukrece, Lukrece, &c. Een snaak onder de Reysigers daar op agt gegeven hebbende, en met de rest verdriet in dat huylebalken krygende: vroeg met

Een snakerytje.

een porceleine troni; Vrouwtje hoe heet dat Kind? LUKRECE myn heer, antwoorde de moeder ter goeder meeninge: waar op den anderen het hoofd knikkende, zeide: Wel ter dege luid-kreetse; 't geen zoo overbodig een lacchen onder al de Reysigers verwekte dat des kinds geesten, door al de verscheide klanken van grinneken, lacchen en ginne-gabben gestild, en met zijn vermoeide moeder te gelyk in slaap geraakte.

Hoe na 't dikmaal omdrajen alles ook voor de oogen beswindeld en omgierd.

Die nu de gemaakte geesten als vloeibare lichamen kan aanmerken, welke zeer ligt deesen geen beweging kunnen ingedrukt worden, zal ook zeer klaar kunnen verstaan, waarom een Mensch, wanneer hy met zyn lichaam gezwindelyk eenige keeren rondom draaid, schynd dat alle voorwerpen rondom gieren. Want nadien dezen omloop de geesten word ingedrukt, om datze de keering van het

li-

Lichaam noodfakelijk volgen , (even als water in een Vat bewogen, noch eenige Keeren na het ophouden der beweging des Vats doet,) foo volgt dat de Geesten hare rapporten in dufdanigen geval, niet als met een Krings-wijfe beweging aan 't gevoel brengen; waar van ons alles watwe sien in 't Ronde bewogen fchijnd en om te drayen. En op defe grondflag foudenwe veel en verfcheyde dingen kunnen afleyden, die de oorfaaken van Swijmeling en Qua-lijk-wording op de Schepen in quaad Weer, de Flauwten en Slaperigheyd door Kolen en Turf-Vuuren in befloten plaatsfen, de wonderlijke Doeningen der Nacht-fwervers, en veel andere dingen kunnen verklaren, indien 't ons voornemen was alles aan te merken. Doch wy hebben gefeyd de Ziele, die men de redelijk-denkende Geest noemd, alleen kortelijk te verhandelen, en daarom was het noodig ten minften ook een Schets van de Dierlijke Ziel, bestaande in de gefeyde Geesten van het Bloed afgefcheyden, te geven; om datfe in de Huys-houding van den geheelen Mensch, volgens sekere Band van bestanelijkheyd, foo langh het Leven duurd, de denking, als knegten en booden ten dienfte ftaan, alswe nader zullen ontwaar worden.

Wy agten dat de denking tot den mensch be-
hoord, en dat defelve is, om ons lichaam verftandelijk en vrijwillig te regeeren: en men agtfe een denkende Selfftandigheyd; in welk men niets anders kan vinden noch denken, dan alleen een verftandig denken. Welk denken haar foodanig eygen is, dat, foo men de denking weg name, daar niets het minfte meer van het denk-beeld derfelve Geest in ons zou overblijven. Nogtans en zeggen wy niet dat de

De den-
king den
Mensch
in.

Ziel

Ziel maar een gedagte is, als zommige botterikken of moetwillige twist-zayers, dees en geene Leermeeſter hebben willen opſtryen, maar gantſchelyk het tegendeel, dewyl wy genoegzaam't uytgewerkte van den Uytwerker zyn gewoon te onderſcheyden: welken regel een Steyl-Oor gemeenlyk poogt t'ontſnappen, om datze zyn laſter-kunſt hinderlyk is. En al hoewel men kan zeggen dat de manieren van denken veelerlei kunnen zyn, echter kan menze onzes achtens, zonder verwarring beſt in twee Hoofdgeſlachten onderſcheiden, namelyk in verſtaan en in willen: die men gewoon is Faculteyten te noemen.

't Verſtand en de wil in de denking onderſcheyden.

Om eenigzints kort en net van deze ſtoffe te ſpreken, is het ten hoogſten noodig dat wy 't verſtand van de wille afgeſcheyden houdende, yder voor af in zyn eigen aard en werking naauwkeurig beſchouwen: En dan zal het niet meer zwaar vallen, eenige van de volgende dingen, die anders moeijelyk en duyſter zouden ſchynen, onderſcheidentlyk en klaar te verſtaan.

Wat het Verſtand is.

Als men 't verſtand of de begrypens-kragt van de denking, eenvoudig en op zichzelve aanmerkt, zo is het alleen een denking of enkel begrip van iets dat ons vertoon of voorgehouden word, zonder daar van iets te oordeelen, aan te nemen of te loochenen. Welke Vertooningen aan het verſtand ook tweezints kunnen zyn; want zy zyn of inwendig, of van buyten komende; d'inwendige vertoon en aan de menſch eenige ingeſchape Denk-beelden, Begrypingen, Bevattingen en Gedachten van bekende Waarheden. De uytwendige komen van de voorwerpen der zichtbaare weereld, door middel of aandoeningen van de menſchelyke zinnen; die tot zien,

zien, hooren, ruyken, smaken en gevoelen niet alleen bekwaam zyn, maar ook van de voorzienigheid Godts, zoo tot den aard des menschen gesteld zyn, datze na voorgegane beweging in haar ontfangen te hebben, aan de zinnen eenige denkbeelden kunnen overbrengen. Ontrent de denkbeelden die het verstand zoo voor komen, en kan men niet eygentlyk zeggen dat het verstand dwaald; om dat het daar ontrent alleen maar lydig is, en dikwils tegen wil en dank daar van word aangedaan. Gelyk nu deze denkbeelden in het verstand alleen verтоond worden als de dingen in een Spiegel, maar die geenzints zelfs maakt, zoo vald niet zwaar omte verstaan, dat het verstand zoo lang als het daar ontrent maar lydig is en blyft, en niets tot de zaken zeid of loochend, geheel bevryd blyft van dwalinge; om dat men namentlyk in een eigentyke dwalinge, iets moet loochenen, of bevestigen, 't welk eygentlyk geen werk van 't verstand, maar van de poging of Wil is. Welkers natuur wy nu ook kortelyk zullen overwegen.

Hoe en waarom het Verstand niet en dwaald.

Wy meenen dat de Wil niet anders kan zyn, als een vrywillige, onbedwonge en werkzame gedachte, waar door de zin den mensch zich herwaarts en derwaarts in de beschouwing der denkbeelden bepaald, om 'er een Oordeel van te vellen: het zy dan eenvoudig alleen over de Natuur van die denkbeelden, of met eenig opzicht overleggende, debetameelykheid, de nuttigheid, of de schadelykheid van eenig ding; waar op dan uit ervaring een toegeneentheid, haat, af afkeer volgd. En het scheid dat God gewild heeft, datter tusschen 't verstand en de poging zoodanigen zamenhang zou zyn, dat de Wils-neyging, gelyk als noodzakelyk een zaak zou vlic-

Wat de Wille is.

vlieden of beminnen, of sich daar over beraden, soo lang het Verstand klaar en onderscheydentlijk op den aart en de Natuur der saken merkt.

De wille
als wille
is geheel
vry.

De wille als een poging aangemerkt, dunkt ons niet anders dan geheel vry en onbedwongen te zijn, om dat by aldiense van ymand kon betoomd worden, zy voor zoo ver geen eygen wil meer kon zyn. Ja schynd eenigen waaragtig, dat de wille selfs niet van Godt gedwongen kan worden; want dewyl het een volmaaktheyd in Godt is, geen tegenstrydige dingen te kunnen doen, of te Willen, zoo kan hy ook niet willen dat de wille te gelyk zy een wille en geen wille. Hier uyt volgt, dat de wille des Mensch en een vrywillige poging is: maar ook dat het tot de natuur van de Mensch behoord, zyn Oordeel over een zaak op te schorten, of dat te vellen. Doch zoo lang het Oordeel geschort blyft, dwaald hy geensints, maar als hy 't veld, zoo dwaald hy, of spreekt of denkt de waarheyd. En die de waarheyd denkt, spreekt, schryft of doet, die doet, schryft, spreekt of denkt dat gene, dat met de suyvere gedenk-beelden, en met de waarheyd over een stemd. Doch men dwaald wanneer men of uyt haastigheyd, of uyt Passie, dat zijn begeerten, voor-oordeelen of anders van de beschouwingen der ware denk-beelden afgetrokken, iets segt denkt of doet; dat met de voorgehoude zaken, dat is met de waarheden, 't zy natuurlijke, het zy geopenbaarde, strijdig is: Invoegen wy besluyten dat de eerste grondslag der ware wysheyd in ons zelve is, en voornamelijk af hangd van de klare beschouwing en gevoelige onderscheyding der denk-beelden: Alzoo dat een Mensch, by aldien hy sonder Passien en voor-oordeelen zig onder een stil en besa-

Waarom
en wan-
neemen
dwaald.

bezadigt gemoed zoo lang van de voorwerps-beelden laat bestralen; tot hy van het licht der waarheden t'eenemaal gevoelig word; En dat hy het gene hy bevatten wild, eerst buyten vermenging van andere beelden, enkel en eenvoudig by sig zelve beschouwd; dat hy niet lichtelyk zal dwalen. Waarom wy dan ook gelooven dat men langs deze weg op het kortste padt wandeld om tame-lyk wys te worden. En gelyk Salomon gezeyd heeft, dat de vreeze des Heeren het beginzel der wysheid is, om dat ons die door de noodzakelyke aflegging van eygen begeerlykheden, Godt, als den oorsprong der waarheden onbelemmerd leerd beschouwen (want wy moeten het woord vreeze hier niet van een smalle of quade beteekenis stellen, maar 't zelve zeer ruym en vol bezeffen der volmaakte eygenscapen Gods nemen) zoo zal hier van zich zelfs openbaar worden, waarom dat een Mensch, wiens geweten, vele zonden gevoeld, voor Gods Heiligheid schrikt, en zig zoekt te verbergen, arbeidende om tot bedekking velerlei begeerlykheden hem zelve een verziende Godsdienst te verkiezen, in de welke Godt zig aan hem niet en kan openbaren gelyk hy waarlyk is; maar wel zoo, als hy hem tot de Leest van zyn verkeerde driften dienstig oordeeld. En dit is de eerste Sourse van alle dwaling. Want gelyk daar heel weynig Menschen gevonden worden, of zy schikken sig door eenige gevoel van denking, eergierigheid of opvoeding, voor-beelden of anders na eenige te voor opgenomen Oordeel; en ook na eenige Godsdienst: Soo gebeurt het daar door dat vele van deze Menschen, alleen van de leeringen van andere menschen afhangen; en derhalven is 't niet mogelyk

Hoemen
zig zou
kunnen
wagten
van dwa-
len.

Oor-
sprong
van alle
dwaling.

lyk datze standvastig in haar geweten gegrondvest zyn; doch om datze geen ander Voorland zien, en bevreesft zyn haar eigen dwaasheid te gevoelen, blyvenze in haar opgenomen menigte styfkoppig volharden.

De
mensch
heeft van
zyn doen
een Con-
scientie.

En wat
die is.

Oor-
sprong
van 't
vals ge-
voelen
der dwa-
lende
Con-
scientie.

Dat nu alle de gezeide dingen in den mensch waarlyk zoo zyn, en alzoovrywillig behandeld worden, blykt daar uyt, dat wy van alles dat wy denken doen en willen, in ons een zekere medeweten gevoelen, dat men gewoon is Conscientie te noemen. En het gaat geheel zeker dat wy zonder die gevoeling niet zeggen kunnen, dat wy iets verstaan of willen. Zulks dat deze Conscientie moet aangemerkt worden, een zoodaanigen licht te zyn, waar door de mensch van al zyn doen kennis heeft of gevoeld en ook weet dat hy zulks heeft. Waarom zy een mede getuyge met ons, namelyk met onzen Geest dat is met den mensch genoemd word. Rom. 9: 1. Gelyk ook niemand en weet wat des menschen is, dan de Geest of Levendige gevoeling des menschen die in hem woond. 1 Cor. 2: vers 11.

Het geschil dat onder de Schriftgeleerden, over het dwaalen, en niet dwalen van de Conscientie, lang gehangen heeft, daarwe in onze Geboortestad door d'onbefuyftheid van eenige driftige menschen menigmaal tot beschaamd wordens toe, de Preekstoelen van hooren daveren hebben, komt onzes achtens nergens van daan als dat eenige flinkze Redneerders het eenvoudig Wezen des Gewetens vermengen met de andere Faculteiten der Ziele, namelyk met de wille, en 't gebruyk des Verstands, en Brouwen alzoovrywillig behandeld worden, met het bloot weten, dat meest van 't Oordeel en d'On-

d' Onderwyfing af-hangd onder malkander. 't Welk gefchiedende onvermydelyk veroorzaakt dat 'er ontrent alles watter van de Confcientie gefeyd word, t'eenemaal misgetaft word. En het is belachelyk te hooren met hoe kreupele bewys-reden eenige het dwalen van de Confcientie poogen te onderfchragen. Wy agten datter geen grooter Dwaling is, dan te zeggen dat de Confcientie of het Mede-wetend gevoel dwaald. Want het is immers klaar, dat zoo lang de Confcientie een mede-weten is, zy geen dwaling kan onderworpen wezen, dewyl het dwalen, 't mede weten vlak tegen loopt; Ja doet ophouden een mede-weten te zyn. Daar nu Weten en niet Weten malkander niet dulden kunnen, daar kan geen Confcientie een waarlyk Mede-weten zyn, en nogtans dwalen. De Pefte en kan zoo fchadelyk niet zyn voor een Republiek, als de Leere van de Dwalende Confcientie, om datze alle beftanelyke zamenleving onder de Menfchen, en alle Ligt en Waarheid daarwe na Wandelen en Handelen moeten, wegneemd. Want by aldien de Confcientie, die lampe des Heeren, die alle de Binnekameren des Buyks onderzoekt, en onze verborgenfte Gedagten aan ons zelve doet voelen, dwalen kan, zoo iffer in den Menfche niet een ftaaltje Ligt meer over, om eenige Waarheid meer te verftaan of te willen. Want nadien wy waarlyk geen ding verftaan noch willen kunnen, zonder een Confcientie of gevoeligheid van die Daad te hebben, dat is voelen dat wyze voelen, zoo zal de Confcientie alffe dwalen kan, ons zoo ligt in 't denken en doen van 't regt, als van het onregt verlaten kunnen, of ons Doen, aan ons gevoelen qualyk dat is vals, overbrengen: En zo zal ons God, die ons immers niet en wil, en by ge-

Mede-
weten
kan niet
dwalen.

Schade-
lykheid
van dit
Gevoele.

Prov.
20: 27.
Ephes.
5: 13.

volg niet en kan bedriegen, ons egter nu en dan schynen te bedriegen. En zoo dat gebeurd, of dat wy flegts meenen dat het gebeurd; wat zekerheyd of betrouwe zalder zyn op een ding, dat eens en meer gedwaald en bedroge heeft, dat het ook dan niet en Bedriegd en Dwaald, wanneer wy al op ons beste een ding meenen bewust te zyn; of klaar te zien. Het is voorwaar meer dan duysend Wonder dat die gene welke eenige hedensdaagse Philosophen valschelyk optyen datse aan alle dingen Leeren twyffelen; zoo wyd uit haar Oogen niet zien konnen, datze door de Leere der Dwalende Conscientie, alle sekerheyd, Tommelings over hoop smytende, aan alles Leeren twyffelen, en de weg tot alle Wysheid, Konsten en Wetenschappen, ja tot de Bekeering des Menschen uit zonden en dwalingen, te eenemaal opgraven. Want hoe is 't mogelijk dat een Dwalende Mede-voelendheid ons oit kan geruust stellen dat onzen aanwas en toenemen niet vals en is? of ons zelve verzekeren dat wy ons best doen, om na de beste en vaste Regelen en voorgestelde Geboden te Leven. Want zulks zou kunnen vals zyn hoe vast wy 't meenden te weten. Ja hoe zullen wy weten of wy onder de Gekken, of onder de Ezels, of onder de verstandelyk-leyende Menschen te huys hooren? dewylwe het gewoel der Conscientie niet langer tot een getuygen mogen neemen. Saeker Paulus heeft dan wel dappen gedwaald wanneer hy hem nogtans daar op beroept. Rom. 9. 1. of zou die groote Man niet-geweeten hebben, dat die eens liegt, dwaald of bedriegd, die parten wel meer speelen kan? Als men op die Koers zal voort zeilen, voorwaar een Rigter zal langer niet kunnen weeten, of iemand Strafbaar of Regtveerdig is, als zag hy noch zoo veel

veel blyk van schuld of onschuld. Ja een Misdadiger zal groote Reden van Onschuld vinden, of zig in een zware Misdad ligt by zyn gevoel vry gesproken vinden, en zig alzoo onstrafbaar Oordeelen, of hem alzints tegen den Opper en Onder-Rigter beklagen, om dat hy met een mede-weten, (dat hem tot een Wagter gegeven is) na een Wet heeft moeten leven, die hem niet getrouwelyk heeft kunnen doen gevoelen of hy goed of kwaad of wat hy dede: waar wil dat heen? Ja maar zegt men gemeenlyk; Alle de Faculteyten van de mensch zyn door de zonde bedorven, en derhalven ook de Conscientie. Wy antwoorden; de zonde heeft het ware Wesen van de Conscientie dat in een mede-weten met ons gevoel bestaat, niet weggenomen; Anders zoud'er geheel geen verstandig gevoel meer zyn. En nadien de Mensch alzo weinig zonder mede-weten als zonder denken kan begrepen worden, zo volgt immers dat de Conscientie haar volle Wesen en Eysenschappen heeft behouden. Want alhoewel het Oordeel door kwade poging kan Dwalen, en zomtyds Dwaald zonder geenzints te beletten dat het Oordeel, daarom geen Oordeel, en de Wil geen Wil is; egter kan men zulks van de Conscientie niet zeggen, om dat het Dwalen van de Conscientie, de Conscientie te eenemaal zou weg nemen, en maken datze geen Conscientie, dat is geen mede-weten meer zou zyn. En derhalven moet men die van een andere natuur dan de poging en het Oordeel aanmerken. 't Is ons werk niet en het zou te wyd buyten den omtrek der Mensch-kunde loopen, hier aan te wyzen hoe gemakkelyk op dees geleyde grond, de geschillen en de Leeringe die ons de H. Schryvers van de Conscientie gegeven hebben, kunnen verklaard

Onderzoek hoe ver de Faculteyten van de Mens bedorven zyn.

t Ampt
van het
mede
weten.

worden ; en wy zouden met weynig woorden konnen aanwyzen , wat een bevleekte Conscientie , wat een zwakke Conscientie , en waarom een bescheyden Mensch om der Conscientie willen , de Hooge Magten moet onderworpen zyn. Ja hoe het kan wezen dat wy een mede-wetentheyd van een ding konnen hebben dat vals is , zonder datter nogtans de minste dwaling in de Conscientie selfs is : ons aanwyzende alleen hoedanig wy een zaak geoordeeld of gedaan hebben. Sulks datter zal volgen dat iemand door gebrek van Onderwys ; of de Waarheid te kennen , kwaad kan doen met een goede Conscientie , of beschuldigend mede-weten. Want om dat een dwalend Mensch het goed voor kwaad , en het kwaad voor goed neemt , by gebrek van Oordeel of flinkse Onderwysinge (in welk zyn Dwaling bestaat) zoo is hy van zulken Oordeel , door zyn Conscientie ligt bewuft , maar zyn Conscientie is geenzints oorzaak van die Dwaling nog van dat Oordeel , nog en dwaalt ook niet mede. Maar wy zyn al te lang in deze dingen bezig geweest , en wy zouden daar ook rouwkoop van hebben , by aldien wy niet voorgenomen hadden van noodiger dingen te handelen , die de Mensch en de Mensch-kunde van nader by raken.

Waar
de Ziel
eygent-
lyk haar
Zetel of
Woon-
plaats
heeft.

De Ontleders en de Wysgeeren hebben lang over hoop gelegen , en verschillig geweest over de plaats waar eigentlyk de woonstede van de redelyke Ziel in den Mensch was. Eenige hebben die in het Hert , andere in de Maag andere in 't geheele Bloed , of 't gantsche Lichaam , en de laatste wel met de meeste bevalligheid , in de Herffenen gesteld. En waarlyk die op het Maakzel der Herffenen let , en het gebruyk der vyf Sinnen tot de gesteldheyd der

Werk-

Werktuuygen, namelyk de Zenuwen, Pypjes en beweegdraden die uyt het merg der Herffenen haar begin nemen, wel aanmerkt, moet bekennen, dat dit gevoelen ten minften eenigfints betooglyk is. Den Heere des Cartes, die wel de eerste van dusdanige gedagten schynd geweest te zyn, spreekt daar van zoo klaar, dat wy 'er niets byzonders hoeven by te doen. De Reden zeyd hy, waarom het Conarium of de Pyn-Appel-Klier die boven de holligheid der Herffenen geplaaft is, de voornaamste Zetel van de Ziel moet geagt worden, dunkt ons dese te zyn; namelyk dat wy bevinden, dat alle Werktuuygen van onze Sinnen dubbel zyn; gelyk twee Oogen om te zien, twee Ooren om te hooren, twee Handen om te voelen, en zoo voorts; en dat wy niet meer dan een eenige Denking of voeling van een zelve ding in een zelve tyd hebben, datter dan noodzakelyk eenige plaats moet wesen, daar twee Beelden die door de Oogen ingaan, ofte de twee andere indrukkingen die van eenig ander voorwerp door de dubbele Werktuuygen der ander Zinnen komen, zig gezamentlyk in een vergaderen, eer zy aan de Ziel geraken, om niet twee oorzaken in plaats van een aan haar te vertoonen. En men zeyd dat deeze indrukkingen door behulp der Geesten die de holligheden der Herffenen vervullen, zig in deze Klier vereenigen; en datter in het gantsche Lichaam geene andere plaats is, daar ze dus vereenigd konne worden. Deeze Klier dan de voornaamste Zetel zynde, Wil men datze zoodanig tusschen de holligheden der Herffenen die de Levende Geesten bevatten, geschikt is, dat zy door dezelve op zoo veelderley wyze bewogen kan worden alffer Zinnelyke verscheidentheden in de voorwerpen zyn;

en datze ook verscheydentlyk door de Ziel bewogen worden, die zoodanig van Natuur is, datze zo veel verscheyde bevattingen heeft alser verscheyde bewegingen in deze Klier voorkomen. Dit gevoelen word met deze aanmerking verzekerd, dat de Hersenen nu en dan met eenige ontsteltenis, of by ongeval getroffen zynde, het geheel Uurwerk des Menschen daar door ontsteld is; Want men ziet de goede bestuuring en bepaling der Geesten gebroken: Een Mensch heeft zomtyds van Hoorren, zien en gevoelen, geen besef, of doet geheel tegenstrydige dingen, is Simpel, Dol en anders: waar door niet duysterlyk bewezen word, dat de ontwaar-wording der dingen aan onze Ziel niet alleen in de Hersenen door middel van de Zenuwen geschied; maar dat ook de bepaling der Geesten volgens onze vrye Wil daar ter plaats van elders verrigt word. En alhoewel ons niet onbekend is, dat hedendaags Geneeskundigers gevonden worden, die dit gevoelen als belachelyk verwerpe, niet konnende zien dat zulks met de ontdekking der Ontleding-kunde over een stemd: merken nogtans sommige daar tegen aan, dat de Ontleding-oeffening gemeenlyk haar niet dan met doode Lichamen bezig houd, en dat in zulken geval, zeer weynig van de Werking der geesten en beweging der Spieren, omloop des Bloeds en anders, 't geen het leven noodig heeft, kan gezien of nagespeurd worden, om dat alle de Vaten, Buysen, Pypjes, Klieren en Vlicsen slap, en toegevallen zyn, en de Horologie stil staat (die wy nogtans weten dat in het Leven geheel vol Geesten, en vloeybaar en beweeglyk Bloed en vogten zyn, die alle de Werk-tuygen van den Mensch op de minste gedagten geswindelyk ten dien-

dienste staan) zoo vinden vele haar tot noch toe niet vervoerd om dat Gevoelen te verwerpen; immers zoo lang niet, als de tegensprekers in gebreken zullen blyven, iets beters en waarfchynelykers in de plaats te ftellen. 't Is te gelooven, dat indiender een middel uytgevonden wierd, om het Uurwerk van den Menfch, in zyn volle Loop en beweging zonder verval of afwiffeling der Geeften inwendig wel te doorwandelen, datter zeer veel dingen daar men nu meend zeker van te zyn, anders zouden gezien worden, als men tot noch toe in de pragtige Print-verbeeldingen en in de Lefften der Doctoren, ontwaar word. Doch ik wil veel liever 't gevoel van myn eygen Geest gelooven, en buyten myn zelve andere haar goede gedagten, na de meefte waarfchynelykheyd in eeren houden, als dat ik een Menfchviller te wille zal worden om 'er van my de eerfte Proef af te laten nemen.

Benedictus de Spinoza, die na alle waarfchynelykheid fteld dat het Heel-Al Godt is, fteld voor vast dat het Lichaam de Ziel niet tot denken, noch de Ziel het Lichaam tot beweging noch tot ruste kan bepalen; maar dat het Lichaam en de Ziel, een en het zelve ding is, dat nu onder de toe-eygening van beweging, en dan onder toe-eygening van denken bevat word. Invoegen hy ook befluyt dat het gene de Ziel tot denken bepaald, alleen maar een wyze van denken is; welke wyze van denken, Godt, (namelyk het Heel-Al) alleen tot haar oorzaak hebben. Gelyk mede de beweging en rust des Lichaams, alleen uyt een ander Lichaam voortkomen, het welk ook van een ander Lichaam tot beweging of tot rust heeft bepaald geweest. 't Is hier de plaats niet dit gevoelen te wederleggen; en wy zyn be-

kommerd met dien vermetelen Ikarus zo hooge te vliegen , datwe de onbegrypelyke Majesteit Gods , van zoo na by , en boven 't geen van hem geopenbaard is , in dit Leven zouden befchouwen ; die den Man , onder de bevatting van zyn eyndig verftand , nogtans zoo ftout fantafeerd en bepaald : Daar hy arme Knezt , met al zyn Wysheid zelfs moet bekenen , dat hy zyn eigen Stof en Affe , dat is zyn fterfelyk Lichaam niet en kend . Want gelyk hy op het tweede Voorftel van zyn derde Boek in de byvoeging rond uyt , alles van de beweging van het Lichaam poogt af te leyden ; zoo meend hy de vrywillige denking en bepaling die de Ziel ontrent het Lichaam oeffend , daar mede om ver te fmakken , datter in het Lichaam veel hoedanigheden zyn , die men niet en kend ; en dat tot nog toe niet bepaald is , wat ons Konftig Lichaam kan doen uyt de Wetten der Natuur , fonder van de Ziel of denkende Geest bepaald te worden : Daar toe ophalende eenige geringe dingen , die de Menfchen in haar Slapen en Droomen zomtyds doen , en ook van de Beesten verrigt worden . Doch wy antwoorden ; zoo het niemand en weet , dat het dan Spinofa ook niet en weet : en die niet en weet of net kan bepalen , hoe een ding waarlyk is ; kan ook niet volftrekt bepalen , hoe een ding op alle wyfen niet en is : maar hy iffer niet alleen aan vaft .

Daar heeft ook onlangs een Geneeskundig Wysgeer gefchreven dat de gemeene Gevoel-plaats , daar de Ziel alle Raporten en Verfchynfelen ontwaar word , de Ziel zelve is . Gevende tot bewys daar van ; dat het finlyk begryp niet wel anders kan begrepen worden dan in de Ziel zelve . Doch de fwa-
 righeid is niet of het zinlyk begrip waarlyk in de
 Ziel

Ziel geschied , maar waar ter plaats , de zinlyk begrypende Ziel , zig voornamelyk onthoud , om de gezeyde Rapporten te ontfangen ; en hoe zy na het ontfangen , op haar zelve als een verstandigen Geest kan denken , en weten hoe , wat en waar door zy zulks denkt en weet , en daar na besluyten kan maken , om het Lichaam door middel van de Dierlyke Ziel , dat zyn de Geesten , dus of zoo te bepaalen. Onzes agtens kan men beeter zeggen , dat de Mensch de Ziel is , dan datze plaatselyk in het Lichaam woond ; veel min zeggen dat de plaats der gewaardwording de Ziel zelve is. Want nadien geen plaats en kan bedagt worden , als die door een zamenstel van deelen gemaakt word , en by gevolg het wezen van een Lichaam moet aannemen ; zoo volgt dat de zamenstel gebroken , of ontmaakzelt zynde , de Ziel noodzakelyk ook zal ophouden te zyn , dus dwaalente minst die door Ziel en Lichaam een Mensch verstaan.

Om nu op de voorige grondslag nauwkeurig aan te wyzen hoedanig de Ziel of liever de Mensch van ieder Werking der vyf Zinnen kunschap krygt , of hoe de dingen aan 't gevoel worden overgebracht , zulks zou veel omslag geven elk in 't byzonder te betoge ; dog nadien de Wyze en Maniere hoe zulks toegaat , meest eenstemmig zyn ; zo zal , wanneer een van de zelve wel verstaan is , van de rest weinig zwaarigheid te maken zyn. Wy agten dat het gebruik der Ogen dat is de Ziening , geenzints de minsten van de vyf Zinne moet gesteld worde , en derhalve zal ons die bekwaam zyn , om de Werking van de rest te verklare.

Om de Ziening wel te verstaan moet men voor af weten dat de Voorwerpen verkeerdelyk dat is in een omgekeerden of tegenstrydige stand tot het

Hoe de Ziel Kunschap krygt van de dingen die in de Zinnen vallen.

Door de ziening bevestigd.

zie pag.
264.

Oog ingaan ; om dat de ftralen die van de uyerfte punten der voorwerpen komen , voor de opening van de Oog-Appel elkander noodfakelyk moeten door-fnyden ; of 't en zouw niet mogelyk zyn datze tot het Oog zouden kunnen indringen. Gelyk men in het toeftele van een donkere Kamer , alwaar men de van buyten verligte Lichamen , door de opening van een kleyn gaatje , tegens een wit Papier , Laken , of Wand , ziet overkomen ; en zoo als het u hier duydelyk in het eerfte voorftel der Verdoogh-fchets (S.) word aangewezen. Buyten twyffel ziet gy in de zelve verbeelding wel dat de ftraligen van den Tooren A. B. haar niet anders door d'opening D. kunnen fchikken , om de Punten van het voorwerp in E. F. te Vormen , als u dezelve hier verdoond word ; invoegen dat de doorfnyding der ftralen in D. veroorzaakt , dat het Toppunt A. in E. en de Basis B. in F. overgaat , en dat alzo de Tooren , het zy ook waar op , of waar in die door middel van het licht gevormd word , niet als in een omgekeerden ftand kan voortgebragt worden.

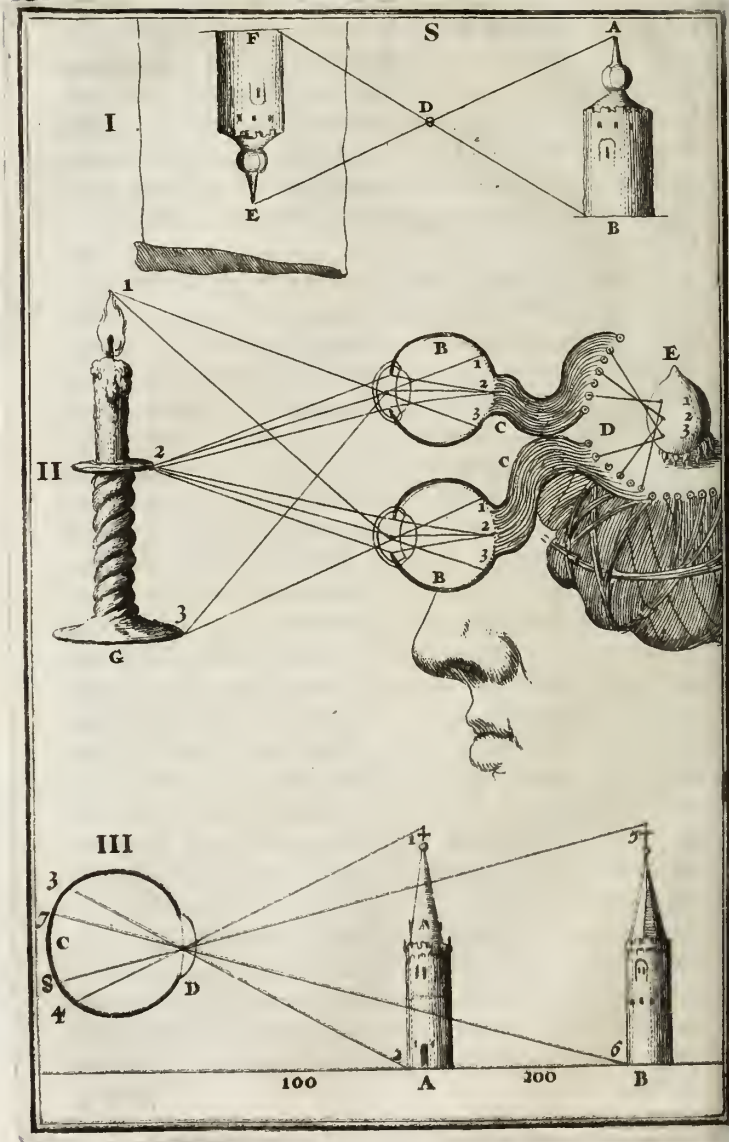
Hoe de Voorwerpen verkeerd in 't Oog ontfangen , egter regt van ons gezien en verftaan worden.

Hoedanig nu de voorwerpen , die niet dan verkeerdelyk tot onze Oogen kunnen inkomen , egter van ons regtftandigen zoo alffe zyn gezien en geoordeeld worden , dat verdiend een nader onderzoek , en wy willen het hier ook geenzints fchuldig blyven duydelyk aan te wyzen. Men moet tot begrip van die wederom voor af weten , dat de Beeldeniffen der voorwerpen niet alleen in de grond van de Oogen gefchilderd of gevormd worden , en daar verblyven , maar ook datze van daar door middel van de Gezigt-Zenuwen tot in de Heerffenen onder de Werking van beweging , doorgaan ; welke Zenuwen met ontelbare Draadjes of Vezelen , over de
gehec-

geheele grond van de Oogen uytgebreyd liggen, als u in het tweede voorstel van dese Verdoog-schets word aangewesen, welke verdoog-schets foodanig in 't algemeen, de teykenkundige trek van het opene der Herffenen, de Oogen, de gezig-zenuwen, en de Pyn-Appel-Klier verdoonen dat het ons niet noodig schynd, datwe eenige tyd verquisten om die te verklaren.

Aanmerkt dan liever in de gefeyde Print-verbeelding, hoedanig de ftralen van het voorwerp G. 1. 2. 3. elkander in 't punt van de Oog-appel doorfnyden, en 't voorwerp verkeerdelyk in de Oogen B. B. doen invallen; en let op wat wyze zy daar yder in een Punt 1. 2. 3. het uysterfte van een der kleyne Draadjes der Gezig-Zenuwen C. C. raken, welke Gezig-Zenuwe wy gezeid hebben, met haar Eynde-Vezelen de gantsche vlakke van het Oog overfpreid te liggen; hun oorfprong nemende van de innerlyke vlakke der Herffenen D. Nu zoo maakt het ligt, met het voorwerp G. te verligten, dat het op dezelve wyze in den grond van de Oogen gevormd word, even als de van buyten verligte lichaamen in een donkere Kamer door de opening van een klein gaatje tegens een Doek of Papier gefchilderd worden. Deze beweging des Ligts veroorzaakt onder het Vormen der Beelden, zoodanigen beweging aan des Gezig-Senuws Vezelen die in het Oog gefpreid liggen, als by Voor-beeld het Punt 1. van 't voorwerp A in de Oogen B. B. dat de geheele Draad der Gezig-Senuwe tot in de Herffenen, als in D. 1. bewogen word, en zulks gefchied ook in de andere Punten 2. 3. of zoo veel als men der zig zouw willen inbeelden. Rakende altyd zoo veel plaats of ruymte der Vezelen, als de opening

Door
een twe-
de voor-
beeld
ver-
klaart.

penning der straal na Proportie der groote des voorwerps, en de distantie uyt welk dat gezien word, groot of kleyn is. Om nu de regtstandige Sieninge der tegenstrydige gevormde voorwerpen te verklaren, zoo aanmerkt verder, dat hoewel de voorwerpen verkeerdelyk tegen de Draadjes van de Gezigt-Zenuwe worden aangedrongen, (alswe alreede in G. B. B. 1. 2. 3. hebben gezien) dat de stand van deze Draadjes. C. C. 1. 2. 3. van zekere andere stand van 't Deel der Herffenen D. gevolgt word, dewelke daar maken dat wederom eene andere Schilderie (zoo men het zoo noemen mag) in de innerlyke vlakke der Herffenen, die op hun Holligheden onder de Pyn-Appel-Klier E. ziet, gevormd word; zonder nochtans dat ymand moet meenen, dat de Beelden daar iets van hun gelykheid behouden, schoon de Vorming daar van tot in de Herffens gaat; maar dat het alleen de beweging is, waar door deze Schilderie, volgens de breedte en sterkte der beweging gemaakt word; welke Beweeg-Schilderie onmiddelyk tegens het levendig gevoel werkende, haar zoodanigen gevoel en gedagten doet hebben, alffer door de form en de Verwe der geziene voorwerpen aan haar word overgebracht. Invoegen men de Natuur van de gevoelige Ziel zodanig gesteld moet aanmerke, dat de kragt van de beweging die in de deelen der Herffenen gevonden word, van daar de draadjes der Gezigt-Senuwe kome, haar 't Gevoel, van 't ligt verschaft, en de maniere van beweging, het Gevoel der Verwen, en de verheid of nabyheid doet hebben. Even gelyk de beweging der Senuwen, die met de Ooren over een kome, haar de Klanken en byzondere Toonen doen hooren. En de Senuwen van de Tong haaren Smaken doet smaken,

ken en zoo voorts met de andere zinnen, zonder dat-ter eenige over een koming tuffchen de denkbeelden die zy ontfangt en de beweging die deze denkbeelden maken, behoeft te wezen; want men bemerkte dat onze zinnen van een en de zelfde kragt van beweging met verfcheyde gevoeligen in verfcheyde werk-tuygen van onze zinnen beftraald worden. Gelyk zulks af te nemen is, wanneer iemand by voorbeeld een Vuylftlag in de oogen krygende, hem dunkt vonken vuur en blixem-stralen uyt zyn gezigt te ontfpringen: en zoo by aldien die flag voor de ooren komt zoo maakze een geluyd: de reden is om dat de draadjes van de Gezigt-fenuwen zoodanig bewogen worden als een fterk licht of vuur doen zou: en die van de ooren; als de beweging van eenige klank of geluyd veroorzaakt, zoude te weeg brengen. En gelyk dusdanige doeninge, aan 't gevoelign verftand zoodanig vals alsfe zyn, worden overgebragt, zoo en kander geen dwalinge gezeyd worden in het verftand te zyn dieze alleen lydig ontfangt, alswe boven hebben gezeid. Doch daar word ligtelyk gedwaald, wanneer men iets van het ontfangene oordeeld, het zelve toeftemmende of loochende, eer men klaar en onderscheidentlyk heeft onderzocht, hoe en waar door de gehoorde klanken, en geziene vuurspranken gemaakt, en tot ons verftand overgebragt worden.

Hoe de Ziel verftaat na wat zy de dingen die men ziet, gewend zyn.

Nu isser noch overig datwe ook bezien, op wat wyze dat men bekennen kan, na wat zyde of oord een voor-werp dat in onze oogen gewormd, en van ons gezien word, gekeerd is, of in welke stand-plaats het zig bevind. Men moet voorwaar niet meenen dat dit gefchied door een daad of beeldnis die uyt het geziene voorwerp komt, maar alleen door de stand

stand der deeltjes van de hersenen uyt welke de senuwen haar oorsprong nemen. Want zoo wanneer de stand van de ledematen onzer lichamen veranderd, daar deze senuwen in geplant zyn, zoo verandere ook telkens de standen der deeltjes in de hersenen; waar door het gevoel niet alleen kundschap krygt, in wat plaats ieder deel des voorwerps is; maar 't leven kan ook de voeling van daar over voeren, tot alle plaatzen, die in zoo een regte lyn vallen. Het geen we aldus meenen te verklaren: by voorbeeld, wanneer wy blindelings onze hand, links of regts, om hoog of om laag uytstrekken, de senuwen die in de hand zyn, brengen een zeker gevoelige verandering in onze hersenen te weeg, die aan de mensch de middel verschafft, om te kennen na wat zyde zyn hand gekeerd is. Ja de voeling kan door de lengte van een stok buyten de leden uytgaande bestraald worden, gelyk een blinde man zyn stand door dat middel gevoeld, zonder op zyn handen te denken. En op deze wyze word ook de mensch door de beweging der senuwen ontwaar, na wat zyde, en hoe hy zyn hoofd en oogen na eenigen Oord der voorwerpen gekeerd heeft.

Zoo staat 'er ook aan te merken dat de bewegingen die het licht aan de draadjes van de gezigt-senuwen maken, niet altyd gelyk zyn, met het licht daar de voorwerpen mede verligt zyn, maar nu minder dan meerder elkander gelyk zyn; navolgens de hoegrootheid der distantie of tusschen-ruymte, die daar is tusschen de oog-appel en het voorwerp. Gelyk dan ook de verkleyning der voorwerpen, en de afwisseling der zyden, en de hoedanigheid van sterk en slauw in de koleuren; (dat men in het alge-

Hoe en waarom de voorwerpen op een groote distantie verkley-
nen.

meen

meen doorzigtkundige Beschouwing kan noemen,) al de zelve oorzaak hebben. Om dit wel te verstaan, moet men weten dat de Gezigtstralen altyd een zoodanige schikking in haar Linien en eynde-punten in de grond van 't Oog maken als met de evenredigheyd van de stand van Beschouwing over een stemd. Voegt 'er by dat ook de Kleuren, na Proportie dat de Lugt Dun en Helder, of Dik en Dampig is, de Verheyd en Nabyheyd, de Teykenkundige Trek noodzakelyk volgen. Het welk wy met het derde voorstel van gemelde Vertoog-Schets meenen te betoogen. Laat by Voorbeeld A. en B. twee Toorens zyn van gelyke hoogte, staande den eersten honderd, den tweeden, twee honderd Voeten van de Oog-Appel-Punt T. Aanmerkt hoedanig de Gezigt-Straalen 1. 2. van den Tooren A. door de Oog-Appel ingaande, in den grond C. komen, en wat plaats zy aldaar omtrent 3. 4. beslaan. Beziet van gelyke hoedanig de Straalen 5. 6. van 't voorwerp B. op dezelve wyze ingaande, de grond van 't Oog in 7. 8. beslaan; 't is zeker dat gy bevinden zult dat de spatie van de laatste, net de helft minder zal zyn dan die van den eersten: en dat de hoegrootheid des verschils in de raaking van het Oog, even-redig is, met de distantie die de voorwerpen tot het Oog-Punt, en tot malkander hebben. Want om dat B. eens zoo ver van 't Oog-Punt staat als A. zoo word B. onder zoo veel nauwer bestralingen gezien, en komt derhalve zoo veel vermindert in het Oog te vallen. Alle welke dingen d'afbeelding zoo duydelyk aanwyft, dat de Woordelyke verklaring daar niet veel meer weet aan toe te brengen.

En alhoewel de Lichamen, in een verre distantie
zeer

zeer verminderen, en kleiner als andere die waarlyk veel kleiner zyn, in het oog komen, egter en oordeelen wy daarom niet datze kleiner zyn, als andere haars gelyk, die deun by de hand mogten wezen. Want de maniere en hoebreedheid van beweging met welke de vormen der voorwerpen aan de gezigt-senuwen gebragt worden, en de kragt der verwen, altyd geproportioneerd zynde na de distantie en hoeveelheid der Lugt dieze moeten doordringen, maken dat wy door de ervarentheid en de reden weten te oordeelen, of de voorwerpen verre of naby zyn, of datze groot of klein, of met dit of dat gelyk, of verschillig zyn: even als een verstandig mensch een stok in klaar water staande, nooit krom en oordeeld, schoonze door de heffing van het water zoodanig gebogen schynd. En dat wy zulks meest door de leere, dat is de ervarentheid onderscheiden, blykt daar uyt, dat de kinderen hier in een geheel ander oordeel hebben. Zoo oordeelen wy ook van de afgebeelde dingen namelyk in tafereelen of print-verbeeldingen: ja in een beelden dat naulyks de groote van een vlieg heeft, kunnen wy door de kennis van de proportionelen schikking der leden, en groot en kloek menschbeeld zien; gelykwe wederom in tegendeel in een beeld dat in groote een volwassen man te boven gaat; niet dan de trek en het lichaam van een jong kind kunnen vertoond vinden, by aldien de deelen en leden daar aan zoodanig bepaald zyn.

Als men aanmerkt dat het ook eensdeels van de gezeide reden afhangt, dat wy de voorwerpen altyd zoo ver agter de spiegel dunken te zyn, alszy waarlyk voor de zelve gesteld zyn; zoo agtenwe dat het ons mede tot verklaring van de gezeide zaak

Hoe wy
die egter
niet klyn
Oordee-
len.

Waar door de dingen in een Spiegel zoo veel agter als voor de zelve schynen te zyn.

De lugt is vol stralen die van de voorwerpen afvloeien

kan dienen. Want om dat de lichamen niet anders dan volgens de vast-gestelde standplaatze in welke datze zyn, en onder de houding en doening van 't ligt alffe in dien oogenblik teffens hebben, tot op de opper-vlakte van het spiegel-glas kunnen vallen; (welkers natuur is, een ding aan den beschouwers oog te geven, zoo alffe dat ontfangen heeft) zoo kunnen ons de voor-werpen niet anders als met zoo veel distantie, houding en ligt, alffe daar op gevallen zyn; agter de boven-vlakte des glas schynen, alffe daar op gebragt zyn. Eyndelyk diend noch tot de zieninge geweten, dat van alle zienelyke voorwerpen, aan alle zyden zoo veel stralen afvloeien dat de gantsche ruymte der lugt, en vlakten van aard en water, zoo ver zy in een regte linie en onbelemmerd kunnen uytvallen; daar van vervuld is. Dit bemerkt men klaar wanneer de lichamen in het water schynen dat men die in oncyndige punten en plaatzen beschouwen kan, ja langs een water kant-gaande, schynenze door de verwisfeling der stand-plaats ons te volgen. Invoegen dat wy de zelve nu in dees, dan in die plaats kunnen zien, maar egter niet op veel of meer als een vlakke plaatze te gelyk; alhoewel het van een ander in 't zelve punt daar wy het affschynzel verlooren hebben, alste voorren noch kan gezien worden. Het welk bewyft dat de afvloeyende stralen der voorwerpen over al gevonden worden. Laat aan den oever van een stiel water tien of meer perzoonen de maan in het water schynende, beschouwen, het is zeker dat ieder haar volgens zyn stand-plaats, niet alleen in een ander punt zal zien, maar ook zoo dat den eerfte, niet die van den tweeden, noch den tweeden niet van den derden, noch geen van malkanderen en zal kon-

nen zien. En dus volgt het datter zoo veel stralen van de maan op de vlakke van 't water en elders vallen, als mender zich on-eyndige punten kan verbeelden te zyn. En derhalven verschaffen die de middel dat menze in ieder punt geheel en ook niet meer dan enkel zien kan; het en ware de opwelling des waters nieuwe vlaktens maakte; en dan kan het geschieden dat men dermeerals een zou zien, even als de glazen die met veel vlakten geslepen zynde, ons een enkel voorwerpen, menigwerf teffens doen zien. En dit is zoo kortjes de werking en de maniere der ziening, om die van de rest der vyf zinnen eenigzints verstaanbaarder te maken, dewyl wy ons tot alle byzondere dingen niet mogen inlaten. Wy gaan dan liever tot noch een andere bedenking over, die voornamelyk tot der mensch-kunde behoord en gevoel en leeven raken.

Het is waarlyk een wigtig stuk, en daar alle schrandere verstanden zig in verlegen vinden; klaar te betoogen hoedanig een stoffelyk lichaam met een on-lichemelyk denkende geest, op elkander werken, of van malkander kunnen aangedaan worden, wy weten wel dat men gemeenlyk zegt dat de ziel, ongemiddeld kundschap van de vyf zinnen bekomt; doch dat en neemt niet een ziertje van de zwarigheid weg; nadien het onbegrypelyk is, op wat wyze ongemiddeld op iets te werken, of malkander aan te doen toe gaat. Al de geschillige gevoelens ontrent deze stoffe willenwe met de vinger niet eens aanraken; alhoewel wy niet beschaamd zyn hier te zeggen hoe wy de zaak allerlieft bevatten. Die 't nader weet, mag ons leeren, en wy zullen 't hem dank wyten. Sommige om vele niet ligt-betooerbare dingen in de ziel te ontvlieden, hebben de rede-

lyke Ziel mede een lichaam toegefchreven, maar een zoodanigen lichaam dat uyt zeer fyne en geeftige ftof, de edelder dan de reft des lichaams is, zoude beftaan. Daar op wy antwoorden: dat alhoewel het moeyelyk valt geheel klaar te begrypen, dat de Ziel een geheel on-lichemelyk ding zynde, zy nochtans met ons lichaam en vyf zinnen een onderlingen gemeenfchap heeft, en van malkander konnen aangedaan worden; egter meenen wy dat het niet geheel zwaar valt te verftaan, dat het denken en het mede-weten van dat denken, geen werk-daad van eenig bloot lichaam kan zyn, om dat het tegen het denk-beeld dat wy van de Eiygenfchappen eenes lichaams hebben fchynd aan te loopen. Ook en kan de blooten zamenloop en fchikking der deelen onzes lichaams zulks niet voortbrengen: noch het en word niet waarfchynelyk gemaakt, met die in een fynder of dunder lichaam te ftellen, want minder en meerder, fynder en grover en kan het geflagt eenes dings niet geheel van natuur veranderen. En daarom meenen wy dat het gedenk-beeld dat wy van een lichaam hebben, (het zy dan fyn of grof, dat en geeft tot zyn natuur niet) nooit eenig vermoogen zal inftyten, dat bequaam is uyt zig zelve te denken, veel min zulken denken in en by zig zelve bewuft zyn. Invoegen de denkingen niet zoo te eenemaal van de menfch als wel van een ding dat men lichaamen noemd onderfcheiden blyven. Wy bevinden in ons zelve, dat wanneer wy de veeling onzer denking fchynen van ons lichaam af te trekken, en ontflaan van de bloote belemmering des lichaams, datwe als dan de zuiverfte en onbevektfte beftaling van gedagten gevoelen; zonder op eenige werk-tuygen, of deelen onzes

Licha-
menen
konnen
niet den-
ken uyt
haar zel-
ven.

onzes lichaams te denken; het welk in andere werkingen daar het lichaam meest toebehoord, zoo niet en geschied; want daar moet gelet worden, hoedanig wy de handen, en de vingeren of andere leden in het behandelen der dingen moeten beftuuren. En zoo gevoelen wy klaar, dat onze geest te gelyk met ons lichaam, (dat is de mensch,) met verscheide zyner leden om dit of dat verstandelyk te doen, bezig is; het welk wy in het bloot denken of bestraal-gevoeling niet en bevinden; en nochtans in die werk-daad ook moek vernomen worden, zoo de Ziel in iets buyten den mensch geen werk-tuygen tot denken noodig had. En dewyl 'er geen on-eyndig verschil tusschen zyne lichamen en grove lichamen kan begrepen worden; en de eene werking niet min zyn werktuygen als de andere noodig heeft, om 'er een gevoelige kundschap van te hebben; alhoewel het de meesten anders verstaan: en zeggen dat dewyl wy twee onderscheide denk-beelden in ons namelyk een van een denkende geest, en een van een uytgebreid ligchaam begrypen, dat van die geest geregeerd word, en dat daar uyt volgt dat al wat klaar en onderscheiden van den anderen begrepen word, ook waarlyk in zig zelve onderscheiden moet zyn, en bestaan. Hier tegen brengen zommige in, datwe verscheide bewegingen kunnen doen, zonder op onze ledematen te denken, gelykwe in het gaan niet altyd op onze voeten denken, en egter blyven gaan; en by gevoeg alle bewegingen, grootdeels afhangen van de gemeenen loop der dierlyke geesten, ongemocid zomtyds onze gedagten niet wel met de meeste van onze doeningen zamen gespannen zyn, of elders van onze bezigheid afgeleid worden, en

De Geest
denkt
eenvou-
dig in
haar zel-
ven.

alzoo menigen misflag begaan. Dus spreken en schryven wy dikwils het een woord voor het ander; wy roepen Pieter voor Paulus, ja om datwe dikwils om onze voeten niet en denken, loopenwe ons eigen woonhuys op den klaren dag voor-by. En de bruyd was met haar liefste zoo diep in de praat verzeild, datze het borst-gat van haar eygen hemd, tot onder aan den boord toe open sneed. Ziet zoo werkenwe wel zomtyds zonder op de werktuygen, en de stof diewe behandelen verstandelyk te denken. Maar te denken datwe denken kunnen zonder gevoel van denken, dat is zonder kennis of ontwaar-wording aan de werk-tuygen waar door wy in het denken gevoelig werken (want dat zou moeten volgen zoo de ziel een lichaam was) zulks is te eenemaal onzeker.

De dinge die men verstaar, zyn ook zeker, schoon men de maniere niet en begrypt.

Dat nu de gevoelige denking, op de werktuygen van ons lichaam werkt, en datwe ons daar na verstandelyk met een bewustheid van ons doen, bewegen en bepaalen daarwe willen, dat ondervinden wy ieder oogenblik in onszelven. Maar om dat wy de wyze en maniere noch niet en verstaan hoe zulks toegaat, daarom wil men dat zulks onmiddelyk van God geschied. En lochenen styf en stout dat de mogentheid des denkens, willen en verstaan, het vrywillig werken, en 't mede weten der Conscientie, afhangen van de konstige zamen-stel onzer lichamen vol van dierlyke geesten, ingewanden, aderen, slag-aderen en omloop des bloeds en warmte, en diergelyke dingen die een konstige zamenloop met en tot malkander hebben, maar die alle te zamen aangemerkt, ons hoe langm'er ook op denkt, de zuyvere gedagte of denk-beeld van een mensch kunnen geven ende

mogentheid der vrywillige denking en mede gevoeligheid des zelfs werking. 't Is waar dat 'er veel dingen zyn, die wy klaar meenen te verstaan; en die wy ook om datze uyt een waaragtig beginzel schynen voort te koomen, by goed gevolg toestaan en gelooven datze zyn, alhoewel wy de wyze en maniere hoeze zyn en zamen bestaan niet klaar en begrypen, maar daarom niet laten ons te konnen bedriegen. 't Geen men meend te verstaan tast men en voelt men alleen met het verstand en 't oordeel dat het is: maar het geen men meend te begrypen omhelst men zoodanig in zyn gedenkbeelden dat men het zelve geheel van voor tot agter bevat; en de maniere hoe zulks in alles watter toe behoord, ten klaarsten door ziet. Zoo verstaat men alleen, wat een oneindige linie zegge wil, en wat eeuwig is: maar wy kunnen geen klaar denkbeeld in ons vinden, waar door wy een on-eindige linie of de duuring van de eeuwigheid bevatten zouden, om dat ons verstand en begryp eindig en bepaald is; en het een groote tegentrydigheid is, te wille dat het eindige of bepaalde, het oneindige begrypt, of het onbepaalde zou omschryven. Wy begrypen klaar hoe en wat een drie-hoek voor een ding is, en wy kunnen een waaragtig denkbeeld van desselfs figuur in ons vinden; doch wy en kunnen geen klaar en onderscheiden denkbeeld van een figuur of lichaam in ons maken of krygen, dat honderd duyzend hoeken heeft; alhoewel wy uyt de klaar begrepen drie-hoek, door verdubbeling der getallen voortgaande, zeker verstaan, datter een ding kan wezen dat honderd duyzend hoeken heeft. En nadien 't gemeen gevoelen wil, dat de Ziel of denkende geeft, te cenemaal is

afgescheiden van s' lichaams zelfstandigheid, zo meend men klaar te begrypen, dat de Ziel het lichaam niet tot beweging kan aandoen. Dog zy die alzo schryven en praaten, dunken ons geen goed begrip van den mensch, het meesterstuk der Goddelyke scheppinge te hebben. Alhoewel het ons zeker schynd, dat het de sterffelykheid in dit leeven alleen vergunt is maar ten deele te kennen, en slegts een klein stukje van de zaake te verstaan, op dat des menschen geest zou onderwezen worden van het mindere tot het meerdere, dat is van het schepzel tot den Schepper op te klimmen, en met geheel zyn wetens-luft daar in te eindigen. Welk heilzaam gevoelen wy veel liever omhelzen, dan dat wy met zommige voor vast zouden gelooven, dat al onze bewegingen, willen en denken, maar byzondere toe-eigeningen zyn, die afhangen van den algemeen Chaos of Bayaart, dat is, van het heel-al; zulks dat niemand grooter of kleinder, geringer nog heerlyker denking, Beweging, daden noch werking kan voortbrengen, als het ontfangen klein gedeelte is dat hy van de heele klomp der natuure uyt maakt; welke natuure door haar wezentheid, hy begrypt een oorzaak van haar zelfs te zyn.

B

Been-Koppeling der Mensbeelden

HET X. HOOFD-STUK.

*Van de inwendige Leeft of Schets des Menschen-beelds,
namelyk, het Maakzel en Koppeling der
Beenen.*

LAat ons nu handelen van de gebeenten, of om schilderagtig te spreken, van de schets en inwendige leeft des Menschen-beelds; op dat men daar van grondige kennis hebbende, niet alleen te beter zoude kunnen verstaan alle het gene wy in dit gevolg van de muskelen zullen aanmerken, maar op dat daar door ook mogt gezien worden, dat alles watwe tot hier van de beroerlykheid en beweging der beelden gezeid hebben, met het inwendig geraamte, en Koppeling der leden-beenen, ten uystersten over een stemd; datter geen actie of daad aan het lichaam, dat is het zienelyk en uysterlyk vlees mogelyk is toegeschreven, die het inwendig gestel der beenen, (diewe als de gebinten in een Huysgebouw, of liever alle de raders van een uur-werk aanmerken) geheel niet en kunnen lyden. En nadien wy in de verhandeling der muskelen, dikwils zullen genoodzaakt zyn aan te wyzen, door welke muskel, dit of dat been bewoogen word, en waar en omtrent welke uyt-scheut ende koppelingh zy ingeplandt is, en zoo voorts, zoo hebben wy ook daar toe twee Geraamten verzorgt, die op verscheyde stand gezien wordende, door de by-gestelde Tal-Letteren ligtelyk in de vertoog-schets en in de volgende ver-

De Beenen zyn als de Leeft of Schets van het Mensch-Beeld.

Waarom
deze mo-
dellen
buyten
't Boek
opstaan.

Order
die wy in
't verkla-
ren van
de Bee-
nen en
Muske-
len zul-
len hou-
den.

Wat nut
de Bee-
nen aan
's Men-
schen
Lichaam
doen.

verklaring zullen kunnen gevonden worden. Gelyk we dan ook daarom willen dat de afbeelding der gebeenten na de linker, en de vertoog-schetzen der muskelen ter regter plaats na de regter-hand buyten het boek opgeslagen zal worden, op dat men die, geduurende de geheele beschryving derzelve, tegens den anderen zoude kunnen bezien, vergelyken en groot nut daar van hebben. Want wanneer wy de beenen na malkander in haar naam plaats en dienst zullen verklaard hebben, zullen wy ook de muskelen aanwyzyn; en van de meeste reukenschap geven aan welk been zy haar begin nemen, hoeze haar inplanten, en welken dienst van beweging zy ontrent zoodanigen been of lid hebben; het welk dan uyt die der muskelen in de afbeelding der beenen zal kunnen nagezien worden.

Voor af moet men aanmerken dat de beenen tot het gestel van 's menschen lichaam verscheide noodzakelykheden hebben, waar van de voornaamste kunnen gezeyd worden deze te zyn: eerstelyk dienen zy tot des lichaams stevigheid en vastigheid: ten tweeden om eenige binnen gelegen deelen te beschermen; gelyk het bekkeneel de hersenen, en de zenuwen der zinnen en meer andere edele deelen; als mede de ribben en schouderbladen, de inwendigen deelen van de borst. Ten derden zyn de beenen dienstig tot de gang, en het net en zeker bestuuren der leden in allerhande beweging: waarom het dan ook ten hoogsten noodzakelyk is dat de beenen veel in getal, en verscheide van fatsoen ingeledet, en op menigerhande wyze geboogen kunnen worden. En 't en ware dit zoo gesteld was, zoo zouden de menschen moeten kruypen als de wormen en slangen, die zulks alleen by

by gebrek der veelderhande leden en beenen moeten doen. De beenen zyn voorts wat diep binnen en in 't midden van 't vlees gelegen opdatze als fondament-palen en stylen het lichaam zouden ophouden. En op datze lang zouden stand houden en niet vergaan, wordenze van het vleesch bewaard.

Die hun bemoeid hebben met de beenen te tellen, brengen die op een getal van 249. ook wel op 304. andere op zoo veel alster dagen in 't Jaar komen, namelyk 365. De Joden zeggen datter even zoo veel beenen of leden aan des menschen lichaam gemaakt zyn, als haar geboden te onderhouden zyn; die ook met die van de dagen des Jaars overeen stemmen; op datze die daar by zouden kunnen leeren onthouden en volbrengen. Andere tellen maar 206. beenen.

De beenderen zyn op verscheide wyzen zamen gevoegt: eenige zyn met geleerden, andere door zamen groei-inge vast. Die met geleden zyn, hebben beweging, en zyn zoodanig gesteld datter een been is dat ontfangt, en een ander dat ontfangen word, als men aan de dye en het heupe-been ziet: ook isser een onderlinge ontfanging die in malkander gaat; gelyk als aan het schouder-been en den elleboog geschied: alwaar het een been van het andere ontfangen word, en zelfs wederom ontfangt; en deze maken dat de leden langer zyn gebogen, dan wanneer die regt uyt gesteken zyn, om datze namelyk in malkander schieten; alswe vooren alreede over den erm hebben gezeid.

De beenen door zamen-groeijing vast, zyn door spyker-wyzen invoeging, door kraak-beenen en banden vast gezet: en hebben geen beweging op haar zelve. De hoofden der beenen zyn met een
hard

Hoe veel
Beenen
een Men-
schen lic-
haam
heeft.

Hoe de
Beenen
zyn za-
men ge-
voegd.

hard en glad kraak-beenig smeerzel bekleed, op datze door het tegens elkander vryven niet zouden quetzen noch pyn verwekken; daarom dat het noodig was dat het zelve hoorn-agtig en ongevoelig gesteld wierd; als mede om de holligheden te vullen; gelyk ook de grootste beenen tot een merkelyke verligting in de beweging meest hol, en niet Massief dat is Louter of hegt gemaakt zyn: met vogtich merg van binnen voorzien, dat als een zagte olie geduurig door de sponsagtige bulten en knoopen in de pannen der geleden inzypeld, om de gewrigten tot allerhande doening gangvaardig te houden. Deze vogtigheid in de oude luyden opdroogende, en de knoopen hard werdende, veroorzaakt, datze als verroeft yzer-werk, stram, kreupel en styf ter gang worden. En daarom zegt men, stok-oud, als iemand dor en dróog van ouderdom is uytgeteerd. Maar laat ons de beenen nader in haar koppeling en samen-stel gaan bezien; de gebreken en ontwrigtingen daar van den heel-meesters bevolen latende: die daarom de leeringe der beenkunde ten uystersten van nooden hebben, als den grooten *Hippocrates* in zekeren brief aan zynen zoone *Theffalus*, ernstig belaste.

Verklaring over de Print-verbeelding van de Gebeenten des Menschen-Beeld.

Ziet de
Vertoog
Schets
hier na
de Lin-
kerhand
Kuyten 't
Boek
uyt-
staande.

1. Het voor-hoofds-been, anders alleen het voorhoofd genoemd. Is dat groote en voorste been van het bekkeneel, welken het gantsche voor-hoofd maakt. Ziet het beeld A.
2. Het agter-hoofd beziet het beeld B.
3. Beide de zyde-schotels die de kruyn van 't hoofd

't hoofd formeren; dat ook het opper-hoofds-been genoemd word; is niet uyt een Been maar uyt twee gemaakt, en met Naden aan den anderen gevoegt, die door middel van Zaag-Tanden in malkander fluiten; welke Naden onderscheidelyk van trek worden gevonden; als ons de ontleders getuygen: ziet tot kennis van deze gezeide, de Beeldnis. B. Daar zynder die meenen dat het Bekkeneel met dusdanige Naden is aan den anderen gezet, om te verhoeden dat het zoo ligt in het vallen en stooten niet breken zou; want dus ziet men dat een gescheurde Pot in het aanstooten minder noot van breken heeft dan een geheelen, om dat namelyk de deelen kunnen toegeven; het welk in een geheele niet konnende geschieden (want daar staan al de deelen even strak tot malkander uytgespannen, zonder voor malkander te kunnen wyken) zoo barstenze ligt aan stukken door een kleen geweld.

4. Slaap-Beenderen, anders ook beyde Slapen des Hoofds genoemd: zynde als schubben te wederzyds des Hoofds aan de opper-hoofds Beenen (3) samen gevoegd; ziet de Beeldnis A. en B.

5. 't Opperste kaak-been, is dat deel van het gebeente des hoofds dat zyn plaats heeft boven onder het Voorhoofds-been (i) hebbende twaalf beenen, die zamen de Oogknilen, tanden, Neuse en gehemelte van de Mond uyt maken. Bezie de Beeldnis. A.

6. Het Juk-been. Bezie de Beeldnis. A.

7. De Tepclagtige uytſcheut. Bezie de Beeldnis. A.

8. Het onderste kaak-been dat als met een halven Cirkel het onderste gedeelte volmaakt; vervattende de Kasse der 'Tanden. Bezie de Beeldnis A.

9. De Nek , hebbende seven Wervelbeenderen ; de eerste van boven af te tellen noemd men Atlas of Weereld-Drager , om dat zy het Hoofd draagt. De tweede den Omdrayer , van wegen zyn bediening dien hy in het omwenden van het Hoofd heeft. Den derden word gemeenlyk den As genoemd. De Andere hebben geen byzondere namen. Besiet de geseyde in het Beeld A. van voren , en in B. van achter. Over het maaksel en gebruik der Menschelyke Ledematen , hebbenwe vooren iets wegen de voortekenen der Halsen aangemerkt , als mede van den Nek of agterzyde des Hals : men moet 'er niet vergeten by te voegen , 't geen ons hier te binne schiet , namelyk dat een Hals of Nek die dicht met Hayr beset is , Mildheid , Sterkte en grootsheid te kennen geeft. In onze Jonkheid hebbenwe wel hoore zeggen , dat wanneer het Hayr in de Nekput van de Meysjes boven gewoonte Krulde , datze dan op het Tipje of Zaysoen van haar jeugdige tyt , dat is , Man-Ziek waren. Die de Knobbelen van de Nekwervels veel na buyten uytsteken , hebben dikwils noot van een Spytigen Bek. Een dikken Nek , hout men voor een teeken van onwetenheid. Dog deze waarnemingen behooren tot een voegzaamer plaats.

10. Den Rugg , hebbende twaalf Wervel-Beenderen , makende met den Nek (9) ende Lendewervels (10) den ganschen Ruggegraat , door 24 Beenen , by eenige *Pater-Noster* genoemd : te weten 7. voor den Nek als gezeid is ; 12 hier voor den rugg , beginnende onder de laatste Nekwervel , en eindigt aan het begin van de Lendenen die vyf Wervels heeft. Door deze word 't lichaam op verscheide wyze gedraayd : zyn alle niet eeven groot
noch

noch dik , maar de onderste zyn de breedste , en loopen na boven kleinder toe , zyn alle zaam gebonden door Ligamenten ; het eene omvat het ander en wort wederom van een ander omvat. Bezie de Beeldnis B en de getallen , 1. 2. 3. en andere daar op aangeeteekent.

11. De Lendenen , hebbende vyf wervelbeenders ; beginnende onder de twaalfde Wervel van den Rugge , en eindigt aan het Steert-been. Bezie de Beeldnis A. en B.

12. Het heylig-been , oncigentlyk so genoemd ten aanzien van de plaats , hebbende vyf of zes beentjes aan den anderen verknogt ; is een in het geheel driekantig Been , dat als het Fondament en Basis van het opperlyf , alle de Wervels van den Rugge-graat draagt. Bezie voor en achter de Beeldnis. A. en B. Men moet vastelyk gelooven dat de menschen , die een soort van een Steert achter aan den aars hebben , gelyker waarlyk zoodanige gevonde worden , het zelve niet anders is , als een uitwas van een verlengd Steert-been , dat uyt drie of vier Beentjes gemeenlyk bestaat , aan welk de natuur by toeval haar pligt vergetende , daar twee , drie of meer Beentjes aan Koppeld , en zoo een Steert maakt. Men heeft ons wys gemaakt dat dit meer in Engeland dan elders gebeurd. En omtrent 20 Jaar geleden was binnen Amsterdam een Schotse Jongen die een Steert van 4 vingeren breed had ; als ons de oog-getuyge hebben verhaald , die hem hier binnen Amsterdam op Cingel , niet wyd van de Jan Roonpoorts Tooren meer dan eens hebben zien zwemmen. Dat de Engelanders Steerten worden bygenaamd , word van een zeldzame Historie afgeleid : namelyk dat in zeker tyd van vervolging eens vromen Bisschop , van zommige baldadige

dadige Engelfe Viffers , door een onophoudelyk werpen van Roch-Steerten , mishandelt en uytgedreven wierd : die tot wrake van zyn leet aan dese Natie uyt riep : *God ftraft u met Steerten.*

13. De kreeft of borft-been ; is gantsch kraakbeenig , ligt tot befcherming van de inwendige partyen op de borft en ribben ; diend ook om het Middelfrif op te houden , en om de vafte ribben t'zaam te vergaderen ; word van vele breeder verbeeld , dan men in het leven zomtyts vint. Bezieet de Beeldnis A.

Hoedanig voorts de ribben daar in eindigen kan men aan de eerfte Beeldnis vlak van vooren zien. De ribben zyn twaalf in getal te wederzyts , of 24 te zamen , aan yder zyde zeven egte en vyf onegte ; welke laafte , om datze met vafte Been niet geheel tot in het borft-been doorgaan , valfche ribben in de wandeling genoemd worden. En gelyk de namen en benamingen der dingen alleen uytgevonde zyn , om de dinge te onderscheyde , en zomtyds ook eenige eigenschap uyt te drukken ; zoo dunkt het ons wonder dat den vermaarden Heer Bontekoe in zyn Heel-Meefters Roskam (daar in hy ook al de namen der Beenderen tot de Befpiegeling der Heelkonft wil uytwiffen) onder allen van de gezeyde Ribben vraagt ; wat *Valsheid* datze bedreven hebben , dat menze zo noemd? voorwaar een mannelyke vraag , maar die een kind beantwoorden zou.

De zeve egte ribbe beginne bove onder het Sleutel-been ; na de getallen in de vertoogfchets : 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. die alle in het borft-been , (13) vereenigt worden. De vyf onegte of baftert-ribben , zyn korter en worden niet tot aan het borft-been gebragt ; gelyk te zien is in de getallen. 8. 9. 10. 11. 12.

Haar

Haar plaats is in de zyden. Hun gedaante, boogswys rond als een hoepelstok; waar van ook het spreekwoord schynd afkomstig te zyn, als men een mageren hond of paard ziet, die de ribben door de huyd puylen, dat men van hem zegt, *dat hy by de Kuyper is te gast geweest*. Het gebruyk der zeven egte ribben is tot bescherming des borsts en wat daar binnen schuyld, als namelyk het herte, de maag, long en andere; als mede ook eenigzints tot het ademen. Onder de gemeene man is een gevoelen geweest en het gaat by zommige noch in zwang, dat de man een ribbe minder zoude hebben dan de vrouw; zulks de vrouwe twaalf, de mannen slegts elf ribben zoude hebben; en meenen wel degelyk dat zulks uyt de historie van de Schepping volgd; om datter gezeid word dat God een ribbe uyt Adams zyde nam en maakte daar een Wyf uyt, en sloot de plaats met vlees toe. Men kander op antwoorden dat by aldien het zeker waar dat Adam een ribb minder aan 't lyf heeft gehad dan wy (alhoewel den Schepper wel een overige ribbe in hem had kunnen maken om namaals het Wyf van een vlees en been te formeren) het geheel niet nootzakelyk en volgd in de nakomelingen van het mannelyk geslagt; om dat het stryd tegen de gemeene Wyze en orden der voort-teeling: want de krecepele en verlamde leden der ouders en gaan niet natuurlyk of nootzakelyk over in de kinderen. Dus teelen blinde ouders; ziende kinderen die met een oog, kinderen met twee; ja zonder handen met twee handen; gelykwe dan ook dagelijks zien dat de enkele, dubbele Schepzelen voortbrengen; en datter op eene reis, twee en drie kinderen te gelyk gebooren worden. De Joden zeggen dat

Adam en Eva met de Ruggen aan malkanderen gefchapen zyn ; en datfe naderhand midden doorgeloven zyn: Invoegen dat het geen Adam eerst een laft van agteren was , daar na een hulpe van vooren, voor hem wierd. Doch die gedagten en komen zo heel net met Moses niet over een. De Ontleeders merken in de lichamen der Vrouwen aan , dat de Kraak-Beenen van de bovenfte ribben vaster van ftof dan de onderfte zyn , om dat de borften der Vrouwen een groote zwaarte by brengen. Sterke Mannen zyn gemeenlyk wel Geribd ; maar men bevind datze dikwils wat haastig van hoofd zyn. Die effene en kleyne zwakke ribben hebben , zyn Wyfagtig en teeder.

14. De Sleutel-beenen , komen wederzyts als men ziet , Een: en zy worden zoo genoemd , om datze de borft besluyten , en de Form hebben van Oude Sleutelen die men certyds gebruykte. Voor aan de krop zynze een weynig krom en hol , om datze de doorgaande vaten niet en zouden benauwen : in de vrouwen fchynenze wat minder geboogen , om de fchoonheid van den boezem te vermcerderen : gelyk men ook ontwaar word dat wanneer die aan fchreepige halfen , mager en dor uytfteken , het gans onbevallyg ftaat ; en wy zouden de Vryfters die zoo geffeld zyn , raden die liever te dekken , dan veer te ontblooten , want het en brengd haren boefem heel geen fchoonheid aan. En gelyk de Vrouwen de Sleutel-beenen eenigzints regter dan de Manne hebben , zoo meend men dat haar zulks ook belet de Ermen zoo zwak en gezwind te beweegen als de mannen : ook konnenfe niet wel een fteen werpen , zonder een beentje te ligten.

15. Een been dat de ontleders *Acromium* noemen, zynde

zynde dat gene door welk het Sleutelbeen met het Schouderblad vereenigt is.

16. De schouder-bladen , of schouder-blads-beenen; die te wederzyts een zyn, is breed en dun in 't midden, maar in de uytsteekzels is het dik: liggen agter op de ribben, gelyk als een schild. Haar form is driekant en byna als een kuypers dryf-hout. Het diend tot sterkte van de ribben ook tot bewaringe van het hert en inplanting der spieren, van binnen zynze holachtig en met vleesch gevuld; misschien om datze niet te hart op de ribben zouden drukken. En worden noch in vier onderscheyden gedeelten, aangemerkt. Bezieet van het gezeyde alleen de beeldnis B.

17. De ribb, rug of doorn van 't schouderblad. beziet de beeldnis B.

18. De Voet van 't schouderblad. Siet de beeldnis B.

19. Het onderste ribbeken van 't schouder-blad. Siet de zelfde.

20. Den hals van 't schouder-blad. Siet de voorgaande beeldnis.

21. De ravensbek. Siet de Verbeelding A.

22. Het Erm-been, zynde groot en sterk; heeft boven een rond aanwas, daar mede het met een losse geleding in het schouder-blad zamen koppeld, en het hoofd des erm-beens genoemd word. Siet de beeldnis A, omtrent de talletteren 23. Onder is het aan de groote en kleyne Ellepyp met twee uytfscheuten zamen gevoegd. Siet het Erm-been in de beeldnis. A. en B. op de gezeyde talletteren.

23. 't Hooft des Ermbeens, daar mede het aan het schouderblad zamen koppeld en indraayd. beziet de beeldnis A. en B.

24. De buytenste uytſcheut des Erm-beens, daar het Erm-been neffens de binnenſte uytſcheut mede aan de Ellepyp vereenigt of zamengevoegt is. Ziet de verbeelding A. en B.

25. De binnenſte uytſcheut des Erms-beens, daar het Arm-been neffens de buytenſte uytſcheut mede aan de Elle-pyp vervoezd is. Ziet de eerſte entweede beeldnis. Dit been en de bult van 't Elle-been gaan in 't uytſteeken van den erm in malkander, en in 't toevouwen of buygen van den erm gaanze wederom uyt malkander, en maken dat een gebogen erm langer dan een rechten erm is; alswe vooren hebben aangewezen.

26. De Ell of Ellebeen, dat men ten opzigt van het kleine, het groot Elle-been mag noemen: om datze twee zyn. Zy wyken in 't midden een weinig van malkander. De kleine noemt men de ſpeck, of kleine Elle-pyp: de *Cubitus* of Elle wierd by de Antyken voor een maat gehouden daar men gebouwen en andere groote dingen mede plagt te meten, alswe in de bouwkunde hebben aangeteekend. Bezie de plaats en gedaante van het Ellebeen, in de beeldnis A. en B.

27. De bult van 't Ellebeen. Ziet de beeldnis. A.

28. Een uytſcheut onder aan de Ell by d'Ontleiders *Styloides* genaamd. Ziet de beeldnis A.

29. De ſpeek, of klein Ellebeen zynde de tweede van de Elle-pyp als boven gezeid is. Ziet de verbeelding A. en B.

30. De werff of gewrigte des hands of voorhands. Hebbende in alles agt beentjes; word de voorhand genoemd tot onderscheid van de middel-werf des hands die hier aan volgd; Ziet de gezeide in de beeldnis A. en B.

31. De middelwerf des hands of de palm, hebbende vier beendjes. Ziet de beeldnis. A.

32. De vingeren, zynde vyf in het getal, hebbende ieder drie beendjes en vyftien te zaamen. Ziet de beeldnis A.

33. Het been zonder-naam, dat ook het heup-been genaamd word. Maar gevoegzaam in drie deelen onderscheiden; namelyk in de heup, ziet de tallitteren 34. in het ys-been, ziet de beeldnis A, 35. en in den manbaren stoel; anders het been der schamelheid genoemd. Ziet de afbeelding A, 36.

34. De heup of darm-been, zoo genoemd om dat de darmen daar in als in een schotel komen te rusten. Zynde in de vrouwen wat breeder dan in de mannen; misschien om het kinder-dragen. Ziet de afbeelding A. Dit been in de baring zomtyts wat verkragt zynde, brengt te wéeg dat de vrouwen zomtyds een kraam-been over houden.

35. Het ys-been. Bezieet de beeldnis A.

36. De manbare Stoel, of been der schamelheid: men zegt dat het in de vrouwen wat ruymmer is dan de mannen, om het kinderbaren te hulp te komen. Bezieet de beeldnis. A.

37. Het dye, of Dye-been; zynde groot en wel het langste van het gantsche lichaam. Onder zwaayd het een weinig innewaarts na de knye toe. Het bovendeel heeft drie uytsteekzels. Eerst het hoofd als het grootste, is met een ronden knobbel in het hol van het heup-been geplant; ziet de beeldnis A. 38. Het tweede is uytwendig, den grooten omdrayer (*Trochanter Major* 39) genoemd. Het derden is inwendig, en word den kleinen omdrayer (*Trochanter Minor*) geheeten. Ziet de beeld-

nis A. 40. 't Onderste gedeelte word met een dubbel hoofd en de knyefchyf door onderlinge inschieting aan het been vereenigt. Beziat het voornoemde dye-been, in de Beeldnis A. en B.

38. Het hoofd van het dye-been. Siet de Beeldnis. A.

39. De uytwendigen of grooten Omdrayer van het dye-been: beziat de beeldnis. A.

40. De inwendigen of kleynen Omdrayer van het dye-been: beziat de verbeelding A.

41. De binnenste onder-uytscheut van het dye-been: ziet de beeldnis A. en B.

42. Buytenste onder-uytscheut van het dye-been. Siet de beeldnis A. en B.

43. De knye-schyf, zynde een rond en breed Been dat beweeglyk is. Syn gebruik is het lid vastigheid te geven in het buygen: ziet de afbeelding A.

44. Het scheenbeen, komende tusschen de knie en de enkel, bestaande in zyn geheel uyt twee beenen, even als den onder-erm of elle-been. Het grootste noemt men eygentlyk het scheen-been; en het ander de speck of kuyt-been. Het Groot scheen-been heeft boven een uytsteekzel, dat van de dye ontfangen word. Van voren is het langsheen scherp; waarom wy in het stooten der scheenen ook ligt een scherpe pyn gewaar worden. 't Is meede met weynig vleesch overkleed; om de schoonheyd en cieraat der beenen. En gelyk de ooggen vooren in het hoofd gesteld zyn tot wagters, ook voor de scheenen, zoo ziet men dat de beenen van agter met meerder vleesch verzorgd zyn, omi haar zelve te bewaren. Siet de afbeeldingen A en B.

45. De speck. of kuytbeen. zynde vry kleyn-
der

der en dunder dan het schein-been. Aan welk dat 't onder en booven vast gehegt is, inaar in het midden van den andaren wat afgeweken: beziet de afbeelding A. en B.

46. De binnenste enkel: ziet de beeldnis A.

47. De buytenste enkel: beziet de beeldnis A. en B.

48. 't Schuytwyze-been. Siet de voorige beeldnis.

49. De hiel: beziet de beeldnis. B.

50. De voet, of agtervoet, hebbende zeeven beendjes, te weten, *Os Calcis*, 't hiel-been. *Astragalus*, 't koot-been. *Os Naviculare*, het schip-wyfe-been. *Os Cubi-forme*, 't Teerlingwyze-been; en de drie laatfte worden in 't algemeen, *Os Cunci-forme*, dat is, wigge-beenderen by de Ontleders genoemd. ziet de beeldnis. A.

51. De middel-voet of plant van de voet bestaande uyt vyf beendjes: ziet de beeldnis, A.

52. De teenen of toonen, zyn even als de vingeren vyf in 't getal. Hebbende yder drie leden; behalven den grooten toon; en over zulks 14 t' samen. Bezieet de beeldnis A. en B. En dit is zoo, wat aangaat de verklaring der beenderen. Nu zullen wy in het volgende Hoofdstuk de Muskelen of Spieren beschouwen; tot welken eynde wy drie beelden, een van vooren, een op Syde, en een van Agteren hebben verzorgd, die ons tot de volgende verhandeling zullen kunnen dienen: byzonderlyk wanneermenze na de regterhand, buyten 't boek uytflaande, geduurig tegens de Vertoogfchets der Beenen, op onze aanwyzing zal willen vergelyken.

H E T X I. H O O F D S T U K.

Van de Muskelen haar plaats en bediening in de beweging der Menschē Ledematen.

EVen alswe voren hebben gezeid dat de schoonheid en welstand der beelden voornamelyk afhangd van de goede proportie, zoo moet men vaststellen dat de beste en meeste werkelykheid der actien in de beelden bevorderd word door de goede en waaragtige kennis der muskelen. Wy agten dat men zonder nog eenig ligt tot verstand van dien opgesteken te hebben, zeer makkelyk kan begrypen, dat zoo wanneer de spieren of muskelen in de naakte beelden, na den eisch van haar actien of doeningen niet wel zyn waargenomen; dat als dan zulke beelden veel te kort schie ten in 't vertoonen van haren schuldigen pligt: ja het-dunkt ons onmogelyk dat een beeld kan werken, zonder die waarheid: of zoo het eenigzints werkt, dat het niet en kan werken volgens 't gebied van die gedagten en actien, die in het beeld ondersteld worden te zyn. Want by voorbeeld, neemt, datter een kloek en sterk man, met een brave actie zig bereid heeft tot eenig werk; zoo zal men terstont bemerken, dat alle de muskelen die daar toe hulpekonden doen, haar zeer gevoegzaam schikken, en zich aan ieder lid, volgens de werking, die het cygen heeft, als in Postuur stellen; zulks, dat men zonder noch 't voornemen van dien mensch te weten, uyt de gedaante der muskelen zal affien,

of

Wat de
Kennis
der Mus-
kelen tot
de Uyt-
druk-
king der
werking
doet.

of hy een groote forze of maar een gemeene daad zal doen. Daar en boven zulje ook kunnen zien met welk lit of leden hy zyn meeste geweld zal doen. By aldien nu zoodanigen mensch, zoo lang in die actie blyft, tot de muskelen vermoeid beginnen te worden, zoo komt 'er eenigzints verandering ontrent; en roepen als het waar noch eenige bystaanders te hulp; zulks dat wanneer de eigen muskelen in haar eerste kragt beginnen te verflappen en op te houden, terstont daar een verval en lammigheid in de actie zal gezien worden. Hier uyt kan dan klaar geleerd worden dat het vertoonen van lamme en traag of verkeerd-werkende actien, daar uyt voort komt; dat men niet en verstaat, ofwel waarneemd, wat daad of vermogen de muskelen in haar uysterste of in haar gemeene verrigting hebben. En zeker die niet en weet wat muskelen meest of minst of niet met allen tot dees en gene actie doen; die isst onmogelyk dezelve na de vereifte kragt met oordeel evenredig tot de begeerende actie in een beeld te vertoonen. Men moet ook aanmerken dat als de muskelen in haar werking verkeerdelyk zyn ver- toond; ofte eenige van haar hoedanigheid missen, de actien als dan geen ware oorzaak van de muskelen kunnen vertoonen te hebben: alhoewel zy nochtans alléen de werktuigen van de geheele beweginge en actie zyn.

Hoeda-
ning de
Muske-
len in
haar
werking
zyn.

Wan-
neer de
Muske-
len een
verkeer-
de wer-
king
schynen
te doen.

Op dat men dan door een algemeene kennis der muskelen te beter alle gezeide waarnemingen zoude kunnen in agt nemen, zullenwe in dit hoofstuk verklaren, wat de muskelen zyn: wat fatzoen, plaats en werking zy hebben, dat ook groot deel uyt haar benamingen kan afgeleid worden.

Men geloofst dat de muskelen of spieren die

Maakzel
der Mus-
kelen.

eigentlyk het vleefch zyn , en met de beenen , vog-
ten , vaten en ingewanden het geheel lichaam uyt-
maken , gemaakt zyn van vel-achtige en ligament
hebbende Fibren , draden of vezelingen , die zom-
mige lang , andere noerfch en eenige meest rond
zyn , tuffchen welk het vlees befloten zit , dat daar
van het doorvloeyende bloed op de wyze van kaas-
ftremming in geformeerd word. In het geheel be-
ftaat een muskel uyt een Vleesagtig , en ten tweed-
den uyt een peesagtig deel. Ten derden uyt ade-
ren. Ten vierden uyt slag-aderen. Ten vyfden uyt
fenuen. Ten zesden uyt vliezen : en ten laaften
uyt bevogtigend vet. Men plagt de muskelen van outs
in drie deelen te onderscheiden ; namelyk in het be-
gin , midden en einden , of in het hoofd ; buyk
en fteert. Het hoofd is pees-agtig gelyk de fteert ,
doch niet even zoo in form en lengte. Den buyk
of midden is vleesagtig en verheven , de fteert of
einde is gantsch peesagtig , of als een fnaar en zenu-
agtige koorde , gelyk zamenwaffingen van Fibren
of draaden , zonder eenig vlees : aan zommige lang ,
aan zommige breed , aan andere smal ; eindigende
zommige met een , andere met vele pezen , alswe
in het maakzel en dienst van ieder muskel zullen aan-
teekenen.

Het vleesagtige en pees-agtige deel der muske-
len , diend voornamelyk tot de roeringe van die le-
den die geroerd moete worden. En hebben zoo wel
als de andere werktuygen van de zinnen , de hulp
van de zenuwen noodig : gemerkt die de dierlyke
kragten of geeften van de herffenen , het geheel lic-
haam moeten doorvoeren. Ook moet men aanteeke-
nen dat de muskelen alle malkander niet gelyk
zyn , maar wel op zesderici wyze te onderscheiden
zyn :

Onder-
fcheid in
plaats en
form ,
&c.

zyn : namelyk in stoffen , en fatzoen of figuur : in groote , in getal , in plaas en in het begin of uytkomst en in inplanting : daar en boven noch in vermogen.

De muskelen moet men verder aanmerken als de werktuygen van de vrywillige bewegingen; want zy ontfangen alleen de invloeyingen, of mogelyk wel de voortstootingen van de bewegende dierlyke geesten, die meest altyd onzen wille gehoorzamen : en hierom kunnen wy die verwakkeren of vertragen , of geheel doen ophouden na dat wy willen. Doch is ook in zommige der zelve een natuurlyke beweging , die eenige deelen tegen onzen wille bewegen, namelyk de borst , de oogscheelen; en ook eenige die wy met de beesten gemeen hebben; waar van wy in het vervolg zullen spreken.

Dienst der Muskelen.

De middelen waar door de leden kunnen bewogen worden, moet men vierzints aanmerken; eerst de denkens kragt als den gebieder. Ten tweeden de dierlyke geesten, als de helpers en dienstboden, ten derden de muskelen, zenuwen en pezen, als de arbeiders en werktuygen; en ten vierden de daad zelve door dat lid of leden die bestuurd worden; hoedanig de daad dan is. Waar van de manier en orden der beweging volgens 't gemeen gevoelen aldus toegaat : de dierlyke geesten op de wil in de muskelen tusschen de draden door de zenuwen invloeyende (dat andere meenen door verstoorting te geschieden) doen die verwyderen en korter worden , dat is opkrimpen; waar door het lid dat met zyn been aan desselfs pezen vast is, nootzakelyk word opgetrokken, en een andere muskel van een tegenstrydige werking, word uytgesteek en vlakker

Hoe de Leden bewogen worden.

Muske-
len wer-
ken by
beurte.

Mogen
of kon-
nen in
geen ac-
tie alle
gelyk
vertoond
worden.

Debewe-
ging der
Leden
door de
werking
der Mus-
kelen
van des
Cartes
ver-
klaard.

ker dan te voeren. En deeze die uytgestrekt was word namaals met de invloeyende geesten in tegen- deel opgespannen en een ander uytgesteken, die te voeren was opgekrompen: zulks men de beweging der muskelen driezints moet aanmerken; eerst als een muskel innewaarts nazyn hoofd getrokken word; en dan rust zyn tegenwerker: ten tweeden als hy ingetrokken een langen tyd zoo blyft: en dan is hy in die daad dikker opgezwollen. Ten derden als hy wederom los gelaten, en van zyn tegenwerker in zyn vorige rust en plaats word gebragt; als wanneer hy wederom dunder is. Waar uyt wel af te nemen staat dat het uytkomen van den eenen het inkrimpen van den anderen is; en datze derhalven by beurte werken en gezien worden, en in geenderhande actie of stand, alle gelyk kunnen gezien; noch mogen vertoond worden.

Door deze wederzydze verwisseling dan worden de leden bewogen, en de menschen volvoeren door de zelve alzooharen wille, die zy te voren met reden eerst hebben overlegt en besloten dus of zoo te bepalen. Den grooten Wysgeer *Descartes* van deze dingen spreekende, heeft de zaak door deze rede- neering pogen te verklaren: men weet (zeid hy) dat alle beweging der leden afhangd van de spieren, en dat dezelve zoodanig teegens malkander gesteld zyn, dat als den eenen inkrimpt, hy dat deel van 't lichaam aan welk hy gehegt is, naar zich trekt, en zoo het in een ander tyd gebeurd, dat de leste in- krimpt, zoo maakt hy dat de eerste zich uytstrekke, en hy trekt dat lid aan welk hy gehegt is na hem. Ook moet men verder weten, dat alle de beweging der spieren van de zenuwen afhangen, die als klei- de draadjes (die men kleine pypjes zou kunnen noemen)

noemen) en alle uyt de hersenen kome, en zoo wel als de hersenen een dunne wind of zekere lugt bevatten die men levende geesten noemd.

Om nu verder te weten hoe de beweging door middel van de zenuwen geschied; zoo meend men datter drie dingen in de zenuwen moeten aangemerkt worden; te weten haar merg, of innerlykste substantie, dat zich als kleine draden van de hersenen af, daar het zyn oorsprong heeft: tot aan het uysterste der andere leden uytstrekt, daar deze draden aangehegt zyn. Daar na de velletjes die hen omringen, en die aan de gene vast zyn de welke de hersenen omringen, kleine pypjes maaken in welk deze kleine draden besloten zyn. En eindeling de levende geesten, die deur deze zelve pypjes van de hersenen tot in de muskelen of spieren deurgevoerd, oorzaak zyn dat deze draadjes daar geheel vry blyven, en zoodanig uytgestrekt zyn, dat het minste ding, het welk dat deel van het lichaam beweegt daar aan het uysterste van eenige lid gelegd is, door gelykke middel het deel van de hersenen, daar het afkomt, doet bewegen; even als men aan het een eind van een touw trekkende, ook het andere doet bewegen.

Dit geschiet ook in eenige bewegingen die wy zonder hulp van de denking kunnen doen, en die wy met alle dieren gemeen hebben: als daar is het ademen, wandelen en diergelyke, welke alleen van de zamen gesteldheid onzer leden en van den gemeenen loop afhangen, die de geesten door de hitte van 't herte bewogen, natuurlyk in de hersenen, in de zenuwen en in de spieren volgen, even als de beweging van een uurwyzer uyt kragt van zyn veren of gewigt voorkomt; tot

welke

Hoe de Beweging der Muskelen door middel van de zenuwen geschied.

Beweging die na de gemeene Loop der Geesten geschied.

welke zoorte van beweging onzen willen niet behoeft te helpen; (alhoewel zy het in veel gelegentheden doet) want het gebouw van 's menschen lichaam is zoodanig gesteld, dat de verandering der geesten door de werking der zenuwen in de spieren geleid word, welke het lichaam dan op zulken wyze komen te bewegen, als het uyt oorzaak van zoodanigen werking is gewoon bewogen te worden.

Hoe wy ons inde slaap kunnen bewege, buyten onze redelyke kennis.

En dus geschiet het dat wy in onzen slaap, of anderszints buyten ons weten en nadenken, verscheide bewegingen komen te doen, en met onze handen, vatten, krabben, ons omkeeren, spreekken, ja opstaan en wandelen. Want door dien de levende geesten door de warmte van het hert, uyt de zuiverste deelen van 't bloed geteeld van de hersenen in de senuwen, en van daar in de muskelen vloeyen, zoo maken zy in die leden zoodanigen beweging als de natuure van zoodanigen muskel is, om bewogen te kunnen worden. Welke bewegingen dan ook verscheiden zyn na dat den loop van de geesten, verscheiden zyn. Maar de doeningen die niet het toestemmen en goet overleg van den wille na onze voorgaande pogingen worden in het werk gesteld; en als doeningen van de denking in het lichaam bepaald worden; die geschieden aldus: wanneer wy iets willen, het zy wandelen, loopen, heffen, tillen, slaan, &c. Zoo wordender van de pooging zoodanige bequaamheid-hebbende geesten bepaald, en van de hersenen na de muskelen gezonden, als van nooden zyn tot de voorgenome doening of beweging: en na dat dan de poging groot of klein is (de werktuygen alle gezond zynde) zoo is de bepaling der geesten, meer of min, en de uytwerking navolgens de sterk bewogen leden, kragtig, geweldig

Hoe de redelyke doeninge volgens de bepaling van de wille geschiedde.

dig, zwak of gemeen. Welke dingen buyten deze over een stemming dikwils een geheel andere uytflag zoude hebben, want men zouw vaak ontwaar worden, dat als men iemand zagjes met de hand zou meenen te streelen, dat men hem een gezonde kinnebak-flag zou toebrengen.

Onzes agtens, wy meenen dat de beweging der muskelen, van de genezers en wys-geern alleen door de gezeide redeneeringen verklaard word, om datze meenen dat indienze een mensch na hun onderstelling uyt zoodanige lappen en vellen, zenuwen en beenen hadden te gaar gesteld, datze geen andere middel zouden weten om 't zelve te bewegen, dan door de gezeide maniere; maar niet datze zulks uyt een klare en waaragtige ervarenis, voor oogen hebben gezien dat het zoo geschiet. Den schranderen *Steno* die veel naukeurige onderzoekingen ontrent deze stoffe heeft gedaan; meend dat men tot op heden de wonderlyke maniere van beweging der muskelen niet en weet. Hy heeft het maakzel en de form daar van op een wiskundige wyze pogen te verklaren: welke maniere uyt hem beknoptelyk aldus word voorgesteld: hy bevat eerstelyk de muskel onder een heel andere gedaante; dan de gemeene leere: want hy zegt dat het vleefig gedeelte, gemeenlyk den buyk genoemd, een scheefhoekige even-wyd-grond verbeeld, dat is, een figuur welke zes platte vierhoekige zyden heeft, waar van de twee die tegen malkander overstaan, evenwydig zyn; zoo nogtans dat al de zyden met malkander regte hoeken maken. Uytgezondert de twee uysterste; want deze zouden met de onderste en bovenite zynde; schuyuze hoeken maken: invoegen dat de buyk des muskels eenigzints een

teer-

Welke
Verkla-
ring al-
leen
konstig
verdigt.

Daar
zyn gro-
te man-
nen in de
Genees-
Kunst
welke
meenen,
dat men
de Wer-
king van
de Mus-
kelen
nog niet
regt en
weet.

't Maak-
zel der
Muske-
len door
een Wis-
konstige
Figuur
beicare-
ven.

teerling verbeeld, die twee tegen malkander overstaande zyden heeft, welke tegen de andere zyden schuyns liggen; maar egter met malkander evenwydig zyn: deze schuynze zyden zyn aan de einde van den buyk des muskels, te weten ter plaatze daar het hoofd en steert beginnen, die *Steno* beide voorpezen neemden; en ieder der zelve zoude een driekantige pyler verbeelden, dat is een figuur met drie platte vierhoekige zyden, namelyk; twee die tegen het bovenste de muskel te gaar loopen, en de derde is beneden tusfen de twee straks-genaamde: deze driehoekige zyden steunen op twee evenwydige driekante grondvlakten: en dit is zoo veel het fatzoen aangaat.

Maakzel
der Spieren
of
Muske-
len.

Vorders steld den zelve *Steno*, dat het vlees, of de buyk der spier niet anders is, als een vergadering van grove dikke draden, *Beweeg-Draden* genaamd; welke evenwydig op malkander liggen, en door middel van zeer fynen dwers-draadjes, welke aan de buytenste rok der spier vast zyn, te gaar gehouden en gebonden worden. Ieder van deze groove beweegdraden, bestaat uyt ontelbare fynder draadjes, die overlans op malkander liggende, de grove draden uytmaken. De groove draden zouden dezelve figuur ieder op haar zelve hebben, gelyk de geheele buyk der spier heeft, aan beide einden van ieder groove draad, zoude een dunder en fynder draadje vast zyn, dewelke dicht op malkander gepakt, te gaar aan ieder eind een pees zouden maken. Invoegen dat de grove draden die den buyk maken, en de fynder draden, daar uyt de pezen gemaakt zyn, van malkander verschillen in bestendigheit, dikte en in kleur.

Belan-

Belangende de beweging der spieren , is den zelve *Steno* van gevoelen , datse beweegd worden , wanneer haar buyk , dat is haar vleezig deel korter word en opsweld , waar door het Lid , daar die spier aan vast is , nootzaakelyk word uyt zyn plaats getrokken , namelyk als het Lid bewegelyk is. De meeste ontleders en wysbegeerige onderstellen , dat de spier in het bewegen opsweld , door dien tusschen desselfs vleezige draden een vloedige stoffe indringt , diefe uytset , even gelyk een blaas door d'ingeblyfse wind , opgespannen word. Deeze vloedige stoffen stellen de meeste te wesen de Dierige Geest dewelke uit de hersenen langs de zenuwen , tot de spier gebragt word: Andere willen dat die opswelling geschied door het bloed , het welk door de slag-aders in de spier vloeyd. Eyndelyk willen eenige dat het bloed en de dierige geesten te gaar deze opzwellling souden veroorzaken: want sy onderstellen , dat het bloed zout , en de dierige geest of het zenuwzap eenigzints zuur is , welke twee verscheyde stoffen in de spier te gaar komende , een opzieding zouden veroorzaken ; even als men nu ziet gebeuren , wanneer de zuure Olie van Vitriool by 't wynsteen-zout gegoten word. Doch *Steno* verwerpt al deze gevoelens , en betoogt wiskundig , dat de spier kan opzwellen , zonder dat 'er meer vloedige stof in de zelve invloeyd , als daar in was voor die opzwellling : En derhalven zoo beslyt hy , dat nog niet bekend is , de manier en oorzaak op en door welke de spieren beweegd worden. Zyn waarnemingen daar verder omtrent kunnen kortelyk geseyt worden deze te zyn : namelyk , dat wanneer de spier beweegt word , dat is inkrimpt , dat men dan yder vleezige draad ziet korter worden : ten anderen

Hoe de
Muskele
bewoo-
gen wor-
den vol-
gens
Steno.

zegt hy dat de pezige drade niet korter worde. Ten derden de vleezige draad korter wordende, word ook harder; en haar buytenste vlakke, voor de inkrimping effen en glat zynde, word in het beweegen of inkrimpen oneffen en ruuw. Ten vierden worden na de inkrimpingen de vleezige draaden wederom tot haar voorgaande lengte gebragt. Ten vyfden dezelve veranderinge die de vleezige draden in het beweegen der spier overkoomen, verneemt men ook in yder gedeelte van de vleezige draden in stukken gefneden. Ten zesden het verkorten en inkrimpen der vleezige draaden gaat in de spier op de zelfde wyze toe, het zy de slag-aderen, aderen en senuwen ongeschonden zyn; het zy de zelve zyn afgesneden. Het welk den voornoemden *Steno* zegt alles klaar gezien te hebben in het snyden en nauwkeurig ontleeden van leevende dieren.

Onder-
fcheyd
der be-
weginge.

Maar alle deze geneeskundige gedagten varen latende; moeten wy uyt al het voorige gezeyde den Schilder leeren aanmerken, datter groot onderscheyd komt te vallen tusschen de beweegingen die zonder de wil, en die, die met de wil geschieden. Want in het geene dat men wild, daar omtrent heeft men gemeenlyk meerder vaardigheyd, yveriger actie en furie, dan in de simpele doeningen, die veelsints maar alleen van de gemeene loop der geesten buyten onze denking worden voortgebragt. Hierom moet een Konsteenaar in het vertoonen en uytdrukken van de actien en beweegingen verzorgen, dat hy zyne Beelden zoodaanige actien en beweegingen doet hebben, als met de wil, zin en voornemen, dien hy wil dat zyn Beelden zullen hebben, oyer een
komt

komt: Ten eynde hy door zyn konst, de gedagten van hem zelfs en die van zyn Beelden, den Beschouwer mag bekend maken. En dat elk alzo met zyn eygen overlegging en aandagt, die dingen by zig zelve mag voltoojen, die de konst onmogelyk schynen de doening der Beelden by te setten.

En op datwe het gezeyde met een voorbeeld verklaren zoo staat 'er aan te merken, dat alhoewel de gemeene gang zoo wel van den wille en drift des menschen afhangd als het snel loopen; men egter moet weten, dat wanneerwe aan de gang zyn, wy zeer wel en lang kunnen voortgaan zonder aan onze voeten en beenen te gedenken, of meer en geduurig te willen dat onze beenen ons zoude voortbrengen; alhoewel ook daarom de geesten die daar toe dienen moeten, niet en onderlaten in die deelen de muskelen die tot de gang voorderen in te vloejen, en het ontfangen gebod der poging te gehoorsamen: en over zulks moet in deze daad geen byzonderen yver nog arbeyd in een beeld verтоond worden, maar dezelve moet men duydelyker zien in een snel loopend Beeld, daar zelfs de kommer en drift, in de tronie, en poging der ermen en handen moet bespeurd worden. Alle welke passien, in een vlugteling, in een wedlooper of strydrenner zeer ligt en natuurlyk vallen kunnen.

En gelyk het gemeen gevoelen wil dat de denking omtrent de actien en verstandelyke doeningen onder alle schepselen maar alleen aan den mensch gegeven is, en de Beesten daar geheel of meest van ontbloot schynen; moet een verstandig Schilder hem ook naauwkeurig wagten, dat hy nooyt eenige daad, of actie of passie zoodaanig in de Bee-

In de Beesten moet men noit eenige mensche-lyke aandagt vertoon.

Dat de
Beesten
veel Avokaten
hebben,
die haar
verstand
verdedi-
gen.

sten vertoond, die met de aandachtige denking of bezigheid des menschen over een komt; zulks dat hy beesten maakt die schynen te redenceren, of malkander met een praatje op te houden. Gelyk men wel zeer belachelyk in ernstige schilderijen, en daar het niet en behoord om datter ook beelden ontrent geordineerd zyn, ofte dat de beesten daar alleen als beesten, dat is in haar eigen natuur ten dans komen, ingevoerd ziet: dewyl zulks alleen maar past in Knodderien, Spot-schilderyen, en ape-spellen. Het zou buyten den haak zyn van die stoffe veel op te halen; en wy zouden over onze mensch-kunde wel een heelen drom van Beeste-Advokaten, dat zyn menschen die voor de denking en redeneering der beesten geern pleiten, op het lyf krygen; en onder die zoude ons ligtelyk wel, een Bybel-geleerden, een aantal niet te pas komende passagen na het hoofd werpen: en een oud Besje zou uit honderd Historikens van haar hondje en haar katje (daarze meer verstand als in haar zelve meend in te vinden) het tegendeel pogen vast te maken. Wy houden het voor zeker, dat zouden de beesten na hun aart zyn, zy ook eenige doeninge en actien moeten hebben, om het oogmerk van van den Schepper te beryken; dat is voor een tyd te bestaan en in wezen te blyven, en door de voorteling hun geslagten te behouden. Doch om dat zy eenige dingen doen die hun uyt de gezeide oorzaken nootzakelyk zyn, en nootwendig met eenige onzer doeningen groote gemeenschap hebben, daarom en is niet van nooden datze in die zelve doeninge of bewegingen dezelve denkings-kragt, en verstandelyke mede wetenschap van die doening in zulken trap hebben, die de menschen in zoo een geval

ge-

gewoon zyn in haar te bevinden: en egter meenen wy niet mis te tasten, wanneerwe geloven, dat het hier van daan komt dat de meeste menschen zoo groote gedagten van de denking der beesten hebben.

Want ziende dagelyks de beesten eenige actien en bewegingen doen, dieze uyt den uytflag en door het uytgewerkte verstaan; en dat het by toeval dingen zyn die diergelyke ook van hen gedaan worden, zoo beelden zy haar in dat de beesten op die zelve tyd zoodanige gedagten in haar bevinden, als zy gewoon zyn te hebben in zoo een daad, of zouden hebben, zooze in zulk eene doening waren. Onder welkwe voornamelyk kunnen tellen, het vliede van 't quaad, het kennen van hare kotten, stallen en logimenten, en meesters, en vrouwen, het gezigt, de reuk, de droomen, de passien en wat dies meer in de beesten als levende Schepzels word gezien. Die nu uyt eenige spreekwyzen der H. Schrift, de beesten een redenkundige kennis willen aanplakken. (Gelyker elders gezegt word, een offe kend zyne Heere, en een ezel de kribbe van zyne Meester) stellen haar zeer belachelyk aan; want gelykker by de H. Schyvers ook gezeid word; de wind waayd waar hy wil. En opeenander de Zonne weet haren ondergang, zoo zou men volgens het zelve gevoelen de wind een wil en de Son een waaragtige kennis en denkinge moeten toeschryven, dat te eenemaal zot is.

Tot de schilderkonst moet men weten dat de muskelen of spieren; van de grootste tot de kleinste niet alle op het nauwkeurigt en moeten onderzocht worden, om die altyd in de naakten te vertoonen, want men valt 'er te ligt door in berisping, en schynen zoodanige beelden (om dat het leven veel kleine en twyffelagtige muskelen heeft) ook meer

Waar het van daan komt, dat men meend dat de Beesten ook redeneren.

De Muskelen moeten in de Schilderkonst niet altyd en alleen op het

naauwte
vertoond
worden.

Anatomifche of gevilde dan levende menfchen of fchoone naakten te zyn : ook vertoonen haar de muskelen in de eene menfch duydelyker dan in den anderen , ja in zommige zyn eenige kleine muskelen , heel verborgen , die wederom in andere fterk gezien worden . Dit moet den fchilder in tafereelen van veel beelden wel in agt nemen , om de rykheid zyner gedagten en inventie te vertoonen . Ook en moeten de Menfch-beelden geen uytgedroogden ftokviffen gelyken , noch door de gezwollentheid der muskelen zoo knobbelig zyn als een zak met knollen . Om dat Goltius hem hier in aan zynen grooten Herkules wat vergrepen had ; is zyn print , zederd den tyd datze uytquam tot op heden , *den Appel-Zak van Goltzius* genoemd .

Den Ap-
pel-Zak
van Golt-
tius.

Hoe en
waar de
Muske-
len moe-
ten ver-
toond
worden
om de
Beelden
Werke-
lyk te
maken.

Daar ftaat ook noch aan te merken , dat men in eenige actie alle uyerlyke muskelen nooit gelyklyk komt te zien . Daar 't eenigzints mogelyk zou fchynen , zou wezen wanneer een beeld ruft en zonder beweging of actie is : doch dan zyn vele muskels zoo twyffelagtig voor 't oog , datze niet als van den grootften Menfch-kundiger kunnen onderfcheiden worden . En dit is ook noodzakelyk . Want hoe zoude anders het beeld zig zonder werking kunnen vertoonen : men moet dan voor een algemeenen regel ftellen , dat de zyde lid of leden , welke tot de werking van eenige actie of daad , meeft doen ; na het geweld of hoegrootheid der daad , meeft moeten gemuskeld , en duydelyker moeten vertoond worden , want daar door kan men ontwaar worden , op wat deelen , het geweld aankomt , en door welke leden de doening verrigt word ; en welke partyen werken , en welk minder of niet met allen doen . En gelyk de doeningen gemeenlyk gefchikt zyn

na de wil, dat is groot of klein, geweldig of flegts flauwelyk, zoo moeten de muskelen in haar uytdrukking evenredich den zelve rang houden. En dus ziet men zoo wanneer iemand zyn vuyft vast toeknypt, of iets met geweld houd, dat als dan de muskelen van den voor-erm dikker worden; om dieswil datze in het aanhaalen en toetrekken van de hand eenigzints schynen te rug te gaan, en by gevolg opzwellen; die in het openen van de hand wederom voorwaarts schieten en den erm rank als te vooren maken.

En deze verandering der muskelen moet voornamelyk waargenomen worden ontrent de borst en den buyk, dyen, billen, rugge; en rugge-graat, schouderen en hals; om datter weinig actien gedaan worden of voorvallen kunnen, zonder beweging in de muskelen van die partijen te brengen; en dit kan men ligt verstaan waar te zyn wanneer men aanmerkt dat de hoofden der meeste muskelen daar ter plaats haar begin hebben, en met hun steerten of pezen in de andere minder en verder afgelegene deelen die geroerd moeten worden, zyn ingeplant en vast gehegt.

Daar zyn ook muskelen die haar zelve zonder hulp of verandering in eenige andere te maken, kunnen bewegen, gelyk als de lippen, het voorhoofd, den aars en diergelyke, welke te gelyk met de huyd bewogen worden. En om dat deze muskelen geen leden moeten bewegen daar beenen in zyn, daarom zynze als zonder pezen gemaakt; en by gevolg heel anders dan de andere muskelen gesteld. En op datwe eenige naukeurige aanwyzinge tot de praktyk der schilderkonst zouden doen; zoo zullen wy na het verklaren der muskelen, eenige gevallen van

In wat partijen de meeste verandering der Muskelen gezien word.

Wat Muskelen haar zelve en geene beenen bewegen.

actien en werkingen by brengen, waar in wy zullen aanwyzen, welke muskelen met naam en plaats, in zulk of zulk een daad byzonderlyk werken of stilstaan.

De Muskelen moeten tot de Hoedanigheid der Perzoonen wel in agt genomen zyn.

Jonge en Schoone Mensch niet sterk te Muskelen.

In vette Mensch zlet men de Muskelen twyffelagtig.

Men moet in het muskeleeren der beelden altyd wel in agt nemen de hoedanigheid van perzoonen namelyk in geslagt, ouderdom en gestalte; op dat men ieder soort van beelden, haar eigenschap na den gemeenen loop der natuure, welstandig en schoon mogte toepassen. Dus moet men weten dat de jonge menschen in het gemeen niet sterk noch verheve gemuskeld zyn. Want gelyk de muskelende sterkte van een volmaakt kloek en beklonken vleezig mensch te kennen geven, en dat de jongelingen tot die volwassenheid noch vastigheid der spieren niet en zyn aangewassen; zoo kan men ligt verstaan dat die niet allcen zoo sterk niet moeten gemuskeld zyn, maar dat het zoodanige beelden schoon zal maken, wanneerze edelder en gaaver van trek en en zeediger van vlees zyn.

In vette menschen ziet men zelden sterk-verheve muskelen, daarze haar gemeenlyk flauw en twyfelachtig opdoen. De reden schynd ons te zyn, dat deze onder de huyl en tuslen de voegen en sneepingen der muskelen veel zagt en donzig vet hebben, waar door de huyl noodzakelyk glad om 't Vlees der muskelen gespannen zit. En van dusdanigen vet zyn sterk-gemuskelde menschen niet zeer voorzien: en gelyk het vet de muskelen te veel bezet, en in haar beweging belemmerd, daarom zyn de tamelyk magere menschen, die veelzints wel gemuskeld zyn, wanneerze gezont leven, ook veel gauwer en veerdiger in haar actien dan die vette pafzakken.

Zoo

Zoo moet men dan aan de beelden die een uytgeleze schoonheid, en van een snoggere en edelen omtrek zullen schynen, en slegts een middelmatige lengte hebben, nooyt heel sterk geveesde muskelen geven; want die niet veel noch sterk vlees om de beenen hebben, kunnen zulks niet vertoonen. Want de natuur niet gewoon zynde een ey op een burri te dragen; geeft geen sterk vermoogende werktuygen aan een mensch die tanger en van een zagtvoerigen arbeid is. De sterke muskelen passen dan alleen als noodige gereedschappen aan robuste lichamen, aan slaven, arbeiders en worstelaars; ook aan wakkere krygshelden. De jonge lichamen zyn bevallig, glat en zappig van vlees en huyd; maar de oude daar en tegen wat oneffen, ruw en hobbelig: en de stok-oude gemeenlyk rimpelig.

In de vrouwe-beelden moeten de muskelen volgens het leven weinig uytwendige vertooning hebben; ten zy in eenige byzondere actie van geweld en verkrampingen der leden, daarze dan egter zagter en twyffelagtiger dan de mannen zyn. Die de muskelen in de vrouwbeelden te kennelyk of nadruklyk vertoonen, doen gemeenelyk de schoonheid der zachtvleezige poezelheid en bevallige ronding, veel te kort.

Aan de kinder-beelden moet men de muskelen, verstandig behandelen; en men moeter geen en dan eenige van de grootste, twyffelachtig alleen in zommige gevallen laten zien: en altyd nog minder in de meyskens dan in de knegtjes. Want hoe de muskelen minder in de kinderen worden in agt genomen, hoe zy jonger en hun eigen gesteldheid best vertoonen zullen: daar en tegen zullenze veel te grooten ouderdom hebben, of te bejaarder schynen wan-

Sterke Muskelen neme de Eclheid en Schoonheid eenigzints Weg.

Vrouwe naakte moeten weinig of geen Muskelen hebben.

Muskelen hoe in de kinderen te behandelen.

neerze meer gemuskeld zullen zyn als hun jaaren natuurlyk schynen toe te laten. De poezelagtigheid, de putten en kroken in dyen en billen en ermen, zynder nutter aan waargenomen dan de muskelen.

Hoe een
Schilder
zig in de
Kennis
der Mus-
kelen zal
oeffenen.

En op dat een schilder-geest in dat voorname deel der menschkunde zich op een bequame en voordeelige wyzen zou kunnen oeffenen, zal het hem voordeelig zyn, hem een wyle tyd bezig te houden in het nateikenen van Anatomie-Beelden, het zy na pleister nageboetzeerde dingen of na printverbeeldingen by deze en geene alreede uytgeven. In welk doen hy de zelve met groote opmerking moet beschouwen; en zyn gedagten indrukken. Ja 't zal hem geen ondienst zyn dat hy dezelve met letteren teikend; om die niet alleen in naam en plaats maar ook in haar bediening, daar hy byzonder op moet toeleggen, te verstaan: op dat wanneer hy tot het leven komt, die muskelen in haar aart en werking verstaan mag. 't Welk hem een byzonder Leidsman zal zyn, om zelfs de onzekere en twyffelachtige van het leven, zeker te kunnen bepalen; en over zulks by hem zelve verzekerd zyn van het gene dat hy maakt. Want die zonder deze voorbereiding tot het leeven, en tot het teikenen van Akademie-Beelden gaat; die is zekerlyk alziende blind, en is genoodzaakt by de gis, en by den tyd te werken. Wy hebben dan verzorgd dat onze vertoogfchetzen der Anatomie-Mannen zoodanig afgerigt zyn, datze aangaande de gelegenheid der muskelen, den oeffenaar niet ligt en zullen verlegen laten; wy voegender by dat haast als men eenig licht en grondige kennis van dezelve begint te krygen, dat men zonder de gezeide oeffening eenig-

zints

zints de zak te geeven, aanstonts zal tot het leeven gaan, en zien dat geene dat men in de Anatomie-Beelden geleerd heeft aan de zelve over te brengen. En dan zult gy ligt ontwaar worden hoe noodig niet alleen de Voorkennis der Anatomie is, maar ook weten en gevoelen waarom gy uwen tijd om die te leeren verstaan daar in versleten hebt.

Laat ons dan nu den Dienst en Plaats van alle de uytwendige Muskelen des Menschens Lichaams volgens aanwijzing zommiger Talletteren, op de Vertoogschets elk op zijn Plaats aangewezen, gaan verklaren: ontrent welke wy deze orden zullen houden; dat wy by elke Muskel zullen byvoegen, of men de genaamde en verklaarde Muskel in de eerste, tweede of derde Beeldnis of aan alle drie te gelijk, zal kunnen nazien. Ook zullen wy over zommige Muskelen, (daar haar begin en einde met welk zy aan de beenen vast zyn, en waar zy haar ontrent inplanten, noodig moet gezeyd worden (aanwijfen het getal of Number daar dat been in de vertoogschets van de Gebeenten mede geteykend is. Waarom wy den Boekbinder ook hebben geordineerd de Geraamten na de Slinker en die van de Muskelen na de Regterhand buyten 't Boek te laten uyt gaan; omse dus met meerder Nutt tot en met malkander te kunnen gebruyken.

VERKLARING

Van de benaming, Dienst en Plaats der Zienelyke

M U S K E L E N

Volgens de aanwyzing der vertoogfchet A. B. C.

En eerst van de Muskelen des Hoofds
en des Hals.

Ziet de
Vertoog-
fchets
agier
buyten 't
Boek na
de Reg-
terhand
uytflaan-
de.

1. **T***Emporalis* of Slaap-spier: zoo genaamd om dat zy beyde de Slapen van het hoofd, of te der slapen holligheden beslaat. Zy is dienstig tot het gebitt, alzooze de Mond toetrekt, daarom dat zy in het onderste kaak-been hegt. Deeze slaap-spier kan men in het eeten van verscheyde viervoeti-ge dieren bequamelyk haar werk zien doen: en ook met de hand aan zig zelfs gevoelen wanneer men de mond hard toeklemd om te byten. Zy zyn boven aan yder zyde van het hoofd een, en trekt het onderste kaak-been opwaards; zyn wat breed en vlec-zig, booven half rond; en gaan onder het Juk-been (6) door, en planten zig in de Uytscheut *Coronaide*. Zy heeft ook nog een mede-hulper die by de ontleders, in *Ore Latitans* genoemd word, doch deze en word niet gezien. Bezieet deze Slaap-spier in de Beelden B. en C.

2. Een Muskel die het opperste Oog-scheel fluyt. ziet de Beeldnis B.

3. De Muskel die van 't Juk-Been (6) Spruyt en eyndigt in den Trompetter of Bak-spier zynde aan de bovenste Lip. Siet het Beeld A. B.

4. *Buccinator*, den Trompetter of Bak-spier.
Zyn

Zyn gedaante is rond , en begint aan 't opperste kaak-been , en word in de onderste plaats des tandvlees ingeplant : zy beweegd de bakken met de lippen , en is de tanden dienstig om de spyze ginds en weer na de tanden te dwingen , om die te malen ; zy dienen ook om in het blasen de lippen uyt te zetten , als men aan de Trompetters kan bemerken , Siet de Beeldnis. A en B.

5. Is de Muskel van de Onder-Lip. Siet de Beeldnis. B.

6. Dese Muskel begint ook van het Jukbeen , en eyndigt in den Tip van den Neus. Siet de Beeldnis A.

7. Is de Muskel die de Neusgaten opend. Siet de Beeldnis B.

8. *Mansorus*, *Massetur*, of Kauwer genaamd; om dat het Ampt van deze Muskel is de spys te kauwen; zy roerd het kaak-been op verscheyde manieren : te weten voorwaards , achterwaards , herwaards en derwaards ; waarom de natuure hare hoofden kruyswys als een X gemaakt heeft , op datze zoodanigen beweging bequamer souden kunnen uytvoeren. Siet de Beeldnis B. C.

9. De Muskel die het been *Hyoides* eenigzints optrekt : Deze zynder twee , spruyten van 't voorste der Kinne en Enten haar tot in den Voet van 't been *Hyoides*. Siet de Beeldnis B. en C.

10. De Muskelen die het been *Hyoides* neertrekken : deze zyn ook twee als aan de eerste figuur B. gezien word : zy spruyten van het opperste deel *Sterni* (13) of borstbeen en enten haar in de Voet van *Hyoides*. Siet de Beeldnis. A. en B.

11. *Mastoidens*. Deeze Muskel doet het hoofd voor over buygen. Zyn twee ter wederzyds een ,
ziet

ziet figuur A: Zy staan dicht agter de Ooren. Spruiten van de Sleutel-beenen (14) Hier by zyn noch de tegenwerkers die het hoofd regten, aan wederzyds twee, doch staan op malkander als ofze een waren, en worden by de ontleders *Speni* en *Complexi* genoemd: gy zietze eenigzints in de figuur C. naast *Mastoidens* vertoond. ziet de Beeldnis A. B. C. op deze volgende talletteren.

12. *Splenius*; deze zyn twee ter wederzyde van 't hoofd, onder den anderen gelegen als ofze een waren; haar werking is door deze vier muskelen het hoofd te regten, en worden ook *Complexi* genoemd, zy beginnen van de uytſcheut der vyf opperſte wervelen van de Nek (9) en Enten haar in het Achterhoofd. (2) Hier by zyn noch andere Muskelen die het hoofd tot een halven Cirkel toe omdrayen maar deze zyn voor het ooge verborgen. Ziet van de gezeyde de Beeldnis C.

13. *Trapezii*, deeze zyn ter wederzyden een, is met verſcheyde vezelen gemaakt, en trekken defwegen de ſchouderbladen om hoog, om laag en agterwaarts: ſpruyt byna van 't geheel achterhoofd (2) van alle de wervels der Nek, en mede de achterwervels van den geheelen romp (9). (10.) en Enten haar in den Doorn van 't ſchouderblad (17) tot zeer na in het midden van haar voet 18. Zy word ook de Tafel of Monniks-Kap-wyze-ſpier genoemd. Daar zyn ook twee *Levatores* of opheffers, dié het ſchouderblad met de ſchouder optrekken, en worden de Muskelen van Geduldigheid geheeten, om dat die gene welk haar zaaken niet na wenſch gaan, veeltyds de ſchouderen ophaalen, en zeggen, *Patientie!* deze legge voor 't ooge wat verborge, en daarom wordenze door de huyd niet waarlyk gezien.

Ziet

Ziet de gezeyde *Trapezii*, aan het Beeld met C. geteckend.

Dienst en Plaats van de Zienelyke Muskelen des Erms en die tot haar beweging dienen.

14. **D***Eltoides*, of driehoekige schouder-spier, is den Muskel welke den Erm op verscheyden wyzen optrekt. Zy begint in het midden van de Sleutelbeenen (14) en den Doorn van het Schouderblad (17) en cyndigt zig met een sterke Pees in het midden van het Ermbeen (22) haar Medemaat is *Supra-Spinatus* of Oppergraat-spier. Spruyt van de Holligheyd die boven de Rug of Doorn van het Schouderblad staat en Ent zig in het gezeyde Ermbeen (22) maar deze ziet men uytwendig niet. Siet de Muskel *Deltoides* aan de Beeldis B. C.

15. *Infra-Spinatus* of Ondergraat-spier. Deze Muskel trekt beneffens *Rotundus Major* (26) en *Latissimus* (17) den Erm achterwaards op verscheyde manieren. Zy spruyt digt onder den Doorn van het schouderblad (17) is breed uytgespreid en vleefagtig; want zy vervult de geheele holligheyd die der onder de voornoemden Doorn is, en Ent zig in den hals en hoofd van het Erm-Been (22) (23) met een dikke en breede koorde. Ziet de Beeldnis B. C.

16. *Rotundus Major*. Deeze Muskel trekt neffens de voornoemden *Infra-Spinatus* (15) en de volgende *Latissimus* (17) den Erm achterwaards neder, op verscheiden manieren: zy spruyt van het onderste ribbeken van het schouderblad (19) en Ent zig in den

den hals van het erm-been ontrent (23) deze werkt in tegendeel van de driehoekige schouder-spier (14) ziet de *Rotundus Major* in de beeldnis B. en C.

17. *Latissimus* of den Grooten Doorzaal. Deze muskel is wel den breedsten van alle, zy heeft verscheiden draden, daar mede zy den erm op verscheiden manieren agterwaarts trekt, doch altyd noursch; zy heeft drie ongelyke hoeken; twee lange en een korte: spruyt met een breed zenuagtig beginzel uyt de doorn van het heiligbeen en de lendenen, (12) ook van het opperste deel *Ilii* of darmbeen (34) &c. Van daar klimd zy weder opwaards gants vleesagtig, en kleefd een weinig aan de onderste hoeken van het schouderblad, ontrent (19) en ent zig met een gevlogte koorde onder aan 't hoofd van het ermbeen (23) ziet deze *Latissimus* in de beeldnis. B. en C.

18. *Sacro-Lumbus* of heilige lende-spier. Leid eensdeels onder de voornoemde *Latissimus* (17) zy spruyt met een zenuagtig vel van 't heiligbeen (12) de werwels der lendenen aanklevende en schiet zoo veel koorden uyt datze haar kan binden aan alle de ribben. Haar werking is, datze de ribben by den anderen kan halen, de romp enger maken en de wind uyt dryven. Ziet de beeldnis C.

19. *Pectoralis* of borstspier, deze is een groote en vleezige muskel; zy trekt den erm na vooren op verscheide wyzen: heeft een vyfhoekig wezen, en daarom by de oude *Pentagonus* gheeten. Spruyt van over de helft van de sleutel-beenen (14) en by na het geheele borst-been (13) van de 5de 6de en 7de ribb, met een breed vleezig beginzel en plant zig met een dubbelde pees, tusfen de muskel *Deltoïdes* (14) en de volgende muskel *Biceps* (20) in het

het erm-been (22) latende daar de holligheid van de oxzelen. Zy heeft drie zoorten van draden; en vyf zoorten van franien, waar door zy den erm, om hoog, om laag en regt toe, doch altyd voorwaards kan trekken. Ziet de beeldnis A.

20. *Biceps* of tweehoofdige elle-boog-spier: zoo genaamd om datze twee hoofden of beginzelen heeft; het ecne beginnende uyt de holligheid daar het hoofd van het erm-been influyt. Het ander uyt de uytfscheut van het schouderblad. Welke twee beginzelen haar met een sterke pees verzamelen, en enten haar in het voorste deel van de speek of kleine ellepyp (29): haar werking is met de volgende *Brachieus* of de erm-spier (21) den erm te buygen. Ziet de beeldnis A.

21. *Brachieus* of ermspier. Deze spruyt van het bovenste en grootste deel des erm-beens (22) met een vleezig beginzel, omhelzende het zelve erm-been, ent zig eendeels met haar voorgaande medemaat *Biceps* (20) in *Radius* (29) en dan voort in het elle-been (26), haar werking is den erm met *Biceps* (20) te buygen. Ziet de beeldnis A. B.

22. *Longior Supinator*, by eenige den achteromwender genoemd, om dat zy de hand doet over de Rugge wenden, te weten met de kneukelen benedenwaard. Zy spruyt van het buytenste en onderste deel of uytfscheut des ermbeens (24) en ent zig noursch om laag daalende, in het onderste deel van het kleine elle-been (29) zy heeft noch een medemaat *Nervosus* genaamd; en deze doet ook een noeursche beroerlykheid, maar deze wort uytwendig niet gezien. Ziet de gezeide *Longior Supinator*, in de beeldnissen A. B. C.

23. *Longus* de eerste lange, of langen uytstrekker

ker. Deze muskel regt nevens haar mede-makker *Brevis* 24) den elleboog. Zy spruyt digt onder den hals van het schouderblad (25) en is aan *Brevis* zoo vast verbonden datze geenzints daar mag afgeschieden worden; want zy enten zamen met een gemeente pees in de bult van de elle-boog (27.) Ziet de beeldnis B. C.

24. *Brevis* den korten of tweeden uytstrekker. Deze regt neffens *Longus* als gezeid is, den elleboog, aan welk zy zeer vast is, en loopt met een gelyke pees in de bult van den elleboog om die te rechten. Ziet de beeldnis B. en C.

25. *Flexores* of buygers van de werff der hand. deze zynder twee: spruyten beide binnens-erms, de eerste begint van de binnenste uytcheut des erms-beens (25) klevende aan het ellebeen (26) ent zig in 't 4de. Beenstuk van de hand-werff (30) haar mede-maat beginnende op de zelve plaats, komt boven de ander noursch nederdalen, en ent zig in het eerste been-stuk van de middel-werf der hand (31) zynde geplant onder den wys-vinger. Ziet de afbeelding A. B.

26. De *Bulte Cubiti* of Elleboog: deze heeft vier muskelen, twee die haar buygen: twee die haar regten. De buygers zyn de genoemde *Biceps* (20) en *Brachius* (21) Ziet de afbeelding B. C.

27. Is den regter van de drie voorste vingeren. Ziet de beelden B. C.

28. Is den regter van de kleine vinger: klievende zig onder in twee pezen. Ziet de beeldnis C.

29 Is den regter van de twee eerste geleden des duyms. Ziet de beelden B. C.

30 Is den regter van 't uysterste gelit des duyms. Ziet de beeldnis C.

31. Den

31. Den aanhaalder van den Duym na de Vingeren. Siet de beeldnis C.

32. *Extensores* of regters van de Hand-Werf. Siet de Been-koppeling (30) dese zyn twee aan de buytenste zyde van den Erm geplant: haar werkking is in het tegendeel van de bovengenoemde *Flexores* of buygers (25); de Werff des hands uyt te strekke. De bovenste spruyt boven de buytenste uytſcheut des Ermbeens (24) en rust langs heenen op de Erm-Speek, (29) Klieft zig in twee Pefen; Entende d' een in d'eerste, d'andere in het tweede Been van de Middel-werf of Palm des Hands (31) De onderste of tweede *Extensor*, Spruyt onder van de voorschre-ve uytſcheut, en Ent zig met een Pees nourſch nederwaard dalende in het 3de Been der geſeyde Middel-Werf: alwaar de kleine Vinger op ſteund. Siet de beeldnis B. C.

33. *Palmaris*, is een kleyne Muskel: Spruyt van de onderste uytſcheut des Erm-beens (25) en gaat met een Lange Smalle Koorde en paſſeerd over het Dwersbindzel der Handwerff (35) en ſpreyd haar breed uyt over de geheele Palm van de hand, en Ent zig in het eerste gelid der vingeren. Doch ſy word in alle Lichamen niet zienlyk gevonden. Siet de beeldnis A.

34. *Rotundus Pronator*, doet zyn werking in tegendeel van den voornoemden *Longior Supinator*, (22) Want zy leyd de hand op haar plat, te weten met de Kneukelen om hoog; zy is de eerste wender van de Hand, ſpruyt van de binnenste uytſcheut des Erm-beens (25) en Ent zig met een Pees, midden in 't kleyne Ellebeen (29) haar Mede-wender word niet gezien, die haar ook in de gezeyde Speek Ent. Siet de beeldnis A en B.

35. * Den dwerffen Werff-band des Hands , *Carpus* genaamd. Deze word gebogen , geregt , en nourfch ter zyden getogen , door de twee buygers (25) en de twee regters , (32). Andersints wert dezen band de Voorhand genoemd : Siet de beeldenis A. B. en onderscheyd die wel van de volgende 35 op de borst , want dit getal iffet by toeval dubbeld.

Dienft en Plaats van de Muskelen des Hands
en die haar bewegen.

OM dat de Hand voornamentlyk tot de aanvatting diend , en haar defwegen zeer gezwind moet bewegen , zoo heeftze om dat te doen , nootzaakelyk verfcheyde Muskelen van nooden ; Die wy om de kleynheyd van onze verhoogfchetzen niet wel kunnen aanwyzen , daarom zullenwe alleen een korte Beschryvinge van defelve doen.

De beroeringen des hands gefchiet door alle vyf de vingers die gebogen , uytgeftrekt , tot malkander en van malkander gebracht worden. De Muskelen die de vier vingeren bewegen , als den Wysvinger of voorfte ; de middelste-vinger , de Rinkvinger of agterfte ende de Pink , zyn van eenderley beroerlykheyd en van Muskelen : Doch de vyfde Vinger oft den Duym , heeft zyn eygen en byzondere Muskelen van nooden.

De vingeren alle vier worden gebogen , door drie Muskelen , te weten *Palmaris* , *Sublimis* , en *Profundus*.

Palmaris begint van de binnenfte uytſcheut *Humeri* (25) ſpreydt zig breed uyt over de geheelen Palm , en Ent zig in 't eerſte Beenſtuk der vingeren ; en deſe dienen zoo om die te beroeren , als om

tat

tot de bevattinge bequaam te maken. *Sublimis*, komt ook uyt de voorfchreven plaats, en fchiet met vier pezen, welk omtrent de Werff met een dversband worden gebonden, en gaat een yder van die vier, in het tweede Beenftuk der vingeren enten; gaande over het eerfte Beenftuk heen; doch om datfe die met het tweede zoude kunnen zamen bewegen, zoo zijne mede aan het eerfte vast gehegt. De *Profundus* leyd onder de *Sublimis*, fpruyt van de zelve uytſcheut en verdeyld zig ook in 4 Peefen, die mede aan het Eerfte en Tweede beenftuk vast kleeven, en haar tot in het derde Beenftuk Enten om dat te beroeren.

De Regters der vingere konne ook bequamelijk in vier Deelen of Peſen aangemerkt worden. Sy ſpruyten van de buytenſte uytſcheut des Ermbeens [24] of een weynig daar onder: de eerſte Ent zig in de kleyne vinger, en is gekloven in twee Peſen. De tweede wat breeder ook in twee peſen gekloven, de eene daar van is tweevoudig, en Entzich in de achterſte of Ringvinger en den middelſten: de tweede is eenvoudig, en Ent zig in den middelſten vinger, den Derden is in't begin een weynig verward, ſchiet met twee Peſen, een in den middelſten, en de ander na de voorſte Vinger. Den vierden loopt alleen naar den Wijſvinger, met een en twee Peſen; en om dat het been van de buytenſte zyde der vingeren rondachtig is, zoo moet men aanmerken dat deſe Peſen wat plat agtiger zijn dan die van binnen &c.

Den Duym heeft byſondere Muskelen die hem buygen en regten, en aſen aan konnen trekken, een iſſer die hem buygt, beginnende van het bovenſte deel der Speek, en Ent zich in 't uyerſte Lidt des

duyms. Twee zijnder die hem regten, beginnende in het Ellebeen [26] d'een Ent zich in 't derde Lid, d'andere met verscheyde deelen van een gesplete Pces in onderscheide deelen van den duym. Drie muskelen zijnder die hem aanhalen, en dese maken samen de Muys van de hand, beginnen zamen van 't midden van de Voor-hand-werf [30] en Enten ontrent het tweede Lid van den duym. Dese halen een voor een, den duym naar de vingeren toe: maar alle gelijk buygen zy den Duym met groot geweld. De Muskelen die den Duym van de vingeren afwenden, zijn gelijk van getal, maar worden niet, of zeer weynig gezien welke eenigzins uyt de aanwijzinge van onse vertoogschetsen kan nagespeurd worden. Siet de Beeldnis A. daar een Hand van binnen, en in het Beeld C. een Hand van buyten vertoond word. Alhoewel de kleyne proportie het niet toe-laet alle de deeldjes en Muskelen-zoo duydelyk als die der groote deelen, aan te wijsen. De muskelen die aan de Hand van het Beeld A. met a. b. ge-teekend zijn: geven te kennen welke de kleyne vinger afleyden, en welk den Duym buygen.

*Dienst en Plaats van de Muskelen der Borst en
Buyk.*

35. **H**et *Sternum* of Kreeft van de Borst, waar van in de verklaringe van de Beenen onder het getal [3] gesproken is. Die watheet van natuur, sterk en moedig van Geest zijn, is de Borst op en onder het *Sternum* gants ruyg en met kort kroczig hayr bewassen. Dit in de Beelden waargenomen daar het wel voegsaam kan zijn, als name-lyk aan Slaven, sterke Arbeyders, en afgesloofde Oude

Oude Mannen , geeft een goeden welstand. Men meent dat den Rug zoo ligt niet met hayr bewaft om dat de huyd daar dikker en meer gefloten is.

36. *Serratus Major* den Grooten getanden , is die gene welke met de *Obliquus Externus* (37) den Adem helpen intrekken , de Ribben openen ofte op-halen , en den Romp wyder maaken. De andere Muskelen die hier toe dienen zyn wel veele in getal , maar dese twee zyn alleen zienlyk : anderzints zynder drierhande geflagten van Muskelen die de Ademhaling uytwerken , namelyk die van den Onderbuyk , van de Borst en inwendig het Middelschot. Alswe den Adem inhalen , fweld de Buyk een weynig , de Borst word wat wyder uytgefet , en de Long van binnen word grooter. Doch wanneer wy Uyt-Ademen , geschiet alles in tegendeel. En of schoon een Hond die de Buyk-spieren open gefneeden zyn , noch in en uyt-Ademen kan , en egter hebben wy gezien dat zulks veel befwaarder als te vooren geschied. Die de nootfakelykheid en de maniere van Uyt en In-ademing nader wil verklaard en betoogt zien ; kan uyt het maakfel ende Werkdaad van een Blaas-balg , volkomen onderrigt worden , De gefeyde *Serratus Major* spruyt uyt de voet van 't Schouderblad , (18) en daald alsoo van de Oxel neerwaards en plant zig in de 3de , 4de , 5de , 6de , 7de , en 8ste Ribb. op de wyze van een grove zaag , daarom zy ook de groote getande genoemd word. Siet de Beeldnis A. en B.

37. *Obliquus Externus* is de tweede die den Adem In-trekken , en de Ribben ligten , even als den voorgaanden *Serratus Major* : Zy begint uyt het opperste deel van het Schaam-been (36) en Darm-been (34) en voorts van de dwersse uytfscheut der

Wervel-beenen van de Lendenen, van waar fy haar Nourfch opwaarts uytfpreyden, zich met haar Vleezig gedeelte inplant in alle de basterd ribben; den *Serratus Major* (36) zaagswys aanklevende, en met haar ander gedeelte welke maar een Senuagtig vel is, plant fy haar in de witte linie. Welk midden over den buyk gaat; en van het Schaam-been (36) begint en eyndigd dicht aan het Sternum ofte Kreeft van de borst (14) Siet de *Obliquus Externus* in de beeldnis A. B.

31. *Rectus* is de rechte buyk-muskel, heeft drie of vier zenuwagtige banden tot zyn versterking: helpt den romp enger maken, en wind uyt dryven. Sy volgt den *Obliquus Externus*, en spruyt van het bovenste des Schaams-beens (36) aanklevende meest aan haar mede-maats; daar na zich allengskens afscheydende, en meer in het vleesch toenemende, plantze zig in het Kraak-been van de borst (13) zy heeft haar draden regt, maar zyn doorsneden met drie ofte vier zenuwachtige Riemen, tot versterking van den muskel om de rondheid des buyks te onderhouden. Siet de beeldnis A.

32. *Triangularis*, is een kleyn driekantig musketjen word aan den *Rectus* gehegt: spruyt van het bovenste Deel van het Schaambeens (36) en Ent zig in de onderste banden ofte Riemen *Recti*: welke banden in het leven uitwendig niet gezien worden, dan allcen de plaats die gy by wyze van afscheyding in den buyk-muskel *Rectus* genoeg kont nazien, alhoewel onze Modellen te kleyn van bestek zyn die te vertoonen. Siet de gezeyde *Triangularis* in de beeldnis A. 39.

Dienſt en Plaats van de Muskelen der Dye,
Been ende Voet.

DAar zyn tot de beroerlykheyd van het Dy-been eenige Muskelen, die men niet uytwendig en ziet. Als namelyk de *Psoas*, zynde meest inwendig: en helpt het Dye-been (37) optrekken. Sy is een van de twee Muskelen die de Dye buygen en ruſt binnen in *Abdomine*; ſpruyt van de bovenſte Wervels der Lendenen, en plant zich met een ſterke Pees van vooren in den kleynen *Trochanter* (39) haar medebuyger is *Iliacus*: en zo is mede *Ilium* de tweede Muskel door welke de Dye gebogen word, waar van een gedeelte aan de beeldnis A. omtrent *Longus* en *Membranofus* 40 en 41. gezien word. Sy vervult de gantſe inwendige holligheyd van 't ganſche Darmbeen (34) en plant zig in den kleynen *Trochanter* (39) en wort *Iliacus* genaamd. Siet de plaats in de beeldnis A. maar om de Kleynheyd der vertoogſchets onzichtbaar.

40. *Membranofus*; deze Muskel bekleed met haar Membrane de gantſche Dye tot aan den Voet, en draayd het been uytwaarts: zy ſpruyt met een vleezig beginſel van de overkorſt *Ilii* en nourſch buytewaards afdrayende plantze zich in de geheele buytenſte zyde van het Scheen-been (44) met een breede en vleezige Pees. Siet de beeldniſſen A. B.

41. *Longus*. Van wegen hare lengte alſoo genaamt. Deze haald het been innewaarts na het ander been: zy ſpruyt van het bovenſte en voorſte deel der heup of darmbeen (33) en daald nourſch om laag en plant zich in de binnenſte uytſcheut des Scheen-beens (44) is de alderlangſte en dunſte. Siet de beeldnis A.

42. *Triceps* of driehoofdige, is een dikke en grote muskel, die ook van sommige voor verscheide Muskelen gehouden word. Sy draayd het been binnewaarts om. Siet de afbeelding. A. B.

43. *Remus*. Dese regt neffens noch drie volgende Muskelen te weten *Vastus Internus*, *Vastus Externus* en *Crureus*, het Scheen-been, en omvat de Knieschyf volgens de afbeelding A.

44. *Vastus Externus*; is buytewaards, en helpt met den *Vastus Internus* het been regten, en omvat neffens de voornoemde *Rectus*, de Knieschyf. Siet de beelden. A. B.

45. *Vastus Internus*. Dese is binnewaards, zyn werking is als de voorgaande. Siet de afbeelding. A. B. *Crureus* hier vooren genoemd, word uytwendig niet gezien.

46. *Rotula* de Knieschyf. Daar van in de verklaring van de beenen gesproken is. ziet 't getal 43.

47. *Major*. Dese is de grootste Muskel welke neffens de volgende *Medius* en *Minimus* te zaamen de billen maken. Sy regten alle het been *Femur* (37) ofte doen dat regt staan. *Major* als de grootste, staat voor aan het oog, en spruyt van het opperste Darm-been (34) en 't Ys-been (35) en Ent zich Nourfch om laag dalende, een Palm breed onder de *Trochanter Major* (39) half Cirkel-wys. Siet de beelden B. en C.

48. *Medius*, is den tweeden die de billen maakt, en het Dye-been *Femur* (37) doet regt staan, zy word *Medius* genaamd, om zyn plaats, en middelbare groote, ten opzigt van de andere. Sy spruyt van de voorste zyde des Darmbeens (34) en Ent zig aan de boven vlakke van den *Trochanter Major* (39) Siet de beelden B. en C.

49. *Mini-*

49. *Minimus*. Is de derde die de billen maakt en de dye regt doet staan. Zy is geplant onder *Medius*, daarom zy het meestendeel onzichtbaar is. Ziet de afbeelding B.

50. *Trochanter Major*, of de groote uytfscheut van het dye-been (39) word ook den Omwender genoemd. &c. *Trochanter Minor* word niet gezien. De *Major* in de beeldnis B. C.

51. *Externus*, is een van de viere die *Postici* of achterste genoemd worden, gelyk die volgen zullen: zy trekken alle het scheinbeen (44) opwaarts, en doen het been buygen of neygen. Staat buytenwaards de dye. Ziet de beeldnis B. C.

51. *Seminervosus*, staat met *Gracilis* binnen de dye: haar werk is als de voorgaande het scheinbeen (44) opwaards te trekken. En word by ons half-zenuagtige genoemd. Ziet de beeldnis B.

53. *Gracilis*. Deze staat met *Seminervosus* binnen de dye, en trekt het gezeide schein-been opwaards, in het aanhaalen binnewaards; anderzints werdze ook den dunnen genoemd. Ziet de beeldnissen B. en C.

54. *Semimembranosus*, of halfvliezige. Trekt als de drie voorgaande het schein-been opwaards, deeze heeft twee hoofden, het eene spruyt uyt het schaambeen (36) en het ander van de buytenste zyde *Femur* (42) en beide deze hoofden verzamelen in een pees, en enten haar in het agterste deel van het schein-been. Ziet de beeldnis C.

55. *Tibialis Anticus*, of de voor-scheen-spier, deze buygd beneffens den volgenden *Peroneus* (57) de voet, en trekze opwaards na de knie. Zy spruyt van het bovenste van het schein-been (44) en plant zig met

met een gefplete koorde in het been, welke geplant staat voor den grooten teen. Ziet de beëldnis A.

56. *Tibia* of scheen-spier ziet mede na de verklaringe van de beenen op No. 44. en hier over de muskelen in de beëldnis A.

57. *Peroneus* of tweehoofdige kuyt-been-spier. Deze buygd beneffens *Tibens Anticus*-den voet en trekze opwaards na de knie. Zy is tweehoofdig spruytende met het ene van den bovensten overwas van het been *Perones*, of de speek, of kuyt-been (45) dat ook wel de bray genoemd word; en het ander van het midden der speek 45. en hegt zig met twee koorden, waar van haar de grootste onder de voet verbergd, en de ander ent zig in het eerste gelid van de kleinen teen: waarom zommige ontleders deze muskel voor twee houden. Ziet de beëldnis. A. B.

58 Is den regter van de vier voorste teenen; van deze muskel zynder twee; maar de een rust onder de ander. De bovenste die gezien word, spruyt van de bovenste zyde van het scheen-been (44) en splyt haar in 4 peezen. De onderste van gelyken de Teenen Noursch nederwaards buygende, splyt ook in 4 peezen maar gaat niet in den kleinen teen. De muskelen die de teenen af en aanleiden, zyn meestendeel onzigbaar. Ziet den voornoemden in de beëldnis. A.

59. Is den muskel door welke het uysterste lic van de vier teenen gebogen word. Ziet de beëldnis. B.

60. De muskel die den grooten teen van de andere teenen afleid; Ziet de beëldnis B.

61. Die den kleinen teen uytwaards leid. Ziet de beëldnis B.

62. *Gemelli*, deze zynder twee, daarom zy ook tweelingen of de Gebroeders genoemd worden. de een spruyt van de binnenste uytſcheut van het dyebeen, (40) de andere ſpruyt van de buytenſte uytſcheut deſſelfs (39.) Zy regten neffens *Soleus* die volgd, den voet, en lichten de hiel, of trekkenze innewaards: en deze twee *Gemelli* maken zamen de kuyt van het been; als aan de beeldnis. B. C. te zien is.

63. *Soleus* of platvis-ſpier, deze ſtaat onder de voornoemde *Gemelli* en maken met die zamen een ſterke pees, en planten haar in de hielen, om die op te kunnen trekken, gelyk van de *Gemelli* gezeyt is. Zy ſpruyt van de zamenhegting van het ſcheenbeen (44) en de ſpeek of Kuyt-been (45.) Ziet de beeldnis B. en C.

64. Het dwersbindzel ofte band der voet., Ziet de beeldnis A. B.

En dit zyn zoo de voornaamſte ſigtbare muskelen die wy hebben noodig geagt den ſchilder en konſtoeffenaar voor te ſtellen, overeenſtemmende met de meeſte die men in het leven komt te zien: de andere inwendige muskelen ofte die onder de bovenſte verborgen liggen, achten wy hier niet noodig te onderzoeken, alzo die tot ons voornemen niet en dienen. Die de zelve wil nauwkeurig onderzoeken, bezie de boeken van *Spiegelius*, *Bartholinus*, van der *Gragt*, eenige bootzeerzels en andere; die by de geneeskundigers en Heel-Meeſters genoeg bekend zyn: maar voor al het leven.

En op dat wy nu ook met eenige ſtaaltjes zouden aanwyzen hoedanig de gezeide kennis der muskelen den Schilder kan te bate komen int uytdrukken der actien en werkingen der beelden, zoo hebben

hebben wy tot hier toe uytgesteld zulks te doen op datwe niet eer tot de practyk-oeffening zouden schynen over te gaan, voor dat den leerzamen oefenaar door een goede kennis van de benaming, plaats en gebruyk der muskelen, te vooren mogte afgereg't en bequaam gemaakt zyn, daar van te hooren spreken.

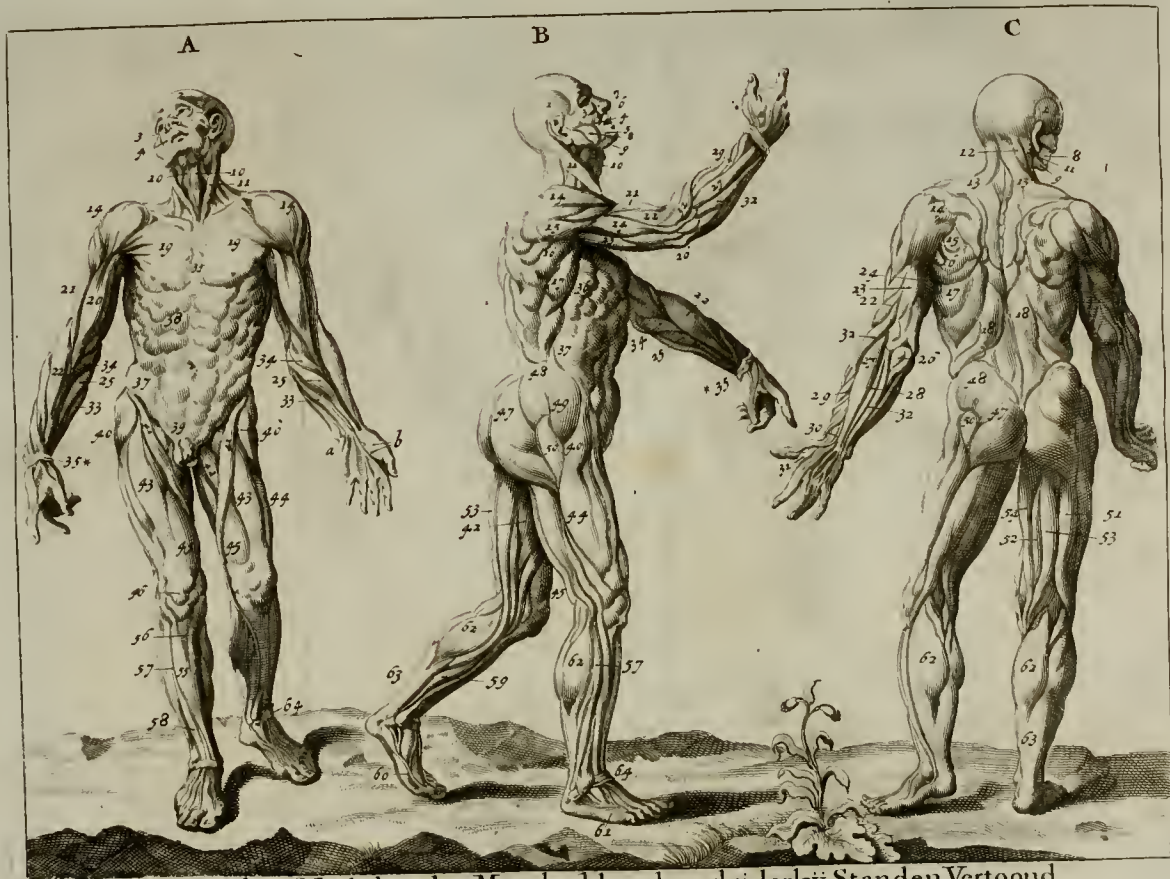
Wanneer men dan by voorbeeld, een beeld maakt dat met het hoofd eenige byzonder geweld doet, zoo moeten de hals-muskelen die wy onder de naam van *Mastoidens* (11) beschreven hebben, en weerzyden een komen, in 't voor over-buigen des hoofds, oogschynelyk opkrimpen: gelyk mede de *Splenii* (12) beide moeten gezwollen zyn, in het achteroverbuigen des hoofds. In naakte die met de armen vegten of forzig slaan, moet de driehoekige schouder-spier *Deltoides* (14) sterk gezien worden, om des haar dienst is, den arm op te trekken. Als men in onze gemskelde voorbeelden kan nazien. In deze daad heeft de groote vleezige borst-spier *Pectoralis* (19) haar oeffening in den erm voorwaarts te halen. Tegen welke de onder-graatspiet of *Infraspinatus* (15,) en *Rotundus*, (16) beneffens den groote doorzaal *Latissimus* (17) den erm op menigte wyzen achterwaard trekken: en derhalve haar in zulken bediening, meer als andere laten zien. Wild gy dat u beelden levendig schynen te adem-haalen, laat de regter buyk-spiet *Rectus* geheeten (38) en de heilige lende-spiet of *Sacro Lumbus*, (18) de wind des adems uytjagen, en de romp schynen te vernauwen: of zoo u beelden in eenige daad, den adem sterk moeten schynen in te trekken; laat den grooten getanden *Serratus Major* (36) en *Obliquus Externus* (37) zulks doen, en de romp

romp met de ribben te ontdekken, schynen wy 'er te maaken : gelyk buyten twyffel, dien gepreezen schilder *Antonius Pallairola*, in zyn sterk spannenden boogschutter zeer wel had waargenomen als vooren elders in aangemerkt.

Moet gy een beeld vertoonen dat eenig zwaar drinkvat aan de mond moet tillen, zoo moeten de erm-spier *Brachius* (21) en de tweehoofdige elleboog spier *Biceps* (20) om datze den erm buygen, uytdukkelyk opgespannen gezien worden. In een forzig uytgestreken erm, die bereid is om te slaan, of dreigd; moet *Longus* (23) en *Brevis* (24.) D'een als den eersten langen, den anderen als den tweeden korten uytstrekker des erm, verheven schynen; en het zal een erm vertoonen die zyn vereifte dienst waarlyk vertoonen zal. Gelyk ook een wringende hand, de *Longior Supinator* (22) of agter-omwender van de hand, men de twee *Extensores* of regters (32) van de werf (35) moeten zwellen, om de hand agterwaards met de knokkels om laag te wringen. maar *Rotundus Pronator* (34) die de hand binne-wards en met de knokkels om laag trekt; moet in het tegendeel werken. En nadien de drie muskelen *Majus* (47) *Medius*, (48) *Minimus* (49) of den kleinsten niet alleen de billen uytmaaken, maar ook de werktuygen zyn die de dyebeenen oprigte en doen regt staan; daarom moetenze in vaststaande beelden, of die haar met de beenen ergens pal tegen aanzetten, uytdukkelyk hart en beklonken van vlees gezien worden. In de beweging van het dyebeen moet de driehoofdige spier *Triceps* (42) het zelve na binnen wenden. Als het scheen-been regt uyt gestrekt staat, dan ziet men de muskel *Rectus* (43) en die, die wy *Vastus Externus* 44 en *Internus* (45) ge-

(35) geheeten hebben , zeer kenlyk opgezwollen. Daar zyn vier muskelen , die *postici* of agterste genoemd worden ; namelyk *Externus* (51) *Seminervosus* (52) *Gracilis* (53) en *Semimembranosus* of halfvliezige ; (54) welke muskelen alle dienen om het been met den voet in den aars te halen. Dan de muskel *Gracilis* (53) die met de halfvliezige (54) binnen de dye staat , helpt in 't aanhaalen het scheenbeen binnewaards trekken. Moet het been buyten waards en van het ander been afgewend zyn ; de groote muskel *Membranosus* (40) moet werkende gezien worden. Tegens welke *Longus* (41) zoo genaamd van wegen zyn zeer groote lengte , het been innewaards en tot het ander been aanvoerd. Als een beeld met de een of de ander voet of met beide op de teenen staat , dan moeten de gebroeders of *Gemelli* (62) by ons de kuyten genoemd ; beneffens de platvis-spier *Soleus* (63) voornamelyk opzwellen , om dat haar werk is , de hiel te ligten , de voet te regten ; of die binnewaards te halen. Dan als de voet voorwaards na de knie moet opgeligt of gebogen worden , dan werken de muskelen *Tibialis* of voor-scheen-spier (55) en de tweehoofdige kuytbeen-spier *Peroneus* (57) die ook de teenen eenigzints int optrekken helpen welk alles naukeurig in onze Anatomie-man-beelden kan nagespreurd worden. En wilt gy het noch beter zien , weten , en onthouden , onderzoekt het aan u zelve volgens de gezeide voorbeelden , ofhuyrd daar toe een welgemaakt mensch , en gy zult met weinig omslag , vast en zeker in de menskunde worden : en op dat we niets en verbergen van 't geen over deze stoffe by ons ten besten is , zoo zeggenwe dit noch ; dat gy in het naspeuren van 't leven , zeer veel dienst zult genieten ,

de Sterbare Muskelen der Mensbeelden door drierley Standen Verdoond.

nieten, wanneerje in het onderzoeken van de werking der muskelen, eenige snoerkens gebruikt, om die om de gewrigten en plaatzen te binden die gy onderzoekt. Want u model, hoe onwetende hy is, zal u in veel gevallen kunnen zeggen, hoe en wanneer de gebondene snoeren, min of meer spannen; indien veele voor u niet zienlyk en waren. En wy bekennen geern datwe ons tot dit ontwerp, daar van dikmaal bediend hebben.

En wanneer iemand alle het gene wy tot hier toe gezeit hebben, zal willen bestaan met het leve te onderzoeken, en van ieder geval en doening een proef te nemen, en waarnemen hoe het hem in die en in andere actien gedraagd, wy achten dat zulk-een zyn tyd noch moeite niet en zal beklagen. Maar ontwaar worden dat hy de ware middel gevonden heeft om in zyn voornemen, en in het geen hem aan de kennis van het leven mogt ontbreken, geholpen te worden. Indien het moogelyk waar zoddanige ledemannen toe te stellen in welk men niet alleen de muskelen zag, maar daar ook de veranderlyke stand en werking van ieder actie en voorval in gezien wierd, wy hadden een groote zaak in de schilder-konst gevonden: maar nadienzulks niet doenelyk is, en dat den Schepper zulks voor hem alleen behoud, zoo moetenwe ons met de gezeide, of met diergelyke middelen en met de beschouwing van het leve behelpen.

Daar zyn ook nog verscheide gevallen die ontrent de muskelen in het algemeen moeten waargenomen worden. Onder deze kan men aanmerken, dat het opheffen of nederbrengen van den erm, de meeste verandering in de muskelen, van de borst maken. 't Zy dan dat zy zulks doen in haar te verspreiden, of dat ze te gaar getrokken, en haar meer gezwollen vertoonen.

En zoo iffet ook met de dyen gelegen , wanneer de beelden of geboogen , of regt opftaan , of uytgeftrekt , of gezeten zyn. En men ziet voorts in allerhande actien meer verandering aan en ontrent de fchouder-bladen , in de zyde-lanken , en aan den hals , als aan eenige andere zamenvoegzelen van het gantsche lichaam: om dat de beroerlykheid van de zelve , de meefte verfcheidenheid onderdanig is.

En gelykwe tot hier toe de menfchkunde met zoodanigen breedweydendheid meenen verhandeld te hebben; als tot het welftellen der beelden in de teiken-en fchilder-konft behoord; egter weeten wy dat onzen arbeid aan zommigen nog zal te bekrompen aangeleid fchynen , en dat wel voornamelyk om dat meeft alle onze leffen alleen fchynen toepaffelyk te zyn , tot het ftellen van enkele beelden , zonder eenige koppeling: zulks datze niet doorgaans aangeleid zyn om die wel tot de troeping , of zamenshikking van actien en voorvallen , daar veel beelden te gelyk zyn , en die tot en met malkanderen alle te zamen , of in verfcheiden koppeling en zamenhooping te doen werken. Gelyk dan ook in dezen; zommige meesters haar van verfcheide hulpmiddelen hebben weten te bedienen , zeer wel ziende dat de beelden veelzints geheel andere actien in een koppeling of troeping , dan in de enkele ftelling van nooden hadden. Waar op wy antwoorden; dat alhoewel die begeerde dingen , zeer wezentlyke deelen van de fchilder-konft zyn; wy nochtans om vele reden hebben geoordeeld dat zulks veel eigentlyker tot de ordinerung en zamentroeping der hiftorien dan tot de menfchkunde behoord; en dewyl wy voornemens zyn , ook dat deel ter gelegener tyd te laten volgen , zoo zal

zal onzen bescheiden leezer de goedheid believen te hebben, om het geen wy aangaande de actien der gekoppelde beelden, hier en daar, daar het pas gaf, hebben aangewezen, op rekening te ontfangen; en met het resteerende ons zoo lang te borgen, alffer zal van nooden zyn, om de betalinge onzer belofte, op een voegzame wyze op te brengen.

E Y N D E.

B L A D W Y S E R.

	A.
Aandagtig hooren wat actien daar toe noodig zyn.	315
Aangefigt des menschen hoe in sijn breedte wel te ver- deelen.	84
Aangefigt des menschen waarom meest ongehayrd.	100
Aangefigt des menschen in zyn verscheyde gedaante tot de tronie-schouwing, bezien.	101
Aangefigten die plat zyn; beteekenen gemelyke men- schen.	101
Aangefigten worden door Sproeten en vlekken, ligtelyk oncierd.	104
Aangefigt des menschen heeft als een waardig deel, veel spreekwyfen daar van doen ontleenen.	109
Aangefigt volgt in kleur en verwe, de gesteldheyd des geheelen lighaams.	136
Aangefigt hoe het metter tijt door de passien vervormd word.	196
Aangefigt des menschen van hoedanigen verscheyde be- trekking en teykening.	206
Aangefigts deelen wat die in de passien doen.	298
Aangefigt hoedanig sich na de passien veranderd.	301
Aanhooren van een algemeene aanspraak.	315
Aanspraak met hoedanige actie dat gedaan moet worde.	312
Aanspraak tot een groote vergaderinge.	313
Aarswyfen waarom smadelyk en schandelyk.	183
Aanwysing. Ziet Wyfen.	
Actie moet een bepaald oogenblik hebben.	286
Actie van een oogenblik.	305
Actie van een algemeene welstand.	309
Actie van een die wyft.	311
Actie van aanspraak.	312
Actie van een vermengde aandagt.	316
Actie van onderwijfing.	319
Actie omtrent de beschaamd-wording.	320
Actie van vrees en schrik.	323
Actie van verwondering.	323
Actie van springen hoedanig toegaat.	324
Actie van gramfchap en toorn.	326. 328
Actien en passien van wat onderscheyd.	295. 296
Actien en passien sijn verschillig ten aanzien van geslagt en ouderdom.	297
Actien van voorbereyding tot een geweldige daad.	274
Actien	

B L A D W Y S E R.

Actien van werpen en slaan hoedanig van bereyding en uytwerking.	275. 279
Actien moete met de proportie wel vereenigt zyn.	282
Actien en passien wel uyt te drukken, is de ziel van de de schilderkonst.	282
Actien sijn gemiddeld of ongemiddeld.	284
Actien moeten niet boven nog beneden het oogmerk des werkers noch de waarheid gaan.	283
Actien moeten met de gedagten en tronie-passien over een stemmen.	283
Actien die gemaakt of die natuurlyk ziju van wat onderscheyd.	294
Actien moeten wel tot de persoonen geschikt zyn.	306
Actien van kinderen.	306
Actien van oude luyden hoedanig in 't algemeen.	307
Actien van jonge mannen.	308
Actien van maagden en vrouwen.	309
Actien van staande hoorders.	316
Actien hoedanig kenbaar te maken.	318
Actien in 't gaan watter in waar te nemen is.	324
Actien hoe die by toeval wonderlyk kunnen vallen.	330
Adam en Eva offe waarschijnlijk met een navel geschapen zyn.	171
Adam en Eva ofze aan malkandere vast geschape zyn.	386
Adem-haling door welke muskele geholpe word.	423. 430
Af-beeldingen van menschen te maken die men noyt of maar eens gezien heeft.	203. 205
Agterdeelen van den Mensch beschreven.	182
Agter-hoofds been hoedanig van maakzel.	380
Albertus Durer hoe en wahy van de ledenstemming der menschbeelden geschreven heeft.	89
Algemene spraak des werelds in wat actien die bestaat.	303
Antijke konstenaars hebben met de menschkunde veel opgehad.	4
Antijke statuebeelden hoedanige schoone voorbeelden in de algemeene schilderkonst.	38
Antyke konstenaar verstonde zich wel op de proportie.	43
Apebakhuis wat 't in een mensche-tronie kan beduide.	198
Ape-billen watse aan de menschen te kennen geven.	184.
Appelzak van Goltzius waarom zoo genoemd.	406
Arbeyder hoedanig sich verstandelyk dragen zal.	267
Arents-neusen hoedanig eertijds by de Persen in agting.	124

B L A D W Y S E R.

Aristoteles antwoorde op de vraag; wat is schoonheid?	18
Armen fiet Ermen	
Aiffchen op 't hooft te froyen wat dat te kennen gaf.	95

B.

Baard der mannen van wat dienst en gebruik.	103
Beeld op een been rustende hoe in zyn gewigt gedeeld.	241
Beeld in een gelijktijdige stand kan niet werkelyk vertoopen.	243. 245
Beeld in zyn algemeene welstand.	243
Beeld in een gemeene en bevallige stand aangemerkt.	247
Beeld in een dragende stand vertoond.	252
Beeld in zyn uyterfte helling aangemerkt.	293
Beelden wanneer die fomtijds met haar actien schyuen te spotten.	47
Beelden van de hedensdaagse in 15 Deelen gedeeld.	71
Beelden hoe te stellen in alerhande stand van doening.	235
Beelden in een vermoeide stand.	245
Beelden in wat stands gelegenheid men de meeste verantering in de leden ziet.	251
Beelden waaromse altyt een toevallige stand nodig hebben.	289
Beelden, wat haar merkelyk maakt.	304
Beeldstand die niet werkelyk is.	242
Beenen van 't menschebeeld moete ook gekend worde.	1
Beenen en krimpen niet eygentlyk.	88
Beenen die kort zyn watze aan een groot lichaam voor een quaat voorteecken zyn.	175
Beenen zyn 't inwendig opstelsel van 't menschebeeld.	377
Beenen hoedanig ze zyn samengevoegd.	379
Beeren hoedanig zy haar hoolen verbergen.	177
Beesten waaromse in yder geslagt zo verschildige zweming niet en hebben als de menschen.	188
Beeste-menschen wat die zyn.	190
Beesten-swemingen van hoe grooten nut in de schilderkonst.	198
Beesten leeren ook haar natuur onder de konstregels buygen.	270
Beesten denken noch redeneren niet eigentlyk.	404
Belofte met hoedanigen actie men dat doen moet.	310
Beschaamdwordinge, hoe dit toegaat.	329
Be-	Be-

B L A D W Y S E R.

Bevalligheid hoedanigen cieraad aan de schoonheid.	24
Bevende oogen door wat gebrek ontstaat.	113
Beweging der lippen is verscheiden na de taal die gesproken word.	136
Beweging der menschen is zeer ligtvoerig.	239. 241
Beweging des menschen hoe door middel van de dierige geelten geschied.	342
Beweging der menschen in seven geslagten onderscheyden.	282
Beweging die enkel en die gemengd is.	304
Beweging der menschbeelden door middel van de geesten, en andere tuygen.	397
Bewegingen die op de bepaling van de wille geschied.	398
Beweging hoe wy die in de slaap doen.	398
Bier waarom van de Tabak-rookers meer dan de wyn gesogt.	139
Billen van wat dienst aan den mensch.	182
Billen uyt hoedanige muskelen die gemaakt zyn.	426
Blankheid hoe van sommige vrouwen met geweld gesogt word.	105
Bloote borsten te dragen, of het voor den maagden onbetamelyk is.	29
Bok of Ram wat zyn sweming in een mensch trouwe kan te kennen geven.	198
Borsjes der maagde, hoe en wanneerste meest uytsette.	166
Borstebloot gedrage, offe de schoonheid vermeerdere.	29
Borstte te ontblooten, een oude dragt.	30
Borsten of mammen in 't algemeen beschreven.	163
Borsten der mannen van wat nut.	164
Borst der mannen wat haar verscheyde forme, te kenne geven.	167
Borst-been, hoedanig van maaksel.	384
Borst-spiereu hoedanig van plaats en dienst.	422
Broek waarom de gevangens in 't opbrengen dikmaals los gemaakt word.	324
Buyk-muskelen van hoevererij dienst.	168
Buyk waarom sonder beenen gemaakt.	166. 170
Buyk, watter de merskundigers van voorseggen.	170
Buyk die wel geformeerd is geeft aan de vrouwbeelden een groote schoonheid.	172
Buyk-muskelen van hoedanigen maaksel en dienst.	424

B L A D W Y S E R.

C.

Cierade konne de schoonheid vermeerdere of verminderen.	28
Cierade even eens verkoofen en zyn tot de vermeerdering der schoonheid aan yder niet even dienstig.	29
Conscientie wat die in den mensch is.	352
Nota. Wat hier niet gevonden word soekt letter K.	

D.

Darmbeen van hoedanigen maakfel.	389
Dekfel der maagden en der vrouwen, hoedanig te onderscheyden.	96
Denking is geen daad die tot het wesen van een lighaam behoord.	372
Denking kan niet af-hangen van de famenloop der dierige geesten.	375
Deugden en ondeugden in eenige voorbeelden van tro- nien aangewesen.	209
Dienst der menschelyke lede te kenne, van wat nut.	89
Dierlyke ziele des menschen wat die is.	339
Dierige geesten hoe dun die zyn.	341
Dierige geeste konne door haar famenloop geen denkin- ge voortbrengē.	375
Diere hebbe een sweming van haar eygen aart in haar opfigt.	192
Dier-sweming wat die in de mensche is.	190
Dyen en beenen in haar maakfel en dienst beschreve.	174
Dyen der mensche watse in de menskunde leere voorzegge.	175
Dye-been van hoedanige maakfel.	389
Dye hoedanig haar muskele zyn.	425
Dieve by de slange vergeleke en quade uitslag van des duyvels argument.	59
Dolligheid hoe door fenynige bete bekome word.	145
Doove wete uyt de beweging der lippen, te verstaan watter geseyt word.	134
Duyin van wat vermogen aan de Hand.	153
Duyin-muskelen hoedanig.	421
Duytser in zyn landaard en aangebooren natuur beschre- ven.	52

B L A D W Y S E R.

Dwalingen der ouden , hoe en waar doorſe konne voortgekomen zyn.	6
Dwaling wanneer die in de menſch vald.	350
Dwalinge van wat voorname oorsprong.	351

E.

Eenkennige kinderen zyn dikwils goet van verſtand.	97
Eerbiedigheyd paſt de publieke ſpraak ſeer wel.	314
Ellepyp hoedanig van maakſel.	388
Elleboog-muskelen van hoedanigen maakſel en dienſt.	417
Elleboog-ſpiere beſchreve.	418
Engelanders waarom mogelyk ſteerte genoemd.	383
Engelsman in zyn naturel en perſoon beſchreve.	52
Enkel of Euklauwe van hoedanigen maakſel.	391
Ermen met de neufe gemete.	85
Erm des menſchen is langer geboge dan regt.	85
Ermen haar maakſel en dienſt beſchreven.	150
Ermen en handen van wat gebruyk in 't ſpreeken.	151
Ermen zyn als de hand-ſpeeken daar het lichaam mede werkt.	163
Ermen en handen welk haar uiterſte vermogen is.	289
Ermen en handen wat vermogen die in de actien en paſſien hebben.	302
Ermen en handen hoe in de vrouwelyke actien beſtuurd.	309
Ermen en handen wat die in 't loopen doen.	324
Ermen en beenen zyn aan het menſchbeeld niet laſtig te dragen.	50
Ernbeen hoedanig van maakſel.	387
Erm-ſpieren van hoedanigen maakſel en dienſt.	417
Ervarentheyd wat die in het arbeyden vermag.	268
Eva ofſe waarſchynelyk na den val de borſte gedekt heeft.	29
Europiſche natien in haar algemeene lichaams geſtalte ge-doodverft.	34
Ezel wat zyn ſweming aan de menſchbeelden kan by-zetten.	199
Ezel die gern zou geſprooken hebben.	200

B L A D W Y S E R.

F.

Fakulteyten van de ziel hoe ver zy bedorven zyn.	355
Fenygheyd der tanden en dolle beten.	144
Fenygheyd der nagelen in het krabben.	154
Fniezen. ziet Niezen.	
Fransman in zyn naturel en persoon beschreven.	53

G.

Gank des menschen hoedanig verschillig ; en van wat beteekenis.	180
Gang der viervoetige dieren hoe nootfaakelyk overhoocks geschied.	271
Gebeenten van 't menschbeeld in twee vertoogfchetten verklaard.	380
Gebreken hoedanig in de konsten ligt voortsetten en beschermd blyve.	7
Gebreken hoefe van de schoonheyd kunnen onderscheyden worden.	20
Gebreken der menschen hoedanig na den aart der beesten genoemd.	192
Gehoor hoe dat door 't maakfel van de oor ligt verstaenlyk is.	126
Geleerde hebbe van ouds groote getuygenis over de nuttigheyd der menschkunde gegeven.	2
Gelykwigtigheyd der beelden door het koordedanssen verklaard.	260
Geest des menschen hoefe in haar zelven denkt.	373
Geluidgeving of spraak der mensche watmer van voorzeggen kan.	142
Gemeene volk waarom het meend dat de beesten ook denken.	405
Gezigtkunde moet ook in de stand der pleyen waargenomen worden.	335
Gezigt-zenuwen hoedanig gesteld zyn.	362
Geveinsde vreesse hoe uyt te beelden.	329
Geveynstheyd waarom van de saligmaker zoo byzonder bestraft.	109
Gewigt linie wat die in de stand der beelden is.	237. 239
Gewigt des lichaams nuttig in 't arbeeyden.	260
Gewoonte schynd ons sterker te make in 't arbeeyde.	269

Godt

B L A D W Y S E R.

Godt waarom handen en ermen toegeschreven worden.	151
Godtgeleerde twiste ook over de hayrdragt der manne.	92
Gramschap hoedanig natuurlyk te verbeelden.	326
Gryuige tronien, wanneer men die veel in 't leve ziet.	318
Groote en kloeke mensche, waarom van de oude waardig geagt over andere te heersche.	66
H.	
Hand hoedanig met de neuse gemete kan worde.	85
Hand hoedanig wysselyk tot de gryping geformeerd.	153
Hand in zyn maten en proportien overgellagen.	154. 156
Hand-beenderen hoedanig van maaksel.	386
Hand-buigers, in haar plaats en dienst beschreve.	418.
	419
Handen die schoon zyn van hoedanigen vermogen op de inbeelding.	154
Handen en ermen van wat gebruyk in het spreken.	151
Handen en vingeren hoedanige kunsjes men daar meede door hulp van het keersligc kan doen.	159
Handen hoe die in allerhande aanspraak moeten geschikt zyn.	320
Handen houden zich in de actien veelzints omtrent het herte.	110
Handkykers hoedanige bedriegers.	157
Handmuskelen hoedanig die gelteld zyn.	420
Handpalm hoedanig gemaakt.	419
Handen watse somtyds in het Algemeen van des menschen aard te kennen geven.	158
Hayr des hoofts van wat dienst.	91
Hayr-scheeren waarom in treurige dagen geoeffend.	95
Hayrdragt is der vrouwen voornaamite cieraad.	96
Hayr des hoofts is verscheyden van aard.	98
Hayr aan de oogscheelen van wat dienst.	112
Hayr op de borst der mannen wat het beteekend.	422
Halsbuiging hoedanig tot de voorsegging in agt te neme.	150
Hals heeft veel waarschynelyke teekenen in de menschkunde tot de schilderkonst.	149
Hals, haar maaksel en dienst.	148
Heilig-been van hoedanigen maaksel.	383
Helling en stand der hoofden door eenige ovaalse kringe verklaard.	216. 217
	Hemel-

B L A D W Y S E R.

Hemelftrek en landaard , geeft veel tot de verschildig- heid der menschen lichamen.	54
Hemelftrek doet veel omtrent het hair des hoofts.	99
Heup van de vrouwen is breeder dan die der mannen.	69
Heup-been van hoedanigen maakfel.	389
Hiel en hiel-lichting in 't Gaan.	
Hielen watse door haar verscheide form konne te kenne geven.	184
Hond wat zyn sweming in een mensch-tronie uyt drukke kan.	201
Hoofden der menschen zyn verscheyden van form.	90
Hoofden verscheyden van generale omtrek.	207
Hoofd des menschen is de <i>Modulus</i> of maatzet , van het heele lichaam.	58
Hoofd te groot of te kleyn wat deugd dat omtrent een beeld kan doen.	61
Hoofd des menschen deeld zig zeer wel in 4 deelen.	83
Hoofd des menschen van wat maakfel en dienst.	90
Hoofd van een mensch op hoe veel wyzen kan bewogen worden.	210
Hoofd hoe maatredig vlak van agter te stellen.	226
Hoofd kan veel tot de welstand van een actie en passie toebrenge.	297
Hoofd en hals-muskels van hoedanigen maakfel en dienst.	412
Hoogduitser in zyn geheele persoon beschreven.	52
Hoorende beelden , met wat aandagt die moeten zyn.	315
Huid des menschen hoedanig van maakfel en gebruik.	185
Hulffels en bekaperingen , vervormen de aangezigten der menschen seer veel.	96
Humeuren en gezindheden der menschen , hoedanig en verscheiden.	55
I.	
Joden waaromse haar krooft en sweming langer dan an- dere volken behouden.	34
Jonge mannen hoedanig van actien.	308
Jongens hoe gemeenlyk wild-aardiger dan de meysjes zyn.	77
Italiaan in zyn naturel en persoon beschreven.	53
Jukbeen hoedanig van maakfel.	381
	K.

B L A D W Y S E R.

K.

Kaakbeenderen hoedanig van maakfel.	381
Kattebakhuis wat het in den mensch verbeeld.	198
Kind van drie jaar heeft gemeenlyk de helft van zyn geheele wasdom.	80
Kind, ouder werdende schikt syn proportie al meer en meer na die der mannelyke.	81
Kind by manneborsten gefoogd en opgevoed.	167
Kind op hoe veel wyze by de moeder gevoed word.	171
Kinderen en volwafte menschen hebbe groot verschil in haar proportie.	56
Kindere en vrouwe lichame waarom gemeenlyk poefelagtig en donzig van vlees zyn.	28
Kinderen in vier en in vyf en in ses hoofden geproportioneerd.	79
Kinderen waaromse dikwils afkeerig zyn van een nieuw modisch of ongewoon kapiel.	96
Kinderen die eenkennig zyn, hoe gemeenlyk goed van verstand.	97
Kinderen hebbe een afkeer om manne met baarde te kuffen.	103
Kinderen hebbe natuurlyk geen onderscheyd van regts of links.	161
Kinderen hoedanige actien die hebben.	305
Kinderen hoefe door schudde en wiege in slaap rake.	345
Kinne des menschen aangezigt in haar maakfel beschre- ve.	146
Kinne heeft in de troniekery ook haar waarneming.	147
Kinne van een schoone vrouw beschre- ve.	147
Kleedinge in hare ployen te kenne behoord ook tot de menschkunde.	331
Kleen aangezigt beduyd dikwils een futselaar.	101
Kleermakers hebbe de menschkunde noodig.	86
Kleyne hoofde en grote hoofde wat die aan de beelden doen.	61
Knyet wat men uyt haar fatsoen voorsegge kan.	176
Knie-schyf van hoedanige maakfel.	389. 426
Konst-tyde, hebbe haar op en ondergang.	4
Konst waar in die zig anders dan 't leve moet drage.	295
Koorde-dansfers waar doorse vast op het touw gaan.	260
Korinters zyn niet over langk, maar over vrouwen-hayr van de Apostel beschrobd.	94
	Korin-

B L A D W Y S E R.

Korinthers hebbe kort , en veelsints opgekrult hayr ge- drage.	93
Kray of Rave watter door zyn fweming in de mensch- beelden kan overgebragt worde.	202
Kruys der tronien hoedanigen verwisseling onderworpe.	220
Krooft en fweming hoe in de landaard lange stand hou- de kan.	34
Krooftkunde in 't algemeen beschreve.	187
Kuyt-spiere hoe van maakfel en dient.	428

L.

Lachen hoe en wanneer heftig aangaat.	169
Lachen en schreyen van wat oudericheyd ten aansien van de teykenkundige trek.	298
Lachende tronie hoedanig gesteld.	299
Landaard verichast eenige bysondere en eyge schoonheid aan de inboorlingen.	33
Landaard en fweming der natien hoe die afwisseld.	34
Landstreek geeft eenige verschillige lyfslengte.	52
Lang en schoon hayr dat verciert , kan niet schandelyk staan.	94
Lang hayr misstaat een naakt mensch.	100
Lang hayr of het eigentlyk schandelyk en de manne ver- boden is.	92
Lange hairdragt by sommige een teyken van nedrigheid.	93
Lange Kinne. ziet Kinne.	
Langsaame gang waarom meer vermoeid dan een veer- dige.	260
Lastdragend beeld , hoedanig bequamelyk te stelle.	253
Lastdrager waarom hy zig dikwils kromd.	256
Leden van ongelyk gedagt of ouderdom worden aan geen welgemaakte menschen gezien.	43
Leden volgen in gestalte gemeenlyk de grootste klomp des lichaams.	62
Leden hoe die door de muskele bewoge worde.	395
Ledemate moete in alle actien haar eyge bediening en geen andere uytvoere.	285
Ledenstemming kan alleen de schoonheyd bevorderen.	23
Ledig-	

B L A D W Y S E R.

Ledig-gangers moete niet in de tafreelen gezien worden.	306
Leelyk kan niet beminnelyk zyn.	18
Leelyk hoe het voor schoon kan aangezien worde.	19
Leelykheid waarom ligter dan schoonheid na te volgen.	23
Leeuwen-aangezigt, wat in een mensch-tronie kan verbeelde.	198
Ledewervels hoedanig van maakfel.	383
Lengte des lyfs is verfchillig in man en vrouw.	50
Lengte van een regtfchape mensch hoe te bepalen.	58
Leven met hoedanige voorbereyding men daar toe behoorde te komen.	14
Lichamen hoedanig feer ligt in de beweging.	240
Lichamen der menfche waarom niet van eenerley vermogen.	46
Lichamen der menfchen kunnen verfcheidentlyk wel geproportioneerd zyn.	49
Lichamen waarom foo ver agter de fpiegel vertoonen als fe daar voor ftaan.	370
Lichamen oordeeld men niet klein, fchoonfe door het verfchiet zoo verkleend in 't oog komen.	369
Lichamen kunnen niet denken.	372
Lichaams fwaarte hoedanig voordeelig in 't Arbeyden.	261
Lichaams vermogen van de meefte menfchen niet verftandig bezeten.	268
Liggen hoedanig gemakkelyk kan gefchien.	182
Lyfslengte is verfcheyden in geflacht en land-aard.	51
Lippen van hoedanigen fatfoen en dienft.	133
Lippen komen in de beweging van de fpreekers altyts met de taal die 'er gefprooke word, over een.	136
Lippen watmer met eenige fekerheid in de troni-kykery uyt voorfeggen kan.	137
Lob-oor waar van die benaming afkomstig fchyn.	127
Logt hoedanig vol ftralen die van de lichaamen afvloejen.	370
Logt wat die omtrent de dierige geeften doet.	342
Lomazzo, fchilder van milauen hoedanig wel van de proportie heeft gehandeld.	71
Loopende wanneerfe ligt vallen kunnen.	259
Loopende beelden, wat actie die hebben.	324
	Loo-

B L A D W Y S E R.

Loopen wat nut het een lastdrager fomtyds doet.	256
Lucifers val op de Europifche Natien aardig toegepaff.	54

M.

Maagde-beelden mag men met goet toeverzigt een ranner proportie dan vrouwebeelden geve.	74
Maagde-borften hoe wel te doen aangroeyen.	166
Maatredige proportien, van hoedanige vryheid.	45
Maatredige ironi-ftelling in allerhande geval.	223
Maakfel en proportie geeft veel in de doeninge der menfche.	46
Mane in het water fchynende hoe op veel plaatfe gezien word.	372
Mannebeeld van agt hoofden in zyn verdeeling befchreven.	62
Mannebeeld volgens Lomazzo in zeeven en een half hoofden geproportioneerd.	72
Manneborften van wat nut en fatfoen.	164. 166
Manne waarom die fterker van natuur en actien zyn dan de vrouwe.	76
Manne met vrouwelyke hayr-kapfels, waarom fchandelylek.	94
Manne die het kraambed houde als het wyf gekinderd heeft.	167
Manne die fterk zyn moete welgemuskelde dye hebben.	174
Manne en vrouwe hebbe evenveel ribbe.	385
Mannelyke fchoonheyd des lichaams befchreve.	31
Mans fchouder is breeder dan die der vrouwe.	69
Manfaccio verbeterd in zyn tyt de lamme ftelling der beelden van de vervalte eeuw.	246
Maten en proportien hoedanig meeft van 't menfchbeeld ontleend zyn.	42
Medebewuftheid of confcientie wat die is.	352
Mede-weten kan niet dwalen.	353
Meyd, of Meyffen waar van foo genoemd.	165
Mem of Memme waar van onder de kinderen in gebruik geraakt.	165
Menfchbeeld in 15 deelen bequamelyk gedeeld.	71
Menfchbeeld in zyn lengte met vier elleboogen bepaald.	85
	Menfch

B L A D W Y Z E R.

Mensch vademd zyn eigen lyfslengte.	65
Mensch kan in een circl en in een vierkant betrokken worde.	65
Mensch schiet van jongs aan meer in de lengte dan in zyn dikte op.	82
Mensch hoedanig hy zyn wigt en tegewigt natuurlyk weet te vinde.	238
Mensch in wat stand hy ons kloek en gefond kan schyne.	243
Mensch tege de wind loopende neemd de wigt-lynie ten nauwste niet in agt.	258
Mensch hoe in zyn tegewigt foekt.	261
Mensch of hy met de hande en erme , sterker in het nazig trekke dan in het van hem stoote is.	263
Mensch waar door hy sterft.	339
Mensche waar doorse op gelyke ontmoetinge zoolverschillige uytvalle en passien hebbe.	55
Mensche algemeene lyfslengte hoe te bepale.	58
Mensche waarom de een grooter van lichaam dan de ander word.	81
Mensche van ses harer eyge voete , leere genoeg dat men geen beelden van 10 hoofde moet make.	86
Mensche in haar gebreke na den aard der beeste afgemete.	192. 194
Mensche hebbe veel hulpmiddele en voorbereydinge in't bewege.	274
Mensche lichaam hoe veel beene dat heeft.	379
Menschkunde is de schilders ten hoogste nut.	1
Menschkunde maakte de oude schilders alleen vermaard.	3
Menschkunde van wien verworpen.	3
Menschkunde grondig verstaan geeft geen nadeel in de schilderkonst.	5
Menschkunde vervalte zynde hoe van zommige opgeholpe.	7
Mode in de schilderkonst somtyts opgekome , hoe met regt verlate.	7
Mode in de kleeding moet men niet algemeen naavollege.	29
Mond haar maaksel en dienst.	131
Mond zool wydt bevonden als de bril van het sekreet.	131
F f	Mond

B L A D W Y S E R.

Mond die kleyn is past de vrouwen en niet de mannen.	132
Mond en lippen hoedanig tot de actien in het spreke ge- aart zyn.	330
Mond heeft na zyn gesteldheyd, een groote beteekenis van des menschen naturel.	132
Muskelen hoedanig sy moeten verstaan worden.	6. 11
Muskele verpligte den schilder om haar veranderlykheit dat hyse wel en grondig verstaat.	10
Muskele hoe verschillig in haar werking.	11
Muskele zonder haar eyge doeninge te vertoone, laten maar de opperhuid van de beelde zien.	14
Muskele konne nooyt al te gelyk werke.	396
Muskelen hoedanig die in en buyten haar werking zyn.	393
Muskele in haar plaats en bedieninge beschreve.	392
Muskele hoedanig van maakfel.	304. 400
Muskelen in haar maakfel en beweging wiskundig be- schreve.	400
Muskele hoe en waar die moete vertoond worde om de beelde werkelyk te maake.	406
Muskele die geen beene bewege hoedanig.	407
Muskele hoedanig tot de verscheyde schoonheeden der beelde moete toegepast worde.	408
Muskele der menschbeelde in drie vertoogschetsse ver- klaard.	412
Muskele van den Erm beschreve in haar dienst en plaats.	415
Muskele die in de grootste doeninge der Erme gezien worde.	430
Muskele die in sware dinge te tille bysonder dienst doen.	431
Muskele die voornamelyk tot de werking des hoofts die- nen.	430
Muskele die in verscheide kennelyke doeninge merkelyk haar rol speele.	431

N.

Naakte beelde waarom by de oude zoo veel gemaakt.	13
Nagele aan de vingere en teene van wat nut en dienst.	154
Nage-	

B L A D W Y S E R.

Nagele der teene , watmer met eenige zekerheit van voorspelle kan.	179
Nagt-merry wat die is.	169
Natuurlyke en toevalligen stand der hoofden verklaard.	211
Navel des buyks hoedanige middelpunt van een uytgestrekt mensch.	65
Navel van de buyk , van wat dienst.	171
Navel hoe en wanneer qualyk door al de kledinge heen verbeeld.	173
Nekbeendere hoedanig van maakfel.	382
Neus een fraye maat om 't lichaam in veel deele wel te proportioneere.	85
Neus des mensche aangezigt , beschreve.	119
Neus afgesnede of elders door verlooren , of men een nieuwe aansette kan.	120
Neus hoedanig die met de wingbrauwe gekoppeld is.	123
Neus en Neusgate geeve de regte toon aan de spraak.	122
Neusgate van wat dienst en gebruyk.	122. 125
Neusen zyn zeer verscheide van fatsoen.	120
Neusen die schoon zyn hoedanig.	121
Neusen hebbe in de vrouwe meer kennelyke voortteekene dan aan de manne.	121
Neusen die kwalyk gesteld zyn , hoe te helpe.	123
Neusen geeve de ironie-kykers veel stof tot de voorzegging.	124
Neusen watze van het naturel der mensche te kenne geve.	124
Neusen in haar verscheyde geslagte en forme onderscheyde.	204
Niezen hoe dat toegaat.	169
Nydigheyd hoe te verbeelde.	329
Nyn-nagels aan de vingere hoeze voorkoome en verdreve worde.	155

O.

Onderbuyk heel groot , een teyken van ziekte en kort leeve.	65
Onderste kaakbeen , hoedanig van maakfel.	381
F f 2	On-

B L A D W Y S E R.

Onderwyzing met wat actien men die doen moet.	319
Onkunde in de menſchkunde, watze te weeg brengd.	10
Ontleding van doode menſche van hoedanige nut in de ſchilderkonſt.	8
Ooge in haar dienſt beſchreve.	111
Ooge zyn een byzonder optooyfel der ſchoonheyd, en de voornaame woonplaats der bevalligheyd.	114
Ooge hoedanig van verſcheyde fatzoen en agting by de volke.	115
Ooge hebbe verſcheyde beteekeniffe in de tronieſchouwing.	118
Ooge in haar zoorte en benaminge beſchreve.	119
Ooge in de tronieſchouwing hoe te verdeelee.	224
Ooge doen veel in het uytdrukke der paſſien.	301
Ooge wanneer die de hande in 't werke gezelfchap houde.	304
Ooge ontfange de voorwerpe verkeerdelyk.	363
Oogſcheele waarom die hayrig zyn.	112
Oogſcheele waarom kraakbeenig van maakfel.	113
Oogzienelyke ontleding van doode menſche, van hoedanig nut in de ſchilderkonſt.	8
Oore zyn ook van verſcheyde maakzel en figuur.	126
Oore van wat maakfel en gebruyk.	126
Oore van wat ſtof die gemaakt zyn.	127
Oore geve veel teekene voor de tronie-kykers, die niet altyt te belagche zyn.	128
Oore hoe die zomtyds in de beſchaamdwording rood worde.	129
Opperſte kaakbeen hoedanig van maakfel.	381
Opityging of moerſpul, waar het uyt ontſtaat.	169
Orden om de menſchkunde ordentelyk te verhandelen.	16
Orizontale en niet orizontale-tronien, hoe aan te merke.	220
Os of Koe, wat zyn zweming in de menſch-tronien beduyd.	198
Ovaal des hoofts, hoe in zyn trek en helling te verſtaan.	216
Oude manne en vrouwe, hoedaanige acten die hebbe.	307
Oude menſche offie krimpe en korter worde.	87
Oude	

B L A D W Y S E R.

Ouden-agtentwintig waar van tot een spreekwoord geworden.	57
Ouderdom des mensche in nege trappe bepaald.	57
Oxelen haar maakfel en dienst.	163

P.

Paard stoot zyn last voort.	265
Paart op 't Kapitoel te Roomen hoedanig misteld.	271
Passer moet altyd in 't oog en selden in de hand van de beeldschilder zyn.	87
Passien en doeninge der mensche, waar door die in gelyke ontmoeting zoo verschillig zyn.	55
Passien waarom die noodzakelyk in het aangezigte gezien worde.	100
Passien der mensche, door die der beeste verklaard.	195
Passien worden kennelyk in de ooge gezien.	301
Pharizeen waarom van de Zaligmaker by wolve met schaapskleedere vergeleke.	193
Philostratus heeft de menschkunde in weynig worde afgeschetst.	4
Ploy-ingen der kleedinge hoe die de lede volge.	332
Ployen in haar oorsprong in agt genome.	334
Proefstukke der konste, konne niet geheel onberispelyk zyn.	6
Pronkbeelde der beste antyke, hoedanig tot beste voorbeelde in de schilder en bootzeerkunde te houde.	38
Proportie is een voornaame werkdaad tot de schoonheyd.	41
Proportie is van de oude konstenaars wonder wel verstaan.	43
Proportie der mensch-beelde moet maar in weynig regels gezogt worde.	44
Proportie-mate moete in het verstand van de Schilder ingeprent staan.	45
Proportie hoe en waarin men voornamelyk moet waarneme.	48
Proportie der mensche lighame hoe die verschillig en egter goed kan zyn.	49
Proportie is zeer verschillig in kindere en volwassene.	56
Proportie-regels waarom die gevonde zyn.	59. 61

B L A D W Y S E R.

Proportie der mensch-beelde kan verscheide en egter goed zyn.	60
Proportie-regels moete ligt en met geen oneindig mete verzeld zyn.	60
Proportie hoe by het oog waar te neme.	61
Proportie die men de buytesporige mag noeme.	72
Proportie kan drierley in de schilderkonst in agt genome worde.	78
Proportie in de Kindere, hoe waar te neme.	79. 80

R.

Redelyke Ziel hoedanige zelfstandigheyd.	347
Regels der beeldmeeters moete met omzigtigheyd in agt genome worde.	87
Regt en flinx, of het natuurlyk, of alleen aangename en zedig is.	160
Reuk is een nutte vermakelyke zin in de mensche.	121
Reusen of 'er ook zoude konne zyn; zoo groot als men wel beschreve vind.	49
Ribben hoedanig in het borstbeen heften.	384
Ribben zyn in vrouw en man van gelyk getal.	385
Roodworde, waar dat eygentlyk geschied.	129
Roomse beeldsteene, van gewaude misflage vrygepleyt.	67
Roomse soldate zyn meest gedronge en welgefette manne geweest.	67
Roomse Soldate wierde op het goed gelaat des aangezichts aangename.	101
Roffo een Italiaansch schilder, stal de doode lighame; om te ontlede.	8
Rugge of wervelbeendere hoedanig gemaakt.	382
Rugge in haar fatsoen en beduidenis beschreeve.	185

S.

Schaamte en beschaamdwording, hoedanig.	320
Schaam-been van hoedanige maakfel.	389
Schaamelheyd is de helft van des menschen lyfs-lengte.	65
Scheen-been van hoedanige maakfel.	389
Scheen-spiere hoedanig van maakfel en dienst.	427
Schil-	

B L A D W Y S E R.

Schilders konne onder alle wetenschappe de menschkonde niet derve.	1
Schilders waarom zommige de menschkunde zoo weinig agte.	3
Schilders en teykenars waaromze haar dikmaal vergeefs op haar werk vergramme.	12
Schilder moet niet tege de regele van de natuur of 't leve twistrede.	15
Schilder hoe hy zig in de waare kennis der muskele oeffene zal.	410
Schilderkonst beoogt altyd de schoonheyd.	17
Schilderkonst kan zig zeer veel van de dier-sweming bediene.	191
Schoon als een beeld waar van die spreuk ontleend is.	37
Schoone beelde of statuë, hoe zoo menigvuldig by de Oude gemaakt.	37
Schoone beelde, en deftige tafereele, waarom die het geinoed van een konstbeminner verheuge.	40
Schoone ooge in haar kragt van Beza beschreve.	117
Schoonheyd is het oogmerk van de schilderkonst.	17
Schoonheyd is swaar om te beschryve.	18
Schoonheyd offe in wese, of in keur bestaat.	19
Schoonheyd of die in het voorwerp of in het gevogte in onze ooge schuld?	20
Schoonheyd door gelykzydige proportie en dienst, staat niet onder de keur des oordeelders.	21
Schoonheyd waar in van Cicero beschreve.	23
Schoonheyd in man en vrouw waar die in bestaat.	23
Schoonheyd waarom swaarder dan de leelykheyd te volge.	23
Schoonheyd door natuurlyke zaamenstel en door opsmukking van wat onderscheyd.	25
Schoonheyd hoe die zomtyts door een ongeagtheit verbeterd word.	25
Schoonheyd van een vrouw beschreve.	26
Schoonheyd die vals is, hoe zig ontdekt naderhand	27
Schoonheyd die gemaakt of natuurlyk is hoe te onderkenne.	28
Schoonheyd kan ook door een verstandig vercierzel geholpe worde.	28
Schoonheyd van een vrouw by zommige alleen in de tronie gesteld.	30

B L A D W Y S E R.

Schoonheyd van een mans lighaam beschreeve.	31
Schoonheyd hoe die in de gedagte van den schilder moet ingedrukt zyn.	35
Schoonheyd word selde of nooyt in de uysterste trap aan een mensch alleen gevonde.	36
Schoonheyd hangt grootdeels van de proportie af.	41
Schoonheyd des aangefigts en brave lyfs lengte hoedanig van ouds in agting.	66
Schoonheyd der ogen van hoedanige betooverende kragt.	116
Schoonheyd der hande.	154
Schoonheyd der huyd helpt veel tot de leefst van een welgemaakt mensch.	185
Schoot, van wat onderscheyd in vrouw en maagd.	309
Schotse Jongen hoedanig te Amsterdam met een steert gezien.	383
Schouder der manne breeder dan die der vrouwe.	69
Schouders hoedanig haar goed maakfel moet zyn.	182
Schouderblade van hoedanige maakfel.	387
Schreye en lagche van wat onderscheyd in de teykenkundige trek.	298
Schreye geschied op veelerley wyze.	299
Sekerheyd zommiger dinge die men niet geheel en kan begrypen.	374
Siekte en ongevalle beschadige de proportie.	56
Slaan in hoe veel geslagte het kan onderscheyde worde.	279
Slaande actie in verscheyde voorbeelde verklaard.	279
Slaande actie hoedanig wel gemaakt.	326
Slaape waarom zo makkelyk al zittende niet dan liggend geschied.	344
Slaapend mensch hoe hy wederom ontwaakt.	344
Slaapbeendere des hoofts hoedanig van maakfel.	381
Slaap-spiere hoedanig van maakfel en dienst.	412
Sleutel-beene van hoedanige maakfel.	386
Smaak der spyse hoe die toegaat.	139
Spanjaard in zyn naturel en perzoon beschreeve.	53
Spinozas gevoele over ziel en lighaam.	359
Spyse hoeze opgeheve en smaakelyk gemaakt word.	139
Spraak word door de lippe zeer volmaakt.	134
Spraak die beswaard en onbeswaard is.	141
Sprangers-greepjes hoedanige vuyle aanwendzels.	240
Spel	

B L A D W Y S E R.

Spel en vrywillige oeffening , maakt de jonge lighaame grooter en sterker	76
Spreekende hoemenze van verre kan verstaan.	134
Spreeker die zittende zyn woord doet.	314
Sproete in het aangezichte waar van herkomstig.	104
Sprong , vereyft een voorbereyding.	275
Sprong hoe toegaat in opzigt der lede.	325
Stamere in het spreke , hoe te genese.	141
Stand en staat van een beeld tege de wind loopende.	258
Statue-beelde verschille veel van het leve.	10
Satue en oude pronkbeelde bewyfe dat de oude de mens- kunde verstaan hebbe.	3
Statuen of pronkbeelde hoedanige menschkunde die lee- re.	9
Stelling der beelde volgens de natuurlyke en toevallige stand der beweging.	235
Stemme word aldersterkst van lang-gehalsde diere ge- maakt.	148
Soldate hoe onder de Romeyne by de maatstok aange- nome.	67
Soldate konne met slinkse en regise niet wel te gelyk met het geweer speele.	362
Stomme , zyn goede leermeesters voor een opmerkenc schilder.	29.
Stoote en trekke van wat onderscheyd in vermoge.	26
Stoutheyd des aangezichts waarom aan het voorhoofd toe geschreve.	101
Steertbeen en steert hoedanig zomtyds aan de mensch uytwast.	38.
Steno's gevoele over de beweging der Muskele.	395
Swaarte van een lastdrager gaat altyt over in de neerge- plante voet.	254
Swanshaufe , aan de moordenaars op Golgotha , kwalyk toegepast.	173
Sweming der tronien wat die is.	187
Sweming der tronien is seer verschillig.	188
Sweming der Bloedverwandschap of krooft.	189
Sweming der land-aard , wat die is.	189
Sweming by toeval.	191
Sweming hoe die zomtyds bedriegt.	19
Sweming der land-aard in eenige modelle aangewe- ze.	20

B L A D W Y S E R.

T.

Tabak-rookers waaromze geeren bier drinke.	139
Tandeloofse monde.	144
Tanden of men over des menfchen zeden daar iets van voorzegge kan.	146
Tanden haar getal en dienft befchreve.	142
Tangerheyd magh zelde fchoonheyd heete.	26
Teenen der voete hoedanige voortekene daar in fchuy- le.	179
Teenen moete in een vafstaande beeld niet geboge zyn noch bewege.	148
Teenen door hoedaanige muskele zy bewooge worde.	428
Teykenkundige tronie-fchouwinge.	210
Tepels der vrouwe borfte hoe verfcheide van kleur.	166
Tien aangezigte aan een lighaams-lengte toegepast is een tamelyke proportie.	70
Toevallige tronien welke die zyn.	265
Toug haar maakfel en dienft befchreve.	138
Torffende beeld in zyn wigt en tegewigt verklaard.	265
Traan-klier hoedanig in het oog.	114
Trap des ouderdoms hoedanige gemeene afbeelding.	58
Trekkende, in wat geval zy ligt valle konne.	261
Trekke of floote welk de grootfte werkdaad zal heb- be.	262
Trekke is in der daad niet anders dan floote.	264
Tronie die fchoon is, bedekt veel andere gebreke aan het menfch-beeld.	32
Tronie die fchoon zal zyn, hoedanig die moet zyn.	33
Tronie in zyn breette hoe te verdeele.	84
Tronie-kykers hebbe veel op met het voorhoofd.	106
Tronie-kykerie van wat nut en geloofbaarheyd.	195
Tronien der menfchen hoedaanig verfcheidentlyk ver- deeld.	295
Tronien in vier ftande of geflagte verklaard.	212
Tronie-ftande die men natuurlyke en toevallige noemd.	211. 214
Tronie-ftande waar die verfcheydentlyk van afhange.	218
Tronien wanneerze verandering en geen verandering on- derworpe zyn.	219
	Tro-

B L A D W Y S E R.

Tronie-ftelling in een hoofd vlak van voore.	223
Tronie-ftelling van een hoofd op zye.	225
Tronie-ftelliug in de ftand des hoofts die men geweke noemd.	127
Tronie-ftelling van een hoofd toevallig vlak van voore voorwaarts overgeboge.	228
Tronie-ftelling in een hoofd dat toevallig gewend en agter of voorover geweke is.	231
Tronien in verfcheyde toevallige ftande van hellinge.	234
Tronie vlak op zye waarom in een ordinantie van meer beelde niet pryttelyk is.	287
Tronien watter tot uytdrukking der paffien in waargenome diend.	295
Tronie die lagt of fchreyd hoedanig gefield.	299
Tronien die vies en vremd getrokke zyn, in wat voorval dikwils gezien worde.	317

V.

Val van lucifer op de Europifche Natien aardig toegepaff.	54
Vercieringen die de fchoonheid vermeerdere ofze geoorloft zyn.	98
Verdeeling der tronien hoedanig verfcheyde door de natuur.	205
Verken wat zyn fweming in de mensch-tronien zal uytdrukke.	198
Verlamde of Verminkte lede erve niet natuurlyk over in de kindere.	385
Vermogen der beelde moet wel onderzocht worde.	287
Vermoeyde beelde, met hoedaanige ftand te verbeelde.	245
Verftand of dat eygentlyk dwaald.	349
Verftand en wille van hoedanige onderfcheyd.	348
Verfchiete waarom de dinge daar in zoo verkleynd tot het gezigt kome.	367
Verwondering met wat actie die verzeld is.	323
Vette menfche waaromze haar trager bewege.	241
Vette menfche vertoone de muskele minft.	408
Vingere haar maakfel en diend.	152
Vingere hoeze tot malkandere geproportioneerd ftaan.	156
Vingere	

B L A D W Y S E R:

Vingere in haar benaming beschreve.	159
Vingere hoedanig van verscheyde beendere gemaakt.	189
Vingere hoe en door welke muskele zy geboge en geregt worde.	418. 420
Viervoetige beeste hoeze haar in hun gang bewege.	270
Uiterste vermoge der menschbeelde moet wel verstaan worde.	287. 289
Uiterste vermoge van erme en hande.	289
Voet-beendere en teene hoedanig van maakfel.	391
Voet des mensche met de neus gemete.	86
Voet hoe en door wat muskele zy bewoge word.	425
Voete hebbe de menschkundigers verscheide waarneminge omtrent des menschen naturel gegeve.	178
Voete waarom datter twee aan de mensch noodig zyn.	177
Voete van wat dienst en maakfel.	176
Vogele hoeze haar in tegewigt houde.	272
Voorbereydinge hoe tot geweldige doeninge nodig zyn.	274
Voorhoofde der mensche geve veel byzondere gebreke te kenne.	106
Voorhoofde in verscheyde forme en geslagte onderscheide.	106
Voorhoofd hoedanige cieraad , en voornaam deel van 's menschen aangezigt.	105
Voorhoofd word dikmaal de daat van het heel aangezigt en mensch toegeschreve.	108
Voorhoofd hoe en waarom aan zommige by den hemel vergeleke.	108
Voorhoofts-been hoedanig van maakfel.	380
Voorwerpe worde verkeerdelyk in onze ooge gevormd.	362
Voorwerpe waaromze in een groote distantie zo verkleyne.	367
Voorwerpe. ziet Lichame.	
Vreeze die inwendig is , waarom weynig actie maakt.	322
Vrouwe schoonheid beschreve.	26
Vrouwe schoonheyd hoe by zommige alleen in de tronie gestelt.	30
Vrouwebeeld in agt hoofde geproportioneerd.	69
Vrouwe lighaam waarom in 't algemeen minder lengte dan	dan

B L A D W Y S E R.

dan dat van de manne moet hebbe.	69
Vrouwe heupe breeder dan die der manne.	69
Vrouwe hooftde waarom natuurlyk kleynder dan die der manne.	70
Vrouwe-beeld van zeeve en een half hoofden volgens Lomazzo hoe te proportionee.	74
Vrouwe hebbe van nature groote bekwaamheid tot zinge.	83
Vrouwe Kinne hoedanig die schoon kan zyn.	147
Vrouwe-Vlees waarom vermakelyk in't aanrake.	83
Vrouwe droege in Griekenland geen lang nederhangend hayr.	93
Vrouwe-dekfel des hoofts nader onderzocht.	95
Vrouwe worde meer door de hayrvlegting, dan door eenige andere teuyering verciert.	96
Vrouwe hebbe de schoonheyd des voorhoofts nodiger dan de manne.	105
Vrouwe Borste van wat fatzoen en dienst.	164
Vrouwe-Beeld word door een schoone Buyk zeer vermeerderd.	172
Vrouwe ofze boozer passien dan de manne hebbe.	308
Vrouwe-naakten moete sober of niet gemuskeld zyn.	409

W.

Wangen of Kaken, haar maakfel en dienst.	129
Wangen leeren de tronicky-keis, ook het een het andere voorspelle.	131
Wanhopende te verbeelde.	327
Wapperkake waar van ymand zoo genoemd word.	130
Werf van de hand beschreve.	418
Werking der Beelden waar door die vals of onregt geschied.	47
Werpen, hoedanigen voorbereyding vereyft.	275
Wetten van de Natuur moete nooyt betwist of anders gewenst worde.	15
Wiege en schudde hoe het de Kindere in slaap sust.	345
Wigt en teegewigt hoe die in een lastdrager gevonde word.	254
Wykende tronick van hoedanige breeden geval en stand.	213
Wyfen-	

B L A D W Y S E R.

Wysfende Actie.	311
Wysvinger hoe te gebruyke.	311
Wille des mensche hoedanig Vry.	349
Windhond wat zyn sweming omtrent de mensch-tronien verbeelde kan.	201
Wingbrauwe wat hulp die in een stout opzigt doen.	108
Wingbrauwe van wat dienst in de opzigte en actien die de passien verzelle.	110
Wingbrauwe zyn ook merkteekene daar men veel dinge uyt kan voorzegge.	111
Wingbrauwe wat die in de mine en passien des aangesigts vermoge.	302
Wiskundige tronie-stelling.	229
Worstelaars vinde veel Keur in de aankwekelinge van haar Kunst.	46

Z.

Zede der Oude in het Bade en Waffe.	30
Zenuwe haar dienst in de beweging der muskele.	397
Ziele moet ook tot de menschkunde verhandeld worde.	337
Ziel waarze in de mensch haar Zetel schynd te hebben.	356
Ziel hoe die Kundschap krygt van de dingen die in de Sinnen vallen.	361
Ziel hoeze verstaat na wat zyde de voorwerpe gekeerd zyn.	366
Ziel en lighaam hoeze op malkander werken.	371
Zieninge hoedanig die geschied.	362
Zyde-schotels van het hoofd-Been.	380

B E R I G T

aan den

B O E K B I N D E R

Om de losse Verhoog-schetsen ter regter
Plaatze in te Lassen.

- D**riederlei Kinderlyke Proportien. 80
De vier Natuurlyke Standen der Tronien. 212
Stand der Hoofden in allerlei Trap van toevallige Hel-
ling. 216
Maatredige Tronie-stelling. (*Met het Aangezigt
ziende na*) pagina. 223
Toevallige Tronie-stelling vlak van voren Agter of
Voorwaarts overgebogen. 230
Toevallige Tronie-stelling in Geweken en Hellend
Voorval. (*met het Aangezigt ziende na*) pag. 233
Toevallige Standen der Tronien. 234
Enkelde en gemengde Stand der Beelden (*met het
Aangezigt na*) pagina. 247
De Kragt van een Stekend en een Trekkend Beeld
met malkander vergeleken. 262
Beelden in Tweederlei Voorbereiding tot een gewel-
dige Daad van Werpen. 241
Been-koppeling der Mensch-beelden. 376. Let wel,
datze met een Boordje op de Zy-spacie van pagina
376 zoodanig moet opgeplakt zyn, datze na de lin-
kerhand geheel buyten het Boek uytflaan kan.
De Sigbare Muskelen der Menschbeelden door drie-
derlei Standen verhoogd. Pagina 433 moct als de
voorgaade aan de Zy-spacie opgeplakt zyn, datze
na de Regterhand buyten het Boek geheel uytflaat.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

PHYSICS DEPARTMENT

5712 S. UNIVERSITY AVE.

CHICAGO, ILL. 60637

TEL: 773-936-3700

FAX: 773-936-3700

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

PHYSICS DEPARTMENT

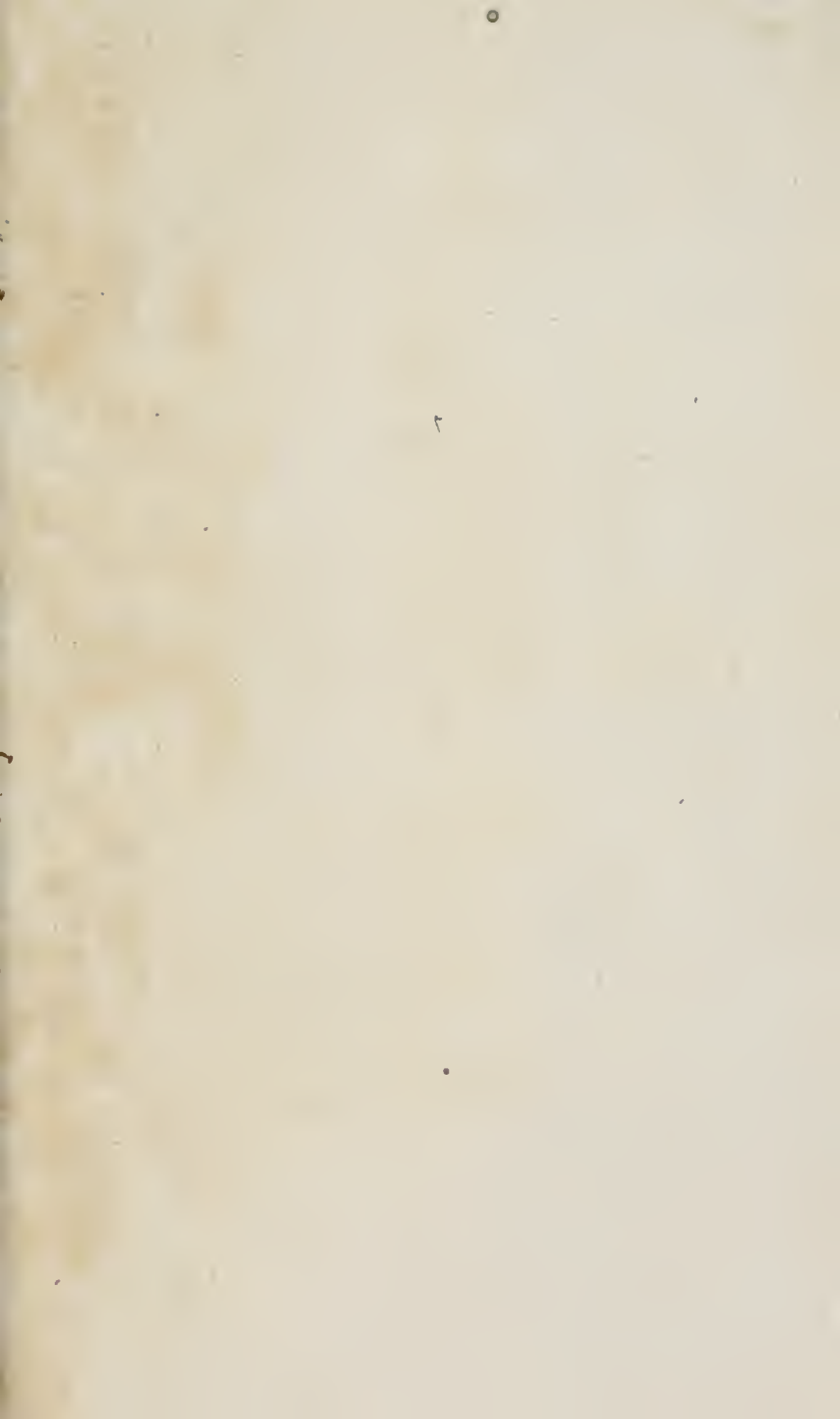
5712 S. UNIVERSITY AVE.

CHICAGO, ILL. 60637

TEL: 773-936-3700

FAX: 773-936-3700

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

SPECIAL 86-B
NC 21664
765
752
1753

